payel

FREUD KİTAPLIĞI: 13

UYGARLIK TOPLUM VE DİN

Çeviren: Dr. Emre Kapkın

SIGMUND FREUD

PAYEL YAYINLARI : 157
Payel Freud Kitaplığı : 13

Dizgi : Payel Yayınevi
Dizgi operatörü : Filiz Koçer
Düzelti : H. Necmi Öztürk-Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : İpomet Matbaası
Cilt : Yıldız Mücellithanesi

Sigmund Freud 1856'da Moravia'da doğdu; dört ile seksen iki yaşları arasında evi Viyana'daydı: 1938'de Hitler'in Avusturya'yı işgali onu ertesi yıl öldüğü Londra'ya sığınmak zorunda bıraktı. Kariyeri sinir sisteminin anatomisi ve fizyolojisi üzerine birçok yıl süren çok parlak çalışmalarla başladı. Paris'te Charcot'nun yanında bir çalışma döneminden sonra ilgisi ilk kez ruhbilime döndüğünde hemen hemen otuz yaşındaydı. Viyana'da bir on yıl daha klinik çalışmadan sonra (başlangıçta yaşlı bir meslektaşı, Breuer'le birlikte) yarattığı ruhçözümlemesinin doğumunu gördü. Bu, başlangıçta basitçe nevrotik hastaların zihinlerini inceleyerek onları sağaltma yöntemiydi ama çabucak ister hasta isterse sağlıklı olsun aklın genelde işleyişi hakkındaki bilgilerin yığılmasına doğru bir gelişim gösterdi. Freud böylece çocuklukta cinsel içgüdünün normal gelişimini ortaya koyması ve büyük ölçüde düşleri incelemesine dayanan, günlük düşünce ve eylemlerimiz üzerinde etkili olan bilinçdışı güçlere ilişkin temel buluşunu yapmayı başardı. Freud'un yaşamı olaysızdı ama düşünceleri yalnızca birçok uzmanlık alanını değil son yarım yüzyılın tüm düşünsel yaşamını da biçimlendirmiştir.

Yapıtın Özgün adı:
Civilization, Society and Religion

●

Türkçe birinci basım: Mayıs 2004

ISBN: 975-388-146-0

PAYEL FREUD KİTAPLIĞI: 13

SIGMUND FREUD

UYGARLIK TOPLUM VE DİN

ÇEVİREN: DR. EMRE KAPKIN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

İÇİNDEKİLER

Payel Freud Kitaplığı Üzerine 9
Sigmund Freud'un Yaşamı ve Düşünceleri 11
Kronolojik Tablo 23

"UYGARLAŞMIŞ" CİNSEL AHLÂK VE ÇAĞDAŞ SİNİR HASTALIĞI (1908) 27
Editör'ün Notu 29

SAVAŞ VE ÖLÜM ZAMANLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER (1915) 53
I. Savaşın Düşkırıklığı 57
II. Ölüme Yönelik Tutumlarımız 71

GRUP RUHBİLİMİ VE EGO ÇÖZÜMLEMESİ (1921) 83
Editör'ün Notu 85
I. Giriş 87
II. Le Bon'un Grup Aklı Tanımlaması 89
III. Kolektif Zihinsel Yaşam Üzerine Başka Görüşler 99
IV. Telkin ve Libido 105
V. İki Yapay Grup: Kilise ve Ordu 110
VI. Daha Başka Sorunlar ve Çalışma Alanları 117
VII. Özdeşleşme 122
VIII. Âşık Olma ve Hipnoz 129
IX. Sürü İçgüdüsü 135
X. Grup ve İlksel Horda 141
XI. Ego'da Farklılaştırıcı Bir Aşama 148
XII. Sonsöz 153

BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ (1927).....165
Editör'ün Notu.....167

UYGARLIK VE H OŞNUTSUZLUKLARI (1930 [1929]).....223
Editör'ün Notu.....225

NEDEN SAVAŞ? (1933[1932]) (Einstein ve Freud).....315
Editör'ün Notu.....317
Einstein'ın Mektubu.....319
Freud'un Mektubu.....323

Kaynakça ve Yazar Dizini.....337
Kısaltmalar Listesi.....345
Genel Dizin.....346

PAYEL FREUD KİTAPLIĞI ÜZERİNE

FREUD'UN tüm kitaplarını *Payel Freud Kitaplığı* başlığı altında, 16 kitaplık bir dizi olarak yayımlıyoruz. Reich'ın ve Fromm'un kitaplarının yanı sıra, Freud'un kitapları da, sistemli bir biçimde Türkçe olarak yayımlanmış olacak.

Bu dizideki ciltler, Pelican Yayınevi'nin oluşturduğu *Freud Kitaplığı*'ndaki sıralamaya göre düzenlendi. Bu ciltlerde, kitabın ana başlığı altında Freud'un çeşitli çalışmaları yer almaktadır. Freud'un yazdığı tıbbi makaleler ya da daha sonra kitap halinde yayımlanmış yapıtlarının taslakları gibi, yinelemelere yol açabilecek bölümler diziye alınmamıştır. Yazılar, Freud'un aynı konudaki çalışmalarının tek bir ciltte kolaylıkla bulunabilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmiş ve tarihsel bir sıra izlenmiştir.

Her çalışmanın ilk yayın tarihi, kitapların iç başlık sayfalarında belirtilmiş, düzenleme tarihi daha önceki tarihten farklı olduğunda, köşeli parantezler içinde gösterilmiştir.

Yazıların geçmişiyle ilgili diğer bilgiler, giriş notlarında ya da metnin dipnotlarında verilmiştir. Bu notlardaki sistemli göndermeler, önemli ruhçözümsel kavramların ortaya çıkışını ve gelişmesini izlemeye olanak vermektedir. Ayrıca Freud tarafından birbirini izleyen basımlarda yapılan metin düzeltmelerinin ve eklemelerin tarihleri belirtilmiş, belli durumlarda da metinlerin daha önceki biçimleri sunulmuştur.

16 ciltlik *Payel Freud Kitaplığı* arka sayfada gösterilen sıraya göre yayımlanmaktadır. Ancak Türkçe'de yayımlanmamış yapıtlara öncelik vermek ya da çeviri ile ilgili birtakım teknik zorunluluklar nedeniyle bu sıralama bazen değişebilmektedir.

PAYEL FREUD KİTAPLIĞI

1. RUHÇÖZÜMLEMESİNE GİRİŞ KONFERANSLARI (1915-17)
2. RUHÇÖZÜMLEMESİNE YENİ GİRİŞ KONFERANSLARI (1932)
3. HİSTERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR (Josef Breuer ile birlikte) (1895)
4. DÜŞLERİN YORUMU-I
5. DÜŞLERİN YORUMU-II
6. GÜNLÜK YAŞAMIN PSİKOPATOLOJİSİ (1901)
7. ESPRİLER VE BİLİNÇDIŞI İLE İLİŞKİLERİ (1905)
8. CİNSELLİK ÜZERİNE (*Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* ile, uygulama ve kuram üzerine kısa yazılar) (1905)
9. OLGU ÖYKÜLERİ-I ("Dora" ve "Küçük Hans") (1909)
10. OLGU ÖYKÜLERİ-II ("Sıçan-Adam" (1911), Schreber, "Kurt-Adam" (1914), Bir Dişi Eşcinselliği Öyküsü)
11. PSİKOPATOLOJİ (*Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete* (1926) ile, Histeri, Anksiyete Nevrozu, Sabit Fikir Nevrozu, Paranoya ve Çarpıtmalar üzerine kısa çalışmalar)
12. METAPSİKOLOJİ (*Haz İlkesinin Ötesinde* (1920), *Ego ve İd* (1923) ve Bilinçaltı, Narsisizm, Güdüler Kuramı, Yas Tutma ve Melankoli, Mazoşizm, Zihinsel İşleyiş Kuramı)
13. UYGARLIK, TOPLUM VE DİN (*Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi* (1921), *Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927), *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930) ve Kısa Yazılar)
14. DİNİN KÖKENLERİ (*Totem ve Tabu* (1912-13), *Musa ve Tekt Tanrıcılık* (1934-8) ve Kısa Yazılar)
15. SANAT VE EDEBİYAT (Dostoyevski, Goethe, E.T.A. Hoffman, İbsen, Jensen, Leonardo, Michelangelo, Shakespeare, Stefan Zweig Üzerine Yazılar ve 17 yy. Ressamı Christoph Halzmann Olayı)
16. RUHÇÖZÜMLEMESİNİN TARİHİ ("Ruhçözümsel Devinimin Tarihi Üzeri ne" — *Bir Otobiyografik İnceleme, Tıp-dışı Analistler Sorunu, Ruhçözümlemesinin Bir Özeti* ve Kısa Yazılar)

SIGMUND FREUD'UN YAŞAMI VE DÜŞÜNCELERİ

SIGMUND FREUD 6 Mayıs 1856'da o sırada Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna bağlı Moravia'nın küçük bir kenti olan Freiberg'de doğdu. Dıştan bakıldığında seksen üç yıllık yaşamı olaysız geçti ve uzun bir öyküyü gerektirmiyordu.

Orta sınıftan bir Yahudi ailesinden geliyordu ve babasının ikinci karısından olma en büyük oğluydu. Aile içindeki konumu biraz alışılmışın dışındaydı; çünkü babasının ilk karısından iki erişkin oğlu daha vardı. Bunlar Freud'dan yirmi yaştan fazla büyüktüler; biri evliydi ve küçük bir oğlu vardı; yani Freud bir amca olarak doğmuştu. Yaşamının en erken yıllarında bu yeğen, Freud'un yaşamında yedisi kendisinden sonra doğan erkek ve kız kardeşleri kadar önemli bir yer aldı.

Babası bir yün tüccarıydı ve Freud'un doğumundan hemen sonra kendini giderek artan ticari sıkıntılar içinde buldu. O zaman, Freud üç yaşındayken Freiberg'i terk etmeye karar verdi ve bir yıl sonra tüm aile, —Manchester'e giden iki büyük üvey kardeş ve çocukları dışında— Viyana'ya yerleşti. Freud, yaşamının değişik dönemlerinde İngiltere'de onlarla buluşma düşüncesiyle oyalanmıştır ama yaklaşık seksen yıl bu gerçekleşmemiştir.

Viyana'da, Freud'un tüm çocukluğu boyunca aile en zor koşullarda yaşamıştır; fakat babası gelirini Freud'un eğitimi için harcamada büyük öncelik tanıdı çünkü oğlunun zeki ve aynı zamanda çalışkan olduğu besbelliydi. Bunun sonucunda "Gymnasium"da dokuz yaş gibi erken bir çağda bir yer edindi ve okulda geçirdiği sekiz yılın son altı yılında düzenli olarak sınıf birincisi oldu. On yedi yaşında okulu bitirdiğinde hâlâ kariyeri belirlenmemişti; eğitimi çok genel bir eğitimdi ve ne

olursa olsun üniversite okuyacağı belli olmasına karşın, değişik fakülteler önünde açıktı.

Freud birçok kez yaşamı boyunca hiçbir zaman "bir doktor olmak için özel bir eğilim" duymadığı konusunda diretmiştir. "Daha çok insani konulara doğal nesnelerden daha fazla yönelen bir tür merak tarafından yönlendirildim"[1] der. Bir başka yerde şöyle yazıyor: "Erken çocukluğumda insanlığın acılarını dindirmek için herhangi bir özlem duyduğumu hiç anımsamıyorum... Gençliğimde içinde yaşadığımız dünyanın bilmeceleri üzerine bir şeyleri anlamak ve belki de onların çözümüne katkıda bulunmak için zorlayıcı bir gereksinim duydum."[2] Son yılların toplumbilimsel çalışmalarını tartıştığı bir başka parçada da: "Doğal bilimler, tıp ve psikoterapi arasında yaşam boyu süren bir *détour*'dan [yolculuk —*çev.*] sonra, çok önceleri, düşünmek için bile çok küçük olduğum gençliğimde, beni büyülemiş olan kültürel sorunlara geri dönüyorum."[3]

Bize anlattığına göre Freud'un bilimsel bir kariyeri seçmesini belirleyen şey, tam da okulu bitirdiği sırada (görünüşe göre yanlış olarak) Goethe'nin olduğu söylenen "Doğa" hakkında halk için yazılmış tumturaklı bir yazının okunduğu bir toplantıda bulunması olmuştu. Ama eğer bilim yapılması gerekiyorsa pratik nedenler bunu tıpla sınırlıyordu. Freud 1873 güzünde kendini üniversiteye kaydettirdiğinde on yedi yaşındaydı. Ancak yine de bir tıp unvanı almak için hiç de acelesi yoktu. Çünkü ilk bir ya da iki yıl boyunca değişik konularda konferanslara katıldı ama giderek önce biyoloji ve sonra da fizyoloji üzerine yoğunlaştı. İlk araştırmasını üniversitede üçüncü yılında yaptı; Karşılaştırmalı Anatomi Profesörü tarafından yılanbalığı anatomisinin bir ayrıntısını araştırmakla görevlendirildi; bunun için dört yüz kadar örneği açması gerekiyordu. Hemen sonra Brücke'nin başkanlığındaki Fizyoloji Laboratuvarına girdi ve burada altı yıl mutluluk içinde çalıştı. Brücke'den genelde fiziksel bilimlere yönelik tutumunun ana hatlarını kazandığına hiç kuşku yoktur. Bu yıllar boyunca Freud esas olarak merkezi sinir sistemi anatomisi üzerine çalıştı ve bir yandan da yayınlar

---

[1] [*Bir Özyaşamöyküsel Çalışma* (1925*d*) çalışmanın başlangıç yılları.]

[2] [*Tıpdışı Çözümleme Sorunu*'na (1927*a*) Eklenti.]

[3] [*Bir Özyaşamöyküsel Çalışma*'ya (1925*d*) Eklenti.]

yapmaya başladı. Ama bu laboratuvar çalışmalarından evdeki geniş ailenin gereksinimlerini karşılamaya yetecek bir gelir sağlana-mayacağı kısa zamanda belli oldu. Böylece sonunda 1881'de tıp diploması almaya karar verdi ve bir yıl sonra hiç de istemeden Brücke'nin yanındaki işini bıraktı ve Viyana Genel Hastanesi'nde çalışmaya başladı.

Yaşamındaki bu değişikliği en sonunda belirleyen şey aile sorunlarından daha ivedi bir şeydi: 1882 Haziran'ında nişanlandı ve ondan sonraki tüm çabaları evliliği olası kılmaya yönelik oldu. Nişanlısı Martha Bernays, Hamburglu ünlü bir Yahudi ailesinden geliyordu ve o sırada Viyana'da yaşıyor olmasına karşın çok kısa zamanda uzakta, Kuzey Almanya'daki evine dönmek zorunda kaldı. Daha sonraki dört yıl boyunca onu görme olanağı kısa ziyaretlerle sınırlı oldu ve iki âşık hemen her gün birbirlerine yazdıkları mektuplarla yetinmek zorunda kaldılar. Freud şimdi kendine tıp dünyasında bir yer edinmeye ve ün kazanmaya çalışıyordu. Hastanenin değişik bölümlerinde çalıştı ama kısa sürede nöroanatomi ve nöropatoloji üzerine yoğunlaşmaya başladı. Bu dönemde de kokainin olası tıbbi kullanımı üzerine ilk sorgulamasını yayımladı ve bu Koller'e ilacı yerel anestezik olarak kullanma düşüncesini verdi. Freud iki ivedi plan yaptı: bunlardan biri İngiltere'deki üniversite hocalığından farklı bir aşama olmayan *Privatdozent* olarak atanmak; diğeri ise büyük Charcot'nun hüküm sürdüğü Paris'te bir süre kalmasına olanak verecek bir yolculuk bursu bulmak. Her iki hedefin de, gerçekleşmeleri halinde kendisine gerçek avantajlar sağlayacağını düşünüyordu ve 1885'de zorlu bir uğraştan sonra her ikisini de elde etti.

Salpétriére'de (Paris'in ünlü sinir hastalıkları hastanesi) Charcot'nun yanında geçirdiği aylar, Freud'un yaşamının akışında bu kez devrimsel bir değişim yarattı. Hele çalışmalarının tümüyle fiziksel bilimlerle ilgili olduğu ve Paris'te bulunduğu sürece hâlâ beyin üzerinde dokubilimsel çalışmalar yaptığı düşünülecek olursa... O sırada Charcot'nun ilgisi özellikle histeri ve hipnotizma üzerinde yoğunlaşmıştı. Freud'un geldiği dünyada bu konulara güçlükle saygı gösterilirdi ama onları özümsemeye başladı ve Charcot'nun kendisi onları salt nöropatolojinin dalları saydığı halde Freud için onlar aklın araştırılmasının başlangıcı anlamına geliyordu.[4]

1886 baharında Viyana'ya dönüşünde Freud, sinir hastalıklarında konsültan olarak çalıştığı bir özel muayenehane açtı ve çok gecikmiş evliliği de hemen bunu izledi. Ancak tüm nöropatolojik çalışmalarını hemen bırakmadı; daha birkaç yıl özellikle çocuklardaki beyin felci üzerinde çalıştı ve bu konuda önde gelen bir otorite oldu. Yine bu dönemde afazi[5] üzerine önemli bir monografi yazdı. Ama giderek daha fazla bir biçimde nevrozların sağaltımıyla uğraşmaya başlıyordu. Elektroterapiyle boşa giden deneylerden sonra hipnotik telkine yöneldi ve 1888'de Liébeault ve Bernheim tarafından başarıyla uygulanan tekniği öğrenmek için Nancy'yi ziyaret etti. Bunun da doyurucu olmadığı ortaya çıktı ve Freud daha başka bir yaklaşıma yöneldi. Bir arkadaşının, Viyana'da konsültan olarak çalışan ve kendisinden hayli büyük olan Dr. Josef Breuer'in on yıl kadar önce histerisi olan bir kızı, oldukça yeni bir yöntemle iyileştirdiğini biliyordu. Breuer'i yöntemi bir kez daha uygulama konusunda ikna etti ve kendisi de çeşitli yeni olgulara uygulayıp umut verici sonuçlar aldı. Yöntem, histerinin hasta tarafından unutulmuş ruhsal bir yaralanmanın ürünü olduğu varsayımına dayanıyordu ve sağaltım, hastayı, unutulmuş yaralanmayı ona eşlik eden duygusu ile birlikte anımsamak üzere hipnotik bir duruma sokmaktan ibaretti. Çok geçmeden Freud hem yöntemde hem de onun dayandığı kuramda değişiklikler yapmaya başladı; bu sonunda Breuer ile ayrılmalarına ve Freud'un sonradan ruhçözümleme adını verdiği tüm düşünceler sisteminin gelişmesine yol açtı.

Bu andan sonra —belki de 1895'den sonra— ta yaşamının sonuna dek, Freud'un tüm entellektüel varoluşu, bu gelişme, onun geniş çaplı sonuçları ile kuramsal ve uygulamaya ilişkin yansımaları çevresinde dolandı. Freud'un keşiflerinin ve düşüncelerinin birbirini izleyen bir özetini birkaç cümlede toplamak kuşkusuz olanaksızdır; ama burada, bağlantısız bir biçimde, onun, düşünce alışkanlıklarımıza getirdiği temel değişikliklerden bazıları gösterilmeye çalışılacaktır. Bu arada onun dışsal yaşamını izlemeyi de sürdürebiliriz.

---

[4][Nöropatoloji, beyin ve omuriliğin hücre ve dokularındaki organik değişikliklerle ilgilenir. —*çev.*]

[5][Beyinde konuşmayı, konuşulanları anlamayı yöneten merkezlerin ayrı ayrı ya da birlikte tahrip olmasına bağlı konuşma bozukluğu ya da yokluğu. —*çev.*]

Viyana'da ev yaşantısına ilişkin varoluşu değişimden yoksundur: 1891'den kırk yedi yıl sonra Londra'ya gitmek üzere yola çıkana dek eviyle muayene odası aynı binada yer almıştır. Mutlu evliliği ve büyüyen ailesi —üç oğul ve üç kız— mesleki kariyerini, en azından başlangıçta, onu çevreleyen güçlükleri dengelemiştir. Tıp çevrelerinde Freud'a karşı önyargı yaratan, yalnızca keşiflerinin doğası değil; en az onun kadar güçlü olmak üzere Viyana'nın resmi dünyasına egemen olan şiddetli antisemitik duygulardır: Üniversite profesörlüğüne atanması sürekli olarak politik nedenlerle ertelenmiştir.

Bu erken yılların özel bir yönünden sonuçları nedeniyle söz edilmeye değer. Bu Freud'un zeki ama dengesiz Berlin'li bir hekim olan ve kulak burun uzmanı olduğu halde insan biyolojisine ve yaşamsal süreçler üzerinde dönemsel görüngülerin etkisine daha geniş bir ilgi duyan Wilhelm Fliess'le olan arkadaşlığıdır. On beş yıl boyunca, 1887'den 1902'ye dek, Freud, onunla düzenli olarak yazışmış, düşüncelerinin gelişimini ona bildirmiş, ilerideki yazılarını özetleyen uzun taslaklar göndermiş ve hepsinden önemlisi, ona, kırk bin sözcükten oluşan ve "Bilimsel Bir Ruhbilim Projesi" adı verilen denemesini göndermiştir. Bu deneme, Freud'un kariyerinin dönemeç noktası olarak betimlenebilecek bir zamanda, 1895'de, o, gönülsüzce fizyolojiden ruhbilime dönerken düzenlenmişti ve bu, ruhbilim olgularını salt nörolojik çerçeveye oturtma girişimiydi. Bu makale ve Freud'un Fliess'le yazışmalarının geri kalanı iyi bir şans eseri kaybolmamıştır: onlar Freud'un düşüncelerinin üzerine hayranlık verici bir ışık tutarlar ve ruhçözümlemenin sonraki buluşlarının, onun aklında, bu erken dönemde bile ne ölçüde var olduğunu gösterirler.

Fliess'le ilişkisi dışında Freud'un başlangıçta pek az dış desteği vardı. Giderek Viyana'da, çevresine biraz öğrenci topladı ama ancak on yıl kadar sonra, 1906'da bir dizi İsviçre'li ruhhekiminin Freud'un görüşlerine bağlanmasıyla bir değişim resmen başlamış oldu. Bunların başını Zürih akıl hastanesinin başhekimi Bleuler ile asistanı Jung çekiyordu. Bu, ruhçözümlemesinin ilk yayılışının başlangıcını oluşturdu. 1908'de Salzburg'da uluslararası bir ruhçözümleyiciler toplantısı yapıldı ve 1909'da Freud ile Jung bir dizi konferans vermek üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne davet edildi. Freud'un yazıları pek çok dile

çevrilmeye başladı ve uygulayıcı çözümleyiciler tüm dünyaya yayıldı. Ama ruhçözümlemesinin gelişimi gerilemelerden arınmış değildi; asıl konusunun akıllarda dolaştırdığı akımlar, kolayca kabullenmelerine elvermeyecek ölçüde derinlik içeriyordu. 1911'de Freud'un önde gelen Viyana'lı destekçilerinden biri, Alfred Adler, ondan koptu; iki ya da üç yıl sonra da, Jung'un Freud'dan farkları onların ayrılmalarına neden oldu. Bundan neredeyse hemen sonra Birinci Dünya Savaşı başladı ve ruhçözümlemenin uluslararası yayılması kesintiye uğradı. Hemen bunun arkasından da en acı kişisel trajediler geldi — bir kızının ve gözde bir torununun ölümü ve yaşamının son on altı yılında onu acımasızca izleyecek olan habis hastalığın[6] başlaması. Ancak bu dertlerin hiçbiri Freud'un gözlemlerinin ve çıkardığı sonuçların gelişimini kesintiye uğratmadı. Düşüncelerinin yapısı yayılmaya devam etti ve —özellikle toplumbilim alanında— daha da yaygın uygulama alanı buldu. O zamana dek dünyaca ünlü bir kişi olarak tanınmıştı ama hiçbir onur O'nu 1936'da, sekseninci yaşgününde Kraliyet Derneği'nin Fahri üyesi seçilmek kadar mutlu etmedi. Aralarında Başkan Roosevelt'in de bulunduğu söylenen etkin hayranların çabalarıyla desteklenen bu ünün, Hitler 1938'de Avusturya'yı işgal ettiği sırada, yayınlarının toplanıp imha edilmesine karşın Nasyonal Sosyalistlerin en kötü aşırılıklarından onu koruduğuna hiç kuşku yoktur. Freud'un Viyana'dan ayrılması yine de gerekliydi ve o yılın Haziran'ında ailesinin bir kısmıyla Londra yolculuğuna çıktı ve bir yıl sonra 23 Eylül 1939'da orada öldü.

Freud'un çağdaş düşüncenin devrimci kurucularından biri olduğunu söylemek ve onun adını Einstein'ınki ile birleştirmek bir gazeteci klişesi halini almıştır. Ancak çoğu insan bunlardan birinin getirdiği değişiklikleri özetlemede diğerinin getirdiklerini özetlemede olduğu kadar zorlanacaktır.

Freud'un keşifleri, —her ne kadar bu gruplar karşılıklı olarak birbirleriyle ilişkili olsa da— üç başlık altında toplanabilir: bir araştırma aracı, aracın ürettiği bulgular ve bulgulardan çıkarılan kuramsal hipotezler. Ancak Freud'un tüm çalışmalarının arkasında nedensellik yasasının evrensel geçerliliği inancının bulunduğunu kabul etmeliyiz. Fi-

[6][Çene kemiğinde kanser. —*çev.*]

ziksel görüngüler bakımından bu inanç belki Brücke'nin laboratuvarındaki deneyiminden türemekte ve Helmholtz ekolüne dek uzanmaktaydı; ama Freud, bu inancı inatla zihinsel görüngüler alanına da genişletmiş ve burada olasılıkla hocası ruhhekimi Meynert'ten ve dolaylı olarak Herbart'ın felsefesinden etkilenmiştir.

En başta, Freud insan aklının bilimsel olarak incelenmesi için ilk aracın kâşifidir. Yaratıcı dâhi yazarların, zihinsel süreçler hakkında bölük pörçük içgörüleri olmuştur ama Freud'dan önce hiçbir sistematik araştırma yöntemi bulunmamaktadır. O'nun bu aracı mükemmelleştirmesi yavaş yavaş olmuştur, çünkü böyle bir araştırmanın önündeki güçlükler de yavaş yavaş çıkmıştır. Breuer'in histeriyi açıklayışındaki unutulmuş yaralanma en baştaki sorunu oluşturmuştur ve belki de tüm sorunlar arasında en temel olan odur; çünkü aklın, ne dışarıdan bakan ne de öznenin kendisi için gözleme hemen açık olmayan etkin kesimlerinin bulunduğunu kesin olarak ortaya koymuştur. Aklın bu kesimleri, Freud tarafından, metafizik ya da terminolojik tartışmalara aldırılmaksızın, bilinçdışı diye adlandırılmıştır. Bunların varlığı, kişinin telkini tümüyle unuttuğu ama biraz önce kendisine telkin edilen bir eylemi tümüyle uyanık bir durumdayken gerçekleştirdiği hipnoz sonrası telkin olgusuyla da aynı biçimde gösterilmiştir. Böylece aklın hiçbir muayenesi bu bilinçdışı kesimi de gözönüne almadıkça tamamlanmış olamazdı. Bu nasıl yapılabilirdi? Apaçık yanıt şöyle olabilir gibi görünüyordu: hipnotik telkin yoluyla; üstelik bu, Breuer'in ve başlangıçta Freud'un kullandığı araçtı. Ama kısa süre içinde, düzensiz ve belirsiz çalıştığı, bazen de hiç işe yaramadığı için yetersiz bir araç halini aldı. Bu nedenle, yavaş yavaş Freud telkinin kullanımını terk etti ve onun yerine sonradan "serbest çağrışım" diye adlandırılan tümüyle yeni bir araç geçirdi. Aklı araştırılan kişiden basitçe aklına ne gelirse söylemesini istemek gibi işitilmemiş bir planı benimsedi. Bu kritik karar hemen çok çarpıcı sonuçlar verdi; bu ilkel biçiminde bile Freud'un aracı yeni içgörüler yarattı. Çünkü bir şeylerin bir süre yüzmesine karşın er ya da geç çağrışımların akışı kuruyordu: kişi daha başka söyleyecek bir şey bulmuyor ya da bulamıyordu. Böylece, deneğin bilinçli isteğinden ayrı ve araştırmayla iş birliği yapmayı reddeden bir güç, "direnç" olgusu günışığına çıktı. Burada kuramın çok

önemli bir parçası, aklı, bazen uyum içinde bazen de birbirine karşıt olarak çalışan bazıları bilinçli bazıları bilinçdışı çeşitli zihinsel güçlerden ibaret gören bir hipotez için bir temel bulunuyordu.

Sonunda bu görüngülerin evrensel olduğu ortaya çıktığı halde, ilk olarak nevrotik hastalarda gözlemlendi ve incelendi ve Freud'un çalışmalarının ilk yılları, büyük ölçüde bu hastaların "direnç"lerini yenmeye ve bu dirençlerin altında yatan şeylere ışık tutmaya yarayacak araçları keşfetmeyle ilgiliydi. Çözüm, ancak Freud'un kesiminde olağandışı bir öz-gözlemle —şimdi onun öz-çözümlemesi diye tanımlayabildiğimiz şeyle— mümkün oldu. Daha önce sözü edilen Fliess'e yazdığı mektuplarda bu olayın ilk elden güncel bir betimlemesine sahip olduğumuz için şanslıyız. Bu çözümleme, Freud'a, akılda işleyen bilinçdışı süreçlerin doğasını keşfetme ve onların bilinçli hale gelmesine karşı neden bu denli güçlü bir direnç bulunduğunu anlama olanağı vermiş; hastalarında bu direncin üstesinden gelmek ya da ondan kurtulmak için teknikler geliştirmesini sağlamış; ve hepsinden önemlisi, bu bilinçdışı süreçlerin işleyiş biçimi ile bildiğimiz bilinçli süreçlerin işleyişi arasındaki çok büyük farkı kavramasına yardım etmiştir. Bu üç noktanın her birinden biraz söz etmek yerinde olur, çünkü aslında bunlar, Freud'un, akıl hakkındaki bilgimize getirdiği katkının özünü oluştururlar.

Aklın bilinçdışı içeriğinin, tümüyle, enerjilerini doğrudan birincil fiziksel içgüdülerden alan davranışsal eğilimlerin —arzular ya da istekler— etkinliğinden ibaret olduğu görülmüştür. Anında doyum sağlamak dışında hiçbir düşünceye aldırış etmeksizin işlerler; bu nedenle de aklın, gerçekliğe uyum ve dış tehlikelerden kaçınma ile ilgili daha bilinçli öğelerine ayak uydurmamaları daha olasıdır. Dahası, bu ilkel eğilimler, büyük ölçüde cinsel ya da yıkıcı doğada olduklarından, daha toplumsal ve daha uygarlaşmış zihinsel güçlerle çatışma içine girebilirler. Bu yoldaki araştırmalar, Freud'u, çocukların cinsel yaşamlarının uzun süredir gizli kalmış sırlarını ve Oidipus karmaşasını keşfetmeye yönelten şeylerdir.

İkinci olarak Freud'un öz-çözümlemesi, onu, düşlerin doğasını soruşturmaya yöneltmiştir. Bunların da, nevrotik belirtiler gibi, birincil bilinçdışı itkilerle ikincil bilinçli itkiler arasındaki bir çatışma ve uz-

laşmanın ürünü oldukları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle onları öğelerine çözümlemek arkalarında gizli bilinçdışı içeriklerini çıkarmaya olanak vermektedir ve de düşler hemen hemen evrensel biçimde ortaya çıkan ortak görüngüler olduklarından, onların yorumu, nevrotik hastaların direncine nüfuz etmek için en yararlı teknik bir beceri halini almıştır.

Sonunda düşlerin özenli incelemesi Freud'un birincil ve ikincil düşünce süreçleri diye adlandırdığı şeyler arasındaki ve aklın bilinçdışı ve bilinç bölgelerindeki olaylar arasındaki dikkate değer farkları sınıflandırmasına olanak vermiştir. Bilinçdışında hiçbir tür örgütlenme ya da eşgüdüm bulunmadığı; ayrı ayrı her itkinin tüm diğerlerinden bağımsız olarak doyum aradığı; birbirlerinden etkilenmeden ortaya çıktıkları; zıtlıkların tümüyle işlemez olduğu ve en zıt itkilerin yanyana gelişebildiği bulunmuştur. Böylece yine bilinçdışında düşünce çağrışımaları herhangi bir mantık ilişkisi taşımayan diziler halinde ilerleyebilmektedir: benzerlikler aynılık sayılmakta, eksilerle artılar denkleştirilebilmektedir. Yine davranışsal eğilimlerin bağlandığı nesneler bilinçdışında olağanüstü biçimde değişebilmektedir — bir kişi tüm bir çağrışımlar zinciri boyunca hiçbir mantıksal temel olmaksızın bir başkasıyla yer değiştirebilmektedir. Freud, bilinçli düşünceye, özellikle birincil sürece ilişkin mekanizmaların girmesinin yalnızca düşlerin değil başka pek çok normal ya da patolojik zihinsel olayın garipliğinden sorumlu olduğunu algılamıştır.

Freud'un çalışmalarının daha sonraki kesimlerinin tümünün bu erken düşüncelerin yoğun bir yaygınlaştırılması ve işlenmesi olduğunu söylemek pek de abartılı olmaz. Onlar yalnızca psikonevrozların ve psikozların mekanizmalarını aydınlatmaya değil; dil sürçmesi, espri yapma, sanatsal yaratış, politik kurumlar ve din gibi normal süreçlere de uygulanmışlar; çoğu uygulamalı bilime —arkeoloji, antropoloji, kriminoloji, eğitim— yeni bir ışık tutmada rol almışlar; ayrıca ruhçözümsel sağaltımın etkinliğinde de yardımcı olmuşlardır. Son olarak da Freud, bu öğesel gözlemler üzerine "metapsikoloji" dediği çok daha genel kavramlardan oluşan bir kuramsal üstyapı kurmuştur. Ancak pek çok kişinin bunları hayranlık uyandırıcı bulmasına karşın kendisi her zaman bunların geçici hipotezler olduğu konusunda diretmiştir. Gerçekten yaşamının oldukça ileri döneminde "bilinçdışı" teriminin bu-

lanıklığı ve pek çok çelişkili kullanımından etkilenerek örgütlenmemiş içgüdüsel eğilimlerin "id", örgütlenmiş gerçekçi kesimin "ego" ve eleştirel ve ahlâksal işlevin "Super-ego" diye adlandırıldığı, aklın yeni bir yapısal tanımını —pek çok konuya kesinlikle açıklık getirmiş olan bir yeni tanımlama— yapmıştır.

Bunlar okura Freud'un yaşamının dış olaylarıyla ve keşiflerinin kapsamına ilişkin bazı bilgiler sağlayan bir taslaktır. Daha fazlasını istemek uygun olur muydu? Biraz daha derine girmek ve Freud'un ne tür bir insan olduğunu soruşturmak? Herhalde olmazdı. Ama insanoğlunun büyük adamlara ilişkin merakı doymak bilmez ve eğer o merak gerçek öykülerle doyurulmazsa kaçınılmaz biçimde mitolojik öykülere el atar. Freud'un ilk kitaplarından ikisinde *(Düşlerin Yorumu* ve *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi)* tezini sunuşu onu alışılmadık miktarda kişisel malzemeyi ortaya koymak zorunda bırakmıştır. Bununla birlikte, ya da belki de salt bu nedenle kendi özel yaşamına girme doğrultusundaki herhangi bir çabaya şiddetle karşı çıkmış ve bu yüzden de bir yığın mitin konusu olmuştur. Örneğin ilk ve en naif söylentilere göre kendini toplumun ahlâkını yıkmaya adamış terk edilmiş bir günahkârdır. Daha sonraki fanteziler zıt yönde olma eğilimindedir: o, katı bir ahlâkçı, acımasız bir disiplinci, bir otokrat, benmerkezci ve gülümsemez ve temelde mutsuz bir adamdır. Onunla kısaca da olsa tanışmış olan birine bu her iki resim de aynı derecede aptalca gelirdi. İkinci tablo hiç kuşkusuz kısmen son yıllarındaki fiziksel ıstırabından türemiştir; ama kısmen de çok yaygın olan portrelerinin bazılarından türeyen şanssız izlenimden ileri gelmektedir. Fotoğraf çektirmeyi sevmezdi, özellikle de profesyonel fotoğrafçılara; zaten resimleri de bazen bu durumu yansıtmaktadır; sanatçılar da her zaman ruhçözümlemenin mucidini vahşi ve ürkütücü bir görünümde gösterme gereksinimine kapılmışlardır. Ancak neyse ki çok daha sevimli ve daha doğru türden resimleri de vardır — örneğin en büyük oğlunun babasına ilişkin günlüğünde (Martin Freud, *Glory Reflected,* [1957]) bulunabilecekler gibi, bir tatilde ya da çocuklarıyla birlikteyken çekilmiş enstantaneler. Gerçekten bu güzel ve eğlenceli kitap, pek çok yönden daha resmi ve değersiz yaşam-öykülerinin bozduğu dengeyi kurmuş ve sıradan yaşamı içindeki Freud

hakkında bir şeyler getirmiştir. Bu portrelerin bazıları bize onun erken dönemlerde dolgun olduğunu ama daha geç yıllarda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve hattâ hastalığından önce artık bunun böyle olmadığını ve yüz hatlarının da, tüm bedeninin de (orta boyluydu) temelde gergin bir enerji ve uyanık bir gözlem izlenimi yarattığını gösterir. Daha resmi tavırlarında, ciddi ama nazik ve ilgiliydi ama başka koşullarda hoş biçimde alaycı bir mizah duygusuyla eğlendirici bir konuşmacı olabilirdi. Ailesine fedakârca düşkünlüğünü keşfetmek ve onun sevgi uyandıran bir adam olduğunu ayrımsamak kolaydır. Pek çok değişik ilgisi vardı —dış geziler yapmaktan, kırsal kesimde tatil yapmaktan, dağlarda gezmekten hoşlanırdı— ve zihni meşgul eden konulara da meraklıydı: sanat, edebiyat, arkeoloji. Freud yalnız Almanca değil birçok dilde iyi okuyabilen bir kişiydi. İngilizce ve Fransızca'yı akıcı bir biçimde okur, İspanyolca ve İtalyancayı da biraz bilirdi. Öğreniminin daha sonraki kesimlerinin temelde bilimsel olmasına karşın (aslında üniversitede kısa bir süre felsefe derslerine girmiştir) lisede klasikleri okuduğu ve onlara sevgisinin hiç kaybolmadığı unutulmamalıdır. Elimizde on yedi yaşındayken bir okul arkadaşına yazılmış bir mektup var.[7] O mektupta okul bitirme sınavlarındaki değişik konularda elde ettiği değişik başarıları anlatır: Latince'den Vergilius'tan bir parça ve Yunanca'dan tüm sorular arasında *Oedipus Rex*'ten otuz üç dize.

Kısaca Freud'a İngiltere'de Victoria tipi bir eğitimin en iyi ürününe nasıl bakıyorsak öyle bakmalıyız. Edebiyat ve sanattaki zevkleri açıkça bizimkinden farklı olacaktır; ahlâk konusundaki görüşleri kesinlikle liberal olmasına karşın Freud sonrası çağa ait değildir. Ama onda yaşamı coşkularla dolu olarak yaşamış ve acılaşmadan pek çok acı çekmiş bir adam görmeliyiz. Onda her zaman ayakta kalmış nitelikler tam dürüstlük ve doğrudanlık ve de ne denli yeni ya da olağandışı olursa olsun kendisine sunulan her olguyu ele almaya ve üzerinde durmaya entellektüel olarak hazır oluşu olmuştur. Belki de şaşırtıcı bazı özelliklere yol açan şey, yüzeysel bir insanlardan kaçmanın gizlemeyi başaramadığı genel bir iyilikseverlikle birleşen bu niteliklerin kaçınılmaz bir sonucu ve uzantısıdır. Aklının inceliğine karşın temelde yalın bir in-

[7][Emil Fluss. Mektup Freud'un yazışmalarına ilişkin ciltte dir (1960*a*).]

sandır ve eleştirel yeteneğinde bazen beklenmeyen gecikmeler olmuştur — örneğin Ejiptoloji ya da filoloji gibi kendi alanı dışında güvenilmez bir otoriteyi ve hepsinden garibi de inanmak için algı gücünün sınanması gereken birini algılayamaması; tanışlarının eksikliklerine karşı ara sıra ortaya çıkan bir körlük gibi. Ancak, Freud'un da tıpkı bizler gibi bir insanoğlu olduğunu açıklamak gururumuzu okşayabilir, oysa bu duyguya yeterinden fazla kapılmamalıyız. O güne dek normal bilinçlilikten dıştalanmış olan tüm bir zihinsel olgular alanını ayrımsayabilen, düşleri ilk kez yorumlamış olan, çocukluk cinselliği olgusunu ilk kez kabul etmiş, birincil ve ikincil düşünce süreçleri arasında ilk kez ayrım yapmış yani bilinçdışı aklı ilk kez bizim için gerçek kılmış bir adamda çok olağandışı bir şeyler olsa gerektir.

[Daha fazla bilgi arayanlar o bilgileri Freud'un Ernest Jones tarafından yazılmış üç ciltlik yaşamöyküsünde; oğluyla gelini, Ernest ve Lucie Freud'un düzenledikleri Freud'un mektuplarını kapsayan kitapta (1960*a*), Wilhelm Fliess'le (1950*c*), Karl Abraham'la (1965*a*) C. G. Jung'la (1974*a*), Oskar Pfister'le (1963*a*), Lou Andreas-Salomé ile (1966*a*), Edoardo Weiss'la (1970*a*) ve Arnold Zweig'la (1968*a*) yazışmalarının diğer ciltlerinde ve de tüm bunların ötesinde Freud'un kendi çalışmalarının çeşitli ciltlerinde bulabilirler.]

KRONOLOJİK TABLO

Bu tablo çok kaba olarak Freud'un entelektüel gelişimindeki ve görüşlerindeki köşe başlarını belirlemektedir. Dış yaşamının temel olaylarının bir kısmı da tabloya eklenmiştir.

1856.	6 Mayıs. Moravia'da Freiberg'de doğdu.
1860.	Aile Viyana'ya yerleşir.
1865.	Gymnasium'a (ortaokul) girer.
1873.	Viyana Üniversitesine tıp öğrencisi olarak girer.
1876-82.	Viyana'da Fizyoloji Enstitüsünde Brücke'nin yanında çalışır.
1877.	İlk yayınlar: anatomi ve fizyoloji üzerine makaleler.
1881.	Tıp Doktoru olarak mezun olur.
1882.	Martha Bernays ile nişanlanma.
1882-5.	Viyana Genel Hastanesi'nde çalışma, beyin anatomisi üzerinde yoğunlaşma: pek çok yayın.
1884-7.	Kokainin klinik kullanımı üzerine araştırmalar.
1885.	Nöropatoloji *Privatdozent*'i (üniversite hocası) olarak atanma.
1885	(Ekim)-1886 (Şubat). Paris'te Salpêtrière'de (sinir hastalıkları hastanesi) Charcot'nun yanında çalışma. İlgi ilk olarak hipnoz ve histeriye yönelir.
1886.	Martha Bernays'la evlenme. Viyana'da sinir hastalıkları üzerine özel muayenehane açış.
1886-93.	Viyana'da Kassowitz Enstitüsü'nde nöroloji üzerine, özellikle çocuklardaki beyin felçleri üzerine sürekli çalışma ve pek çok yayın. Giderek ilginin nörolojiden psikopatolojiye kayması.
1887.	En büyük kızının doğumu (Mathilde).

1887-1902. Berlin'deki Wilhelm Fliess'le arkadaşlık ve yazışma. Freud'un, bu dönemde, ona yazdığı ve ölümünden sonra, 1950'de yayımlanan mektupları görüşlerinin gelişimine pek çok ışık tutmuştur.

1887. Uygulamalarında hipnotik telkini kullanmaya başlar.

(yak.) 1888. Histerinin katartik sağaltımında hipnozu kullanarak, Breuer'i izlemeye başlar. Giderek hipnozu bırakır ve onun yerine özgür çağrışımı geçirir.

1889. Telkin tekniğini incelemek üzere, Nancy'de Bernheim'ı ziyaret eder. En büyük oğlunun doğumu (Martin).

1891. Afazi üzerine monografi.
İkinci oğlunun doğumu (Oliver).

1892. En küçük oğlunun doğumu (Ernst).

1893. Breuer ile Freud'un "Ön İletişimler"inin yayımlanması: histeride yaralanma kuramının ve katartik sağaltımın sunumu. İkinci kızının doğumu (Sophie).

1893-8. Histeri, obsesyonlar ve anksiyete üzerine araştırma ve kısa makaleler.

1895. Breuer ile birlikte, *Histeri Üzerine Çalışmalar;* olgu öyküleri ve Freud'un kendi tekniğini betimlemesi, ayrıca aktarımın ilk olarak tanıtılması.

1893-6. Freud'la Breuer arasında giderek artan görüş ayrılığı. Freud, savunma ve bastırma kavramlarını ve de nevrozun, ego ile libido arasında bir çatışmanın sonucu olduğunu getirir.

1895. *Bilimsel Bir Ruhbilim Projesi:* Freud'un Fliess'e mektupları arasında bulunur ve ilk kez 1950'de basılmıştır. Ruhbilimi nöroloji terimleri ile anlatmak için başarısız bir girişim, ama Freud'un daha sonraki çoğu kuramının habercisidir.
En küçük çocuğunun doğumu (Anna).

1896. "Ruhçözümleme" teriminin ortaya çıkışı.
Babasının ölümü (80 yaşında).

1897. Freud'un öz-çözümlemesi; yaralanma kuramının terk edilmesine ve çocuksu cinsellik ve Oidipus karmaşasının benimsenmesine yol açmıştır.

1900. *Düşlerin Yorumu.* Son bölümünde, Freud'un, zihinsel sü-

reçler, bilinçdışı ve "haz ilkesi"nin üstünlüğü üzerine tüm görüşleri ilk kez özetlenir.

1901. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi.* Bu, düşler hakkındaki kitapla birlikte, Freud'un kuramlarının, yalnızca patolojik durumlara değil normal zihinsel yaşama da uygulandığını ortaya koyar.

1902. Extraordinarius profesör olur.

1905. *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme:* İnsanoğlunda, cinsel içgüdünün gelişiminin, bebeklikten erişkinliğe dek ilk kez izlenişi.

(yak.)1906. Jung ruhçözümlemeye katılır.

1908. Ruhçözümleyicilerin ilk uluslararası toplantısı (Salzburg'da).

1909. Freud ve Jung konferans vermek üzere A.B.D.'ye çağrılırlar. Bir çocuğun ilk çözümlemesinin olgu öyküsü (Küçük Hans, beş yaşında): daha önce, erişkinlerin çözümlemesinden çıkarılmış olan sonuçların, özellikle de bebeklik cinselliği ile Oidipus ve iğdiş edilme karmaşasına ilişkin olanların desteklenmesi.

(yak.)1910. "Narsisizm" (özseverlik) kuramının ilk ortaya çıkışı.

1911-15. Ruhçözümleme tekniği üzerine makaleler.

1911. Adler'in ayrılışı.
Ruhçözümsel kuramların psikotik bir olguya, Dr. Schreber'in özyaşamöyküsüne uygulanması.

1912-13. *Totem ve Tabu:* Ruhçözümlemenin, antropolojik malzemeye uygulanması.

1914. Jung'un ayrılışı.
"Ruhçözümsel Devinimin Tarihi Üzerine". Adler ve Jung hakkında polemik yapılan bir kesimi de içerir.
Son büyük olgu öyküsünü, "Kurt Adam"ı yazar, (1918'e dek yayımlanmamıştır).

1915. Günümüze yalnızca beş tanesi gelmiş temel kuramsal sorularla ilgili on iki "metapsikolojik" makaleden oluşan dizi.

1915-17 *Giriş Konferansları:* Freud'un görüşlerinin Birinci Dünya

Savaşı'na kadarki durumunun kapsamlı genel bir derlemesi.

1919. Narsisizm kuramının savaş nevrozlarına uygulanması.

1920. İkinci kızının ölümü.
Haz İlkesinin Ötesinde: "yineleme takıntısı" ve "ölüm içgüdüsü" kuramının ilk kez açık olarak tanıtılması.

1921. *Grup Ruhbilimi.* Ego'nun sistematik bir çözümsel incelemesinin başlangıcı.

1923. *Ego ve İd.* Aklın, id, ego ve super-ego'ya bölünmesiyle yapı ve işleyişinin büyük ölçüde düzeltilmiş tanımı.
Kanser hastalığının ortaya çıkışı.

1925. Kadınların cinsel gelişimi üzerine düzeltilmiş görüşler.

1926. *Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete.* Anksiyete sorunu üzerine düzeltilmiş görüşler.

1927. *Bir Yanılsamanın Geleceği.* Bir din tartışması: Freud'un geriye kalan yıllarının çoğunu adadığı bir dizi toplumbilimsel çalışmanın birincisi.

1930. *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları.* Bu, Freud'un yıkıcı içgüdüler (ki "ölüm içgüdüsü"nün bir görünümü sayılmıştır) üzerine ilk kapsamlı çalışmasını içerir.
Freud, Frankfurt kenti tarafından *Goethe Ödülü* ile ödüllendirilir.
Annesinin ölümü (95 yaşında).

1933. Hitler Almanya'da güç kazanır: Freud'un kitapları Berlin'de halk önünde Naziler tarafından yakılır.

1934-8. *Musa ve Tektanrıcılık.* Freud'un yaşarken yayımlanan son kitabı.

1936. Sekseninci yaş günü. Kraliyet Derneği'ne fahri üye seçilmesi.

1938. Hitler'in Avusturya'yı işgali. Freud, Londra'ya gitmek üzere, Viyana'yı terk eder. *Ruhçözümlemenin Bir Taslağı.* Ruhçözümlemenin son, bitmemiş ama köklü bir tanıtımı.

1939. 23 Eylül, Londra'da ölümü.

"UYGARLAŞMIŞ" CİNSEL AHLÂK VE ÇAĞDAŞ SİNİR HASTALIĞI

(1908)

EDİTÖR'ÜN NOTU

DIE "KULTURELLE" SEXUALMORAL UND DIE MODERNE NERVOSITÄT

(A) ALMANCA BASIMLAR:

1908 *Sexual-Probleme*, **4** (3) [Mart], 107-29.
1909 *S.K.S.N.*, **2**, 175-96. (1912, 2. basım.; 1921, 3. basım.)
1941 *Gesammelte Werke*, **7**, 143-67.

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
"Çağdaş Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinirlilik"

1915 *American Journal of Urology*, **11**, 391-405. (Tam değil.)

"'Uygarlaşmış' Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinirlilik"

1924 *Collected Papers*, **2**, 76-99. (Çev. E.B. Herford ve E.C. Mayne.)
1959 *Standart Edition*, **9**, 177-204. (Düzeltilmiş bir başlıkla 1924 çevirisi esas alınmış.)

BU MAKALENİN yer aldığı dergi, *Sexual-Probleme, Mutterschutz* adlı derginin devamıydı ve bazen o başlık altında kataloglanırdı. Başlığın değişmesine karşın cilt numaraları kesilmeden sürdürülmüştür.

*

Bu Freud'un uygarlıkla içgüdüsel yaşam karşıtlığı üzerine en eski kapsamlı tartışması olmasına karşın konu üzerine düşünceleri çok daha eskiye uzanır. Örneğin 31 Mayıs 1897'de Fliess'e gönderilen bir güncede "insest toplum karşıtıdır ve uygarlık ondan ilerleyici biçimde

vazgeçmekten ibarettir." diye yazar. (Freud, 1950*a*, Taslak N.) Benzer görüşleri "Nevrozların Nedenbiliminde Cinsellik" (1898*a*) üzerine makalesinde de ifade eder ve "uygarlığı da nevrasteninin yayılmasından sorumlu tutmaya hakkımız var." sonucuna varır; o makalede doğum kontrolü sorunu tartışması aşağıda s.43'deki sözlerinin habercisidir. Ama aslında bu karşıtlık insan cinselliğinin gelişiminde gizlilik evresinin vurgusu üzerine tüm kuramında dile getirilmektedir ve *Üç Deneme*'sinin (1905*d*) son sayfalarında "uygarlıkla cinselliğin özgür gelişimi arasındaki ters orantı"dan söz eder. (*P.F.L.*, **7**, 168). Elinizdeki makalenin çoğunun, yalnızca üç yıl önce yayımlanmış olan bu en son sözü edilen çalışmanın bulgularını özetlediği belirtilebilir.

Bu karşıtlığın toplumbilimsel yönü elinizdeki makalenin temel konusunu oluşturur ve Freud daha sonraki yazılarının gidişi içinde sık sık buna gönderme yapar. Örneğin söz arasında yapılan pek çok değinmeyi bir yana bırakıp özellikle aşkın ruhbilimi üzerine makalelerinden (1912*d*) ikincisinin son iki kesiminden (*P.F.L.*, **7**, 252 vs.) ve aşağıdaki çalışmaların benzer kesimlerinden söz edebiliriz: "Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine Düşünceler"de (1915*b*) uzun bir parça, s.64-69; *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nin (1927*c*) açılış sayfaları, s.169 vs.; ve *Neden Savaş*'ın (1933*b*) kapanış paragrafında s.334-36. Ama konu üzerine en uzun ve en incelikli tartışması kuşkusuz *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'ndadır (1930*a*).

En son sözü edilen çalışmadaki daha önemli iki konuya —uygarlığa giden yolları döşeyen "organik bastırma" ile saldırgan ya da yıkıcı içgüdüler— elinizdeki makalede değinilmemiştir. Bu uygarlığın daha derin, içsel kökenlerini çözümlemez ve uygarlığın kısıtlamalarının dışarıdan dayatılan bir şey olduğu izlenimi verir. Burada uygarlıkla çatışma ile ilişkili olarak sözü edilen içgüdüler yalnızca cinsel içgüdülerdir.

Almanca "*Kultur*" sözcüğünün "kültür" mü yoksa "uygarlık" mı diye çevrilmesi gerektiği konusunda çevirmenlere Freud'un *Bir Yanılsamanın Geleceği*'ndeki sözleri esneklik sağlamıştır: "Kültürle uygarlık arasında ayrım yapmayı küçük görürüm."

"UYGARLAŞMIŞ" CİNSEL AHLÂK VE ÇAĞDAŞ SİNİR HASTALIĞI

YAKINLARDA yayımlanan kitabı *Cinsel Ahlâk*'da Von Ehrenfels[1] (1907) "doğal" ve "uygarlaşmış" cinsel ahlâk arasındaki farkın üzerinde durur. Ona göre doğal cinsel ahlâktan, onun egemenliği altındaki bir insan topluluğunun sağlık ve etkinliğe kalıcı biçimde sahip olabilmesini anlamalıyız; öte yandan uygarlaşmış cinsel ahlâk ise kendisine boyun eğilmesi insanları yoğun ve üretken kültürel etkinliğe sevk eden bir cinsel ahlâktır. Bu karşıtlığın en iyi biçimde bir toplumun doğuştan nitelikleri ile kültürel edinimlerinin kıyaslanmasıyla görüntülenebileceğini düşünür. Bu önemli düşünce çizgisi üzerinde daha derinlemesine bir inceleme için okura Von Ehrenfels'in kendi çalışmasını salık verebilirim; ben burada ondan yalnızca konuyla ilgili kendi katkım için bir başlangıç noktası olarak gereksindiğim kadarını özetleyeceğim.

Uygarlaşmış bir cinsel ahlâkın egemenliği altında tek tek bireylerin sağlık ve etkinliğinin bozulma eğiliminde olabileceğini ve kendilerine dayatılan özverilerin neden olduğu bu yaralanmanın sonunda ulaşabileceği derece nedeniyle, dolaylı yoldan söz konusu kültürel hedefin de tehlikeye düşebileceğini varsaymak zor değildir. Nitekim Von Ehrenfels bizim bugünkü Batı toplumumuza egemen olan cinsel ahlâka birçok hastalıklı etkiler, bu ahlâkı sorumlu tutmak zorunda kaldığı hastalıklı etkiler yükler ve uygarlığın ilerlemesindeki üstün yeteneğini kabul etmesine karşın bu ahlâkın bir reforma gereksinimi olduğuna inanmak zorunda kalır. Onun görüşüne göre bize egemen

[1][Christian Von Ehrenfels (1859-1932) Prag'da Felsefe Profesörü olup evlilik kurumuna yönelttiği cesurca eleştirileri Freud tarafından espriler hakkındaki kitabında (1905*c*) övülmüştür. *P.F.K.*, **7**. 142.]

olan uygarlaşmış cinsel ahlâkı niteleyen şey kadınlardan istenenlerin erkeklerin cinsel yaşamına aktarılması ve tekeşli evlilik dışındaki tüm cinsel ilişkilerin yasaklanmasıdır. Yine de cinsler arasındaki doğal farkların göz önüne alınması erkeklerin günahlarına daha az katı yaklaşılmasını ve böylece de aslında onlar için bir *çifte* ahlâk benimsemeyi gerekli kılmıştır. Ama böyle bir çifte ahlâkı benimseyen bir toplum kısıtlı ve dar bir sınırın ötesinde "hakikat aşkı, dürüstlük ve insanlığı" taşıyamaz (Von Ehrenfels *a.g.e.* 32 vs.) ve üyelerini gerçeğin gizlenmesine, yalancı iyimserliğe, kendini ve başkalarını kandırmaya yöneltmek zorundadır. Ve de uygarlaşmış cinsel ahlâkın çok daha kötü etkileri de vardır çünkü tekeşliliği yücelterek *erkeklik tarafından seçilme* etmenini —etkisi tek başına bireyin doğuştan yapısına bir gelişme getirebilen bir etmeni— sakatlamış olur çünkü uygarlaşmış insanlarda *canlılık tarafından seçilme* insanlık ve hijyen tarafından en aza indirgenmiş bulunmaktadır (*a.g.e.*, 35).

Burada uygarlaşmış cinsel ahlâkın sorumlu tutulduğu tahrip edici etkiler arasında önemi elinizdeki makalede ayrıntılı olarak tartışılacak olan özel bir tanesi hekimin gözünden kaçacaktır. Çağdaş sinir hastalığında —yani günümüz toplumunda hızla yayılan sinir hastalığında— izleri bu ahlâkın içine dek izlenebilecek artışı kastediyorum. Bazen bizzat bir sinir hastası yakınmasının ortaya çıkışında yapısıyla uygarlığın beklentileri arasındaki zıtlığın oynadığı role doktorun dikkatini çeker ve şöyle der: "Bizim ailede hepimiz nevrotik hale geldik çünkü bizden kökenimiz itibariyle olabileceğimizden daha iyi olmamız istendi." Sıklıkla da hekim, sinir hastalığına yenik düşenlerin basit, sağlıklı, kırsal koşullarda yaşayan kaba ama güçlü ailelerde doğmuş, başarılı bir biçimde büyük kent yaşamına atılmış ve kısa bir zaman aralığında çocuklarını yüksek bir kültür düzeyine ulaştırmış babaların çocukları olduğunu düşündürücü bulur. Ama her şeyden önce bizzat sinir uzmanları "artan sinir hastalığı" ile çağdaş uygarlaşmış yaşam arasındaki ilişkiyi yüksek sesle dile getirmektedirler. Bu ilişkiyi dayandırdıkları nedenler önde gelen bazı gözlemcilerin söylediklerinden aktaracağımız birkaç özetle gösterilecektir.

W. Erb (1893): "O halde özgün soru önünüze konan sinir hastalığı nedenlerinin, hastalığın bu türünün belirgin bir biçimde artmasından sorumlu olacak derecede çağdaş yaşamda artmış olup olmadığıdır. Günümüzün koşullarına ve bunların özelliklerine şöyle bir bakmakla görüleceği üzere bu soruya hiç çekinmeden olumlu yanıt verilebilir.

"Bu, bir dizi genel olguyla açık olarak ortaya konmuştur. Çağdaş zamanların olağandışı başarıları, her alandaki keşifler ve icatlar, artan rekabetin karşısında gelişmenin sürdürülmesi, tüm bunlar yalnızca büyük zihinsel çabayla elde edilmiştir ve yalnızca onunla korunabilir. Varoluş savaşımında bireyin etkinliğinden beklentiler büyük ölçüde artmıştır ve bunları karşılayabilmesi ancak tüm zihinsel güçlerini bir yana bırakmasıyla olanaklıdır. Aynı zamanda bireyin gereksinimleri ve yaşamın zevklerinden beklentileri tüm sınıflarda artmıştır; daha önce görülmemiş bir lüks toplumun daha önce ona dokunmamış katmanlarına dek yayılmıştır; geniş sosyal çevrelerde dinsizlik, hoşnutsuzluk ve açgözlülük gelişmiştir. Dünyayı çevreleyen telgraf ve telefon şebekelerinin sonucunda iletişimlerin yoğun biçimde yaygınlaşması ticaret ve alışveriş koşullarını tümden değiştirmiştir. Herkes bir ivegenlik ve telaş içindedir; gece yolculuk için kullanılıyor, gündüz iş için; hattâ 'tatil gezileri' bile sinir sistemi üzerinde bir gerginlik haline geldi. Önemli siyasal, endüstriyel veya parasal krizler eskiden olduğundan çok daha geniş halk topluluklarında heyecan yaratıyor; siyasal yaşamla çok genel olarak ilgileniliyor; siyasal, dinsel ve toplumsal savaşımlar, parti politikaları, seçimlerle uğraşma ve sendikacılığın devasa yayılışı öfkeleri ateşliyor, zihinde daha da büyük bir gerginlik yaratıyor ve yenilenme, uyuma ve dinlenme saatlerine çengel atıyor. Kent yaşamı durmadan daha karmaşık ve daha huzursuz bir hal alıyor. Tükenmiş sinirler dinçleşmeyi artmış uyarılmada ve bol baharatlı hazlarda arıyor ve sadece daha da tükenmiş hale geliyor. Çağdaş edebiyat egemen olarak, tüm tutkuları devindiren, kösnüllüğü ve haz arayışını yüreklendiren ve de her köklü ahlâki ilkeye ve her ülküye saygısızlık eden en kuşku götürür sorunlarla ilgilenmektedir. Okurun aklının önüne psikopatik cinsellikle ilgili hastalıklı tipler ve sorunlar ile devrimcilik ve diğer konuları getirir. Kulaklarımız yüksek

dozda gürültülü ve inatçı müzik tarafından heyecanlandırılır ve aşırı uyarılır. Tiyatrolar heyecan verici sahneleriyle tüm duyularımızı tutsak eder. Plastik sanatlar da itici, çirkin ve düşündürücü olanlar tarafından değiştirilmiştir ve gerçekliğin sunmak zorunda olduğu en korkunç görüntüleri iğrenç bir sadakatle gözlerimizin önüne sermekte tereddüt etmez.

"Bu genel betimleme çağdaş uygarlığımızın evriminin sunduğu pek çok tehlikeye işaret etmek için yeterli. Şimdi tabloyu birkaç ayrıntıyla doldurayım."

Binswanger (1896): "Özellikle nevrasteni temelde çağdaş bir bozukluk olarak betimlenmiştir ve hastalığın ilk kapsamlı özetini[2] kendisine borçlu olduğumuz Beard özellikle Amerikan toprağında gelişmiş yeni bir sinir hastalığı keşfetmiş olduğuna inanırdı. Bu varsayım kuşkusuz yanlıştı yine de geniş bir deneyimin meyvesi olarak bu hastalığın garip özelliklerini kavramayı ve betimlemeyi ilk başaranın bir *Amerikan* hekimi olması hiç kuşkusuz hastalıkla doymak bilmez para ve mülkiyet kovalamacası ve iletişim araçlarımızdaki zamansal ya da mekansal her tür engeli yanılsama haline getiren teknoloji alanındaki devasa ilerlemeleriyle çağdaş yaşam arasındaki sıkı bağlantılara işaret eder."

Von Krafft-Ebing (1895): "Sayısız uygar insanın yaşam biçimi bugünlerde sinir hastalıklarındaki kaçınılmaz artışı anlaşılabilir kılan hijyen karşıtı etmenlerle doludur; çünkü bu yaralayıcı etmenler ilk önce ve en belirgin olarak beyni etkilemektedir. Son onyılların gidişi içinde uygar ulusların siyasal ve toplumsal —özellikle de ticari, endüstriyel ve tarımsal— koşullarında insanların uğraşlarında, toplumsal konumlarında ve mülklerinde büyük değişikliklere yol açan ve bunu artmış toplumsal ve ekonomik beklentileri daha büyük enerji harcamalarıyla ve sıklıkla da onarım için hiç de yeterli olanağı olmaksızın gerçekleştirmek zorunda kalan sinir sistemi pahasına yaptıran değişiklikler oluşmuştur."

[2][Bkz. Beard (1881, 1884). Amerikalı nörolog G. M. Beard (1839-83) nevrasteni üzerine en önde gelen otorite kabul edilirdi. Freud hastalık üzerine daha eski bazı çalışmalarında da ona gönderme yapmıştır. Örn. Freud (1895*b*) *P.F.K.*, **11**, 31.]

Bu ve benzer biçimde dile getirilmiş pek çok başka görüşte bulmak zorunda kaldığım hata bu görüşlerin yanlış olduğu değil sinir hastalıklarının tablosundaki ayrıntıları açıklamada yetersiz kaldıkları ve işin içindeki en önemli nedenbilimsel etmenin rolünü hesaba katmadıklarıdır. "Sinirli" olmanın daha belirsiz biçimlerini göz ardı eder ve sinir hastalığının özel türlerinden söz edersek uygarlığın yaralayıcı etkisinin, uygar insanların (ya da sınıfların) cinsel yaşamını, o insanlarda hüküm süren "uygarlaşmış" cinsel ahlâk aracılığıyla, çoğunlukla zararlı bir baskılamaya indirgediğini görürdük.

Bu varsayımın kanıtını bir dizi teknik makalede[3] ortaya koymaya çalışmıştım. Onu burada yineleyemem. Ancak araştırmalarımdan doğan en önemli argümanlara değineceğim.

Dikkatli klinik gözlem iki grup sinir hastalığını ayırt etmemize olanak verir: asıl *nevrozlar* ve *psikonevrozlar*. Birincide, bozukluklar (belirtiler) etkilerini ister bedensel isterse zihinsel işleyişte göstersinler *toksik* doğadaymış gibi görünürler. Bunlar tıpkı belirli sinir zehirlerinin aşırılığı ya da yokluğuna eşlik eden görüngüler gibi davranırlar. Bu nevrozlar —yaygın olarak "nevrasteni" adı altında birlikte gruplanırlar— kalıtsal bir iz olması gerekmeksizin cinsel yaşamdaki belirli yaralayıcı etkilerin sonucunda ortaya çıkabilirler; aslında hastalığın aldığı biçim bu zararların doğasına uyar; öyle ki sıklıkla klinik tablodan özel cinsel nedenbilim hemen çıkarsanabilir. Öte yandan bir sinir hastalığının biçimiyle otoritelerin suçladığı uygarlığın zararlı etkilerinin düzenli olarak denk düşmesine hiç rastlanmaz. Bu nedenle asıl nevrozların nedeni olan cinsel etmeni temel bir etmen sayabiliriz.

Psikonevrozlara gelince kalıtsal etki daha belirgindir ve neden daha az saydamdır. Ancak ruhçözümlemesi diye bilinen özel bir araştırma yöntemi bu hastalıkların (histeri, takıntılı nevroz v.b.) belirtilerinin

[3]Benim nevrozlar kuramı üzerine 1906'da yayımlanan daha kısa makaleler koleksiyonuma bakınız. [*Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, Viyana, 1906. – Cilt 1893 ile 1906 arasında yayımlanmış on dört makaleyi içerir; üç tanesi bu kitapta yer almaktadır: Freud (1893*a*), *P.F.K.*, **3**, 51; (1895*b*), *a.g.e.*, **11,** 31 ve (1906*a*), *a.g.e.*, **11**, 63.]

ruhsal kökenli olduğunu ve bilinçdışı (bastırılmış) düşünsel yapılara bağlı olduğunu fark etmemize olanak vermiştir. Aynı yöntem bu bilinçdışı yapıların ne olduğunu bize öğretmiş ve çok genel olarak konuşacak olursak onların cinsel bir içeriğinin bulunduğunu göstermiştir. Onlar insanların doyurulmamış cinsel isteklerinden fışkırırlar ve bir tür yerine geçici doyumu temsil ederler. Bu nedenle cinsel yaşamı sakatlayan, etkinliğini baskılayan ya da hedeflerini çarpıtan tüm etmenleri psikonevrozlarda da hastalandırıcı etmenler olarak kabul etmemiz gerekir.

Toksik ve psikojenik nevrozlar arasında kuramsal bir ayrımın değeri, sinir hastalığı çeken çoğu insanda her iki kaynaktan türeyen bozukluklar gözlemlenmesi gerçeğiyle kuşkusuz azalmaz.

Sinir hastalığının nedenbilimini egemen olarak cinsel yaşama zarar veren etkilerde arama konusunda benimle fikir birliği içinde olan okur, artan sinir hastalığı temasını daha geniş bir kapsama yerleştirmeye niyetlenen daha ileri tartışmaları da izlemeye hazır olmalıdır.

Genel olarak konuşacak olursak uygarlığımız içgüdülerin baskılanması üzerine inşa edilmiştir. Her birey sahip olduklarının bir kesiminden —her şeye gücü yeterlik duygusunun bir kesiminden ya da kişiliğindeki saldırgan veya öç alıcı eğilimlerinden— vazgeçmiştir. Bu katkılardan uygarlığın ortak malvarlığı maddi ve düşünsel zenginlik olarak gelişmiştir. Yaşamın zorunlulukları yanında ayrı ayrı bireyleri bu özverilere yönelten şey hiç kuşkusuz erotizmden türemiş olan aile duyguları olmuştur. Uygarlığın ilerlemesi içinde özveri de ilerleyici olmuştur. Ondaki tek gelişme din tarafından kabul edilmiştir; her bir kişinin özveride bulunduğu içgüdüsel doyum parçası bir kurban olarak Tanrıya sunulmuş ve bu biçimde edinilen toplumsal malvarlığı "kutsal" olarak ilan edilmiştir. Vazgeçemeyen yapısı nedeniyle bu içgüdüyü baskılamayı kabul edemeyen adam toplumun gözünde bir "suçlu", bir "yasadışı"[4] haline gelir — toplumsal konumu ya da istis-

[4][Özgün metinde İngilizce. – Bu paragrafın özü "kutsal" ("*heilig*") terimi de dahil olmak üzere Fliess'e 31 Mayıs 1897'de yazılmış bir notta (Freud, 1950*a*, Taslak N.) bulunabilir. Sözcük *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III. Deneme, II (D) Kısmında da tartışılmaktadır. *P.F.K.*, **14**, 346.]

nai yetenekleri kendisini topluma büyük bir adam, bir "kahraman" olarak empoze etmesine olanak vermedikçe.

Cinsel içgüdü —ya da daha doğrusu cinsel içgüdüler, çünkü çözümlemeci araştırmalar cinsel içgüdünün birçok farklı bileşimlerden ya da içgüdü parçalarından oluştuğunu bize öğretmiştir— olasılıkla insanda üst düzey çoğu hayvandan daha güçlü biçimde gelişmiştir; kesinlikle çok daha ısrarlıdır çünkü hayvanlarda bağlı olduğu dönemselliğin üstesinden tümüyle gelmiştir. Uygarlaşmış etkinliğin emrine olağanüstü büyük miktarlarda güç yerleştirir ve bunu şiddetinde maddi olarak herhangi bir azalma olmaksızın hedefini değiştirme biçimindeki özellikle kayda değer niteliği sayesinde gerçekleştirir. Bu başlangıçtaki cinsel hedefi artık cinsel olmayan ama ruhsal olarak ilk hedefle ilişkili başka bir hedefle değiştirme yeteneğine *yüceltme* yeteneği denir. İçinde uygarlık için değerini barındıran bu yer değiştirilebilirliğin tersine cinsel içgüdü, onu yararsız kılan ve bazen anormallikler diye tanımlanan şeye yozlaşmasına yol açan özellikle inatçı bir kilitlenme de sergileyebilir. Cinsel içgüdünün özgün gücü olasılıkla her bireyde değişiktir; yüceltmeye uygun olan oranı da kesinlikle değişir. Bize öyle geliyor ki her bireyin ilk bakışta cinsel içgüdüsünün ne büyüklükte bir kesiminin yüceltilebileceği ve kullanılabileceğini doğuştan gelen yapısı belirler. Buna ek olarak, deneyim ve entelektüel etkilerin zihinsel aygıtı üzerindeki etkisi de cinsel içgüdünün bir parçasını daha yüceltmeye uğratmayı başarır. Ancak bu yerdeğiştirme sürecini sınırsızca genişletmek kesinlikle makinelerimizde ısıyı mekanik enerjiye dönüştürebildiğimizden daha fazla olanaklı değildir. Belirli miktarda doğrudan cinsel doyum çoğu örgütlenmeler için vazgeçilmez gibi görünmektedir ve bu, bireyden bireye değişen, doyum miktarında bir yetersizlik,[5] işleyişteki zarar verici etkileri ve öznel hazsızlık nitelikleri nedeniyle hastalık sayılması gereken görüngülere yol açar.

[5][Buradaki Almanca sözcük "*Versagung*"dur. Freud daha sonra bu terimi nevrozun başlangıcını ortaya çıkaran temel etmeni betimlemek için daha geniş bir anlamda kullanmıştır. Bu anlamda "engellenme" sözcüğü daha uygun bir karşılık olmuştur. "Nevrozun Başlangıç Biçimleri" (1912*c*) üzerine makalenin Editörün Notu'na bakınız. *P.F.K.* **11**, 109.

İnsanda cinsel içgüdünün başlangıçta hiç de üreme amaçlarına hizmet etmediğini, hedefinin belirli türlerde haz[6] elde etmek olduğunu göz önüne aldığımızda daha farklı görünümler ortaya çıkar. İnsanın, haz elde etme hedefine yalnızca cinsel organlardan değil bedenin başka kesimlerinden de (erotojen bölgeler) ulaştığı ve bu nedenle elverişli olanlar dışında her nesneyi göz ardı ettiği çocukluğunda cinsel içgüdü kendini bu şekilde gösterir. Bu evreye *otoerotizm* evresi adını veriyoruz ve çocuğun yetiştirilmesinin bunu kısıtlamayı içerdiği görüşündeyiz çünkü ondan ayrılamamak daha sonra cinsel içgüdüyü kontrol edilemez ve hizmet veremez[*] hale getirecektir. O halde cinsel içgüdünün gelişimi otoerotizmden nesne sevgisine ve erotojen bölgelerin özerkliğinden üremenin hizmetine sokulmuş cinsel organların egemenliğine girmesine doğru ilerler. Bu gelişim sırasında öznenin kendi bedeninin sağladığı cinsel uyarılmanın bir kesimine üreme işlevinin hizmetine sunulmamak üzere ket vurulur ve uygun olgularda yüceltmeye uğratılır. Bu nedenle kültürel etkinlikler için kullanılabilen güçler büyük ölçüde cinsel uyarılmanın *sapkın* öğeleri diye bilinen kısmının baskılanmasından sağlanır.

Eğer cinsel içgüdünün bu evrimi akılda tutulursa uygarlaşmanın üç evresi ayırt edilir: birinci evre, cinsel içgüdünün üreme hedeflerine aldırış etmeksizin özgürce uygulanabildiği evredir; ikinci evre, üreme hedeflerine hizmet eden dışındaki tüm cinsel içgüdünün baskılandığı evre ve üçüncü evre de cinsel hedef olarak yalnızca *yasal* üremeye izin verilen evredir. Bu üçüncü evre günümüzdeki "uygarlaşmış" cinsel ahlâkta yansımasını bulur.

Eğer ikinci evreyi bir ortalama olarak alacak olursak örgütlenmeleri gereği pek çok insanın cinsel içgüdünün beklentisini karşılamada eşit olmadıklarına işaret etmemiz gerekir. Tüm birey sınıflarında yukarıda betimlediğimiz gibi cinsel içgüdünün otoerotizmden nesne sevgisine cinsel organların birleştirilmesi hedefiyle gelişimi doğru ve

[6]Benim *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'me (1905*d*) *bkz.* [*P.F.K.*, 7, 116].

[*][Buradaki hizmetten kasıt cinsel içgüdünün enerjisinin başka hedeflerin hizmetinde kullanılmasıdır, yoksa cinselliğin hizmetinde kullanılamaması değil. —*çev.*]

yeterince tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu gelişme bozukluklarının sonucu olarak normal cinsellikten —yani uygarlığın hizmetine girebilen cinsellikten— iki zararlı sapma ortaya çıkar; bu ikisi arasındaki ilişki neredeyse pozitif ve negatiftir.[7]

İlk planda (cinsel içgüdüleri zaten aşırı ve ketlenmemiş insanları göz ardı ederek) bir ilksel cinsel hedefe çocuksu bir kilitlenmenin üreme işlevinin üstünlüğünü gelişmekten alıkoyduğu farklı *sapık* türleri ve henüz tam anlaşılamamış bir biçimde cinsel hedefin karşı cinsten saptığı *eşcinseller* ve *dönmeler* vardır. Eğer bu iki tür gelişimsel bozukluğun yaralayıcı etkileri beklenenden azsa bu azlık cinsel içgüdünün bir araya gelişinin bir insanın cinsel yaşamının içgüdünün bir ya da birkaç bileşeni gelişmekten alıkonmuş bile olsa hizmet edebilir bir son biçime ulaşmasına imkan tanıyan karmaşıklığına bağlanabilir. Ayrıca deneyimler ve entelektüel etkilerin kişinin zihinsel aygıtı üzerindeki etkisi cinsel içgüdünün başka bir parçasının yüceltilmesini ortaya çıkarmayı başarabilir. Aslında dönmeliğe yakalanmış insanların —eşcinsellerin— yapısı, cinsel içgüdülerinin kültürel yüceltme için özel bir fazlalığa sahip olmasıyla dikkati çeker.

Sapkınlığın ve eşcinselliğin daha vurgulu biçimleri, özellikle de dışlanmışlarsa, bunların o insanları toplumsal olarak yararsız ve mutsuz hale getirmesine yol açar, öyle ki ikinci evrenin bile kültürel beklentilerinin insanlığın belirli bir kesimi için ıstırap kaynağı olduğu kabul edilmelidir. Geri kalanlardan yapı olarak farklı bu insanların yazgısı mutlak standartlara göre güçlü mü yoksa oldukça zayıf bir cinsel içgüdüyle mi doğmuş olduklarına bağlı olacak ve buna göre değişecektir. İkinci durumda —cinsel içgüdünün genelde zayıf olduğu durumda— sapıklar kendilerini uygarlık evrelerinin ahlâki beklentileriyle çatışmaya sokan eğilimlerini tümüyle baskılamayı başarırlar. Ama ideal bir bakış açısından bu onların başarabildikleri tek şeydir çünkü cinsel içgüdülerini baskılamak için başka durumda kültürel etkinliklerde kullanacakları güçleri tüketeceklerdir. Deyim yerindeyse içe doğru ketlenecek dışa doğru da felç olacaklardır. İleride uygarlığın

[7][Aşağıya s.40'a bkz.]

üçüncü evresinde erkeklerden ve kadınlardan beklenen yoksunluk için söyleyeceklerimiz onlara da uygun düşer.

Cinsel içgüdünün oldukça şiddetli ama sapkın olduğu durumda olası iki sonuç bulunur. Daha fazla tartışmayacağımız birincisi bu durumdaki kişinin bir sapık olarak kalması ve uygarlığın standardından sapmasının sonuçlarına katlanmak zorunda olmasıdır. İkincisi çok daha ilginçtir. Eğitimin ve toplumsal beklentilerin etkisi altında sapkın içgüdüler üzerine bir baskılama gerçekten sağlanır ama o aslında hiç de baskılama olmayan türde bir baskılamadır. Başarısız bir baskılama diye tanımlanması daha doğru olur. Ket vurulmuş cinsel içgüdülerin artık o şekilde dışa vurulmadığı doğrudur —ve bu da sürecin başarısını oluşturur— ama onlar yani baskılanmış içgüdüler değiştirilmemiş biçimde doyurulmuş olsalardı, yaralayıcı olacakları kadar özneyi yaralayan ve onu toplum için aynı derecede yararsız hale getiren farklı yollardan ifade bulurlardı. Bu da sürecin başarısızlığını oluşturur ki uzun erimde başarıyı dengeler. İçgüdünün baskılanması sonucu ortaya çıkan yerine geçici görüngüler bizim sinir hastalığı ya da daha doğru olarak psikonevrozlar[8] dediğimiz dereceye dek ulaşabilir. Nevrotikler inatçı bir örgütlenmeye sahip oldukları için kültürel gerekliliklerin etkisi altında yalnızca *apaçık* olan içgüdülerini baskılamayı başarabilirler ki bu baskılama da giderek başarısız hale gelir. Bu nedenle kültürel etkinliklerle işbirliklerini ancak büyük güç harcamaları ve içsel bir fakirleşme uğruna sürdürebilirler ya da bazen bu işbirliğini kesmek ve hastalanmak zorunda kalırlar. Nevrozları sapıklıkların "negatif"i olarak tanımlamıştım [yukarıda s.38] çünkü nevrozlarda sapık itkiler bastırıldıktan sonra kendilerini aklın bilinçdışı kesiminden ortaya koyarlar — çünkü nevrozlar bir "bastırma" durumunda da olsa pozitif sapkınlıkların[9] eğilimlerinin aynısını içerirler.

Deneyimler bize çoğu insanın, uygarlığın beklentilerine uyamayacağı, bir sınırı olduğunu göstermiştir. Yapılarının izin verdiğinden daha

[8]Yukarıya [s.36] benim giriş sözlerime bkz.

[9][Freud'un bu konuyla ilgili yayımlanmış ilk cümlesi *Üç Deneme*'de (1905*d*) yer alır. *P.F.K.*, 7, 80.]

soylu fikirli olmak isteyenlerin tümü nevrozun kurbanı haline gelirler; daha az iyi olmak onlar için mümkün olabilseydi daha sağlıklı olurlardı. Sapkınlıkların ve nevrozların pozitif ve negatif bir ilişki içinde bulunduklarının keşfi bir ailenin bir kuşağının üyeleri üzerinde yapılan gözlemlerde sıklıkla şaşmaz biçimde desteklenir. Çok sık olarak bir erkek kardeş bir cinsel sapıktır, oysa kız kardeşi, bir kadın olarak daha zayıf cinsel içgüdüsü olduğu için, belirtileri cinsel olarak daha etkin erkek kardeşinin sapkınlıklarıyla aynı eğilimleri dışa vuran bir nevrotiktir. Ve buna uygun olarak çoğu ailede erkekler sağlıklıdır ama toplumsal bakış açısından istenmeyecek derecede ahlâksızdır oysa kadınlar yüce gönüllü ve aşırı incelmiştir ama ağır derecede nevrotiktir.

Uygarlığın standardının herkesten cinsel yaşamına aynı tutumu —bazı insanlar tarafından örgütlenmeleri sayesinde herhangi bir zorluk olmaksızın uyulan başkalarına ise çok ağır ruhsal özveriler dayatan bir tutum— göstermesini beklemesi, her ne kadar haksızlık genelde ahlâklılığın istemlerine itaatsizlikle yok edilirse de, apaçık bir toplumsal haksızlıktır.

Bu görüşler şimdiye dek bizim önermiş olduğumuz [s.38] uygarlık evrelerinden ikincisinin öne sürdüğü gerekliliklere, sapkın olarak adlandırılan her türlü cinsel etkinliğin yasaklandığı oysa normal cinsel ilişki diye tanımlananlara özgürce izin verildiği gerekliliklere dayandırılmıştır. Cinsel özgürlük ile kısıtlama arasındaki çizgi buradan geçirilse bile birçok bireyin sapıklar diye dışlandığını, yapısal olarak öyle olmaları gerektiği halde sapık olmamaya çalışan pek çoğunun da sinir hastalığına zorlandığını görmüştük. Cinsel özgürlüğün daha da kısıtlanmasının ve uygarlığın gerekliliklerinin yasal evlilik dışındaki her tür cinsel etkinliği lanetleyen üçüncü evre düzeyine yükselmesinin yaratacağı sonuçları tahmin etmek hiç de zor değildir. Uygarlığın beklentilerine açıkça karşı çıkan güçlü doğalar büyük ölçüde artacaktır; kültürel etkilerin basıncıyla yapılarının direnci arasındaki çatışmayla karşı karşıya kalıp nevrotik hastalığa[10] kaçan zayıflar da öyle.

[10][Bu, histerik ataklar üzerine makalede (Freud, 1909*a*, *P.F.K.*, 11, 91 *n*.5) tanıtılan "hastalığa kaçış" kavramının öncülüdür.]

Burada ortaya çıkan üç soruyu yanıtlamaya çalışalım:

(1) Uygarlığın üçüncü evresinin beklentileri tarafından bireyin önüne çıkarılan görev nedir?

(2) İzin verilebilir olan yasal cinsel doyum tüm öteki doyumlardan vazgeçmeye kabul edilebilir bir telafi sağlar mı?

(3) Hangi ilişkide bu vazgeçmenin olası yaralayıcı etkileri onun kültürel alanda sömürülmesine dayanır?

İlk sorunun yanıtı sıklıkla tartışılmış ve burada tükenene dek ele alınamayan bir soruna —cinsel yoksunluğa— değinir. Uygarlığımızın üçüncü aşaması her iki cinsin bireylerinden evleninceye dek yoksunluk uygulamalarını ve yasal bir evlilik sözleşmesi yapamayanların tümünün de yaşamları boyunca yoksun kalmalarını bekler. Cinsel yoksunluğun zararlı olmadığı ve sürdürmenin zor olmadığı yolundaki tüm otoritelere akla yakın gelen konum tıp mesleği tarafından da geniş ölçüde desteklenmiştir. Ancak cinsel içgüdü gibi güçlü bir itkiye onu doyurmak dışında bir yolla egemen olma görevinin insanın tüm güçlerini gerektirebilecek bir görev olduğu öne sürülebilir. Ona yüceltme yoluyla egemen olmak, cinsel içgüdüsel güçleri cinsel hedeflerinden daha yüce kültürel hedeflere saptırmak bir azınlık tarafından o da yalnızca arasıra başarılabilir; hele ateşli ve güçlü gençlik döneminde hiç de kolay değildir. Geri kalanların çoğu nevrotik hale gelirler ve şu ya da bu biçimde zarar görürler. Deneyimler toplumumuzu oluşturan insanların çoğunluğunun yapısal olarak yoksunluk görevine uygun olmadığını göstermiştir. Daha ılımlı cinsel kısıtlamalar karşısında hastalananlar günümüzün kültürel cinsel ahlâkının beklentileri karşısında çok daha kolayca ve çok daha ağır biçimde hastalanırlardı çünkü kusurlu doğuştan yatkınlıklar ya da gelişim bozukluklarının normal cinsel yaşama yönelttiği tehdide karşı bizzat cinsel doyumdan daha iyi bir muhafız bilmiyoruz. Bir kişi nevroza ne denli yatkınsa yoksunluğa o denli az dayanabilir; normal gelişimden yukarıda betimlenen anlamda alıkonmuş içgüdüler aynı zamanda çok daha ket vurulamaz hale gelirler. Ama uygarlığın ikinci evresinin beklentileri karşısında sağlığını koruyabilmiş insanlar bile şimdi büyük sayılar

halinde nevroza yenik düşeceklerdir. Çünkü cinsel doyumun ruhsal değeri engellenmesiyle artar. Baraj konmuş libido şimdi cinsel yaşamın yapısında hiç de seyrek olmayan zayıf noktalardan birini arama ve oradan delerek hastalıklı belirtiler biçiminde nevrotik bir yerine-geçen doyum sağlama konumuna sokulmuştur. Sinir hastalığının belirleyicilerinde derinleşebilen herkes hastalığın toplumumuzda artmasının cinsel kısıtlamaların şiddetlenmesinden ileri geldiğine inanacaktır.

Bu bizi yasal evlilikteki cinsel ilişkinin evlilik öncesi kısıtlamalarını tam olarak giderip gidermediği sorusuna ulaştırır. Olumsuz bir yanıtı destekleyen öyle bol malzeme vardır ki onun ancak çok kısa bir özetini verebiliriz. Her şeyden önce kültürel cinsel ahlâkımızın cinsel ilişkiyi evlilikte de kısıtladığını aklımızda tutmamız gerekir çünkü kültürel cinsel ahlâk evli çiftlere kural olarak kendilerini pek az doğurganlık eylemiyle hoşnut etmeleri gereğini empoze eder. Bu düşüncenin bir sonucu evlilikte doyurucu cinsel ilişkinin yalnızca birkaç yıl için bulunmasıdır ve kuşkusuz bundan da eşin sağlığı adına gereken yoksunluk dönemlerini de düşmemiz gerekir. Bu üç, dört ya da beş yıldan sonra evlilik eğer cinsel gereksinimlerin doyurulmasını vaat etmişse bir başarısızlığa dönüşecektir. Çünkü gebeliği önlemek için bugüne dek icat edilmiş tüm önlemler cinsel keyfi bozar, her iki eşin de ince duyarlılıklarını incitir, hattâ gerçekten hastalığa neden olur.[11] Cinsel ilişkinin sonuçlarından duyulan korku önce çiftin fiziksel sevgilerini son erdirir ve sonra daha geç bir sonuç olarak başlangıçtaki tutkulu aşklarını izlemiş olan aralarındaki zihinsel sempatiyi de durdurur. Çoğu evliliklerin bu biçimde yazgılı olduğu ruhsal düşkırıklığı ve bedensel yoksunluk, her iki eşi de bu kez bir yanılsamanın yitimiyle daha da zavallı bir durumda evlenmeden önce içinde bulundukları konuma geri götürür ve bir kez daha cinsel içgüdülerine egemen olma ve onu çarpıtmak için dayanıklılıklarına başvurmak zorunda kalırlar. Erkeklerin daha olgun yaşlarında bu görevi ne

[11] [Gebeliğin önlenmesi konusu Freud'un daha eski makalesi "Nevrozların Nedenbiliminde Cinsellik"de (1898*a*) tartışılmıştı.]

ölçüde başardıklarını sorgulamamıza gerek yok. Deneyimler onların çok sık olarak en keskin cinsel yasaların bile kendilerine —gönülsüzce ve bir sessizlik peçesi arkasında da olsa— izin verdiği derecede cinsel özgürlükten yararlandıklarını göstermektedir. Toplumumuzda erkekler için geçerli olan "çifte" cinsel ahlâk toplumun kendisinin de ortaya attığı zorlayıcı beklentilerin gerçekleşmesi olasılığına inanmadığının en yalın itirafıdır. Ama deneyimler göstermiştir ki insanlığın cinsel ilgilerinin gerçek taşıtı olan ve memedeki bir bebekte cinsel nesneleri için yeterli bir yerine-geçen buldukları halde büyümekte olan bir çocukta bunu bulamayan kadınlar da içgüdülerini yüceltme konusunda pek az doğuştan yetenekle donanmışlardır ve yineliyorum, deneyimler göstermiştir ki kadınlar evliliğin düşkırıklıklarına maruz kaldıklarında kalıcı biçimde yaşamlarını karartan ağır nevrozlara yakalanırlar. Günümüzün kültürel koşulları altında evlilik, kadınların sinirsel sorunları için her derde deva ilaç olmaktan uzun süreden beri çıkmıştır ve eğer biz doktorlar hâlâ böyle olgulara evliliği salık veriyorsak evliliğe katlanabilecek bir genç kızın tersine çok sağlıklı olması gerektiğinin pekâlâ farkındayızdır ve erkek hastalarımıza ivedi olarak evlenmeden önce sinir hastalığı geçirmiş herhangi bir kızla evlenmemesini salık veririz. Tersine evlilikten ileri gelen sinir hastalığının ilacı evlilik sadakatsizliği olacaktır. Ama bir kadın ne denli katı biçimde yetiştirilmişse ve uygarlığın beklentilerine ne denli katı biçimde boyun eğiyorsa bu yolu tutmaktan o denli korkacaktır ve arzularıyla görev duygusu arasındaki çatışmada bir kez daha nevroza kaçacaktır. Onun erdemini hiçbir şey hastalık kadar güvenle koruyamaz. Böylece uygar insanın gençliğinde cinsel içgüdüye karşı bir avunç olarak dayanılan evlilik durumunun, kapsadığı gerçek yaşam döneminin beklentileri açısından bile yetersiz olduğu kanıtlanmıştır. Öncesindeki yoksunluğu (mahrumiyeti) telafi edebildiği konusunda hiçbir soru işareti yoktur.

Ama uygarlaşmış cinsel ahlâkın verdiği zarar kabul edilmiş bile olsa bizim üçüncü sorumuza [s.41] karşılık olarak cinselliğin böylesine aşırı kısıtlanmasından sağlanan kültürel kazancın ne de olsa herhangi bir yaygın türünde yalnızca bir azınlığı etkileyebilecek olan

ıstıraplara üstün gelebileceği öne sürülebilir. Bu noktada kazancı yitimle dengeleyemediğimi itiraf etmek zorundayım ama yitim yönünde daha pek çok görüş öne sürebilirim. Daha önce değindiğim yoksunluk konusuna dönecek olursak onun, eteklerinde nevrozlara ilişkin olanlar yanında başka sıkıntılar da getirdiği ve nevrozların öneminin büyük ölçüde tam olarak değerlendirilmediği konusunda ısrar etmem gerekir.

Cinsel gelişimin gecikmesi ve eğitim ve uygarlığımızın hedeflediği cinsel etkinlik başlangıçta kesinlikle yaralayıcı değildir. İnsan eğitimli sınıfların genç insanlarının bağımsızlığa ulaştıkları ve hayatlarını kazanabilir hale geldikleri geç yaşı göz önüne aldığında bu bir gereklilik olarak görünür. (Bu arada bu, insana, tüm kültürel kurumlar arasındaki sıkı iç ilişkiyi ve bütünü göz önüne almadan onlardan birini değiştirmenin zorluğunu düşündürür.)[12] Ama yirmi yaşından çok sonra devam eden yoksunluk artık genç bir adam için karşı çıkılmaz değildir ve nevroza yol açmasa bile başka zararlara yol açar. İnsanlar böylesine güçlü bir içgüdüye karşı savaşım vermenin ve bu savaşım için gerekli tüm ahlâki ve estetik güçleri güçlendirmenin mutlaka kişiliği "çelikleştirdiği"ni söylerler ve bu özel olarak uygun biçimde örgütlenmiş pek az sayıda yapı için doğrudur. Günümüzde çok belirgin olan bireysel kişilik farklılaşmasının yalnızca cinsel kısıtlamanın varlığı sayesinde mümkün hale geldiği kabul edilmelidir. Ama olguların büyük çoğunluğunda cinselliğe karşı savaşım bir kişilikte sağlanabilen enerjiyi yiyip bitirir ve bu, tam da genç adamın toplum içindeki payını ve yerini elde etmek için tüm güçlerine gereksinimi olduğu zamanda olur. Olası yüceltme miktarı ile gerekli cinsel enerji miktarı arasındaki oran doğal olarak bireyden bireye ve hattâ bir işten ötekine değişir. Yoksun bir sanatçı pek de akla yakın değildir ama yoksun bir genç *savant*(*) hiç de nadir değildir. İkinci, kendini alıkoymakla çalışmaları için güçlerini serbestleştirebilir oysa birincisi olasılıkla

[12][Freud aynı değinmeyi eğitimle bağlantılı olarak "Çocukların Cinsel Aydınlanmaları"nda (1907*c*) da yapar. *P.F.L.*, 7, 181.]

(*)[(Fr.) Bilgin. —*çev.*]

sanatsal başarılarının cinsel deneyimleriyle güçlü biçimde uyarıldığını görür. Genelde cinsel yoksunluğun enerjik ve kendine güvenli eylem adamları ya da özgün düşünürler veya güçlü özgürlükçü ve reformcuların ortaya çıkmasına yardımcı olduğu izlenimi edinmedim. Çok daha sık olarak bu yoksunluk sonradan güçlü bireylerin gösterdiği yönleri isteksizce izleyen büyük halk kitleleri arasında yitip giden terbiyeli ürkekler üretmektedir.

Cinsel içgüdünün genelde inatçı ve sarsılmaz bir biçimde davranması yoksunluk çabalarının ürettiği sonuçlarda da görülür. Uygar eğitim içgüdüyü yalnızca geçici olarak, evliliğe kadar, baskılamaya kalkışabilir; niyeti o zaman kullanmak için evlilikten sonra onu özgür bırakmaktır. Ama içgüdüye karşı aşırı önlemler onu biçimlendirme girişimlerinden daha başarılıdır, bu nedenle baskılama sıklıkla çok ileri gider, sonunda da özgür bırakıldığında içgüdünün kalıcı biçimde sakatlanmış olması gibi istenmeyen bir sonuç elde edilir. Bu nedenle gençlikte tam yoksunluk genç bir adam için çoğunlukla evliliğe en iyi hazırlık değildir. Kadınlar bunu sezerler ve talipleri arasından erkekliklerini başka kadınlarda kanıtlamış olanları yeğlerler. Katı evlilik öncesi yoksunluk beklentisinin kadınların doğasında ürettiği zararlı sonuçlar çok daha belirgindir. Eğitimin bir genç kızın kösnüllüğünü evlenene kadar baskılama görevini hafife almadığı çok açıktır çünkü en şiddetli önlemleri kullanır. Yalnızca cinsel ilişkiyi yasaklayıp kadın erdeminin korunmasına yüksek değerler biçmekle kalmaz, gelişmesi sırasında ileride alacağı rolün her yönüne cahil bırakarak ve evliliğe götürmeyecek her türlü aşk duygusuna hoşgörüsüz davranarak genç kadını baştan çıkmalardan korur. Bunun sonucunda kızın anababasal otoriteleri âşık olmasına ansızın izin verince kız bu ruhsal başarıya eşit olarak katılmaz ve evliliğe duyguları konusunda net olmadan girer. Kızın aşk işlevindeki bu yapay geriliğin sonucunda tüm arzusunu kendisi için saklamış olan erkeğe düşkırıklığı dışında bir şey sunmaz. Kızın zihinsel duyguları hâlâ otoriteleri cinselliğini baskılamasına yol açmış olan anababasına ilişiktir ve fiziksel davranışında kendisini, erkeği herhangi bir yüksek düzeyde cinsel zevkten yoksun bırakan soğuk bir biçimde ortaya koyar. Bunun olası olduğunu düşünmeme

karşın duyuları olmayan türdeki kadının uygar eğitimin dışında var olup olmadığını bilmiyorum. Ama her durumda böylesi bir eğitim onu gerçekten besler ve bu haz almadan gebe kalan kadınlar sonradan sık çocuk doğurmanın acılarıyla yüzleşmeye pek az isteklilik gösterirler. Böylece evliliğe hazırlanış bizzat evliliğin hedeflerini engellemiş olur. Sonradan kadının gelişimindeki gecikmenin üstesinden gelindiğinde ve bir kadın olarak yaşamının zirvesindeyken sevme yeteneği uyandığında kocasıyla ilişkileri çoktan tahrip edilmiş olacak ve daha önceki uysallığının ödülü olarak yatıştırılamayan arzu, sadakatsizlik ya da bir nevroz arasında seçim yapmak zorunda kalacaktır.

Bir insanın cinsel davranışı sıklıkla onun yaşama tepki verişinin tüm diğer türlerinin *örüntüsünü ortaya koyar.* Eğer adam aşkının nesnesini kazanmada enerjikse başka hedefleri de aynı derecede sarsılmaz bir enerjiyle izleyeceğine güvenebiliriz ama her ne nedenle olursa olsun güçlü cinsel isteklerini doyurmaktan kaçınırsa yaşamın başka evrenlerinde de davranışı sert değil yatıştırıcı ve çekinik olacaktır. Cinsel yaşamın başka işlevlerin uygulanma örüntüsünü ortaya koyduğu biçimindeki bu önermenin özel bir uygulanışı bir bütün olarak dişi cinsinde kolayca ayırt edilebilir. Yetiştirilişleri son derece merak ettikleri halde cinsel sorunlarla entelektüel olarak ilgilenmelerini yasaklar ve bu merakı kadınca olmamakla ve günaha yatkınlığın bir belirtisi olmakla lanetleyerek onları korkutur. Bu yolla *her* tür düşünceden kaçarlar ve bilgi onlar için değerini yitirir. Düşüncenin yasaklanması kısmen kaçınılamayan çağrışımla kısmen otomatik olarak cinsel alanın ötesine uzanır; tıpkı erkekler arasında din hakkında düşünme yasağı ya da sadık insanların sadakat üzerine düşünme yasağında olduğu gibi. Kadınların "fizyolojik aptallık"larının Moebus'un geniş ölçüde tartışılmış bir çalışmasında[13] öne sürdüğü gibi entelektüel işleyişle cinsel etkinlik arasındaki zıtlıkla açıklanmasına inanmıyorum. Bu denli çok kadının entelektüel olarak kuşku götürmez değersizliklerinin izinin cinsel baskılamanın gereksindiği düşünce ket vurulmasında bulunacağını düşünüyorum.

[13] [Bkz. Moebius (1903) ve aşağıda s.213'e.]

Yoksunluk (mahrumiyet) sorununu söz konusu edince onun iki türü —yani ne olursa olsun herhangi bir cinsel etkinlikten kaçınmak ile karşı cinsle cinsel ilişkiden kaçınmak— arasındaki ayrım yeterince kesin değildir. Yoksunluğu başardığı için övülen insanların çoğu bunu yapabilmeyi ancak erken çocukluğun otoerotik cinsel etkinlikleriyle ilişkili mastürbasyon ve benzeri doyumların yardımıyla başarırlar. Ama tam da bu bağlantı nedeniyle böylesi yerine-geçen türünden cinsel doyum araçları hiç de zararsız değildir; cinsel yaşamın çocuksu tiplerine geri dönüşe koşullu pek çok nevroz ve psikoz türüne yatkınlık yaratırlar. Dahası, mastürbasyon, uygarlaşmış cinsel ahlâkın ülküsel beklentilerine denk düşmekten uzaktır ve bu nedenle genç insanları yoksunluk sayesinde kurtulmayı umdukları eğitim ülküleriyle aynı çatışmanın içine iter. Ayrıca *düşkünlük* yoluyla kişiliği bozar ve bunu birden çok yoldan yapar. İlk planda insanlara sıkıntıya girmeden ve enerjik bir güç harcaması yerine kolay yollardan önemli hedeflere ulaşmayı öğretir — yani *davranış örüntüsünü cinsellik ortaya koyar* ilkesine uyar [yukarıya s.47'ye bakınız.]; ikinci olarak doyuma eşlik eden düşlemlerde cinsel nesne gerçeklikte pek de kolay bulunamayacak bir mükemmellik(*) derecesine ulaştırılır. Nükteli bir yazar (Viyana gazetesi *Die Fackel*'de yazan Karl Kraus)[14] bunu sinik bir biçimde tersinden ifade etmişti: "Çiftleşme mastürbasyonun doyurucu olmayan bir yerine-geçeninden başka bir şey değildir."

Uygarlığın beklentilerinin katılığı ile yoksunluk görevinin zorluğu iki karşı cinsin cinsel organlarının birleştirilmesinden kaçınmanın yoksunluğun merkezinde birleştirilmesine yol açmış ve yarı boyun eğmeye eşdeğer diğer cinsel etkinlik türlerinin lehine bir durum yaratmıştır. Normal ilişki ahlâk tarafından —ayrıca enfeksiyon

(*)[Bu, toplumsal değer ölçüleri açısından değil cinsel eş ve doyum kaynağı olma açısından düşünülmelidir. Mastürbasyon düşlemindeki partner uygar cinsel ahlâkın kısıtlamalarından etkilenmemiş ya da onlara uymayan bir partnerdir. Kadın mastürbasyon düşlemlerinde tecavüz ve tecavüzcüye sıkça rastlanması buna bağlanabilir. —*çev.*]

[14][Karl Kraus (1874-1936) Avusturya'lı gazeteci ve şair, hırçın ve incitici nüktesiyle ünlüydü. Ona ilişkin bir öykü Freud'un esprilerle ilgili kitabına (1905*c*) *P.F.K.*, **7**. 109 alınmış ve "Sıçan Adam" (1909d) olgu öyküsünde yinelenmiştir. *P.F.K.*, **10**. 91 *n*.11.]

olasılıkları yüzünden hijyen tarafından— bu denli amansızca izlendiği için iki cins arasında bedenin başka kesimlerinin cinsel organların yerini aldığı ve ilişkinin sapkın türleri olarak bilinen şeyler kuşkusuz toplumsal önem kazanmıştır. Ancak bu etkinlikler sevgi ilişkilerinde [cinsel hedefin] benzer uzantıları kadar zararsız sayılamazlar. Ahlâksal açıdan karşı çıkılabilirler çünkü iki insan arasındaki aşk ilişkilerini ciddi bir konudan, hiçbir riskin alınmadığı ve hiçbir ruhsal katılımın bulunmadığı bir oyuna indirgemişlerdir. Normal cinsel yaşamın zorluklarının abartılmasının başka bir sonucu eşcinsel doyumun yaygınlaşmasında bulunabilir; aslında örgütlenmeleri gereği eşcinsel olan ya da çocukluklarında bu hale gelenlere ek olarak erişkinlik yaşlarında libidolarının ana kanalında bir tıkanmanın eşcinsellik yan kanalını genişlettiği pek çok kişi olsa gerektir.

Yoksunluk gereğinin tüm bu kaçınılmaz ve niyetlenilmemiş sonuçları evliliğe —uygarlaşmış cinsel ahlâkın cinsel itkilerin tek mirasçısı olacağını düşündüğü evliliğe— hazırlanmayı tümüyle tahrip etme ortak sonucunda birleşir. Libidosu masturbasyon ya da sapkın cinsel uygulamalar sonucunda normal olmayan durum ve koşullardaki doyumlara alışkanlık geliştirmiş her erkek evlilikte azalmış bir güç sergiler. Benzer önlemlerle bekaretlerini koruyabilmiş olan kadınlar da evlilikteki normal ilişkide kendilerini duyusuz olarak gösterirler. Her iki yanda da azalmış bir aşk yeteneğiyle başlayan bir evlilik başkalarından çok daha çabuk çözülme sürecine girer. Erkeğin düşük gücünün sonucunda kadın doyum bulmaz ve eğitiminden gelen soğukluğa yatkınlığı güçlü bir cinsel deneyimle aşılabilecekken yine de duyusuz kalır. Böyle bir çift çocuk yapmaktan korunmada da sağlıklı çiftlerden daha fazla zorluklar yaşarlar çünkü kocanın azalmış gücü gebelik önlemlerini kullanmaya katlanamaz. Bu karışıklık içinde tüm sıkıntılarının kaynağı olan cinsel ilişkiden kısa sürede vazgeçilir ve bununla da evliliğin temeli terk edilmiş olur.

Her bilgili insandan abartmadığıma ama aynı derecede kötü örneklerin tekrar tekrar gözlemlenebileceği bir durumu betimlediğime tanıklık etmesini rica ediyorum. Bizim uygarlaşmış cinsel ahlâkımızın egemenliği altında yaşayan evli çiftlerin kocalarında normal bir gücün

ne denli seyrek ve karısının soğuk olmasının ne denli sık olduğuna, sıklıkla her iki yanda da evlilikle birlikte vazgeçmenin ne ölçüde olduğuna ve evlilik yaşamının —o denli arzu edilen mutluluğun— ne denli dar sınırlara indirgendiğine inanmak konuya yabancı olanlara zor gelecektir. Bu koşullarda en açık sonucun sinir hastalığı olduğunu daha önce açıklamıştım ama böyle bir evliliğin etkisini az sayıda ya da bu evlilikte oluşan tek çocuk üzerinde nasıl sürdürdüğüne biraz daha dikkat çekmem gerekir. İlk bakışta kalıtsal bir geçişmiş gibi görünür ama daha yakından incelendiğinde aslında sorun güçlü çocukluk izlenimleridir. Kocasıyla doyumsuz nevrotik bir kadın bir anne olarak çocuğuna karşı aşırı duyarlı ve aşırı kaygılı olacak, sevgi gereksinimini ona aktaracak ve onun cinsel olarak erken gelişmesine neden olacaktır. Dahası anababası arasındaki kötü ilişkiler duygusal yaşamını uyaracak ve daha çok narin bir çağda olduğu halde aşk ve nefreti şiddetle duyumsamasına neden olacaktır. Bu denli erken uyanmış cinsel yaşamında hiçbir etkinliğe hoşgörü göstermeyen katı yetiştirilme tarzı baskılayıcı güce destek sağlayacak ve böylesi bir yaşta bu çatışma yaşam boyu sürecek bir sinir hastalığı için gerekli her şeyi içerecektir.

Şimdi nevrozları yargılarken gerçek önemlerinin genelde tümüyle göz önüne alınmadığı biçimindeki varsayımıma [s.45] dönmek istiyorum. Bununla bu durumların hastaların akrabalarının umursamazlıklarında ya da doktorların birkaç haftalık soğuk su sağaltımının ya da birkaç aylık dinlenme ve nekahatin durumu düzelteceği biçimindeki övüngen güvence vermelerindeki azımsamayı kastetmiyorum. Bunlar yalnızca tamamen cahil doktorların ve sokaktaki adamların görüşleridir ve çoğunlukla acı çekene kısa ömürlü bir avunç verme niyetindeki sözcüklerden başka bir şey değildir. Tersine süreğen bir nevrozun, öznenin varoluş yeteneğini tümden sona erdirmese bile, yaşamında, belki de tüberküloz ya da kalp hastalığıyla aynı derecede ağır bir engel oluşturduğu bilinen bir olgudur. Eğer nevrotik hastalık yalnızca bir miktar zayıf bireyi uygar etkinliklerden dıştalasa ve geri kalanına yalnızca öznel sıkıntılar pahasına rollerini oynama izni verse hoş görülebilir bir şey olurdu. Ama gerçek durum böyle olmaktan çok uzaktır; kapsamı ne olursa olsun ve nerede ortaya çıkarsa çıksın nev-

rozların uygarlığın hedeflerini engellemeyi başardığında ve bu yolla aslında baskılanmış uygarlık düşmanı zihinsel güçlerin işini yaptığında ısrar edeceğim. Böylece toplum, kapsamlı düzenlemelerine boyun eğmeye karşılık sinir hastalığında bir artış bedelini öderken özveriler karşılığında herhangi bir kazançtan söz edemez. Örneğin çok yaygın bir örnek olan, evliliğe giriş koşulları yüzünden kocasını sevmesi için hiçbir nedeni olmadığı için onu sevmeyen ama yalnızca onun için yetiştirildiği evliliğin ülküsüne uyduğundan kocasını sevmeyi çok isteyen bir kadını düşünelim. Bu durumda gerçeği dışavuracak her tür itkiyi baskılayacak, kendi ülküsünü gerçekleştirmek için tüm çabalarıyla zıtlaşacak ve seven, sevecen ve özenli bir eş rolünü oynamak için özel bir çaba gösterecektir. Bu kendini baskılamanın sonucu bir nevrotik hastalık olacaktır ve bu nevroz kısa sürede sevilmeyen kocadan öcünü alacak ve onu gerçeği bilseydi olacağı kadar doyumsuzluk ve endişe içinde bırakacaktır. Bu örnek bir nevrozun neyi başardığının tipik bir örneğidir. Telafi sağlamada benzer bir hata doğrudan cinsel olmayan uygarlık düşmanı itkilerin baskılanmasından sonra da görülecektir. Örneğin bir adam kabalık ve kıyıcılığa yapısal yatkınlığını şiddetle baskılayarak aşırı nazik bir hal alırsa sıklıkla bunu yapmak için o kadar çok enerji harcayacaktır ki gerekli tüm telafi edici itkilerini ortaya çıkaramayacak ve sonuçta baskılama olmasaydı olacağından daha kötü olabilecektir.

Bir toplumda cinsel etkinliğin kısıtlanmasına genellikle yaşama ilişkin kaygının ve ölüm korkusunun artmasının eşlik ettiğini, bunun da bireyin zevk alma yeteneğini bozduğunu ve herhangi bir amaçla ölümle yüzleşmeye hazır oluşunu yok ettiğini ekleyelim. Sonuç, çocuk yapma eğiliminde bir azalmadır ve söz konusu toplum ya da insan grubu böylece gelecekteki herhangi bir paydan dıştalanırlar. Bunun ışığında "uygarlaşmış" cinsel ahlâkımızın bize dayattığı özveriye değip değmediğini sorgulayabiliriz; özellikle de hâlâ kültürel gelişim hedeflerimizin arasına belli miktarda bireysel mutluluk doyumu ekleyecek kadar hedonizm köleliğimiz olduğuna göre. Reform önerileriyle ortaya çıkmak kesinlikle bir hekimin işi değildir ama bana öyle geliyor ki Von Ehrenfels'in bizim "uygarlaşmış" cinsel ahlâkımızın

yaralayıcı etkilerini betimleyişini, bu ahlâkın çağdaş sinir hastalığının yayılmasındaki önemli rolüne işaret ederek güçlendirmek için böyle önerilerin ivediliğini desteklerdim.

SAVAŞ VE ÖLÜM ZAMANLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

(1915)

ZEITGEMÄSSES ÜBER KRİEG UND TOD

(A) ALMANCA BASİMLAR:

1915 *Imago*, **4** (I), 1-21
1918 *S.K.S.N.*, **4**, 486-520. (1922 2.baskı)
1924 Leipzig, Viyana ve Zürih: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
1946 *Gesammelte Werke*, **10**, 324-55.

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
Savaş ve Ölüm Üzerine Düşünceler

1918 New York: Moffat, Yard. (*Çev.* A.A.Brill ve A.B.Kuttner)

"Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine Düşünceler"

1925 *Collected Papers*, **4**, 288-317. (*Çev.* E.C.Mayne.)
1957 *Standard Edition*, **14**, 273-300. (1925 çevirisine dayalı olarak.)

BU İKİ MAKALE Mart ve Nisan 1915 dolaylarında, Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasından altı ay kadar sonra yazılmıştır ve Freud'un savaşa ilişkin bazı görüşlerini dışavurur. Daha kişisel tepkileri Ernest Jones'un ikinci cildinin VII. Bölümünde bulunur (1955). 1915'in sonlarına doğru Freud benzer bir konuda bir deneme yazmıştır: "Geçicilik Üzerine" (1916*a*, *P.F.K.*, **15**). Yıllar sonra aynı konuya Einstein'a açık mektubu *Neden Savaş*?'ta tekrar dönmüştür (1933*b*; aşağıda s.323). Bu denemelerin birincisi yine "uygarlaşmış" cinsel ahlâk üzerine makalede (yukarıda s.29) tartışılmış olan

uygarlıkla içgüdüsel yaşam zıtlığını ele alır. İkinci deneme —ölüm üzerine— Freud tarafından yaşamının büyük kesiminde bağlı olduğu Viyana'daki Yahudi derneği B'nai B'rith'deki bir toplantıda 1915 Nisan'ı başlarında okunmuş olsa gerek. Bu deneme kuşkusuz büyük ölçüde *Totem ve Tabu*'nun II. Deneme'sinin malzemesine dayanmaktadır (1912-13; *P.F.K.*, **14**).

SAVAŞ VE ÖLÜM ZAMANLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

I

SAVAŞIN DÜŞKIRIKLIĞI

İÇİNE DÜŞTÜĞÜMÜZ savaş zamanı kargaşasında tek yanlı bilgilenme içinde olmamız gerektiğine güvenerek, zaten gerçekleşmiş ya da başlamakta olan büyük değişikliklere çok yakın durarak ve de biçimlenmiş bir gelecek hakkında en küçük bir fikir olmaksızın üzerimize basınç yapan izlenimlerin anlamı ya da oluşturduğumuz yargıların değerini yitiriyoruz. Şimdiye kadar hiçbir olayın insanlığın ortak mülkiyetindeki değerli şeyleri böylesine tahrip etmediği, en berrak zekâları bunca karıştırmadığı ya da en yüce olanı rezil etmediği duygusuna kapılmaktan kendimizi alıkoyamayız. Bilim bile tutkusuz tarafsızlığını yitirmiştir; onun derinlemesine acılaşmış hizmetçileri onda düşmanla savaşmak için silah arıyorlar. Antropologlar onu aşağı ve yozlaşmış ilan etmeye zorlandıklarını duyumsuyorlar, ruh hekimleri aklının ya da ruhunun hastalığına bir tanı yakıştırmaya çalışıyorlar. Ancak belki de bu yakınımızdaki kötülüklere ilişkin bizim duyularımız orantısız biçimde güçlüdür ve onları bizim yaşamadığımız başka zamanların kötülükleriyle kıyaslamaya hakkımız yok.

Kendisi bir savaşçı olmayan —böylece de devasa savaş makinesinin bir dişlisi olmayan— birey yönelimini şaşırmış, güçleri ve etkinliklerinde ketlenmiş olduğunu duyumsayacaktır. Ne denli hafif olursa olsun sonunda kendi içinde yönünü bulmasını kolaylaştıracak herhangi bir göstergeyi hoşnutlukla karşılayacağına inanıyorum. Savaşçı olmayanların zihinsel sıkıntısından sorumlu ve savaşılması çok zor bir görev olan iki tanesini seçmeyi ve burada ele almayı öneriyorum: bu savaşın uyardığı düşkırıklığı ve —öteki tüm savaşlar gibi— bu savaşın bize dayattığı ölüme karşı tutum değişikliği.

Düşkırıklığından söz ettiğimde herkes hemen ne demek istediğimi anlayacaktır. İnsanın duygularının esiri olan biri olması gerekmez; insan, insan yaşamının ekonomisinde acı çekmenin biyolojik ve ruhbilimsel gerekliliğini algılayabilir ama yine de hem araçları hem sonuçları açısından savaşı lanetleyebilir ve tüm savaşların bitmesini özleyebilir. Hiç kuşkusuz kendi kendimize uluslar bu denli farklı koşullarda yaşadıkça, bireyin yaşamı aralarında bu denli değişken biçimde değerlendirildikçe ve onları bölen düşmanlıklar akılda böylesine güçlü bir itici gücü temsil ettikçe savaşların sona ermeyeceğini söylemişizdir. İlkel halklarla uygar halklar arasındaki savaşların, derilerinin rengiyle birbirinden ayrılan ırklar arasındaki savaşların —hattâ uygarlıkları az gelişmiş ya da yitmiş Avrupalı uluslar arasında ve onlara karşı savaşların— gelecekte insanoğlunu bir süre meşgul edeceğine hazırdık. Ama kendimize başka umutlar besleme izni veriyorduk. İnsan türünün liderliği üzerine düşen beyaz ırkın dünyaya egemen, ilgileri dünya çapında olan ve yaratıcı güçleri yalnızca doğayı kontrol eden teknik ilerlemelerimizden değil uygarlığın bilimsel ve sanatsal standartlarından da sorumlu olan devletlerin, bu halkların yanlış anlamaları ve ilgi çatışmalarını çözmede başka bir yol keşfetmeyi başaracağını umuyorduk. Bu devletlerin hepsinde bireyin önüne eğer uygar bir toplum içinde yer almak istiyorsa yaşam tarzının boyun eğmek zorunda olduğu yüksek ahlâki tutum normları konmuştur. Çoğu kez fazla sıkı olan bu kurallar ondan çok fazla şey beklerler — fazlaca kendini tutma, içgüdüsel doyumdan fazlaca vazgeçme. Her şeyden önce akranlarıyla yarışmada yalan ve aldatmanın sağlayacağı büyük avantajdan yararlanması yasaklanmıştır. Uygar devletler bu ahlâki standartları varoluşlarının temeli sayarlar. Eğer birisi onları bozmaya kalkışırsa ciddi önlemler alırlar ve sıklıkla onların eleştirel bir zekâyla incelemeye tabi tutulmasını bile uygunsuz ilan ederler. Bu nedenle devletin kendisinin de onlara uyacağı varsayılır ve bu normlara karşı kendi varoluşunun temeliyle çelişecek bir şey yapacağı düşünülmez. Doğrusu gözlemler bu uygar devletlerde belli bazı başka halkların kalıntılarının yerleşik olduğunu göstermiştir; bunlar evrensel olarak tanınmazlar ve bu nedenle ortak uygarlık işine gönülsüzce (hattâ tam anlamıyla da değil) katılırlar çünkü kendilerini bu işe uygun olarak

göstermişlerdir. Ama büyük devletlerin kendilerinin nelerde ortak oldukları konusunda o denli kavrayış edinmiş olduğu ve farklılıkları konusunda o denli hoşgörü geliştirdiği varsayılabilir ki "yabancı" ve "düşman" kavramlarını klasik eskil çağda olduğu gibi tek bir kavramda birleştiremezler.

Uygar insanlar arasındaki bu birliğe güvenerek sayısız erkek ve kadın doğduğu vatanı bir yabancı ülkeyle değiştirmiş ve varoluşlarını dost devletler arasındaki iç iletişime bağlamışlardır. Dahası, tek noktaya bağımlı kalma baskısını duyumsamayan herhangi bir kişi bu uygar ülkelerin tüm avantaj ve çekimlerinden, kendine, içinde engellenmeden ya da kuşku duymadan dolanabileceği yeni ve daha geniş bir anayurt yaratmıştır. Bu yolla hem mavi, hem gri gökyüzünün; hem karlarla kaplı dağların, hem yeşil çayırların; hem kuzey ormanlarının büyüsünün, hem de güney bitkilerinin görkeminin; hem büyük tarihsel olayları anımsatan manzaraların, hem de el değmemiş doğanın sessizliğinin yarattığı duygunun tadını çıkarmıştır. Bu yeni anayurt onun için aynı zamanda uygar insanlığın sanatçılarının birbirini izleyen yüzyıllar boyunca yarattığı ve geride bıraktığı hazinelerin yer aldığı bir müzedir de. Bu müzede bir galeriden ötekine gezerken tarihin akışının ve ana dünyalarının özel niteliğinin bu daha geniş anlamdaki vatandaşları arasında kan karışımının nasıl da değişik mükemmellik türlerini ürettiğini tarafsız bir takdir duygusuyla ayrımsayabilir. Şurada en üst noktaya dek gelişmiş dingin sarsılmaz enerjiyi bulacaktır, burada varoluşu güzelleştirici zarif sanatı; bir başka yerde düzenlilik ve yasa duygusunu ya da insanoğlunu dünyanın efendisi yapan niteliklerden başka birini.

Uygar dünyanın bu vatandaşlarının her birinin kendileri için bir "Parnassus" ve bir "Atina Okulu" yarattıklarını da unutmamamız gerekir.[1] Tüm ulusların büyük düşünürleri, yazarları ve sanatçıları arasından yaşamdan keyif almak ve onu anlamada elde edilebileceği-

[1][Raphael'in Vatikan'da Papalık apartmanları için yaptığı ünlü freskslerden ikisi. Biri dünyanın büyük şairlerini temsil eder, diğeri benzer bir bilgin grubunu. *Düşlerin Yorumu*'nda (1900*a*) *P.F.K.*, **5**, 48, Freud aynı iki resmi düş-işlemi tarafından kullanılan tekniklerden birine koşutluk kurmak için kullanır.]

nin en iyisini borçlu olduğunu düşündüklerini seçmiş ve onları ana dilinin tanıdık egemenleri ve ölümsüz eskillerle aynı saygın yere oturtmuştur. Bu büyük adamlardan hiçbiri ona başka bir dil konuştuğu için yabancı gelmez; insan tutkularının kıyaslanamaz araştırıcısı da öyle, güzelliğin kendinden geçmiş tapınıcısı da öyle, güçlü ve tehditkar peygamber de öyle, zarif hicivci de öyle; ve hiçbir zaman kendini kendi ulusuna ya da sevgili ana diline ihanet etmiş olmakla suçlamaz.

Bu ortak uygarlığın keyfi eski geleneksel farkların savaşları böyle bir toplumun üyeleri arasında bile kaçınılmaz kıldığını bildiren uyarı sesleriyle zaman zaman bozuldu. Buna inanmayı reddettik; böyle bir savaş ortaya çıksa bile onu nasıl resmederdik? Bunu, Yunan Tapınaklar Şurası'nın birliğinin hiçbir kentinin tahrip edilmeyeceğini, hiçbir zeytinliğin kesilmeyeceğini, su sağlanmasının önlenmeyeceğini ilan ettiği dönemden bu yana insanlar arasında milletler hukukunun ne kadar geliştiğini sergilemek için bir fırsat saydık; onu kafamızda silahların şövalyece bir geçidi gibi canlandırdık; bu geçit kendini bir yanın savaşımdaki üstünlüğünü sergilemekle sınırlayacak, bu arada karara hiçbir etkisi olmayacak ani ıstıraplardan elden geldiğince kaçınacak, çatışmadan geri çekilmek zorunda kalan yaralılar için ve de kendilerini onların iyileşmelerine adamış doktor ve hemşireler için mutlak dokunulmazlık garantisi sağlayacaktı. Kuşkusuz toplumun savaşçı olmayan sınıfları için —savaş işinde hiç yer almayan kadınlar ve büyüdüklerinde birbirlerinin arkadaşı ve yardımcısı olacak her iki yandan çocuklar için— en üst düzeyde özen gösterilecekti. Ve yine barış zamanında ortak uygarlığa hayat veren tüm uluslararası üstlenmeler ve kurumlar korunacaktı.

Böyle bir savaş bile yeterince dehşet ve ıstırap üretirdi ama insanoğlunun kolektif bireyleri —halklar ve devletler— arasındaki ahlâki ilişkilerin gelişimini kesintiye uğratmazdı.

Sonra çıkacağına inanmayı reddettiğimiz savaş patladı ve ne getirdi: düşkırıklığı. Saldırı ve savunma silahlarındaki mükemmelliğin büyük ölçüdeki artışı nedeniyle başka zamanların herhangi bir savaşından daha kanlı ve daha yıkıcı olmakla kalmadı en az kendinden öncekiler kadar kıyıcı, acılaştırıcı ve amansız oldu. Barış zamanında

devletlerin kendilerini gözetmek zorunda tuttukları Uluslararası Hukuku göz ardı etti; yaralıların ve sağlık hizmetlerinin önceliklerini, toplumun sivil ve askeri kesimleri arasındaki ayrımı, özel mülkiyet hakkını görmezden geldi. Kör bir öfkeyle önüne çıkan her şeyi sanki kendisi bittikten sonra hiçbir gelecek ve insanlar arasında hiç barış olmayacakmış gibi ayaklar altına aldı. Savaşan insanlar arasındaki tüm ortak bağları kopardı böylesi bağların yenilenmesini gelecekte uzunca bir süre olanaksız kılacak bir miras bırakma tehdidi yarattı.

Dahası, neredeyse inanılmaz bir görüngüyü gün ışığına çıkardı: uygar ülkeler birbirlerini o kadar az tanıyor ve anlıyordu ki biri ötekine nefret ve tiksintiyle yaklaşabiliyordu. Aslında büyük uygar ülkelerden biri evrensel olarak o kadar az tanınmıştı ki oluşturduğu bu topluluğa uygunluğu görkemli katkılarıyla uzun süredir kanıtlanmış olduğu halde uygar topluluktan "barbar" diye atılmaya kalkışılabiliyordu. Dilini konuştuğumuz ve sevdiklerimizin zaferi için savaştığı bu ülkenin uygarlığın yasalarını en az çiğneyen ülke olarak tarafsız bir tarihin sayfalarında yer alması umuduyla yaşıyoruz. Ama böyle bir zamanda kim kendini kendi davasına yargıç atamaya cesaret eder ki?

Halklar az ya da çok oluşturdukları devletler tarafından temsil edilir; bu devletler de kendilerini yöneten hükümetler tarafından. Bireysel vatandaş bu savaşta barış zamanında ara sıra aklından geçen şeylere —devletin bireye kötü davranmayı onu yok etmeyi istediği için değil tuz ve tütün gibi tekeline almak için yasakladığı— kendini dehşet içinde inandırabilir. Savaşçı devlet birey için yüz karası olacak bu kötü davranışların tümünü, her tür şiddet eylemini yapma iznini kendine vermiştir. Düşmana karşı yalnızca kabullenilmiş *ruses de guerre*[*] kullanmakla kalmaz bile bile yalan söyleyip aldatır da — üstelik daha önceki savaşlardaki kullanımı aşan derecede. Devlet vatandaşlarını en üst düzeyde boyun eğmeye ve özveriye zorlar ama aynı zamanda aşırı bir gizlilik içinde haberlere ve görüş bildirmeye karşı uygulanan sansürle onlara çocukmuşlar gibi davranır — ki bu da devletin zekâlarını bu biçimde baskıladığı insanların ruhlarını, işlerin her kötüye gidişinde ve her olumsuz söylentide savunmasız bırakır.

[*][(Fr.) Savaş hileleri. —çev.]

Başka devletlere karşı yükümlü olduğu güvence ve antlaşmalardan kendini bağışlar ve utanmaksızın güce duyduğu açgözlülüğü ve şehveti ilan eder; bireyler de yurtseverlik adına bunu onaylamak zorunda kalır.

Devletin bu yanlış tutumdan kaçınamayacağına karşı çıkılmamalıdır çünkü bu onu dezavantajlı bir yere oturtur. Genel bir kural olarak birey için ahlâk standartlarına uymak ve kaba ve keyfi tutumlardan kaçınmak hiç de daha az dezavantajlı değildir ve devletin, kendisini zorladığı özveriler için sonradan bireyin hakkını ödeyebildiği pek de görülmez. İnsanlığın kolektif bireyleri arasındaki tüm ahlâki bağların gevşemesinin bireylerin ahlâkında da yansımalar bulması şaşırtıcı olmasa gerek çünkü ahlâk hocalarının bildirdiği gibi bizim vicdanımız esnek olmayan bir yargıç değildir; kökeninde "toplumsal anksiyete"den başka bir şey yoktur.[2] Toplum artık karşı çıkmaz olunca kötü tutkuların baskılanması da sona erer ve insanlar kıyıcılık, sahtekarlık, hainlik ve barbarlık gibi suçları uygarlık dereceleriyle öylesine kıyaslanmaz bir biçimde işlemeye başlarlar ki insan bunun mümkün olacağını düşünemez bile.

Evet uygar dünyanın sözünü etmiş olduğu vatandaşı şimdi kendisine yabancı gelen bir dünyada —büyük anayurdu parçalanmış, ortak mülkler harap olmuş, vatandaşları bölünmüş ve aşağılanmış— çaresiz kalmıştır.

Ancak bu düşkırıklığını eleştirmek için söylenecek bir şeyler var. Kestirmeden söylenecek olursa haklı değildir çünkü bir yanılsamanın yıkımından ibarettir. Yanılsamaları bizi hoş olmayan duygulardan koruduğu ve bunun yerine doyumların keyfini yaşamamıza olanak verdikleri için hoş karşılarız. O zaman ara sıra gerçeğin bir kesimiyle çarpışıp kırıldıkları için yakınmamamız gerekir.

Bu savaşta bizim düşkırıklığı duygumuzu iki şey uyarmıştır: iç ilişkilerinde ahlâki standartların bekçisi gibi görünen devletler tarafından dışarıda gösterilen düşük ahlâk ve en üst insan uygarlığının

[2][Vicdanın doğasının daha ayrıntılı bir anlatımı *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda (1930*a*) verilmiştir, aşağıda s.291-301 ve 303-04'de.]

üyesi olarak insanın böyle davranışlar gösteremeyeceğini düşündüğü bireyler tarafından sergilenen acımasızlık.

İkinci noktadan başlayalım ve birkaç kısa sözle eleştirmek istediğimiz görüş açısını formüle edelim. Aslında bir bireyin oldukça yüksek bir ahlâk düzeyini geliştirme sürecini kafamızda nasıl canlandırıyoruz? Hiç kuşkusuz ilk yanıt basitçe onun doğuştan, en baştan soylu ve erdemli olduğu olacaktır. Bu görüşü burada daha fazla tartışmayacağız. İkinci yanıt gelişimsel bir süreçten söz ettiğimizi öne sürecek ve belki de gelişimin onun kötü insanca eğilimlerinin kökünün kazınması ve eğitim ve uygar bir çevrenin etkisi altında onların yerine iyi eğilimlerin geçirilmesinden ibaret olduğunu varsayacaktır. Eğer böyleyse bu biçimde yetiştirilmiş birinde kötülüğün böylesine güçlü bir biçimde yeniden ortaya çıkması yine de şaşırtıcı olacaktır.

Ama bu yanıt bizim karşı çıkmayı önerdiğimiz savı da içermektedir. Aslında kötü olanın "kökünün kazınması" diye bir şey yoktur. Ruhbilimsel —ya da daha kesin konuşmak gerekirse ruhçözümsel— araştırma, insan doğasının en derin temelinin ilksel doğada, her insanda benzer olan ve belirli ilkel gereksinimleri doyurmayı hedefleyen içgüdüsel itkilerden ibaret olduğunu göstermiştir. Bu itkiler kendi içlerinde ne iyi ne de kötüdürler. Onları ve dışavurumlarını insan toplumunun gereksinim ve beklentileriyle ilişkilerine göre iyi ya da kötü diye sınıflandırırız. Toplumun kötü diye lanetlediği tüm itkilerin —temsilci olarak bencil ve kıyıcı olanları alalım— bu ilkel türden itkiler olduğunu varsaymamız gerekir.

Bu ilkel itkiler erişkinde ortaya çıkmalarına izin verilmeden önce uzun bir gelişim sürecinden geçerler. Onlara ketvurulur, başka hedef ve alanlara yöneltilirler, karıştırılır, nesneleri değiştirilir ve bir ölçüde sahiplerine geri dönerler. Belirli içgüdülere karşı tepki oluşturmalar içeriklerinde değişiklik gibi aldatıcı bir biçim alırlar; sanki bencillik özgecilliğe, kıyıcılık acımaya[3] dönüşmüştür. Bu tepki oluşturmalar

[3][Freud'un başka bir yerde değindiği gibi tepki oluşturma ile yüceltme tümüyle farklı iki süreçtir. *Üç Deneme*'ye (1905*d*) 1915'de (Freud elinizdeki makaleyi yazdığında) eklenen bir dipnota bkz. *P.F.L.*, **7**, 94 *n*.2.]

hemen hemen başlangıçtan beri bazı içgüdüsel itkilerin kendilerini zıt çiftler halinde —çok dikkate değer ama sıradan halk için yabancı ve "duyguların çifte değerliliği" diye bilinen bir görüngü— ortaya koyduğu ortamlarda kolaylaşır. Bunun en kolay gözlemlenebilen ve en anlaşılır örneği şiddetli aşk ve şiddetli nefretin aynı insanda bu kadar sık olarak bir arada bulunmasıdır. Ruhçözümlemesi iki zıt duygunun nesnesinin aynı kişi olmasının hiç de seyrek olmadığını ekler.

Tüm bu "içgüdüsel değişimler"in üstesinden gelinmedikçe bir kişinin kişiliği dediğimiz şey biçimlenemez ve bu kişilik denen şey, bildiğimiz gibi yalnızca "iyi" ya da "kötü" diye çok yetersiz biçimde sınıflanabilir. Bir insanoğlu nadiren tümüyle iyi ya da kötüdür; genellikle bir ilişkide "iyi" bir başka ilişkide "kötü"dür. Çocuklukta güçlü "kötü" itkilerin önceden var olmasının sıklıkla erişkinde şaşmaz bir "iyi" olma eğiliminin gerçek koşulu olduğunu keşfetmek ilginçti. Çocuklar olarak en belirgin benciller olanlar pekâlâ toplumun en yardımcı ve özverili üyeleri haline gelebilirler; duyarlıkçılarımızın, insanlık dostlarının ve hayvan koruyucuların çoğu küçük sadistlerden ve hayvan eziyetçilerinden evrimleşmiştir.

"Kötü" içgüdülerin değişimi aynı doğrultuda işleyen iki etmen tarafından ortaya çıkarılır: bir içsel ve bir dışsal etmen. İçsel etmen, kötü (diyelim ki bencil) içgüdüler üzerine erotizmin —yani en geniş anlamda alındığında insanın sevgi gereksiniminin— etkisinden ibarettir. *Erotik* bileşenlerin eklenmesiyle bencil içgüdüler *toplumsal* içgüdülere dönüşür. Sevilmeyi, uğruna başka avantajları feda edeceğimiz bir avantaj olarak değerlendirmeyi öğreniriz. Dışsal etmen, kültürel ortamımızın istemlerini temsil eden yetiştirmenin uyguladığı güçlerdir ve bu daha sonra aynı çevrenin doğrudan baskısı olarak sürer. Uygarlık içgüdüsel doyumdan vazgeçme sayesinde başarılmıştır ve aynı vazgeçmeyi sırayla her yeni gelenden ister. Bir bireyin tüm yaşamı boyunca dışsal zorlama sürekli olarak içsel olanla yer değiştirir. Uygarlığın etkileriyle bencil eğilimlerin, erotik öğelerin de karışımıyla, durmadan artan oranda özgecil ve toplumsal eğilimlere dönüşmesine neden olur. Son noktada insanoğlunun gelişimi sırasında kendini duyumsatan her içsel zorlamanın başlangıçta —yani

insanoğlunun tarihinde— yalnızca dışsal bir zorlama olduğu varsayılabilir. Bugün doğanlar kalıtsal bir örgütlenme olarak bir dereceye kadar bencil içgüdüleri toplumsal içgüdülere dönüştürme eğilimini (yatkınlığını) birlikte getirirler ve bu yatkınlık o sonucu ortaya çıkarmak için kolayca uyarılabilir. Bu içgüdüsel dönüşümün daha ileri bir kesimi bireyin kendi yaşam süresi boyunca gerçekleştirilmelidir. Böylece insanoğlu yalnızca yakınındaki kültürel ortamın baskısına uğramaz atalarının kültürel tarihinin de etkisi altındadır.

Bir insanın bencil itkilerini erotizmin etkisi altında dönüştürmeye kişisel yeteneğine "kültüre duyarlılık"[4] adını verecek olursak biraz daha ileri gidip bu duyarlılığın biri doğuştan, diğeri yaşamın gidişi içinde edinilmiş iki kesimden oluştuğunu ve bu ikisinin birbiriyle ve de içgüdüsel yaşamın değişmeden kalan kesimiyle ilişkisinin çok değişken bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Genel olarak konuşacak olursak kalıtsal kesime çok fazla önem iliştirmeye daha eğilimliyizdir ve buna ek olarak içgüdüsel yaşamın ilkel kalmış kesimine kıyasla kültüre toplam duyarlılığı abartma riskine gireriz — yani insanları gerçekte olduklarından "daha iyi" kabul etme yanlışına yöneltiliriz. Çünkü yargılamamızı karartan ve konuyu olumlu bir anlamda saptıran bir başka öğe vardır.

Başka insanların içgüdüsel itkileri kuşkusuz bizim gözlemimizden gizlenmiştir. Onları o kişilerin içgüdüsel yaşamlarından doğan *güdülere* dek izini sürebildiğimiz eylemlerinden çıkarsarız. Böyle bir çıkarsama çoğu olguda yanlış olmaya mahkumdur. Kültürel bakış açısından "iyi" olan şu ya da bu eylem bir örnekte soylu bir güdüden doğar bir başkasında soylu olmayan. Ahlâksal kuramcılar "iyi" diye yalnızca iyi itkilerden doğan eylemleri kabul ederler; diğerlerini tanımayı reddederler. Ama hedefleri pratik olan bütünde bu ayrımı sorun etmez; bir adamın davranış ve eylemlerini uygarlığın buyruklarına göre düzenleyip düzenlemediğiyle yetinir ve güdüleriyle pek az ilgilenir.

Bir bireye, yetiştirilişi ve ortamı tarafından uygulanan *dışsal zorlamanın* onun bireysel yaşantısında iyiye doğru daha ileri bir değişim

[4] [Ayrıca aşağıya s.202'ye bkz.]

—bencillikten özgeciliğe daha ileri bir dönüş— ürettiğini öğrenmiştik. Ama bu dışsal zorlamanın düzenli ya da gerekli etkisi değildir. Yetiştirme ve ortam, sevgi yolunda kazançlar sunmakla kalmaz başka yaptırımlar yani ödüller ve cezalar da kullanır. Bu yolla etkilerinin, onlara maruz kalan kişinin, içgüdüde hiçbir soylulaşma, bencil eğilimlerden özgeci eğilimlere hiçbir değişim olmaksızın, deyimin kültürel anlamıyla, iyi davranmayı seçmesi olduğu ortaya çıkabilir. Sonuç kabaca aynı olacaktır; tek fark belirli bir koşullar dizisi, bir adamın içgüdüsel eğilimleri kendisini böyle davranmaya zorladığı için iyi kalacağını, diğerinin ise ancak böylesi bir kültürel davranış kendi bencil amaçları için avantajlı olduğu ölçüde ve sürede iyi olduğunu ortaya koyacaktır. Ama bir bireyle yüzeysel bir tanışlık iki olguyu birbirinden ayırt etmemize olanak vermez ve bize kesinlikle iyimserliğimiz tarafından yanıltılarak kültürel anlamda değişmiş insan sayısını büyük ölçüde abartırız.

İyi tutum bekleyen ve bu tutumun içgüdüsel temeliyle ilgilenme zahmetine katlanmayan uygar toplum böylece kendi doğalarını izlemeden itaat eden pek çok insan üzerinde egemenlik sağlamıştır. Bu başarıyla yüreklenerek kendine ahlâki standartları olası en üst derecede sıkıştırma izni verme yanılgısına düşmüş ve üyelerini içgüdüsel yatkınlıklarına daha da yabancılaşmaya zorlamıştır. Böylece onlar içgüdünün kesintisiz bir baskılanmasına maruz kalmışlar ve bunun sonucundaki gerilim kendini en kayda değer tepki ve telafi görüngüleriyle ortaya koymuştur. Böylesi baskılamayı gerçekleştirmenin en zor olduğu cinsellik alanında sonuç nevrotik hastalıkların tepkisel görüngülerinde görülür. Başka alanlarda uygarlığın basıncı hiçbir hastalıklı sonuç ortaya çıkarmaz ama kişilik bozukluklarıyla ve ket vurulmuş içgüdülerin her uygun fırsatta doyum için yıkıp geçmeye sürekli hazır oluşlarıyla kendini gösterir. Böyle kendi içgüdüsel eğilimlerinin ifadesi olmayan yönergelere uyum içinde davranmaya sürekli olarak zorlanan herkes, ruhbilimsel olarak konuşacak olursak kendi varlığının ötesinde yaşamaktadır ve uyuşmazlığın açıkça ayırdında olsun ya da olmasın nesnel olarak ikiyüzlü diye tanımla-

nabilir. Çağdaş uygarlığımızın bu tür bir ikiyüzlülüğün olağanüstü ölçüde üretiminin lehinde olduğu yadsınamaz. İnsan uygarlığın bu ikiyüzlülük üzerine kurulduğunu ve eğer insanlar ruhbilimsel gerçeklere uyum içinde yaşamayı başaracaklarsa uygarlığın büyük ölçüde değişimlere uğraması gerektiğini söylemeye kalkışabilir. Böylece gerçekten uygarlaşmış insanlardan çok daha fazla ikiyüzlü vardır; aslında belirli bir derecede kültürel ikiyüzlülüğün uygarlığın sürdürülmesi için zorunlu olup olmadığı tartışılmalıdır çünkü bugünün insanının zihinlerinde bugüne dek örgütlenmiş olan kültür duyarlılığının bu görev için yeterliliği belki de kanıtlanamaz. Öte yandan uygarlığın böylesine kuşkulu bir temel üzerinde bile sürmesi her yeni kuşak için daha iyi bir uygarlığın taşıtı olacak daha ileri bir değişimin yolunu döşeme gereğini sunar.

Daha önce bu tartışmadan bir avuntu çıkarmıştık: dünya vatandaşlarımızın bu savaş sırasındaki uygar olmayan davranışları yüzünden aşağılanmışlığımızın ve acı veren düşkırıklığımızın haklı olmadığı. Bizim yarattığımız bir yanılsamaya dayanıyorlardı. Aslında vatandaşlarımız bizim korktuğumuz kadar batmamışlardı çünkü hiçbir zaman bizim inandığımız kadar yücelmemişlerdi. İnsanlığın kolektif bireylerinin, halkların ve devletlerin, ahlâki sınırlılıklarını karşılıklı olarak terk etmeleri doğal olarak tek tek bu vatandaşların bir süre için uygarlığın sürekli basıncından yoksun kalmalarını ve kontrol altında tutmakta oldukları içgüdülere geçici bir doyum sağlamalarını hızlandırmıştır. Bu olasılıkla kendi ülkelerindeki göreceli ahlâklarında hiçbir ihlali içermez.

Ancak savaşın eski yurttaşlarımızda ortaya çıkardığı değişikliğe bundan daha derin bir içgörü sağlayabilir ve onlara bir haksızlık yapmama konusunda bir uyarı alabiliriz. Çünkü aklın gelişimi başka hiçbir gelişimsel süreçte bulunmayan bir gariplik gösterir. Bir köy kente ya da bir çocuk bir adama geliştiğinde köy ve çocuk kent ve adamın içinde yiter. Yeni tablonun içinde eski özelliklerin izlerini yalnızca bellek sürebilir ve aslında eski malzemeler ya da biçimler atılmış ve yerlerine yenileri geçmiştir. Aklın gelişiminde bu başka türlüdür. İnsan burada sadece gelişimin daha önceki evrelerinin kendisin-

den türeyen daha sonraki evreyle yan yana devam ettiğini söylemekle bile başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak olayları betimleyebilir; burada birbirini izleme aynı zamanda birlikte varolma anlamına gelir, üstelik tüm değişim dizilerinin uygulandığı malzeme aynı olduğu halde. Daha önceki zihinsel durum kendini yıllarca ortaya koymamış olabilir ama yine de o kadar uzun bir zamandır vardır ki herhangi bir zamanda yeniden aklın güçlerinin (hattâ daha doğrusu sanki daha sonraki tüm gelişimler bozulmuş ya da iptal edilmiş gibi tek gücün) ifade biçimi haline gelebilir. Zihinsel gelişimlerin bu olağandışı esnekliği yön açısından kısıtlanmamış değildir, dönmeye —gerilemeye— özel bir yetenek olarak tanımlanabilir çünkü daha sonraki ve daha yüksek bir gelişim evresine, bir kez terk edilince, yeniden ulaşılamaz. Ama ilkel evreler her zaman yeniden kurulabilir; ilkel akıl, sözcüğün en geniş anlamıyla bozulamaz bir yapıdır.

Zihinsel hastalıklar denen şey sokaktaki adamda kaçınılmaz olarak entelektüel ve zihinsel yaşamın yıkıma uğramış olduğu izlenimini yaratır. Aslında yıkım yalnızca sonraki edinimlere ve gelişimlere uygulanır. Zihinsel hastalığın özü duygusal yaşamın ve işlevin daha eski evrelerine geri dönüşte yatar. Zihinsel yaşamın esnekliğinin mükemmel bir örneği her gece amacımız olan uyku durumu tarafından sağlanır. Saçma hattâ şaşırtıcı düşleri bile yorumlamayı öğrendiğimizden beri ne zaman uyusak güç kazanılmış ahlâkımızı bir giysi gibi çıkardığımızı ve ertesi sabah yeniden giydiğimizi biliyoruz. Bu soyunma kuşkusuz tehlikeli değildir çünkü felç olmuşuzdur, uyku durumu tarafından devinimsizliğe mahkum edilmişizdir. Duygusal yaşamımızın gelişimin en eski evrelerinden birine gerilemesi hakkında bize bir şeyler söyleyebilen tek şey düşlerdir. Örneğin tüm düşlerimize bencil güdülerin egemen olması kayda değer.[5] Benim İngiliz arkadaşlarımdan biri bu savı Amerika'daki bilimsel bir toplantıda ortaya atmıştı; bunun üzerine orada bulunan bir hanım bunun Avusturya'da doğru olabileceğini ama kendisi ve arkadaşlarına gelince *onların* düşlerinde bile

[5][Freud daha sonra *Düşlerin Yorumu*'na 1925'de eklediği bir dipnotta (*P.F.K.*, 4, 320) bu görüşü değerlendirdi ve izleyen anıyı nakletti. Orada açıklandığı gibi "İngiliz arkadaş" Dr. Ernest Jones'du.]

özgecil olduklarını öne sürmüştü. Arkadaşım, kendisi de İngiliz ırkından olduğu halde hanıma düş çözümlemesi üzerine kişisel deneyimleri temelinde anlayışla karşı çıkmak zorunda kalmış ve düşlerinde yüce fikirli Amerikan hanımlarının da Avusturya'lılar kadar bencil olduklarını bildirmişti.

Böylece bizim kültüre duyarlılığımızın dayandığı içgüdü dönüştürülmesi yaşamın baskılarıyla geçici ya da sürekli olarak iptal olabilmektedir. Savaşın etkileri kuşkusuz böyle bir gerilemeyi ortaya çıkarabilecek güçler arasındadır; öyleyse şimdiki zamanda uygar olmayan bir biçimde davrananların tümünün kültür duyarlılıklarını tümden yadsımamız gerekmez ve içgüdülerinin soylulaşmasının daha barışçı zamanlarda onarılacağını umabiliriz.

Ancak dünya yurttaşlarımız arasında bize bu kadar acı veren ahlâki yüceliklerinden düşmelerinden hiç de daha az şaşırtıp şok etmeyecek bir başka belirti bulunmaktadır. En iyi zekâların gösterdiği içgörü gereğini söylemek istiyorum; onların inatçılıklarını, en zorlayıcı argümanlara ulaşmazlıklarını ve en tartışmalı varsayımlara karşı eleştiriden yoksun safdilliklerini... Bu gerçekten ağlanacak bir tablo ortaya koyar ve burada hiçbir biçimde tüm entelektüel hataları aynı kefeye koyan kör bir partizan olmadığımı söylemek istiyorum. Ama bu görüngü az önce sözünü ettiğimizden çok daha kolayca açıklanabilir ve çok daha az rahatsız edicidir. İnsan doğası öğrencileri ve filozoflar bize çoktan beri zekâmızı bağımsız bir güç olarak görmemizin ve onun duygusal yaşama bağımlılığını küçümsememizin yanlış olduğunu öğretmişlerdir. Zekâmızın ancak güçlü coşkusal itkilerin etkilerinden uzaklaştığı zaman güvenilir biçimde işleyeceğini bize öğretirler; aksi halde zekâ yalnızca arzunun bir aygıtı olarak çalışır ve arzunun gereksindiği sonuçları ortaya çıkarır. Onların görüşüne göre bu mantıksal argümanlar duygusal ilgiler karşısında güçsüzdür ve Falstaff'ın deyişiyle "böğürtlenler kadar bol"[6] mantıkla desteklenmiş tartışmalar ilgiler dünyasında bu yüzden o denli verimsizdir. Ruhçözümsel deneyimler, olası olduğunda, bu ifadeyi daha da desteklemiştir. Bu deneyimler her

[6] [*IV. Henry*, II. Perde, 4. Sahne.]

gün, gerekli içgörü bir duygusal dirençle karşılaşır karşılaşmaz en zeki insanların ansızın embesiller gibi içgörüsüz davrandıklarını ama o direncin üstesinden gelinince de kavrayışlarını geri kazandıklarını gösterebilir. Bu savaşın, pek çoğu en iyi türden olan yurttaşlarımızın zihinlerinde oluşturduğu kamaşma bu nedenle ikincil bir görüngüdür, duygusal heyecanın bir sonucudur ve savaşla birlikte yok olmak zorunda olduğunu umabiliriz.

Bu şekilde bir kez daha şimdi bize yabancılaşmış yurttaşlarımızı anlamaya başlayarak ulusların, insanlığın kolektif bireylerinin bizde yarattığı düşkırıklığına çok daha kolay katlanabileceğiz çünkü onlardan beklentilerimizin çok daha alçakgönüllü olması gerekirdi. Belki de onlar bireyin gelişim seyrinin özetini yinelemektedirler ve bugün hâlâ örgütlenmenin ve daha yüksek birlikler oluşturmanın çok ilkel evrelerini temsil etmektedirler. Bu, bireylerde bu kadar etkili olduğunu gördüğümüz ahlâka yönelik dışsal bir zorlama için eğitimsel bir etmenin onlarda güçbela fark edilebilir bir düzeyde olmasıyla uyum içindedir. Ticaret ve üretimin kurduğu yaygın ilgiler toplumunun böyle bir zorlamanın tohumunu atacağını kesinlikle ummuştuk ama görünen o ki uluslar hâlâ tutkularına ilgilerinden çok daha kolay itaat ediyorlar. İlgileri en fazla tutkularının *ussallaştırılmaları* olarak hizmet ediyor; ilgilerini tutkularını doyurmak için bahaneler üretebilmek için ortaya atıyorlar. Kolektif bireylerin barış zamanında bile gerçekten neden birbirlerini aşağılamak, birbirlerinden nefret etmek ve iğrenmek zorunda olduğu —her ulusun her ulusa karşı olduğu— kesinlikle bir giz. Bunun neden böyle olduğunu söyleyemiyorum. Sanki milyonlarca bile değil çok sayıda insan söz konusu olduğunda tüm bireysel ahlâki edinimler silinmekte ve geriye yalnızca en ilkel, en eski, en kaba zihinsel tutumlar kalmaktadır. Olayların bu esef verici durumunda bir miktar değişikliği yalnızca gelişimin daha sonraki aşamaları sağlayabilecektir. Ama her yandaki —insanların birbirleriyle ve de onlarla onları yönetenler arasındaki ilişkilerinde— birazcık daha doğru sözlülük ve dürüstlük bu dönüşümün yolunu açacaktır.

II

ÖLÜME YÖNELİK TUTUMLARIMIZ

BİR ZAMANLAR güzel ve uyumlu olan bu dünyaya ilişkin şimdiki yabancılaşma duygumuzu yüklediğim ikinci etmen şimdiye dek ölüme karşı benimsemiş olduğumuz tutumda yer alan bozukluktur.

Bu tutum dürüst olmaktan çok uzaktı. Bizi dinleyen herkese ölümün yaşamın gerekli sonucu olduğunu, herkesin doğaya bir ölüm[1] borçlu olduğunu ve borcunu ödemeyi beklemesi gerektiğini —kısacası ölümün doğal, yadsınmaz ve kaçınılmaz olduğunu— söylemeye hazırdık. Ancak gerçekte sanki tersi geçerliymiş gibi davranmaya alışmıştık. Ölümü bir yana bırakmak onu yaşamdan çıkarıp atmak eğilimini sürekli olarak sergiliyorduk. Onu örtbas etmeye çalıştık; üstelik [Almanca'da] bir deyişimiz olduğu halde: "Bir şeyi ölümmüş gibi düşünmek."[2] Kuşkusuz kendi ölümümüzmüş gibi. Gerçekte kendi ölümümüzü imgelemek olanaksızdır ve ne zaman bunu yapmaya kalkışsak aslında kendimizin izleyici olarak hâlâ var olduğumuzu algılayabiliriz. Bu nedenle ruhçözümsel okul en temelde hiç kimsenin kendi ölümüne inanmadığını ya da aynı şeyi başka bir biçimde söyleyecek olursak bilinçdışında her birimizin kendi ölümsüzlüğüne inandığını öne sürmeye cesaret edebilmiştir.

Başkasının ölümüne gelince uygar insan ölüme mahkum insanın işitebileceği durumlarda böyle bir olasılıktan söz etmekten özenle kaçınacaktır. Yalnızca çocuklar bu kısıtlamaya uymazlar; birbirlerini utanmadan ölme olasılığıyla korkuturlar hattâ aynı şeyi sevdikleri birine yapacak kadar ileri giderler; örneğin: "Anneciğim sen ölünce

---

[1] [*IV. Henry*'de Prens Hal'in Falstaff'a söylediklerine (V. Perde, I. Sahne) bir anıştırma: "Tanrı'ya bir ölüm borçlusun."]

[2] [Yani, bir şeyin beklenmedik ya da inanılmaz olduğunu düşünmek.]

ben şunu şunu yapacağım." derler. Uygar erişkin kendini katı yürekli ya da kötü bulmadan bir başkasının ölümü düşüncesini kolay kolay aklına getiremez; kuşkusuz bir doktor ya da avukat veya buna benzer bir şey olarak ölümle profesyonelce uğraşmak zorunda olmadıkça. Eğer başka bir kişinin ölümü kendisine özgürlük, mal varlığı ya da konum kazandıracaksa bunu düşünme iznini kendine daha da az verecektir. Kuşkusuz bizlerin bu duyarlılığı ölümlerin ortaya çıkışını önlemez; bir ölüm olduğunda her zaman derinden etkileniriz ve sanki beklentilerimiz fena halde sarsılmış gibi olur. Ölümün rastlantısal oluş nedenlerine —kaza, hastalık, enfeksiyon, ilerlemiş yaş— vurgu yapma alışkanlığındayızdır; bu şekilde ölümü bir gereklilikten bir rastlantı olayına indirgeme çabasını ele veririz. Bir dizi eşzamanlı ölüm bizi son derece korkunç bir şey olarak çarpar. Ölmüş olan gerçek kişiye karşı özel bir tutum benimseriz — neredeyse çok güç bir görevi gerçekleştirmiş birisine duyulan hayranlık gibi bir şey. Ona yönelik eleştirileri askıya alırız; olası kusurlarını görmezden geliriz; "*de mortuis nil nisi bonum*"(*) olduğunu ilan ederiz ve cenaze söylevinde ve de mezar taşında onun anısı için en iyi şeylerin yer almasını haklı buluruz. Her şey bir yana buna hiç de gereksinimi olmayan ölüye saygı bize hakikatten daha önemli gelir ve kesinlikle çoğumuz için yaşayana saygıdan da önemlidir.

Ölüme ilişkin bu kültürel ve geleneksel tutumun tamamlayıcısı, ölüm sevdiğimiz birini —anababa, eş, erkek ya da kız kardeş, çocuk ya da yakın arkadaş— yere vurduğu zaman bizim tam anlamıyla çökmemizden sağlanır. Umutlarımız, arzularımız ve hazlarımız da onunla birlikte gömülür; avutulamayız, yiten kişinin yeri hiç doldurulamayacaktır. Sevdikleri ölünce ölen bir tür Asra'ymışız gibi davranırız.[3]

Ama ölüme ilişkin bu tutumumuzun yaşamlarımız üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Yaşam oyununda en yüksek pey, yaşamın kendisi riske edilemeseydi yaşam fakirleşir, ilginçliğini yitirirdi. Diyelim ki her iki

---

(*)[(Lat.) Ölenin ardından kötü şey söylenmez. —çev.]

3[Heine'nin şiirindeki Asra'lar (Stendhal'in *De l'amour*'undaki bir parçaya dayanan *Romanzero*'daki "Der Asra") "sevdikleri zaman ölen" bir Arap kabilesiydi.]

partnerin de sürekli olarak ciddi sonuçlarını akıllarında tutmak zorunda oldukları Avrupa aşklarına kıyasla başlangıçtan itibaren hiçbir şeyin olmak zorunda olmadığı biçiminde anlaşılan Amerikan flörtleri kadar sığ ve boş bir hal alır. Duygusal bağlarımız, yasımızın katlanılmaz şiddeti kendimizi ya da bize ait olanları tehlikeye atma eğiliminden bizi uzaklaştırır. Yapay uçuş girişimleri, uzak ülkelere geziler ya da patlayıcı maddelerle deneyler gibi tehlikeli ama aslında gerekli pek çok girişimi düşünmeye bile cesaret edemeyiz. Eğer bir felaket olursa annenin gözünde oğulun, karısının gözünde kocanın, çocukların gözünde babanın yerini kimin alması gerektiğini düşünmek bile bizi felç eder. Böylece ölümü yaşam hesaplarımızdan dıştalama eğilimi yanında birçok başka vazgeçmeler ya da dıştalamalar getirir. Yine de Hanseatik Ligin(*) yazıtı şöyle der: "*Navigare necesse est, vivere non necesse.*" ("Denizlere yelken açmak gereklidir, yaşamak gerekli değildir.")

Yaratı dünyasında, edebiyatta ve tiyatroda yaşamın içinde yitmiş olanı aramak zorunda olmamız tüm bunların kaçınılmaz bir sonucudur. Orada hâlâ nasıl öleceğini bilen —hattâ aslında başkasını öldürmeyi bile beceren— insanlar buluruz. Yine yalnızca orada bizim için ölümle uzlaşmayı olası kılan ortam sağlanır: yani, yaşamın tüm olaylarının arkasında yine de bir yaşamı dokunulmamış olarak koruyabilmemiz gerektiği. Çünkü yaşamda da işlerin satrançtaki gibi olması gerçekten çok üzücüdür, tek bir yanlış hamle bizi oyunu terk etmeye zorlayabilir; fark yaşamda ikinci bir oyuna başlayamamamızdadır; rövanş maçı yoktur. Yaratı dünyasında gereksindiğimiz yaşam çoğulluğunu buluruz. Kendimizi özdeşleştirdiğimiz kahramanla birlikte ölür yine de onu yaşatırız ve bir başka kahramanla aynı derecede güven içinde yeniden ölürüz.

Savaşın, ölümün bu geleneksel ele alınış biçimini silip süpürdüğü apaçıktır. Ölüm artık yadsınamaz; ona inanmaya zorlanırız. İnsanlar gerçekten ölür ve artık teker teker değil çok sayıda, sıklıkla tek bir

(*)[Orta çağda Alman kentleri arasında oluşturulmuş denizaşırı ticaret birliği. —*çev.*]

günde on binlercesi ölür. Ve ölüm artık rastlantısal bir ölüm değildir. Doğrusu bir merminin şu adamı mı yoksa diğerini mi vuracağı hâlâ bir rastlantı sorunudur ama ikinci bir mermi pekâlâ kurtulanı vurabilir ve ölümlerin yığılımı rastlantı izlenimini sona erdirir. Aslında yaşam yeniden ilginç hale gelmiş tüm içeriğini yeniden kapsamıştır.

Burada iki grup arasında ayırım yapılması gerekir: yaşamlarını çarpışmalarda bizzat riske edenler ile evde kalıp sevdiklerinden birinin yaralar, hastalık ya da enfeksiyonla yitmesini bekleyenler. Hiç kuşkusuz çarpışanların ruhsal değişikliklerini incelemek çok ilginç olurdu ama bu konuda çok az şey biliyorum. Kendimizi bizim de içinde bulunduğumuz ikinci grupla sınırlamamız gerekiyor. Daha önce, benim görüşüme göre acısını çektiğimiz şaşkınlık ve yetenek felcinin temelde ölüme yönelik daha önceki tutumumuzu sürdüremediğimiz ve henüz yeni bir tutum da bulamadığımız ortam tarafından belirlendiğini söylemiştim. Eğer ruhbilimsel sorgulamamızı ölümle başka bir ilişkiye yöneltirsek bunu yapmamıza yardımcı olabilir: ilkel, tarihöncesi insanlara yakıştırabileceğimiz ilişki ve her birimizde hâlâ bulunan ama kendini zihinsel yaşamın bilinç için görünmez olan daha derin katmanlarına gizleyen ilişki.

Tarihöncesi insanın ölüme yönelik tutumunun ne olduğunu kuşkusuz yalnızca çıkarımlardan ve yorumlardan biliyoruz ama bu yöntemlerin bizi oldukça güvenilir sonuçlarla donattığına inanıyorum.

İlkel insan ölüme ilişkin çok dikkate değer bir tutum benimsemişti. Bu tutum kararlı olmaktan çok uzaktı; aslında çok da çelişkiliydi. Bir yandan ölümü ciddiye alır ve onu yaşamın sonlanması olarak kabul eder ve bu anlamda kullanır; öte yandan ölümü yadsır ve hiçliğe indirgerdi. Bu çelişki başka insanların, yabancıların, düşmanların ölümüyle kendi ölümüne kökten farklı tutumlar benimsemesinden ileri geliyordu. Başkasının ölümüne hiçbir itirazı yoktu; bu, nefret ettiği birinin yok edilmesi anlamına gelirdi ve ilkel insanın bunu gerçekleştirmek için hiçbir vicdani çekincesi yoktu. Hiç kuşkusuz çok tutkulu bir yaratıktı ve diğer hayvanlardan çok daha kıyıcı ve daha kötücüldü. Öldürmeyi seviyordu ve doğal olarak öldürüyordu. Başka

hayvanları kendi türlerini öldürüp yemekten alıkoyduğu söylenen içgüdünün ona yakıştırılması gereksizdi.

Bu nedenle insanlığın ilkel tarihi cinayetlerle doludur. Bugün bile çocuklarımızın okulda öğrendiği dünya tarihi temelde halkların cinayetler dizisidir. İnsanoğlunun tarihöncesi zamanlardan beri maruz kaldığı ve bazı dinlerde, başlangıçtaki günah doktrininde yoğunlaştırılmış olan çapraşık ilkel suç duygusu olasılıkla tarihöncesi insanın işlediği kan dökme suçudur. Kitabım *Totem ve Tabu*'da (1912-13)[4] Robertson Smith, Atkinson ve Charles Darwin'in verdiği ipuçlarını izleyerek bu ilkel suçun doğasını tahmin etmeye çalışmıştım ve günümüzün Hıristiyan doktrininin de onu çıkarmamıza olanak verdiğine inanıyorum. Eğer Tanrının Oğlu insanlığın başlangıçtaki günahının bedelini ödemek için yaşamını feda etmek zorundaydıysa o zaman kısas yasasına göre, aynen ödeme gereği bu günahın bir öldürme, bir cinayet olması gerekir. Başka hiçbir şey diyet olarak bir yaşamın feda edilmesini gerektirmezdi. Ve başlangıçtaki günah Tanrı Babaya karşı bir saldırıydı, insanlığın ilksel suçu babayı öldürme olsa gerekti, ilkel hordanın, mnemik imgesi sonradan tanrıya dönüşmüş olan ilk babasının öldürülmesi.[5]

Kendi ölümü ilkel insana kesinlikle bugün herhangi birimize geldiği kadar imgelenemez ve gerçekdışı geliyordu. Ama onun için bir olgu vardı ki ölüme yönelik iki zıt tutum orada birbiriyle çatışıyordu ve bu olgu hayli önemli ve çok ilerilere uzanan sonuçlar açısından üretken bir hale geldi. Bu, ilkel adam kendine ait birinin —karısı, çocuğu, arkadaşı— öldüğünü gördüğünde ortaya çıkıyordu; o kişiyi kuşkusuz bizim bizimkileri sevdiğimiz gibi seviyordu çünkü sevgi öldürme tutkusundan çok daha genç olamaz. O zaman acı içinde insanın kendisinin de ölebileceğini öğrenmeye zorlanıyor ve tüm varlığı bunu kabullenmeye isyan ediyordu çünkü tüm bu sevilenlerin her biri her şeyin ötesinde onun sevgili egosunun bir parçasıydı. Ama öte yandan tüm bu türden ölümler onu hoşnut da ediyordu çünkü sevilen birilerinin her birinde yabancı bir şeyler de vardı. Bugüne dek

[4][*P.F.K.*, **14**.]

[5]Bkz. *Totem ve Tabu*, IV. Deneme [*P.F.K.*, **14**].

en çok sevdiklerimizle duygusal ilişkilerimize egemen olan duyguların çifte değerliliği yasası ilkel zamanlarda kesinlikle çok daha geniş bir geçerliğe sahipti. Böylece bu sevgili ölüler aynı zamanda onun içinde bir dereceye kadar düşmanca duygular uyaran düşmanlar ve yabancılardı.[6]

Filozoflar ölüm tablosu tarafından ilkel insana sunulan entelektüel bilmecenin onu düşünmeye zorladığını ve böylece tüm spekülasyonların başlangıç noktasını oluşturduğunu bildirmişlerdir. Burada filozofların fazla felsefi düşündüklerine ve birincil derecede işlevsel olan güdüleri pek az göz önüne aldıklarına inanıyorum. Bu nedenle onların varsayımlarını sınırlamak ve düzeltmek isterim. Benim görüşüme göre ilkel adam öldürülmüş düşmanının cesedinin başında yaşam ve ölüm bilmecesi üzerinde pek de düşüncelere dalmadan zafer kutlaması yapmıştı. İnsanda sorgulama ruhunu ortaya çıkaran entelektüel bilmece ve her ölüm değil sevilen ama yine de yabancı ve nefret edilen kişilerin ölümündeki duygu çatışmasıydı. Bu duygu çatışmasının ilk ürünü ruhbilimdi. İnsan artık ölümü uzakta tutamadı çünkü ölene ilişkin acısında onu tatmıştı ama yine de onu benimseme konusunda isteksizdi çünkü kendini ölü olarak düşünemiyordu. Böylece bir uzlaşma geliştirdi: kendi ölümü olgusunu da kabul etti ama onun yok olma anlamına geldiğini yadsıdı — düşmanının ölümü söz konusu olduğunda yadsımaya hiç gerek duymadığı bir anlam. Ruhları icat ettiği yer sevdiği birinin ölü bedeninin yanıydı ve üzüntüsüne karışmış doyumun verdiği suçluluk duygusu bu yeni doğmuş ruhları korkulması gereken kötü şeytanlara dönüştürdü. Ölümün ortaya çıkardığı [fiziksel] değişiklikler ona bireyi bir beden ve bir ruha —başlangıçta birçok ruha— ayırmayı telkin etti. Bu yolla düşünce dizisi ölümle ortaya çıkan ayrışma süreciyle koşut gidiyordu. Ölenin kalıcı anısı başka varoluş biçimleri varsaymanın temeli haline geldi ve ona görünür ölümden sonra devam eden bir yaşam kavramını verdi.

Bu sonraki varoluşlar önce ölümün sona erdirdiği varoluşun eklerinden fazla bir şey değildi —gölgeli, içerikten yoksun ve daha sonraki zamanlara kadar pek de değer verilmeyen— hâlâ zavallı idarei

[6] *A.g.e.*, II. Deneme.

maslahatlar niteliğindeydiler. Odysseus'a Akhilleus'un ruhunun verdiği yanıtı anımsayabiliriz:

"Eskiden, sen sağken, biz Argoslular seni tanrılar gibi ulularak; ve şimdi sen buradasın, ölülere kudretlice hükmedersin. Bu yüzden ölü olduğun için üzülme Akhilleus."

Böyle dedim ve o hemen yanıtlayıp şöyle dedi: "Yoo, bana ölüm hakkında yatıştırıcı şeyler söylemeye çalışma şanlı Odysseus. Seçebilseydim telef olmuş tüm ölülerin kralı olmaktansa dünyada malları pek az, varlıksız bir adama hizmet etmeyi yeğlerdim."[7]

Ya da Heine'nin güçlü ve acı parodisini:

Der Kleinste lebendige Philister
Zu Stuckert am Neckar
Viel glücklicher ist er
Als ich, der Peliđe, der tote Held,
Der Schattenfürst in der Unterwelt.[8]

Din ancak sonraları bu sonraki yaşamı daha arzu edilebilir, gerçekten doğru bir sonraki yaşamla temsil etmeyi ve ölümle sonlanan yaşamı yalnızca bir hazırlığa indirgemeyi başarmıştır. Bundan sonra yaşamı geriye, geçmişe doğru uzatmak, daha önceki varoluşlar, ruhların göçü ve reenkarnasyon kavramları oluşturmak tutarlılıktan başka bir şey değildir; tümünün amacı ölümü yaşamın sonlanması anlamından yoksun bırakmaktır. "Geleneksel ve kültürel bir tutum" diye tanımladığımız [s.72] ölümün yadsınmasının kökeni bu denli eskidir.

Sevilenin ölü bedeninin yanında varlık bulan şey yalnızca ruh doktrini, ölümsüzlük inancı ve insanın suçluluk duygusu için güçlü bir kaynak değil en eski ahlâki emirlerdir de. Uyanmakta olan vicdanın ilk

[7] *Odyssey* XI, 484-91. [Çev. A.T.Murray.]

[8] [Sözcük olarak: "Stuckert-am-Neckar'daki en küçük canlı Filistin'li benden, Peleus oğlundan, ölü kahramandan, yeraltı dünyasının gölge prensinden çok daha mutludur." Heine'nin en son şiirlerinden biri olan "Der Scheidende"nin kapanış dizeleri.]

ve en önemli yasağı buydu: "Öldürmeyeceksin." Bu, sevilmiş olan ölü insanla ilişkili olarak onlar için tutulan yasın arkasında gizlenmiş nefretin doyumuna tepki olarak edinildi ve giderek sevilmeyen yabancılara ve sonunda düşmanlara kadar bile genişletildi.

Emrin bu son genişlemesini artık uygar insanlar uygulamıyorlar. Sürmekte olan savaşın çılgın çatışmaları sona erdiğinde utkulu savaşçıların her biri neşeyle evlerine, karılarına ve çocuklarına dönecekler, yakın ya da uzak menzilden öldürdükleri düşmanlara ilişkin düşünceler tarafından rahatsız edilmeyecek ve denetlenmeyecekler. Dünyada hâlâ yaşayan ve kuşkusuz ilkel insana bizden daha yakın olan ilkel ırkların bu açıdan farklı davrandıkları ya da bizim uygarlığımızın etkisine girmedikçe böyle yaptıkları belirtilmeye değer. Yabanıllar —Avustralya'lılar, Bushmenler, Tierra del Fuegan'lar— vicdansız katiller olmaktan çok uzaktırlar; savaş yolundan utkuyla dönerken savaşta giriştikleri cinayetlerin kefaretini sıklıkla uzun ve titiz cezalarla ödemeden köylerine ayak basamazlar ya da karılarına dokunamazlar. Kuşkusuz bunu onların boş inançlarına bağlamak kolaydır: yabanıl, öldürülenin öç alıcı ruhlarının korkusu içindedir. Ama onun ölü düşmanının ruhları kendi kan dökme suçu için kötü vicdanının sesinden başka bir şey değildir; bu boş inancın arkasında biz uygar insanların yitirmiş[9] olduğu bir ahlâki duyarlılık damarı gizlidir.

Kuşkusuz doğamızın kötü ve rezil olanla herhangi bir temastan uzak olduğuna inanan dindar ruhlar cinayet karşıtı yasağın bu denli erken ortaya çıkmasını ve zorlayıcılığını içimize yerleşmiş olması gereken ahlâki itkilerin gücü için doyurucu sonuçlar çıkarmada temel olarak almaya hevesli olacaklardır. Ne yazık ki bu argüman daha çok karşıt görüşü destekler. Bu denli güçlü bir yasak yalnızca aynı derecede güçlü bir itkiye karşı konabilir. Hiçbir insan ruhunun istemediği şey için hiçbir yasağa gerek yoktur;[10] o otomatik olarak dıştalanır. Bizzat "Öldürmeyeceksin" emrine yapılan vurgu, öldürme tutkusunu, belki bizim de bugün taşıdığımız gibi, kanında taşıyan sonsuz bir katil

[9]Bkz. *Totem ve Tabu* (1912-13) [II.Deneme (4): *P.F.K.*, **14**].

[10]Frazer'in *Totem ve Tabu*'da alıntı yapılmış zekice tartışmasına bkz. [IV. Deneme'de *P.F.K.*, **14**, 174].

kuşakları dizisinden türediğimizi kesin kılar. İnsanoğlunun küçümsememize hiç de gerek olmayan ahlâki uğraşları insanın tarihi boyunca edinilmiştir; o zamandan beri (ne yazık ki yalnızca çok değişken miktarlarda) çağdaş insanın kalıtsal mülkiyeti haline gelmiştir.

Şimdi ilkel insanı bırakalım ve kendi zihinsel yaşamımızdaki bilinçdışına dönelim. Burada tümüyle ruhçözümsel araştırma yöntemine, bu denli derinlere ulaşabilen tek yönteme bağlıyız. Bilinçdışımızın ölüm sorununa yaklaşımı nedir diye soruyoruz. Yanıtın şöyle olması gerekir: neredeyse tümüyle ilkel insanınki gibi. Başka pek çok bakımdan olduğu gibi bu açıdan da tarihöncesi zamanların insanı değişmemiş olarak bilinçdışımızda yaşar. O halde bilinçdışımız kendi ölümüne inanmaz sanki ölümsüzmüş gibi davranır. Bizim "bilinçdışı"mız dediğimiz şey —aklımızın içgüdüsel itkilerden ibaret olan en derin katmanları— olumsuz hiçbir şeyi bilmez ve de hiçbir reddedişi; onda karşıtlar birarada varolur. Bu nedenle kendi ölümünü bilmez çünkü ona yalnızca olumsuz bir içerik verebiliriz. Böylece içimizde bir ölüm inancına yanıt veren içgüdüsel hiçbir şey yoktur. Bu, kahramanlığın gizi bile olabilir. Kahramanlığın mantıksal zemini kişinin kendi yaşamının belirli soyut ve genel yararlar yanında o kadar da değerli olmadığı yargısında yatar. Ama benim görüşüme göre içgüdüsel ve itkisel kahramanlık daha sıktır; o böyle nedenleri bilmez ve tehlikeyle Anzengruber'in *Steinklopferhans*'ı gibi alay eder: "Bana hiçbir şey olamaz."[11] Ya da bu nedenler yalnızca bilinçdışına uyan kahramanca tepkiyi alıkoyabilecek duraksamaları ortadan kaldırmaya yarar. Öte yandan bize bildiğimizden daha sık egemen olan ölüm korkusu ise ikincil bir şeydir ve genellikle bir suçluluk duygusunun sonucudur.[12]

Öte yandan yabancılar ve düşmanlar için ölümü kabul ederiz ve onları ilkel insanın yaptığı kadar kolayca ve duraksamasız ölüme teslim ederiz. Doğrusu gerçek yaşam söz konusu olduğu sürece burada

[11]["*Taş Kırıcı Hans*" Viyana'lı oyun yazarı Ludwig Anzengruber'in (1839-89) bir komedisindeki bir karakter.]

[12][Ölüm korkusu daha geniş olarak *Ego ve İd*'de (1923*b*) *P.F.K.*, **12** ve *Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'de (1926*d*) *P.F.K.*, **11**, 275 tartışılmıştır.]

kesin olarak dile getirilecek bir ayrım vardır. Bilinçdışımız öldürmeyi gerçekleştirmez; o öldürmeyi yalnızca düşünür ve ister. Ancak bu ruhsal gerçekliği güncel gerçekliğe göre azımsamak tümüyle yanlıştır. Yeterince önemli ve ciddidir. Bilinçdışı itkilerimizde her gün her saat yolumuza çıkan birini, bize saldıran ya da bizi yaralayan birini yok ederiz. Esprili bir kızgınlıkla insanların dudaklarına çok sık gelir ve aslında "Ölüm götürsün!" anlamına olan "Şeytan götürsün!" ifadesi bilinçdışımızda ciddi ve güçlü bir ölüm isteğidir. Aslında bilinçdışımız küçük nedenler için bile cinayet işleyebilir; eskil Atina Drakon yasası gibi suç için ölümden başka ceza bilmez. Ve bunun belli bir tutarlılığı vardır çünkü bizim her şeye kadir ve zorba yönetici egomuza yönelik her yaralama temelde bir *lèse-majesté* (*) suçudur.

Ve böylece eğer bilinçdışı istekli itkilerimiz açısından değerlendirilecek olursak kendimiz de ilkel insan gibi bir katiller sürüsüyüz. Neyse ki tüm bu istekler ilkel zamanlarda kendilerinde olduğu sayılan güce sahip değildirler; karşılıklı lanetlerin çapraz ateşi[13] altında insanoğlu çoktan silinir giderdi; diğerleriyle birlikte erkeklerin en iyi ve en akıllıları, kadınların en güzel ve en zarifleri de yok olurdu.

Ruhçözümlemesi meslekdışı insanlar arasında bu türden varsayımlar yüzünden rağbet görmez. Onları bilinçli yaşantının reddettiği iftiralar olarak reddederler ve bilinçdışının kendini bilincin eline vermeye çok yatkın olduğu ince göstergeleri de zekice görmezden gelirler. Bu nedenle ruhçözümlemesinden etkilenmiş olamayacak düşünürlerin bizim, öldürme yasağına aldırış etmeden yolumuza çıkan her şeyi yok etmeye hazır olma biçimindeki dile getirilmemiş düşüncelerimizi çok açık olarak suçlayan sözlerine işaret etmek daha yerinde olacaktır. Pek çok örnek arasından ünlü olmuş birini seçeceğim:

Goryo Baba'da Balzac, J. J. Rousseau'nun çalışmalarından bir parçaya değinir; yazar orada okura —Paris'ten ayrılmadan ve

(*)[(Fr.) Kralı yaralama. —çev.]

[13]*Totem ve Tabu*'ya III.Deneme (3)'ye *bkz.* [*P.F.K.*, **14**. 137.]

kuşkusuz keşfedilmeksizin— sadece arzu ettiği için, kendine büyük çıkar sağlayarak, Pekin'deki yaşlı bir mandarini öldürebilseydi ne yapacağını sorar. Rousseau o yüksek memurun hayatına pek de önem vermeyeceğini ima eder. "*Tuer son mandarin*(*) çağdaş insanda bile var olan bu gizli hazır oluş için atasözümsü bir deyim haline gelmiştir.

Ayrıca pek çok sinik espri ve öykü de aynı eğilimi yansıtır –örneğin bir kocaya yakıştırılan şu sözler gibi: "Eğer ikimizden biri ölürse ben Paris'e taşınacağım." Böyle sinik espriler eğer ciddi olarak ve kılık değiştirmeden söylenseler benimsenemeyecek itiraf edilmemiş bir hakikat içermedikçe olanaksızdır. Bilindiği üzere şaka içinde insan hakikati bile söyleyebilir.

Tıpkı ilkel insanda olduğu gibi bizim bilinçdışımızda da ölüme ilişkin iki zıt tutum, onu yaşamın yok oluşu olarak tanıyan tutumla onu gerçekdışı sayıp yadsıyan tutumun çarpışıp çatışma içine girdiği bir olgu vardır. Bu olgu ilkel çağlardakinin aynıdır: sevdiğimiz birinin, bir anababanın, bir eşin, bir erkek ya da kızkardeşin, bir çocuğun ya da sevgili bir arkadaşın ölümü ya da ölüm tehlikesine girmesi. Bu sevilen kişiler bir yandan içsel bir mülkiyet, kendi egomuzun bileşenleridir; öte yandan ise kısmen yabancılar hattâ düşmanlardır. Pek az bir iki istisnai durum dışında en ince ve en derin sevgi ilişkilerimiz bilinçdışı ölüm isteği uyarabilecek küçük bir parça düşmanlıkla yapışıktır. Ama şimdi bu çifte değerliliğe bağlı çatışma o zaman olduğu gibi ruh doktrinine ve ahlâka değil bize normal zihinsel yaşam hakkında da derin içgörü kazandıran nevroza götürür. Ruhçözümlemesi uygulayan hekimler ne kadar da sık olarak akrabaların iyilik hali için abartılmış bir endişe ya da sevilen birinin ölümünden sonra tümüyle yersiz kendini suçlama belirtileriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Böyle görüngülerin incelenmesi onlarda bilinçdışı ölüm isteklerinin kapsamı ve önemi konusunda hiçbir kuşku bırakmamıştır.

Meslekdışı insanlar böyle duyguların olası olması karşısında olağandışı bir dehşet duyar ve bu tiksintiyi ruhçözümlemesinin varsayımlarına inanmamak için yasal bir zemin sayar. Sanırım yanlışlıkla. Sevgi duygusuna karşı hiçbir aşağılamaya niyetlenilmemiştir, gerçekte de böyle bir şey yoktur. Gerçekten sevgi ve nefreti

(*)[(Fr.) Mandarinini öldürmek. —*çev.*]

böyle eşleştirmek duygularımız kadar zekâmıza da yabancıdır; ama Doğa bu zıtlar çiftini kullanarak aşkı her zaman canlı ve taze tutmaya çabalar; öyle ki arkasında yatan nefrete karşı onu korumaya çalışsın. Denebilir ki sevgimizin en narin çiçeklenişlerini içimizde duyumsadığımız düşmanca itkiye karşı bir tepkiye borçluyuz.

Toparlayacak olursak: tıpkı ilkel insandaki kadar bilinçdışımız kendi ölümümüz düşüncesine ulaşamaz; tıpkı onun kadar yabancılara canice eğilimleri vardır; sevdiklerimize karşı tıpkı onunki gibi bölünmüştür (yani çifte değerlidir). Ama ölüme karşı geleneksel ve kültürel tutumumuzda bu ilkel durumdan ne kadar uzaklaşmışız!

Savaşın bu ikiye bölünmenin üzerine nasıl da düştüğünü görmek çok kolay. Uygarlığın sonraki kisvelerini üzerimizden soymuş ve her birimizin içindeki ilkel adamı çıplak bırakmıştır. Bizi bir kez daha kendi ölümüne inanmayan kahramanlar olmaya zorlamış; yabancıları ölümleri gerçekleştirilmesi gereken ya da arzu edilen düşmanlar diye damgalamış; sevdiklerimizin ölümüne aldırış etmememizi söylemiştir. Ama savaş yok edilemez; ulusların varoluş koşulları arasında bu denli fark ve karşılıklı birbirlerinden tiksintileri bu denli şiddetli oldukça savaşlar olmak zorundadır. O zaman şu soru ortaya çıkıyor: Teslim olması gereken, kendimizi savaşa uyarlaması gereken biz değil miyiz? Ölüme karşı uygar tutumumuz içinde bir kez daha ruhbilimsel olarak amaçlarımızın gerisinde yaşadığımızı itiraf etmemiz ve geriye dönüp hakikati fark etmemiz gerekmiyor mu? Ölüme gerçeklik içinde ve düşüncelerimizde hakkı olan yeri vermek ve şimdiye dek bu denli özenle baskıladığımız ölüme ilişkin bilinçdışı tutumlara biraz egemenlik kazandırmak daha iyi olmaz mı? Bu pek de daha üst bir başarıya ilerleme gibi değil bir geri adım bir gerileme gibi görünüyor ama gerçeği daha çok göz önüne alma ve yaşamı bizim için bir kez daha çekilir kılma gibi bir avantajı var. Her şey bir yana yaşama katlanmak yaşayan her canlının ilk görevi olarak kalır. Eğer o bunu bizim için daha zorlaştırırsa yanılsama değersiz hale gelir.

Eski deyişi anımsayalım: *Si vis pacem, para bellum.* Barışı korumak istiyorsanız savaş için silahlanın.

Onu değiştirmenin zamanı olurdu: *Si vis vitam, para mortem.* Eğer yaşamı güçlendirmek istiyorsanız kendinizi ölüme hazırlayın.

GRUP RUHBİLİMİ VE EGO ÇÖZÜMLEMESİ

(1921)

EDİTÖR'ÜN NOTU

MASSENPSYCHOLOGIE UND ICH-ANALYSE

(A) ALMANCA BASIMLAR:

1921 Leipzig, Viyana ve Zürih: Internationaler Psychoanalytischer Verlag. (2. bas., 1923)
1940 *Gesammelte Werke*, **13**, 71-161

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi

1922 Londra ve Viyana: International Psycho-Analytical Press. (*Çev.* J. Strachey.)
1940 Londra: Hogarth Press ve Institute of Psychoanalysis; New York: Liveright. (Üsttekinin yeniden basımı)
1955 *Standard Edition*, **18**, 65-143. (1922 çevirisinin büyük ölçüde değiştirilmiş versiyonu)

İLK ALMANCA basımda metindeki bazı paragraflar küçük puntolarla basılmıştı. O zamanki İngilizce çevirmene Freud bu paragrafları dipnotlara dönüştürmesi talimatını vermişti. Aynı dönüştürme aşağıda s.112'de sözü edilen olgu dışında sonraki tüm Almanca basımlarda da yapılmıştır. Freud çalışmanın sonraki basımlarında bazı hafif değişiklikler ve eklemeler yapmıştır.

Freud'un mektupları, grup ruhbilimini açıklamak için ilk "basit düşünce"nin aklına 1919'un baharında geldiğini göstermiştir. O zaman bundan hiçbir şey çıkmamıştı ama 1920 Şubat'ında konu üzerinde

çalışıyordu ve aynı yılın Ağustos'unda bir ilk taslak yazdı. Ancak 1921'in Şubat'ından önce ona son şeklini vermeye başlamadı. Kitap 1921 Mart'ının sonundan önce bitmişti ve üç dört ay sonra basıldı.

Elinizdeki çalışmayla yakın öncülü *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920*g*) arasında pek az doğrudan bağlantı vardır. Freud'un buraya aldığı düşünce dizileri daha özel olarak *Totem ve Tabu*'nun (1912-13) dördüncü denemesinden ve narsisizm üzerine makalelerinden (1914*c*) (onun son paragrafı elinizdeki çalışmada tartışılan pek çok noktayı çok yoğun bir biçimde ortaya koyar) ve "Yas ve Melankoli"den (1917*e*) türemiştir. Freud ayrıca burada hipnotizma ve telkine 1885-6'da Charcot'yla çalışmalarına dek uzanan daha eski ilgisine geri döner.

Başlığının gösterdiği üzere çalışma iki farklı yönden önemlidir. Bir yanda grupların ruhbilimini bireysel aklın ruhbilimindeki değişiklikler temelinde açıklar. Öte yandan ise daha önce *Haz İlkesinin Ötesinde*'de (1920*g*) önceden bildirilmiş ve *Ego ve İd*'de (1923*b*) çok daha bütün olarak işlenmiş aklın anatomik yapısı üzerine Freud'un araştırmasını bir evre daha ileriye taşımıştır.

GRUP RUHBİLİMİ VE EGO ÇÖZÜMLEMESİ

I

GİRİŞ

BİREYSEL RUHBİLİM ile toplumsal ya da grup[1] ruhbilimi arasındaki ilk bakışta çok önemli gibi görünen zıtlık daha yakından incelendiğinde keskinliğini büyük ölçüde yitirir. Bireysel ruhbilimin bireysel bir insanla ilgili olduğu ve onun içgüdüsel itkilerine doyum sağlamak için aradığı yolları araştırdığı doğrudur ama bireysel ruhbilim sadece ender olarak ve belirli istisnai koşullarda bu bireyin başkalarıyla ilişkisini göz ardı etme konumunda olur. Bireyin zihinsel yaşamında başka biri değişmez biçimde işin içine girer, bir model olarak, bir nesne olarak, bir yardımcı olarak, bir karşıt olarak işin içine girer ve böylece bireysel ruhbilim en başından beri, sözcüklerin bu genişletilmiş doğru anlamıyla, aynı zamanda toplum ruhbilimdir.

Bir bireyin anababasıyla, erkek ve kız kardeşleriyle, sevgisinin nesnesiyle ve hekimiyle ilişkileri —aslında şimdiye kadar ruhçözümsel araştırmanın temel konusu olmuş tüm ilişkiler— toplumsal görüngüler olarak ele alınmayı hak ederler ve bu açıdan bizim tarafımızdan "narsisistik" diye tanımlanan ve içgüdülerin doyumunun kısmen ya da tamamen başkalarının etkilerinden geri çekildiği başka belli süreçlere zıt düşebilirler. Toplumsal ve narsisistik —Bleuler [1912] belki de onlara "otistik" derdi— zihinsel eylemler arasındaki karşıtlık bu nedenle tümüyle bireysel ruhbilimin alanı içindedir ve onu bir toplumsal ruhbilim ya da grup ruhbiliminden ayırmak iyi bir tasarım değildir.

[1] ["Grup" bu çalışmanın tüm çevirisi boyunca oldukça daha kapsamlı Almanca "*Masse*"nin [Kitle —*çev.*] eşdeğeri olarak kullanılacaktır. Yazar bu ikinci sözcüğü hem McDougall'ın "group"u hem de Le Bon'un doğal olarak İngilizce'ye "crowd" [kalabalık —*çev.*] diye çevrilebilecek "*foule*"ü [kalabalık —*çev.*] karşılığında kullanır. Ancak tekdüzelik uğruna bu olguda da "grup" yeğlenmiştir ve Le Bon'dan alıntılarda da "crowd" yerine kullanılmıştır.]

Daha önce söz edilen ilişkiler —anababasıyla, erkek ve kız kardeşleriyle, âşık olduğu kişiyle, arkadaşıyla ve doktoruyla— içinde bulunan birey yalnızca tek bir kişinin etkisi altında kalabilir ya da her biri kendisi için son derece önemli hale gelmiş çok az sayıda kişinin. Şimdi toplumsal ruhbilim ya da grup ruhbiliminden söz edildiğinde bu ilişkileri bir yana bırakmak ve araştırma konusu olarak bir bireyin eşzamanlı olarak büyük sayıda insandan, aksi halde pek çok bakımdan yabancı olacağı ama bir şey aracılığıyla ilişki içinde bulunduğu insanlardan, etkilenmesini yalıtmak alışkanlık haline gelmiştir. Grup ruhbilimi bu nedenle tek tek insanlarla bir ırkın, bir ulusun, bir kastın, bir mesleğin, bir kurumun üyesi olarak ya da belli bir zamanda tanımlanmış belli bir amaçla bir grup halinde örgütlenmiş insan kalabalığının bir bileşeni olarak ilgilenir. Doğal süreklilik bu şekilde bir kez koptuğu zaman, eğer doğa olarak birbirine bağlı olan şeyler arasında bir gedik açılmışsa bu özel koşullar altında ortaya çıkan görüngüleri daha fazla indirgenemeyen özel bir içgüdünün dışavurumu saymak kolaydır — başka hiçbir ortamda ortaya çıkmayan toplumsal içgüdü ("sürü içgüdüsü", "grup aklı").[2] Ama sayı etmenine tek başına zihinsel yaşamımızda başka durumda hiç rol almayan yeni bir içgüdüyü uyaracak kadar büyük bir önem atfetmenin zor olduğu biçiminde karşı çıkmaya cesaret edebiliriz. Bu nedenle bizim beklentilerimiz iki başka olasılığa yönelir: toplumsal içgüdünün ilkel ve parçalara ayrılmaya izin vermeyen bir içgüdü olmayabileceği ve gelişiminin başlangıcının aile gibi daha dar bir çevrede keşfetmenin olası olduğu.

Grup ruhbilimi henüz çocukluk döneminde olmasına karşın çok büyük sayıda ayrı konuyu kucaklamış ve araştırmacılara bugüne dek doğru dürüst birbirinden bile ayırt edilmemiş sayısız problem sunmuştur. Grup oluşumunun farklı biçimlerinin yalnızca sınıflandırılması ve onların ürettiği zihinsel görüngülerin betimlenmesi büyük gözlem ve açıklama harcamaları gerektirir ve şimdiden bol bir literatürü ortaya çıkarmıştır. Bu kitabın dar boyutlarını grup ruhbiliminin geniş kapsamıyla kıyaslayan herhangi bir kişi tüm malzemeden seçilmiş yalnızca birkaç noktanın burada ele alındığını hemen tahmin edebilecektir. Ve aslında onlar da yalnızca ruhçözümlemesinin derinlikler ruhbiliminin özellikle ilgilendiği birkaç soru olacaktır.

[2][Bu terimler özgün metinde İngilizce'dir.]

II

LE BON'UN GRUP AKLI TANIMLAMASI

BİR TANIMLAMAYLA başlamak yerine gözden geçirilen görüngülerin kapsamının bazı göstergeleriyle başlamak ve onların arasından sorgulamamızın iliştirilebileceği birkaç özellikle çarpıcı ve niteleyici olguyu seçmek daha doğru olur gibi görünmektedir. Bu her iki amaca da Le Bon'un haklı bir üne kavuşmuş kitabı *Psychologie des foules*'den [1895] alıntılarla ulaşabiliriz.

Konuyu bir kez daha açıklığa kavuşturalım. Eğer tek bir insanın yatkınlıklarını, içgüdüsel itkilerini, güdülerini ve hedeflerini eylemlerine ve ona en yakın olanlarla ilişkilerine dek araştırmakla ilgili bir ruhbilim görevini tam olarak gerçekleştirdiyse ve tüm bu konuları iç bağlantılarıyla birlikte açığa çıkardıysa kendini ansızın başarılmamış olarak duran yeni bir görevle karşı karşıya bulur. Belirli bir koşulda bu kavramış olduğu bireyin beklenenden tamamen farklı bir biçimde düşünmesi, duyumsaması ve eylem yapması biçimindeki şaşırtıcı olguyu açıklamak zorundadır. Ve de bu koşul onun bir "ruhbilimsel grup" niteliğini kazanmış bir insan topluluğuna katılmasıdır. O halde "grup" nedir? Bireyin zihinsel yaşamı üzerinde bu denli belirleyici bir etki uygulama yeteneğini nasıl edinmiştir? Ve bireye dayattığı zihinsel değişimin doğası nedir?

Bu üç soruyu yanıtlamak kuramsal bir grup ruhbiliminin görevidir. Onlara yaklaşımın en iyi yolunun üçüncüden başlamak olduğu açıktır. Grup ruhbilimine malzemesini sağlayan bireyin tepkilerindeki değişikliklerin gözlemidir çünkü her açıklama girişiminden önce açıklanacak şeyin bir tanımlamasının bulunması gerekir.

Şimdi Le Bon'un kendisinin konuşmasına izin vereceğim. O diyor ki: "Bir ruhbilimsel grubun sunduğu en çarpıcı gariplik şöyledir.[1] Onu

[1][S.87'deki dipnota bakınız. — Bu ve onu izleyen alıntılar İngilizce çeviriden yapılmıştır.]

oluşturan bireyler kim olursa olsun, yaşam tarzları, işleri, karakterleri ya da zekâları ne kadar benzer ya da farklı olursa olsun bir gruba dönüşmüş olmaları olgusu onları, her birinin yalıtılmış bir haldeyken duyumsadıkları, düşündükleri ve davrandıklarından çok farklı bir biçimde duyumsamalarına, düşünmelerine ve davranmalarına yol açan bir tür kolektif akıl sahibi yapar. Bireyler bir grup oluşturmadıkça ortaya çıkmayan ya da kendilerini eyleme dönüştürmeyen belirli düşünceler ve duygular vardır. Ruhbilimsel grup, tıpkı canlı bir beden oluşturan hücrelerin, birleşmelerinden her hücrenin tek başına sahip olduklarından çok farklı nitelikler sergileyen yeni bir oluşum ortaya çıkarmaları gibi, birbirine benzemeyen öğelerin bir an için birleşmesinden oluşmuş geçici bir oluşumdur." (Çev. 1920, 29.)

Le Bon'un sunumunu kendimizinkilerle kesintiye uğratma özgürlüğümüzü kullanacak ve buna uygun olarak buraya bir gözlem yerleştireceğiz. Eğer grup içindeki bireyler bir birlik halinde birleşiyorlarsa mutlaka onları birleştiren bir şey olmalıdır ve bu bağ kesinlikle grup için niteleyici olan olsa gerektir. Ama Le Bon bu soruya yanıt vermemiştir; o bir grup içinde olduğunda bireyin uğradığı değişimden söz ederek sürdürür ve bu değişimi bizim derinlik ruhbilimimizin temel önermesiyle uyum içinde olabilecek terimlerle betimler.

"Bir grubun bir kesimini oluşturan bir bireyin yalıtılmış bireyden ne denli farklı olduğunu kanıtlamak kolaydır ama bu farkın nedenlerini keşfetmek o kadar kolay değildir.

"Ne olursa olsun onlara bir göz atmak için birinci planda çağdaş ruhbilimin oluşturduğu hakikati, bilinçdışı görüngülerin yalnızca organik yaşamda değil zekânın işleyişinde de baskın bir rol oynadığını akılda tutmak gerekir. Aklın bilinçli yaşamı bilinçdışı yaşama oranla çok önemsizdir. En usta çözümlemeci, en keskin gözlemci tutumunu belirleyen çok az sayıda bilinçli[2] güdüden fazlasını keşfetmeyi pek de

[2][1940'daki Almanca basımın bir dipnotunda belirtildiği üzere özgün Fransızca basımda sözcük "*inconscients*"dır. Le Bon'un İngilizce çevirisinde de "unconscious" [bilinçdışı. —*çev.*] vardır ama Freud'un alıntı yaptığı Almanca basımda "*bewusster*" ("bilinçli") sözcüğü bulunmaktadır.]

başaramaz. Bilinçli eylemlerimiz akılda temel olarak kalıtsal etkilerin yarattığı bilinçdışı bir tözün ürünüdür. Bu töz kuşaktan kuşağa aktarılan ve bir ırkın özelliklerini belirleyen sayısız ortak nitelikten ibarettir. Eylemlerimizin bildirilen nedenlerinin arkasında kuşkusuz açıkça söylemediğimiz gizli nedenler vardır ama bu gizli nedenlerin de arkasında kendimizin de bilgisiz[3] olduğumuz başka pek çok gizli neden bulunur. Günlük eylemlerimizin büyük kesimi gözlemimizden kaçan gizli güdülerin sonucudur." (*a.g.e.*, 30.)

Le Bon bireylerin özel edinimlerinin bir grupta güdük hale geldiğini ve böylece aralarındaki farklılığın kaybolduğunu düşünür. Irksal bilinçdışı ortaya çıkar; birbirine benzemez olan tekdüzenin içinde kaynaşır. Diyebiliriz ki bireylerin içinde gelişimi böylesi benzemezlikler gösteren zihinsel üstyapı ortadan kaldırılır ve herkeste benzer olan bilinçdışı temeller gözler önüne serilir.

Bu yolla bir gruptaki bireyler ortalama bir karakter ortaya koyarlardı. Ama Le Bon onların aynı zamanda daha önceden sahip olmadıkları nitelikler sergilediklerine inanır ve bunun nedenini üç farklı etmende arar.

"Birincisi bir grubun bir kesimini oluşturan bireyin, salt sayısal düşüncelerle, tek başınayken zorunlu olarak denetim altında tutacağı içgüdülere boyun eğmesine izin veren bir sınırsız güç duygusu edinmesidir. Bir grubun adsız, bunun sonucunda da sorumsuz olması düşüncesiyle bireyleri her zaman kontrol eden sorumluluk duygusunun tümüyle yok olduğu düşüncesinden kendini alıkoymaya çok daha az eğilimli olacaktır." (*a.g.e.*, 33.)

Bizim bakış açımızdan yeni niteliklerin ortaya çıkmasına bu kadar fazla önem yüklememiz gerekmez. Bize göre bir grupta bireyin kendisine bilinçdışı içgüdüsel itkileri üzerindeki bastırmaları fırlatıp atma izni veren koşullar içine girdiğini söylemek yeterlidir. O zaman sergilediği görünürde yeni nitelikler aslında insan aklında kötü olan her şeyin bir yatkınlık olarak içinde barındırıldığı bu bilinçdışının

[3][İngilizce çeviri "which we ourselves ignore"dur. (kendimizin de ihmal ettiği —*çev.*) — Fransızca "*ignorées*" (bilgisiz. —*çev.*) sözcüğünün yanlış anlaşılması.]

görünümleridir. Bu koşullarda vicdanın ya da bir sorumluluk duygusunun ortadan kaybolmasını anlamakta güçlük çekmeyiz. "Toplumsal anksiyete"nin vicdan denen şeyin temeli olduğunu iddia edişimizin üzerinden çok zaman geçti.[4]

"İkinci neden de gruplarda özel niteliklerin ortaya konmasını ve aynı zamanda grupların benimseyeceği eğilimi belirlemek üzere araya giren bulaşmadır. Bulaşma, oluşturması kolay ama açıklaması zor bir görüngüdür. Kısaca inceleyeceğimiz hipnotik türden görüngüler arasında sınıflandırılmalıdır. Bir grupta her duygu ve eylem bulaşıcıdır ve öylesine bulaşıcıdır ki bir birey kolayca kendi kişisel çıkarını grubun çıkarına feda edebilir. Bu kendi doğasına ters bir eğilimdir ve bir insanın bir grubun bir kesimi olduğu zaman dışında pek de beceremediği bir şeydir." (*a.g.e.*, 33.)

İleride bu son cümle üzerine önemli bir tahmin yürüteceğiz.

"Üçüncü ve en önemli neden, bir grubun bireylerinde bazen yalıtılmış bireylerin sunduklarının tam tersi nitelikleri belirler. Telkin edilebilirliği kast ediyorum ki yukarıda sözü edilen bulaşma bunun yalnızca bir sonucudur.

"Bu görüngüyü anlamak için yakın zamanlarda yapılan çeşitli fizyolojik keşifleri akılda tutmak gerekir. Bugün çeşitli süreçlerle bir bireyin bilinçli kişiliğini tümüyle yitirerek kendisini bundan yoksun bırakan uygulayıcının tüm telkinlerine itaat ettiği, karakterine ve alışkanlıklarına kesinlikle zıt olan eylemlere kalkıştığı bir konuma getirilebildiğini biliyoruz. En özenli araştırmalar bir süre eylem içindeki bir grubun içinde yer almış bir bireyin çok geçmeden kendini —ister gruptan yayılan mıknatıssal etkiyle isterse bizim bilmediğimiz

[4]Le Bon'un görüşüyle bizimki arasında onun bilinçdışı kavramının ruhçözümlemesinin benimsediği bilinçdışı kavramıyla tam olarak çakışmamasından kaynaklanan bazı farklar var. Le Bon'un bilinçdışı daha özel olarak, doğrusu ruhçözümlemesinin alanının dışında kalan ırksal aklın en derinlerine gömülü özelliklerini kapsar. Aslında insan aklının "arkaik kalıtı"nı içeren ego çekirdeğinin bilinçdışı olduğunu bilmezden gelmiyoruz ama buna ek olarak bu kalıtın bir kesiminden doğan "bilinçdışı bastırılmış"ı da ayırt ediyoruz. Bastırılmış kavramı Le Bon'da bulunmaz. [Vicdanla "toplumsal anksiyete" ilişkisi için "savaş ve ölüm" üzerine makalede benzer bir değinmeye bakınız, yukarıda s.62 ve *n*.2.]

başka bazı nedenlerle— hipnotize edilmiş kişinin kendini hipnotize edenin ellerinde bulduğu "büyülenme" haline çok benzeyen bir hal içinde bulduğunu kanıtlıyor gibidir. . . Bilinçli kişilik tümüyle gözden silinmiştir; istenç ve sağduyu yitmiştir. Tüm duygular ve düşünceler hipnotize edenin belirlediği doğrultuda çarpılmıştır.

"Bu ruhbilimsel bir grubun kesimini oluşturan birey için de yaklaşık olarak böyledir. Artık eylemlerinde bilinçli değildir. Onun durumunda da hipnotize olmuş bireyin durumunda olduğu gibi belli yetenekler tahrip olduğu sırada diğerleri yüksek derecede bir taşkınlığa uğramıştır. Bir telkinin etkisi altında belli eylemlerin tamamlanmasını karşı konulmaz bir heveslilikle gerçekleştirecektir. Bu heveslilik gruplarda hipnotize edilmiş özneden daha karşı konulmazdır çünkü telkin gruptaki tüm bireyler için aynı olduğundan karşılıklılık nedeniyle güç kazanır." (*a.g.e.*, 34.)

"O halde bilinçli kişiliğin ortadan kaybolmasının, bilinçdışı kişiliğin egemenliğinin, telkin ve de duyguların ve düşüncelerin yayılması aracılığıyla aynı yöne dönülmesinin, tüm bunların bir grubun bir kesimini oluşturan bireyin temel nitelikleri olduğunu görüyoruz. O artık kendisi değildir; kendi istenci tarafından yönetilmekten vazgeçmiş bir otomattır." (*a.g.e.*, 35.)

Bu parçayı bu kadar ayrıntılı olarak alıntılamamın nedeni Le Bon'un bir grup içindeki bireyin durumunu gerçekten hipnotik bir durum olarak açıkladığını yoksa iki durum arasında sadece bir kıyaslama yapmadığını tamamen netleştirmektir. Bu noktada herhangi bir karşı çıkışı ortaya atmak gibi bir niyetimiz yok yalnızca bir bireyin bir grupta değişmiş bir hal almasının son iki nedeninin (bulaşma ve artmış telkin edilebilirlik) eş derecede olmadığını vurgulamak istiyoruz çünkü bulaşma aslında telkin edilebilirliğin bir görünümü gibidir. Dahası iki etmenin etkileri Le Bon'un değinmelerinin metninde keskin biçimde birbirinden ayırt edilmiş gibi görünmemektedir. Bulaşmayı gruptaki tek tek bireylerin birbiri üzerindeki etkisiyle ilişkilendirir, grupta onun hipnotik etki görüngülerinin benzeri kabul ettiği telkin görünümleri için ise başka bir kaynak gösterirsek belki de onun ifadesini en iyi biçimde yorumlamış olabiliriz. Ama hangi kaynağı?

Kıyaslamanın temel öğelerinden birinden yani hipnotize edicinin yerine geçen kişiden Le Bon'un sunumunda söz edilmediğini ayrımsadığımızda bir eksiklik duygusuna kapılmaktan kendimizi alamayız. Ama yine de Le Bon, bu karanlıklara gömülmüş "büyülenme" etkisiyle bireylerin birbirine uyguladığı ve böylece başlangıçtaki telkinin güçlendiği bulaşıcı etkiyi birbirinden ayırt eder.

İşte grup içindeki bir bireyi anlamamıza yardım eden bir başka önemli görüş: "Dahası, sadece örgütlü bir grubun bir kesimi olmakla bir insan uygarlık merdiveninde birkaç basamak birden aşağı iner. Bir başınayken eğitilmiş bir insan, kalabalık içinde bir barbar —yani içgüdüsüyle davranan bir yaratık— olabilir. İlkel yaratıkların kendiliğindenliğine, şiddetine, vahşiliğine ve aynı zamanda heveslilik ve kahramanlığına sahip olur." (*a.g.e.*, 36.) Le Bon sonra özellikle bir bireyin bir gruba karıştığında yaşadığı entelektüel yetenek azalmasının üzerinde durur.[5]

Şimdi bireyi bırakalım ve Le Bon tarafından özetlendiği biçimiyle grup aklına dönelim. Grup aklının bir ruhçözümlemecinin kaynağına yerleştirme ya da oradan türetmede zorluk çekeceği tek bir özelliği bile yoktur. Le Bon'un kendisi de onun ilkel insanların ya da çocukların zihinsel yaşamlarına benzerliğine işaret ederek bize yol gösterir. (*a.g.e.*, 40.).

Bir grup itkisel, değişken ve uyarılmaya yatkındır. Neredeyse tümüyle bilinçdışı[6] tarafından yönetilir. Bir grubun itaat ettiği itkiler koşullara göre yüce gönüllüce ya da kıyıcı, kahramanca ya da korkakça olabilir ama her zaman öylesine egemendir ki hiçbir kişisel

[5]Schiller'in beytiyle kıyaslayın ["G.G.", "Aforizmalar"dan biri.]:

Jeder, sieht man ihn einzeln, ist leidlich klug und verständig;
Sind sie in corpore, gleich wird euch ein Dummkopf daraus.

[Herkes tek başına olduğunda oldukça zeki ve kavrayışlıdır;
In corpore (*) olduklarında düpedüz aptal olduklarını görürsünüz.]

[6]"Bilinçdışı" burada Le Bon tarafından doğru olarak betimleyici anlamda kullanılmıştır; yalnızca "bastırılmış olan" anlamında değildir.

(*)(Lat. Birarada. —*çev.*)

çıkar, hattâ kendini koruma bile, duyumsanamaz (*a.g.e.*, 41). Onun hakkında hiçbir şey önceden tasarlanmaz. Bir şeyleri tutkuyla arzu edebilmesine karşın bu hiçbir zaman o kadar uzun sürmez çünkü diretme yeteneği yoktur. Arzusuyla arzunun doyumu arasındaki herhangi bir gecikmeye dayanamaz. Bir her şeye gücü yetme duygusuna sahiptir; grup içindeki birey için olanaksızlık kavramı ortadan kaybolur.[7]

Bir grup olağandışı derecede safdil ve etkilere açıktır; hiçbir eleştirel yeteneği yoktur ve onun için olanaksız diye bir şey bulunmaz. Birbirini (tıpkı serbest çağrışım durumundaki bireylerde ortaya çıktıkları gibi) yalnızca çağrışımlarla çağıran ve gerçeklikle uyumlulukları hiçbir zaman herhangi bir mantıklı öğe tarafından denetlenmeyen imgelerle düşünür. Bir grubun duyguları her zaman çok basit ve çok abartılıdır. Öyle ki bir grup ne kuşku bilir ne ikircikliklik.[8]

Dosdoğru uçlara gider; eğer bir kuşku dışavurulursa ansızın karşı çıkılmaz bir kesinliğe dönüştürülür; bir antipati belirtisi çılgın bir nefrete. (*a.g.e.*, 56).[9]

Bizzat tüm aşırılıklara eğilimli olmakla bir grup ancak aşırı bir uyaran tarafından uyarılabilir. Üzerinde bir etki sağlamak isteyen birisinin argümanları için hiçbir mantıksal uyarlamaya gereksinimi

[7]Benim *Totem ve Tabu*'mun (1912-13) üçüncü denemesiyle karşılaştırınız [*P.F.K.*, **14**].

[8]Bilinçdışı zihinsel yaşama ilişkin en iyi bilgilerimizi borçlu olduğumuz düşlerin yorumunda düşün anlatımında kuşku ve ikircikliliği göz ardı eden ve görünen düşün her öğesini tümüyle kesin olarak kabul eden bir teknik kurala uyarız. Kuşku ve ikircikliliği düş işleminin maruz kaldığı sansürün etkisine yorarız ve birincil düş düşüncelerinin eleştirel süreçler olarak kuşku ve ikircikliklikle tanışmadığını varsayarız. Kuşkusuz başka her şey gibi düşe yol açan gündüz kalıntılarının içeriğinin bir kesimi olarak var olabilirler. (Bakınız *Düşlerin Yorumu* (1900*a*) [*P.F.K.*, **5**, 310-11.]

[9]Her duygunun aynı aşırı ve ölçüsüz şiddetlendirilmesi çocukların duygusal yaşamının da bir özelliğidir ve düş yaşamında da bulunur. Tekil coşkuların bilinçdışında yalıtılması sayesinde gündüzün hafif bir kırgınlığı kendini bir düşte saldırgan kişinin ölmesini isteme biçiminde dışavurabilir ya da bir ayartılma rüzgarı düşte bir suç eyleminin sergilenmesini kolaylaştırabilir. Hanns Sachs [1912, 569] bu noktada uygun bir değinmede bulunmuştur: "Eğer bir düşte güncel (gerçek) bir durum hakkında bize söylenmiş bir şeye bilincimizle bakacak olursak çözümlemenin büyüteci altında gördüğümüz canavarın minik bir tek hücreli olduğunun ortaya çıkması bizim için şaşırtıcı olmamalıdır." (*Düşlerin Yorumu* (1900*a*) [*P.F.K.*, **5**, 334].)

yoktur; en çarpıcı renklere boyamalı, abartmalı ve aynı şeyi durmadan yinelemelidir.

Bir grup hakikati ve hatayı oluşturan şey konusunda hiçbir kuşku taşımadığından, dahası, kendi büyük gücünün bilincinde olduğundan otoriteye itaatkar olduğu kadar hoşgörüsüzdür de. Güce saygı duyar ve salt bir zayıflık biçimi saydığı nezaketten yalnızca hafifçe etkilenir. Kahramanlarından beklentisi güçlülük ve hattâ şiddettir. Efendileri tarafından yönetilmeyi ve baskı altında tutulmayı ve de korkutulmayı ister. Kökte tümüyle tutucudur; tüm yenilik ve ilerlemelere karşı derinden bir nefret ve geleneğe sınırsız bir saygı duyar (*a.g.e.*, 62).

Grupların ahlâk kuralları hakkında doğru bir yargıya varmak için insan bireylerin bir grup halinde bir araya geldiklerinde tüm bireysel ketvurmalarının zayıfladığını ve bireylerde ilkel bir dönemin kalıntısı olarak uyuyan tüm kıyıcı, kaba ve yıkıcı içgüdülerin özgürce doyum bulmak üzere harekete geçtiğini göz önünde bulundurmalıdır. Ama telkin etkisi altında gruplar kendini feda etme, bencil olmama ve bir ülküye adanma biçiminde yüksek başarılar da elde edebilirler. Yalıtılmış bireylerde kişisel çıkarlar neredeyse tek güdücü güçken gruplarda bu nadiren belirgindir. Bir bireyin ahlâki standartlarının bir grup tarafından yükseltilmesinden söz etmek mümkündür (*a.g.e.*, 65). Bir grubun entelektüel kapasitesi her zaman bir bireyinkinden çok aşağıdayken, ahlâki tutumu bireyinkinin battığı derinliklere göre daha yüksekte kalabilir.

Le Bon'un betimlemesinin bazı başka özellikleri grup aklının ilkel insanların aklıyla özdeşleştirmenin ne denli haklı olduğunu apaçık bir biçimde ortaya koyar. Gruplarda en karşıt düşünceler aralarındaki mantıksal zıtlıktan herhangi bir çatışma çıkmaksızın yan yana varolabilir ve birbirine hoşgörü gösterebilir. Ama bu, ruhçözümlemesinin uzun süredir işaret ettiği gibi, bireylerin, çocukların ve nevrotiklerin bilinçdışı zihinsel yaşamlarında da böyledir.[10]

Ayrıca bir grup, sözcüklerin gerçekten büyülü gücünün etkisi altındadır; sözcükler grup aklında en büyük fırtınaları koparabilirler ve

[10]Örneğin küçük çocuklarda kendilerine en yakın olanlara yönelik çifte değerli duygusal tutumlar uzun bir süre hiçbiri, kendisine karşıt olan diğerinin dışavurumuna karışmadan, yan yana var olurlar. En sonunda ikisi arasında bir çatışma ortaya çıkarsa

de onları kontrol altına alma yetenekleri de vardır (*a.g.e.*, 117). "Mantık ve argümanlar, belli sözcükler ve denklemlerle savaşmada yetersizdir. Onlar grupların huzurunda vekarla söylenir ve telaffuz edilir edilmez her yüzde bir saygı ifadesi belirir ve tüm başlar eğilir. Çoğu kişi tarafından onlar normal güçler ya da doğaüstü kuvvetler olarak görülür." (*a.g.e.*, 117.) Bununla ilişkili olarak ilkel insanlar arasında adlara yüklenen tabuları ve ilkellerin adlara ve sözcüklere yükledikleri büyüsel güçleri anımsamak yeterlidir.[11]

Ve son olarak asla hakikatin peşine takılmamışlardır. Yanılsamaları isterler ve onlarsız olamazlar. Israrla gerçek olmayana gerçek olana göre öncelik tanırlar; hakiki olmayan tarafından neredeyse hakiki olan kadar kuvvetle etkilenirler. İkisi arasında ayrım yapmama konusunda açık bir eğilimleri vardır (*a.g.e.*, 77).

Bu düşlem ve doyurulmamış bir istekten doğan yanılsama yaşamının egemenliğinin nevrozlar ruhbiliminin belirleyici etmeni olduğuna işaret etmiştik. Nevrotikleri yönetenin olağan nesnel gerçeklik değil ruhbilimsel gerçeklik olduğunu bulmuştuk. Histerik bir belirti gerçek bir yaşantının yinelenmesi yerine bir düşleme, bir takıntılı nevrozdaki suçluluk duygusu hiçbir zaman gerçekleştirilmemiş kötü bir niyete dayanır. Aslında tıpkı düşlerde ve hipnozda olduğu gibi bir

sıklıkla çocuk bununla bir nesne değiştirterek ve çifte değerli duygulardan birini bir yerine-geçene kaydırarak başa çıkar. Bir erişkinde bir nevrozun gelişiminin tarihi de baskılanmış bir duygunun sıklıkla bilinçdışında ya da hattâ bilinçli düşlemlerde uzun bir süre sebat ettiğini, içeriğinin doğal olarak bazı egemen eğilimlere doğrudan ters düştüğünü ama yine de bu zıtlığını ego kesiminde reddetmiş olduğu şeye ilişkin herhangi bir ilerlemeye yol açmadığını ortaya koyacaktır. Düşleme çok uzun bir süre hoşgörü gösterilecektir ta ki bir gün ansızın genellikle düşlemin duygusal yükünde bir artışın sonucu olarak onunla ego arasında tüm bilinen sonuçlarıyla bir çatışma ortaya çıkana dek. Bir çocuğun bir erişkine gelişim sürecinde kişiliğinin çok daha kapsamlı bir bütünleşmesi, içinde birbirinden bağımsız olarak büyüyen ayrı içgüdüsel itkiler ve amaçlı eğilimler arasında bir eşgüdüm oluşması söz konusudur. Cinsel yaşam alanında benzer bir süreç bizim tarafımızdan uzun süredir tüm cinsel içgüdülerin kesin bir cinsel organ örgütlenmesinde eşgüdümlenmesi olarak bilinmektedir. (*Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*, 1905*d* [*P.F.L.*, 7, 127].) Dahası, egonun tekleşmesinin libidonunkine benzer girişimlere maruz kaldığı, İncil'e inançlarını koruyan bilim adamları ve başka benzer olgular gibi pek çok örnekle gösterilir. – [1923'de *eklenen*:] Egonun daha sonra bütünlüğünü yitirmesinin olası değişik yolları psikopatolojide özel bir bölüm oluşturur.

[11] *Totem ve Tabu*'ya (1912-13) bakınız [Deneme II 3(c); *P.F.K.*, 14, 105-8].

grubun zihinsel işlemlerinde de gerçeği sınama işlevi, istekli itkilerin duygusal yüklerinin gücüne kıyasla geri planda kalır.

Le Bon'un grupların liderleri konusunda söyledikleri daha az kapsamlıdır ve altta yatan bir ilkeyi bu denli açık olarak görmemize olanak vermez. O, ister bir hayvan sürüsü olsun isterse bir insan topluluğu, belirli sayıda bir araya gelir gelmez canlıların içgüdüsel olarak kendilerini bir şefin otoritesinin altına soktuklarını söyler (*a.g.e.*, 134). Bir grup bir efendisi olmaksızın asla yaşayamayan boyun eğici bir sürüdür. Boyun eğme açlığı o derecededir ki kendini efendisi olarak atayan herhangi bir kişiye içgüdüsel olarak boyun eğer.

Her ne kadar bir grubun gereksinimi önderiyle buluşmak için onu yarı yola taşırsa da önder de kişisel nitelikleri bakımından gruba uygun olmalıdır. Grubun inancını uyandırmak için kendisi de (bir fikre) güçlü bir inancın çekimi içinde bulunmalıdır; önderin, kendisine ait hiçbir istenci olmayan grubun ondan kabul edeceği güçlü ve dayatıcı bir istenci olmalıdır. Le Bon daha sonra farklı önder türlerini ve onların grubu işleme araçlarını tartışır. Genelde önderlerin kendilerinin fanatik inanıcıları oldukları düşünceler aracılığıyla kendilerini kabul ettirdiklerine inanır.

Dahası hem düşüncelere hem de önderlere "prestij" adını verdiği gizemli ve karşı konulmaz bir güç atfeder. Prestij bir insan, bir iş ya da bir düşünce tarafından bize uygulanan bir egemenliktir. Eleştirel yeteneğimizi tümüyle felç eder ve bizi şaşkınlık ve saygıyla doldurur. Hipnozdaki "büyülenme"ye benzer bir duyguyu ortaya çıkarıyor gibidir (*a.g.e.*, 148). Le Bon edinilmiş ya da yapay prestijle kişisel prestiji birbirinden ayırır. Birincisi aslında adları, servetleri ve ünleri nedeniyle insanlara ya da gelenek gereği görüşlere, işlere v.b. iliştirilir. Her olguda geçmişe uzandığı için bu bilmecemsi etkiyi anlamamızda bize pek yardımcı olmaz. Kişisel prestij onun sayesinde önderler haline gelen pek az kişiye iliştirilmiştir ve sanki mıknatıssal bir büyü işliyormuş gibi herkesi onlara itaat ettirten bir etkisi vardır. Ancak tüm prestijler başarıya bağımlıdır ve başarısızlık durumunda yok olur (*a.g.e.*, 159).

Le Bon zekice çizilmiş grup aklı tablosuyla önderin işlevi ve prestijin önemini tam anlamıyla ahenk içine sokmayı başarmış izlenimi vermemektedir.

III

KOLEKTİF ZİHİNSEL YAŞAM ÜZERİNE BAŞKA GÖRÜŞLER

LE BON'UN betimlemesini giriş olarak kullandık çünkü bilinçdışı zihinsel yaşama vurgu yapmaya dayalı bizim ruhbilimimize çok iyi uymaktaydı. Ama şimdi işin doğrusunu, yazarın cümlelerinin hiçbirinin ortaya yeni bir şey atmadığını eklememiz gerekir. Grup aklının görünümlerinin zararları ve değersizlikleri üzerine söylediği her şey ondan önce başkaları tarafından aynı kesinlik ve aynı düşmanlıkla söylenmiş ve literatürün[1] en eski evrelerinden beri düşünürler, devlet adamları ve yazarlar tarafından sözbirliği halinde yinelenmiştir. Le Bon'un görüşlerinin en önemlisini kapsayan iki sav, gruplarda entelektüel işleyişe kolektif ketvurulması ve duygusallığın artması savları, kısa süre önce Sighele[2] tarafından formüle edilmişti. Aslında Le Bon'a özgü kalan iki kavram, bilinçdışı ve ilkel insanların zihinsel yaşamlarıyla kıyaslama kavramlarıdır ama doğal olarak bunlardan bile ondan önce sıklıkla söz edilmişti.

Ama bundan da ötesi Le Bon ve diğerleri tarafından verilen grup aklı tanımlama ve tahmininin de hiçbir biçimde tartışmasız kalmamış olmasıdır. Az önce söz edilmiş olan grup aklı görüngülerinin tümünün doğru biçimde gözlemlenmiş olduğu konusunda hiç kuşku yoktur ama kesinlikle zıt yönde işleyen, dolayısıyla grup oluşumunun kaçınılmaz olarak daha yüce bir grup aklı görüşünün ortaya çıkmasına yol açacak başka görünümlerini ayırt etmek de olasıdır.

Le Bon'un kendisi de belli koşullarda bir grubun ahlâki değerlerinin onu oluşturan bireylerinkinden daha yüksek olabileceğini

[1]Kraskovic'e (1915), özellikle de kaynaklara bakınız.

[2]Moede'ye (1915) bakınız.

ve yüksek derecede bir elseverlik ve adanmışlığın yalnızca topluluklara özgü olduğunu kabul etmeye hazırdır. "Tek tek bireylerde kişisel çıkar neredeyse tek güdücü güçtür; gruplarda ise çok nadir olarak egemen olur." (Le Bon, *çev.* 1920, 65.) Öteki yazarlar herhangi bir ahlâki standardı bireye emredenin yalnızca toplum olduğu, bireyin ise çoğunlukla şu ya da bu biçimde toplumun yüksek beklentisini karşılayamadığı olgusunu öne sürerler. Ya da istisnai koşullarda toplumlarda en parlak grup başarılarını olası kılan heveslilik görüngüsünün ortaya çıkabileceğine işaret ederler.

Entelektüel çalışmaya gelince, doğrusu, düşünce alanında büyük kararlar ve önemli buluşlar ve problem çözümleri ancak tek başına çalışan bir birey için olasıdır. Ama her şeyin üzerinde bizzat dil ve de halk şarkıları, folklor ve benzerleriyle gösterildiği gibi grup aklının bile zekâ alanında yaratıcı bir dehası olabilmektedir. Dahası, bireysel düşünür ya da yazarın içinde yaşadığı grubun uyarımına ne denli borçlu olduğu ve içinde ötekilerin eşzamanlı bir payı olan mükemmelden öte bir zihinsel çalışma yapıp yapmadığı açık bir soru olarak kalır.

Bu tümüyle zıt özetlemelerin karşısında sanki grup ruhbilimi çalışması yararsız bir sona ulaşmış gibi görünür. Ama ikilemden daha umutlu bir çıkış bulmak kolaydır. Olasılıkla pek çok farklı yapı "grup" terimi altında birleştirilmiş olabilir ve ayırt edilmeyi gereksinebilirler. Sighele, Le Bon ve diğerlerinin iddiaları kısa ömürlü gruplara, değişik türde bireylerde bazı geçici çıkarların çabucak biriktiği gruplara ilişkindir. Devrimci grupların, özellikle de büyük Fransız Devrimi'nin gruplarının nitelikleri onların betimlemelerini mutlaka etkilemiştir. Karşıt görüşlerin kökenini insanoğlunun içinde ömrünü geçirdiği ve toplumun kurumları içine yerleşmiş kararlı gruplara ilişkin görüşlerden almaktadır. Birinci türden grupların ikinci türden gruplarla ilişkisi derin ama dalgalı bir denizle bir ölü dalganın ilişkisi gibidir.

McDougall *Grup Aklı* (1920*a*) adlı kitabında az önce söz edilen çelişkiden yola çıkar ve onun için bir çözümü örgütlenme etmeninde bulur. En basit olguda "grup"un hiçbir örgütlenmesi bulunmadığını ya

da bu adı pek de hak etmeyen bir örgütlenmesi olduğunu söyler. O bu türden bir grubu "kalabalık" diye tanımlar. Ama bir insanoğlu kalabalığının güdük de olsa bir örgütlenme olmaksızın bir araya gelmesinin de zor olduğunu ve tam da bu basit gruplarda kolektif ruhbilimin bazı temel olgularının büyük bir kolaylıkla gözlemlenebileceğini kabul eder (McDougall, 1920*a*, 22). Rastgele bir insan kalabalığı ruhbilimsel anlamda bir gruba benzer bir şey oluşturmadan önce bir koşulun yerine getirilmesi gerekir: bu bireylerin birbiriyle ortak bir şeyleri, bir nesneye ortak bir ilgileri, şu ya da bu ortamda benzer bir duygusal eğilimleri ve ("bunun sonucunda" diye araya girmem gerek) "bir dereceye kadar karşılıklı etkilenmeleri" olmalıdır (*a.g.e.*, 23). "Bu zihinsel homojenlik" ne denli yüksek derecedeyse bireyler o denli kolay olarak ruhbilimsel bir grup oluştururlar ve grup aklının görünümleri de o denli çarpıcı olur.

Bir grup oluşumunun en kayda değer ve aynı zamanda en önemli sonucu, her üyesinde üretilen "duyguların aşka getirilmesi ya da şiddetlendirilmesi"dir (*a.g.e.*, 24). McDougall'ın görüşüne göre insanların duyguları bir grup içinde, başka koşullarda pek az ulaştığı ya da hiç ulaşmadığı bir derecede harekete geçer ve söz konusu insanlar için kendilerini tutkularına bu denli çekincesiz bırakmak ve böylece bir grup içinde eriyip kendi bireysellik sınırlarının anlamını yitirmek haz verici bir duygudur. Bireylerin bu biçimde ortak bir itkiyle alınıp götürülme biçimi McDougall tarafından "ilkel sempatik yanıt yoluyla duygunun doğrudan oluşturulması ilkesi" dediği bir yolla yani zaten bildiğimiz duygusal bulaşma yoluyla açıklanır (*a.g.e.*, 25). Olgu duygusal bir durumun işaretlerinin algılanmasının otomatik olarak aynı duygunun onları algılayan kişide ortaya çıkmasına yol açmak üzere hesaba katılmasıdır. Aynı duygu ne denli çok sayıda insanda eşzamanlı olarak gözlemlenirse bu otomatik zorlantı o denli güçlü biçimde büyür. Birey eleştiri gücünü yitirir ve kendinin aynı duyguya kaymasına izin verir. Ama böyle yapmakla kendisinde bu sonucu üreten öteki insanların heyecanını arttırır ve böylece bireylerin duygusal yüklenmesi karşılıklı etkileşimle şiddetlenir. Ötekilerle aynı şeyi yapma, çoğunlukla ahenk içinde kalma zorlantısının doğasında şaşmaz biçimde bir

şeyler işlemektedir. Duygusal itkiler ne denli kaba ve ne denli basitse bir grubun içinde bu yolla yayılmaları o denli kolaydır (*a.g.e.*, 39).

Duygunun şiddetlendirilmesi için bu düzenek gruplardan doğan bazı başka etkiler tarafından da desteklenir. Bir grup bireyi sınırsız bir güç ve üstesinden gelinemez bir tehlike olmasıyla baskı altına alır. O an için grup, otoritenin yöneticisi olan, cezalarından bireyin korktuğu, uğruna o denli çok ketvurmaya katlandığı tüm toplumun yerini alır. Birey için onun karşısına çıkmak açıkça tehlikeli, çevresindeki örnekleri izlemek hattâ belki "sürüyle avlanmak" daha güvenlidir. Yeni otoriteye boyun eğerken daha önceki "vicdan"ını eylemdışı bırakabilir ve böylece ketvurmaların kaldırılmasıyla kesin olarak sağlanacak artmış hazzın çekiciliğine kapılabilir. Bu nedenle genellikle grup içindeki bir bireyi, normal yaşam koşullarında kaçınacağı şeyleri yaparken ya da onaylarken görmemiz çok da kayda değer bir şey değildir ve bu şekilde bilmecemsi "telkin" sözcüğünün bu denli sık olarak örttüğü karanlığı biraz aydınlatmayı bile umabiliriz.

McDougall gruplarda zekânın kolektif ketlenmesi savını reddetmez (*a.g.e.*, 41). Daha düşük zekâlıların aklının daha yüksek zekâlıları kendi düzeylerine çektiklerini söyler. İkincilerin etkinlikleri engellenmiştir çünkü genelde bir duygu şiddetlenmesi mantıklı entelektüel çalışma için uygun olmayan koşullar yaratır, çünkü bireyler grup tarafından ürkütülmüşlerdir ve akılları özgür değildir ve çünkü her bireyin kendi eylemlerine karşı sorumluluk duygusunda bir azalma vardır.

McDougall'ın basit bir "örgütlenmemiş" grubun ruhbilimsel davranışlarını özetleyişi Le Bon'unkinden daha dostça değildir. Böylesi bir grup "aşırı duygusal, dürtüsel, şiddetli, maymun iştahlı, kararsız, eylemlerinde ikircikli ve aşırı, yalnızca en kaba duyguları ve en az incelikli duyarlılıkları sergileyicidir; son derece telkine yatkın, kararlarında özensiz, yargılarında aceleci, en basit ve en eksik mantık yürütmeler dışında mantık yürütmede yeteneksizdir; kolayca egemen olunup yönetilebilir, özbilinçlilikten yoksundur, kendine saygı ve sorumluluk duygusu kalmamıştır ve kendi gücünün bilinçliliğiyle alınıp götürülmeye yatkındır, öyle ki herhangi bir sorumsuz ve mutlak

güçten beklemeyi öğrendiğimiz tüm eylemleri ortaya koyar. Bu nedenle davranışı ortalama bir üyesinden çok, baş edilmez bir çocuğun ya da yabancı bir ortamdaki cahil, tutkulu bir yabanılın ve en kötü olgularda insandan çok vahşi bir hayvanın davranışına benzer." (*a.g.e.*, 45.)

McDougall üst düzeyde örgütlenmiş bir grubun davranışını az önce betimlenenin tam karşıtı olarak betimlediğinden bu örgütlenmenin nelerden ibaret olduğunu ve onu hangi etmenlerin ürettiğini öğrenmekle özel olarak ilgileneceğiz. Yazar kolektif zihinsel yaşamı daha üst bir düzeye ulaştırmanın beş "temel koşul"unu sayar.

İlk ve köklü koşul, grubun varoluşunda bir dereceye kadar bir süreklilik olması gereğidir. Bu süreklilik maddesel ya da biçimsel olabilir: eğer aynı bireyler grup içinde sabit kalırsa maddesel; eğer grup içinde birbirini izleyen bireyler tarafından işgal edilen bir sabit konumlar sistemi gelişmişse biçimsel.

İkinci koşul, üyelerin bir bütün olarak grupla duygusal bir ilişki kurabilmeleri için tek tek grup üyelerinde grubun doğası, oluşumu, işlevleri ve yetenekleri konusunda belirli bir fikrin oluşması gereğidir.

Üçüncüsü, grubun kendisine benzeyen ama pek çok bakımdan farklı olan başka gruplarla (belki de rekabet biçiminde) etkileşim içine sokulması gereğidir.

Dördüncüsü, grubun, özellikle de üyelerinin birbiriyle ilişkilerini belirleyen, gelenek, görenek ve alışkanlıklara sahip olması gereğidir.

Beşincisi, grubun bileşenlerinin işlevlerinin özgülleşmesi ve farklılaşmasıyla ifade edilen belirli bir yapısının olması gereğidir.

McDougall'a göre eğer bu koşullar yerine getirilirse grup oluşumlarının ruhbilimsel dezavantajları ortadan kalkar. Entelektüel görevlerin başarılmasının gruptan alınıp grubun tek tek üyelerine saklanmasıyla entelektüel yetenekte kolektif alçalmadan kaçınılır.

Bize öyle geliyor ki McDougall'ın bir grubun "örgütlenmesi" diye betimlediği şey çok daha haklı olarak başka bir biçimde de betimlenebilir. Sorun, birey için niteleyici olan ama bir grup oluşumuyla onda kaybolan niteliklerin grup için nasıl sağlanacağından ibarettir. Çünkü birey, ilkel grubun dışında, kendi sürekliliğine, öz-

bilinçliliğine, gelenek ve göreneklerine, kendi özel işlevlerine ve konumuna sahiptir ve rakiplerinden uzak durur. "Örgütlenmemiş" bir gruba girmesi sayesinde bir süre için bu farklılığını yitirir. Bu nedenle eğer grubun amacını bireyin nitelikleriyle donanmak diye tanımlarsak Trotter'in,[3] grup oluşturma eğiliminin, biyolojik olarak tüm üst düzey organizmaların çok hücreli niteliğinin sürdürülmesi olduğu biçimindeki değerli sözünü anımsamamız gerekir.[4]

[3]*Barışta ve Savaşta Sürü İçgüdüleri* (1916). [Aşağıya s.136 v.s.na bakınız.]

[4][1923'*de eklenen dipnot:*] Bu türden bir örgütlenmeyle "grup aklı"nı sağlamanın, ona bir temel unsur niteliği kazandırdığını —yani bireydeki zihinsel süreçlerden bağımsızlık yakıştırdığını— söylediği zaman, başka bakımlardan [elinizdeki çalışmanın] anlayışlı ve zekice eleştirisini yapan Hans Kelsen'den (1922) ayrılıyorum.

IV

TELKİN VE LİBİDO

BİR GRUP içindeki bireyin zihinsel etkinliğinde grubun etkisiyle sıklıkla derin bir değişim oluşması temel olgusundan başladık. Duygulara yatkınlığı olağanüstü artmış, entelektüel yeteneği belirgin biçimde azalmıştır ve her iki süreç de gruptaki diğer bireylerin ortalamasına yaklaşma doğrultusundadır ve bu sonuca da yalnızca içgüdüler üzerinde her bireye özgü ket vurmaların kaldırılması ve özellikle kişiye ait eğilimlerin dışavurumlarından vazgeçilmesiyle ulaşılır. Bu sıklıkla hoş karşılanmayan sonuçların grubun daha üst düzeyde "örgütlenme"siyle en azından bir ölçüde önlendiğini işittik ama bu grup ruhbiliminin temel olgusuyla —ilkel gruplarda duyguların şiddetlenmesi ve zekâya ket vurulması hakkındaki iki savla— çelişmemekteydi. Şimdi ilgimiz bireyin grup içinde yaşadığı zihinsel değişimin ruhbilimsel açıklamasını keşfetmeye yöneliyor.

Mantıksal etmenlerin gözlemlenebilir görüngüleri (daha önce söz edildiği gibi bireyin ürkütülmesi, yani kendini koruma içgüdüsünün etkinliği gibi) kapsamadığı açıktır. Bunun ötesinde toplumbilim ve grup ruhbilimi otoritelerince bize sunulan açıklama, değişik adlar verilse de, aynıdır ve bu büyülü "telkin" sözcüğüdür. Tarde [1890] ona "taklit" der ama taklidin telkin kavramının altında yer aldığını ve aslında onun bir sonucu olduğunu söyleyerek karşı çıkan bir yazara katılmaktan kendimizi alamayız (Brugeilles, 1913). Le Bon toplumsal görüngülerin tüm şaşırtıcı özelliklerinin izlerini geriye iki etmene doğru izler: bireylerin karşılıklı telkini ve önderlerin prestiji. Ama prestij de yalnızca telkin oluşturabilme yeteneğiyle kendini ortaya koyar. McDougall'ın "ilkel coşku oluşturma" ilkesi bir an için telkin varsayımı olmaksızın da yapabileceğimiz izlenimi edinmemize neden olur. Ama biraz daha düşününce bu ilkenin, duygusal etmene belirgin bir vurgu dışında, "taklit" ya da "bulaşma" hakkında bildik iddialardan

daha fazla bir şey yapmadığını algılamak zorunda kalırız. İçimizde, bir başkasındaki bir duygunun belirtilerini gark ettiğimiz zaman bizi aynı duygunun içine düşürmeye eğilimli bir şeylerin var olduğunda kuşku yoktur ama bu eğilime karşı çıkmayı, duyguya direnmeyi ve tam karşıt bir biçimde tepki vermeyi hangi sıklıkla becermeyiz ki? O zaman neden bir grup içindeyken değişmez biçimde bu bulaşmaya izin veriyoruz? Bir kez daha bizi bu eğilime boyun eğmeye zorlayan şeyin taklit, içimizde o duyguyu harekete geçiren şeyin ise grubun telkin etkisi olduğunu söylememiz gerekir. Dahası, tam tersine McDougall bizim telkinden kaçınmamıza olanak vermez; başka yazarlar gibi o da grupların özel telkin edilebilirlikleriyle birbirinden ayrıldığını söyler.

Bu nedenle telkinin (ya da daha doğru bir deyişle telkin edilebilirliğin) gerçekten insanın zihinsel yaşamında indirgenemez, ilkel bir görüngü, temel bir olgu olduğu ifadesine kendimizi hazırlamamız gerekir. Bunlar da 1889'da şaşırtıcı becerilerine tanık olduğum Bernheim'ın görüşüdür. Ama o zaman bile bu telkin despotluğuna sessiz bir düşmanlık duyduğumu anımsayabiliyorum. Boyun eğmeyen bir hastaya "Ne yapıyorsun? *Vous vous contre-suggestionnez!*"(*) diye bağırıldığında kendi kendime bunun açıkça adaletsizlik ve bir şiddet eylemi olduğunu söylemiştim. Çünkü eğer insanlar telkinlerle onu egemenlik altına almaya çalışıyorlardıysa kişinin kesinlikle telkine karşı çıkma hakkı vardı. Daha sonra direncim, her şeyi açıklayan telkinin kendisinin açıklamadan bağışık olması gerektiği görüşünü protesto etme biçimini aldı. Onu düşününce şu eski yanıltmacayı yineledim:[1]

Christoph trug Christum,
Christus trug die ganze Welt,
Sag' wo hat Christoph
Damals hin den Fuss gestellt?

Christophorus Christum, sed Christus sustulit orbem:
Constiterit pedibus dic ubi Christophorus?[2]

(*)[(Fr.) Telkine karşı geliyorsunuz. —*çev.*]

[1]Konrad Richter. "Der deutsche S. Christoph." [Berlin, 1896. *Acta Germanica*. V. 1.]

[2][Sözcük olarak: "Christopher İsa'yı taşıdı: İsa tüm dünyayı taşıdı: O zaman söyle bakalım Christopher ayağını nereye bastı?"]

Şimdi telkin bilmecesine otuz yıl kadar uzak kaldıktan sonra yeniden yaklaştığımda durumda hiçbir değişiklik olmadığını görüyorum. (Bu ifadeye yapılabilecek tek karşı çıkış vardır o da ruhçözümlemesinin etkisine tanıklık eden karşı çıkıştır.) Telkin kavramını doğru olarak formüle etmek yani adın geleneksel kullanımını sabitlemek için özel bir çaba harcandığını fark ediyorum (Örn. McDougall, 1920*b*). Ve bu hiç de gereksiz değil çünkü sözcük giderek daha yaygın bir kullanım ve giderek [Almanca'da] daha gevşek bir anlam kazanıyor; çok geçmeden tıpkı "to suggest" ve "suggestion"un bizim *nahelegen* ve *Anregung*'umuza denk düştüğü İngilizce'de olduğu gibi(*) ne olursa olsun her türden etkilenmeyi tanımlamak için kullanılacak. Ama telkinin doğasına, yani yeterli mantıksal dayanaklar olmaksızın etkilenmenin oluştuğu koşullara ilişkin hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Eğer tam da bu görevi yerine getirmek üzere yapılmış kapsamlı bir sorgulamanın yakında biteceğini bilmeseydim bu düşünceyi son otuz yılın literatürünün çözümlemesiyle destekleme görevinden kaçınmazdım.[3]

Bunun yerine grup ruhbilimine ışık tutmak üzere, psikonevrozların incelenmesinde çok işe yaramış bir kavram olan, *libido* kavramını kullanmaya girişeceğim.

Libido, coşkular kuramından alınmış bir ifadedir. Bu sözcükle "sevgi" sözcüğü altında derlenebilen her şeyle ilgili içgüdülerin (şimdilik gerçek anlamda ölçülebilir olmamakla birlikte) nicel bir büyüklüğü olduğu düşünülen enerjisini kast ediyoruz. Sevgi ile kastedilen şeyin çekirdeği, (ki bu yaygın olarak aşk denen ve şairlerin şarkısını söylediği şeydir) hedefi cinsel birleşme olan cinsel sevgiden ibarettir. Ama biz bundan —"sevgi" sözcüğünde odaklaşan— özsevgiyi bir yana, diğer, anababaya ve çocuklara duyulan sevgiyi, arkadaşlığı ve genel olarak insanlık sevgisini ve de somut nesnelere ve

(*)[To suggest = telkin etmek ve suggestion = telkin İngilizce'de önermek ve öneri anlamına kullanılmaktadır. Almanca sözcükler sırasıyla "Önermek" ve "Özendirme, esin." —*çev.*]

3[*1925'de eklenen dipnot*] Ne yazık ki bu çalışma gerçekleşmemiştir.

soyut ülkülere adanmışlığı öte yana ayırmıyoruz. Haklılığımız, ruhçözümsel araştırmanın bize tüm bu eğilimlerin aynı içgüdüsel itkilerin dışavurumu olduğunu öğretmiş olmasından gelmektedir; cinsler arasındaki ilişkilerde bu itkiler yollarını cinsel birleşme doğrultusunda zorlar ama diğer koşullarda bu hedeften saparlar ya da ona ulaşmaktan alıkonurlar ama (yakınlık kurma özlemi ve kendini feda etme gibi özelliklerde olduğu gibi) kimliklerinin ayırt edilebilir kalmasına yetecek kadar özgün doğalarını korurlar.

O halde dilin, pek çok kullanımıyla "sevgi" sözcüğünü yaratırken son derece haklı bir tekleştirmeyi de gerçekleştirmiş olduğu ve onu bilimsel tartışma ve sunumlarımızda da temel olarak almaktan daha iyi bir şey yapamayacağımız görüşündeyiz. Bu karara varmakla ruhçözümlemesi, sanki namussuzca bir yenilik ortaya atmış gibi bir kızgınlık fırtınası kopmasına neden olmuştur. Oysa sevgiyi bu "daha geniş" anlamında almada özgün hiçbir şey yoktur. Filozof Platon'un "Eros"u, kökeninde, işlevinde ve cinsel sevgiyle ilişkisinde Nachmansohn (1915) ve Pfister'in (1921) gösterdiği gibi ruhçözümlemesinin libidosuyla, sevgi-gücüyle, tümüyle örtüşür; havari Paul Korentlilere ünlü mektubunda sevgiyi her şeyin üzerinde överken kesinlikle onu aynı "daha geniş"[4] anlamında anlıyordu. Ama bu yalnızca insanların büyük düşünürlerini, hattâ onlara çok hayran olduklarını iddia ettiklerinde bile her zaman ciddiye almadıklarını gösterir.

O halde ruhçözümlemesi bu sevgi içgüdülerine *a potiori*(*) ve kökenleri nedeniyle cinsel içgüdüler adını vermektedir. "Eğitimli" insanların çoğunluğu bu adlandırmayı bir saldırı saymakta ve ruhçözümlemesine "pan-seksüalizm" suçlamasıyla yüklenerek öç almaktadır. Cinselliği insan doğası için öldürücü ya da aşağılayıcı bir şey sayan herkes daha kibar "Eros" ve "erotik" sözcüklerini kullanmakta özgürdür. Benim başlangıçtan beri böyle yapmış ve böylece kendimi çoğu karşıtlıktan korumuş olmam gerekirdi. Ama istemedim

[4] "Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle söyler ama muhabbetim [sevgi] olmazsa öttürülen bir boru ya da çınlayan bir zil olmuş olurum." [*Korentliler*, xiii, 1.]

(*) [(Lat.) En uygun tanımlama olarak. —*çev.*]

çünkü yüreksizlik itiraflarından kaçınmayı severim. İnsan bu yolun kendisini nereye götüreceğini bilemez; önce sözcüklerde izin verirsiniz sonra yavaş yavaş esasta da. Cinsellikten utanmakta hiçbir yarar görmüyorum; saldırıyı yumuşatmak için kullanılan Yunanca "Eros" sözcüğü sonuçta bizim Almanca *Liebe* [Sevgi] sözcüğünün bir çevirisinden başka bir şey değildir ve de son olarak beklemesini bilen hiçbir özveride bulunmak zorunda kalmaz.

O halde sevgi ilişkilerinin (ya da daha nötr bir ifade kullanmak için duygusal bağların) grup aklının da temelini oluşturduğu varsayımıyla şansımızı deneyeceğiz. Otoritelerin böyle bir ilişkiden hiç söz etmediğini anımsayalım. Onlara uygun düşen şey açıkça telkin siperinin, telkin paravanının arkasına saklanır. Savımız ilk bakışta iki rastlantısal düşünceyle destek bulur. Birincisi, bir grubun açıkça bir tür güçle birarada tutulduğudur: ve dünyada her şeyi bir arada tutan Eros'a bundan başka hangi güç yakışır ki? İkincisi, eğer bir birey bir grup içinde kendi ayırt edilebilirliğinden vazgeçer ve diğer üyelerin kendisini telkinle etkilemesine izin verirse insana bunu onlara karşı olmaktansa onlarla uyum içinde olmak için yaptığı izlenimi vermesidir — öyle ki belki de bunu her şeyin ötesinde "*ihnen zu Liebe*" yapıyordur.[5]

[5]["Onların uğruna" anlamına bir deyim. Sözcük olarak: "Onların aşkına." — Son üç paragrafta ifade edilene benzer bir düşünce çizgisi Freud'un *Üç Deneme*'sinin (1905*d*) hemen hemen çağdaş dördüncü basımının önsözünde bulunabilir *P.F.L.*, 7. 42-3.]

V

İKİ YAPAY GRUP: KİLİSE VE ORDU

GRUPLARIN biçimbiliminden bildiklerimize bakarak çok farklı türde grup türleri ve birbirine zıt gelişim çizgileri ayırt etmenin olası olduğunu anımsayabiliriz. Çok çabuk dağılan gruplar da vardır son derece kalıcı olanlar da; aynı tür bireylerden oluşmuş homojen gruplar da vardır homojen olmayanlar da; doğal gruplar da vardır onları birarada tutmak için dış bir güce gereksinen yapay gruplar da; ilkel gruplar da vardır belirli bir yapısı olan hayli örgütlenmiş gruplar da. Ama açıklanmaya muhtaç nedenlerle konuyla ilgili yazıların çok az dikkat yöneltme eğiliminde oldukları bir ayrıma özel olarak vurgu yapmak istiyoruz; öndersiz gruplarla önderleri olan gruplar arasındaki ayrımı kastediyorum. Ve olağan uygulamaya tamamen zıt olarak çıkış noktamız olarak oldukça basit bir grup oluşumunu seçmeyecek, hayli örgütlü, kalıcı ve yapay gruplarla başlayacağız. Bu tür yapıların en ilginç örneği Kiliseler —inananların toplulukları— ve ordulardır.

Kilise ve ordu yapay gruplardır — yani, onları ayrışmaktan korumak ve yapılarındaki değişimleri denetlemek[1] için bir dış güç görevlendirilmiştir. Genellikle bir kişinin böyle bir gruba girmeyi isteyip istemediği konusunda kendisine danışılmaz ya da ona seçim hakkı tanınmaz; grubu terk etmeye yönelik herhangi bir girişim genellikle düşmanlıkla ya da ağır bir cezayla karşılaşır veya çok özel koşullara bağlanır. Bu toplulukların neden böyle özel koruyuculara gereksindikleri bizim şu andaki sorgulamamızın ilgi alanının dışındadır. Bizi yalnızca tek bir koşul, yani başka örneklerde çok daha gizlenmiş olan

[1] [*1923'de eklenen dipnot:*] Gruplarda "kararlı" ve "yapay" sıfatları örtüşüyor ya da en azından yakından bağlantılı gibi görünmektedir.

belirli olguların, çözülmekten yukarıda anlattığımız biçimde korunan bu hayli örgütlü gruplarda çok açık olarak gözlemlenebilmesi ilgilendiriyor.

Bir Kilisede, (Katolik Kilisesini örnek olarak almamız daha avantajlı olabilir) ikisi başka bakımlardan ne denli farklı olursa olsun, orduda olduğu gibi gruptaki tüm bireyleri eşit bir sevgiyle seven bir başın —Katolik Kilisesinde İsa, bir orduda Başkomutan— bulunduğu yanılsaması hiç gözden düşmez. Her şey bu yanılsamaya dayanır; eğer o yok olsaydı, dış güç bunu yapmalarına izin verirse, hem Kilise hem de ordu dağılırdı. Bu eşit sevgi İsa tarafından açık olarak dile getirilmiştir: "Kardeşlerimden en küçük birine yaptığınız şey bana yapılmış olur." İnananlar grubunun tek tek üyelerinin karşısına bir tür ağabey konumunda çıkar, onların baba vekilidir. Bireyden tüm istenenler İsa'nın bu sevgisinden türer. Herkesin İsa'nın karşısında eşit olması ve herkesin onun sevgisinden eşit pay alması nedeniyle Kilisede demokratik bir söylem işler. Hıristiyan toplumuyla bir aile arasındaki benzerlik kurulması ve inananlar kendilerine İsa'nın kardeşleri, yani İsa'nın onlara beslediği sevgide kardeş, demeleri gibi derin bir neden olmasa bu olmazdı. Her bireyi İsa'ya bağlayan bağın her birini diğerine bağlayan bağı da oluşturduğuna hiç kuşku yoktur. Bir orduyu da birarada tutan aynı şeydir. Başkomutan tüm askerleri eşit olarak seven bir babadır, bu nedenle de onlar kendi aralarında yoldaştırlar. Ordu yapısal olarak Kiliseden böyle bir dizi gruptan oluşmasıyla ayrılır. Söz gelişi her yüzbaşı kendi birliğinin Başkomutanı ve babasıdır; aynı şekilde her astsubay kendi mangasının. Kilisede de benzer bir hiyerarşi kurulmuş olduğu doğrudur ama ekonomik[2] olarak onun içinde aynı rolü oynamaz; çünkü İsa'ya bireyler hakkında bir insan komutandan daha fazla bilgi ve koruma atfedilir.

Bir ordunun libidinal yapısı kavramına karşı bu kavramda bir orduyu bir arada tutmada çok önemli olan, insanın ülkesi, ulusal şerefi vb. düşüncelere hiç yer verilmediği biçiminde haklı bir itirazda bulunulabilir. Yanıt bunun farklı bir grup bağı örneği olduğu ve artık

[2][Yani, söz konusu ruhsal güçlerin nicel dağılımı açısından.]

böylesine basit bir bağ olmadığıdır; çünkü Sezar, Wallenstein ya da Napoleon gibi büyük generallerin örnekleri bu tür düşüncelerin bir ordunun varlığı için vazgeçilmez olmadığını göstermiştir. Burada bir önderlik düşüncesinin bir önderin yerine geçme olasılığı ve ikisi arasındaki ilişkiler üzerinde duracağız. Bir orduda bu libidinal etmenin, işleyen tek etmen olmadığında bile ihmal edilmesi yalnızca kuramsal bir unutma değil pratik bir tehlike gibi de görünmektedir. Alman bilimi kadar ruhbilimdışı olan Prusya militarizmi [Birinci] Dünya Savaşı'nda bunun sonuçlarının acısını çekmiş olabilir. Alman ordusunu harabeye çeviren savaş nevrozlarının bireyin orduda oynaması beklenen role karşı bir protesto olarak kabul edilmişti ve Simmel'in (1918) bildirdiğine göre adamlara üstlerinin kötü davranışı hastalığın itici güçlerinin başında sayılabilirdi. Eğer o nedenle libidonun istemlerinin önemi daha iyi takdir edilmiş olsaydı Amerikan Başkanı'nın düşlemsel On dört İlke'sine[3] belki de bu kadar kolay inanılmayacak ve narin aygıt Alman önderlerinin[4] elinde kırılmayacaktı.

Bu iki yapay grupta her bireyin bir yandan öndere (İsa, Başkomutan), öte yandan da grubun diğer üyelerine libidinal bağlarla bağlı olduğunu vurgulamak gerekir. Bu iki bağın birbiriyle nasıl bir ilişkide olduğu, aynı türden ve aynı değerde olup olmadıkları ve ruhbilimsel olarak nasıl tanımlanmaları gerektiği gibi sorular daha sonraki bir sorgulamaya saklanmalıdır. Ama şimdi bile daha önceki yazarlara grup ruhbiliminde önderin önemini yeterince değerlendirmedikleri için ılımlı bir sitemde bulunabiliriz; oysa bizim bunu araştırılacak ilk konu olarak seçmemiz bizi çok daha elverişli bir konuma ulaştırmıştır. Sanki grup ruhbiliminin temel görüngüsünün —bireyin grup içindeki özgürlük yoksunluğunun— bir açıklamasına götüren doğru yoldaymışız

[3][Ocak 1918'de Başkan Woodrow Wilson tarafından önerilen On Dört İlke büyük ölçüde değiştirilmiş olmakla birlikte I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren silah bırakışmasının ve Versailles barış antlaşmasının temelini oluşturmuştur.]

[4][Freud'un isteğiyle bu paragraf 1922'deki İngilizce çeviride bir dipnot olarak basılmıştır. Ancak gerek bu tarihten önce gerekse sonraki tüm Almanca basımlarda metin içinde yer almıştır. S.85'deki Editör'ün Notu'na bakınız.]

gibi görünmektedir. Eğer her birey iki yönden böyle şiddetli bir duygusal bağla bağlıysa onun kişiliğinde gözlemlenen sapma ve kısıtlanmayı bu ortama yormakta hiçbir zorluğumuz olmayacaktır.

Aynı etkinin, bir grubun temelinin içindeki libidinal bağlarda yattığının bir ipucu da en iyi askeri gruplarda incelenebilen panik görüngüsünde görülebilir. Bu türden bir grup çözülürse bir panik ortaya çıkar. Paniğin nitelikleri üstlerin verdiği hiçbir emrin artık dinlenmemesi, her bireyin kendi derdine düşmesi ve geri kalanları düşünmemesidir. Karşılıklı bağlar varolmayı sona erdirmiş, devasa ve anlamsız bir korku serbest kalmıştır. Bu noktada yine bunun tersinin doğru olduğu, korkunun tüm bağları ve başkalarını düşünme duygularını göz ardı ettirecek denli arttığı, biçiminde bir karşı çıkışta bulunulacaktır. McDougall (1920*a*, 24) hattâ paniği (her ne kadar askeri panik değilse de) çok vurgu yaptığı duyguların bulaşma yoluyla şiddetlenmesinin ("birincil endüksiyon") tipik bir örneği olarak kullandırır. Ama yine de bu ussal açıklama yöntemi burada çok yetersizdir. Açıklama gerektiren asıl soru korkunun neden böyle devasa bir hal aldığıdır. Tehlikenin büyüklüğü sorumlu olamaz çünkü şimdi paniğin kurbanı haline gelen aynı ordu daha önce aynı derecede büyük ya da daha büyük tehlikelerle karşılaşıp tam bir başarı elde etmiştir; tehdit eden tehlikeyle hiçbir ilişkisinin olmaması ve sıklıkla çok önemsiz nedenlerle ortaya çıkması paniğin temel niteliğidir. Panik korku içindeki bir birey yalnızca kendi çıkarını düşünmeye başlarsa, böyle yapmakla o ana dek tehlikeyi kendisine küçük gösteren duygusal bağların yok olduğuna tanık olur. Şimdi tehlikeyle karşılaşmada tek başına olduğundan kuşkusuz tehlikenin daha büyük olduğunu düşünecektir. O halde panik korkunun grubun libidinal yapısında bir gevşemeyi öngördüğü ve bu gevşemeye haklı bir biçimde tepki verdiği doğrudur; karşıt görüş —grubun libidinal bağlarının tehlike karşısındaki korku yüzünden yıkıldığı— ise çürütülebilmektedir.

Bir gruptaki korkunun endüksiyonla (bulaşma) devasa boyutlara ulaştığı tartışması bu sözlerle hiç de sona ermez. McDougall'ın görüşü tehlike gerçekten büyük olduğu ve grubun güçlü duygusal bağları bulunmadığında —örneğin bir tiyatroda ya da eğlence yerinde bir

yangın çıktığında koşullar gerçekleşir— duruma tümüyle uygun düşer. Ama gerçekten öğretici olan ve bizim amaçlarımız için kullanılabilecek en iyi örnek tehlike olağandan fazla bir derecede artmadığı ve sıklıkla daha önce karşılaşılmış olduğu halde bir askeri birliğin paniğe düştüğü durumdur. "Panik" sözcüğünün kullanımının açıkça ve kuşkuya yer bırakmayacak biçimde belirlenmiş olması beklenmemelidir. Bazen herhangi bir toplu korkuyu betimlemek için kullanılır, bazen tüm sınırları aştığında bir bireydeki korkuyu anlatmada ve sıklıkla bu ad, korku patlaması olayla orantılı olmadığı durumlara saklanır. Eğer "panik" sözcüğünü toplu korku anlamında alırsak çok kapsamlı bir benzetme geliştirebiliriz. Bir bireydeki korku ya bir tehlikenin büyüklüğü ya da duygusal bağların (libidinal yükler) kesintiye uğramasıyla kışkırtılır; ikincisine nevrotik korku ya da anksiyete diyoruz.[5] Tıpkı aynı biçimde panik de ya ortak tehlikede bir artış ya da grubu bir arada tutan duygusal bağların kayboluşu yüzünden çıkar ve bu ikinci durum nevrotik anksiyeteye benzer.[6]

McDougall (1920*a*) gibi paniği "grup aklı"nın en yalın işlevlerinden biri olarak tanımlayan herhangi bir kişi bu grup aklının en çarpıcı görünümlerinden birinde kendini yok ettiği gibi paradoksal bir konumda kalacaktır. Paniğin grubun çözülmesi anlamına geldiğinden kuşkulanmak olanaksızdır; o, grup üyelerinin başka durumlarda birbirine verdiği önemin sona ermesini içerir.

Bir panik çıkışının tipik bir örneği Hebbel'in Judith ile Holofernes'e ilişkin oyununa Nestroy'un yazdığı bir parodide bulunur. Bir asker: "General kafayı yitirmiş!"(*) diye bağırır ve bunun üzerine tüm Asurlular kaçmaya başlarlar. Önderin şu ya da bu biçimde yitimi, ona ilişkin kuşku doğması, tehlike aynı kaldığı halde paniğin çıkmasına neden olur; grup üyeleri arasındaki karşılıklı bağ, genellikle öndere

[5]Benim *Giriş Konferansları*'nın (1916-17) 25. Konferansına bakınız. [*P.F.K.*, **1**, s.389 v.s. Ancak bu görüşteki bir değişiklik için *Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'ye de bakınız (1926*d*), *a.g.e.* **11**, s.300-2.]

[6]Béla von Felszeghy'nin bir biçimde aşırı imgelemsel ama ilginç makalesi "Panik und Pankomplex"e (1920) bkz.

(*)["To lose one's head" aynı zamanda hem kafanın kesilmesi hem de baygınlık geçirmek anlamında kullanılır. —*çev.*]

olan bağla aynı zamanda yok olur. Grup, kuyruğu kopunca düşen Prens Rupert diye biri gibi tozlara karışır.

Dinsel bir grubun çözülmesini gözlemlemek o kadar kolay değildir. Kısa süre önce elime Londra Piskoposu tarafından önerilen, Katolik kökenli, *Karanlık Bastığında*[7] diye İngilizce bir kitap geçti. Kitap böyle bir olasılığın ve sonuçlarının zekice ve bana göre inandırıcı bir tablosunu çiziyor. Günümüzü anlattığı varsayılan roman İsa'nın ve Hıristiyan inancının düşmanlarından bir grubun Kudüs'te bir lahitin bulunmasını nasıl düzenlediklerini anlatır. Bu lahitte Arimathaea'li Yusuf'un, dindarca nedenlerle, gömüldükten üç gün sonra İsa'nın cesedini gizlice mezarından çıkardığını ve onu bu noktaya gömdüğünü itiraf eden bir yazıt bulunmaktadır. İsa'nın öldükten sonra dirildiği ve ilahi doğası böylece çürütülmüş olmaktadır ve bu arkeolojik keşfin sonuçları Avrupa uygarlığında bir sarsıntı ve de her tür suç ve şiddet eyleminde ancak sahtekarların komplosu ortaya çıkarıldıktan sonra durulan olağandışı bir artıştır.

Burada dinsel bir grubun başına geldiği varsayılan çözülmeye eşlik eden görüngü beklenildiği gibi korku değildir. Onun yerine öteki insanlara yönelik olarak daha önce İsa'nın eşit sevgisi sayesinde sergileyemedikleri acımasız ve düşmanca itkiler kendilerini göstermiştir.[8] Ama İsa'nın egemenliği boyunca bile inananlar topluluğuna ait olmayanlar, onu sevmeyenler ve onun sevmedikleri bu bağın dışında kalmıştır. Bu nedenle bir din, kendini sevgi dini diye de adlandırsa, kendisine ait olmayanlara sert ve sevgisiz olmak zorundadır. Aslında temelinde her din kucakladıkları için aynı biçimde sevginin dinidir; oysa ona ait olmayanlara karşı kıyıcılık ve hoşgörüsüzlük her dinde doğaldır. Kişisel olarak bu bize ne kadar zor gelirse gelsin inananları bu açıdan çok ağır biçimde suçlamamamız gerekir;

[7]["Guy Thorne"un (C. Ranger Gull'ın takma adı) 1903'de yayımlandığında son derece büyük satışlar yapan kitabı.]

[8]Hükümdarın babasal otoritesinin yok olmasından sonraki benzer görüngüler üzerine Federn'in *Die vaterlose Gesellschaft*'ında (1919) verilen açıklamalarla kıyaslayın.

inanmayanlar ve ilgisizler bu açıdan [kıyıcılık ve hoşgörüsüzlük açısından] ruhbilimsel olarak çok daha zengindirler. Eğer günümüzde hoşgörüsüzlük kendini önceki yüzyıllara göre o denli şiddetli ve kıyıcı bir biçimde göstermiyorsa bundan insanın tavırlarında bir yumuşama olduğu sonucunu pek de çıkaramayız. Bunun nedeni dinsel duygulardaki ve onlara bağımlı libidinal bağlardaki yadsınamaz zayıflamada aranmalıdır. Eğer bir başka grup bağı dinsel olanın yerini alacak olursa —ki toplumsal bağ bunu başaracak gibi görünmektedir— dışarıda kalanlara yönelik olarak Din Savaşları çağındaki kadar hoşgörüsüzlük olacaktır; eğer bilimsel görüşler arasındaki farklılıklar gruplar için benzer bir önem kazanabilseydi aynı sonuç bu yeni güdülenme için de yinelenirdi.

VI

DAHA BAŞKA SORUNLAR VE ÇALIŞMA ALANLARI

BURAYA KADAR iki yapay gruptan söz ettik ve her ikisine de iki tür duygusal bağın egemen olduğunu gördük. Bunlardan biri, önderle olan bağ, (en azından bu olgularda) diğerinden, grup üyeleri arasında bulunan bağdan, daha belirleyici bir etmen olarak görünüyor.

Şimdi grupların biçimbiliminde incelenmesi ve tanımlanması gereken daha pek çok şey kaldı. Basit bir insan topluluğunun, içinde bu bağlar oluşmadıkça bir grup sayılmaması biçimindeki araştırılmış olgudan başlamamız gerekiyordu ama herhangi bir insan topluluğunda bir ruhbilimsel grup oluşturma eğiliminin çok kolayca ortaya çıkabileceğini de kabul etmek zorundaydık. Dikkatimizi az ya da çok kararlı, kendiliğinden ortaya çıkan gruplara yöneltmek ve onların doğuş ve çözülme koşullarını incelemek zorundaydık. Her şeyin ötesinde bir önderi olan gruplarla öndersiz gruplar arasındaki ayrımı söz konusu etmeliydik. Önderleri olan grupların daha ilkel ve daha tam gruplar olup olmayabileceğini, diğerlerinde ise bir düşüncenin, bir soyutlamanın bir önderin yerini alıp alamayacağını (görünmez başlarıyla dinsel grupların bir geçiş evresi oluşturduğu bir durum) ve de çok sayıda insanın paylaşabileceği ortak bir eğilimin, bir isteğin aynı şekilde bir önderin yerine-geçeni olup olamayacağını düşünmemiz gerekiyordu. Ayrıca bu soyutlama, ikincil önder diyebileceğimiz bir figürde az ya da çok tam olarak biçimlenebilirdi ve düşünceyle önder arasındaki ilişkiden ilginç çeşitlemeler türeyebilirdi. Önder ya da deyim yerindeyse önder düşünce olumsuz da olabilirdi; belli bir kişiden ya da bir kurumdan nefret etmek aynı birleştirici biçimde işleyebilirdi ve olumlu bağlanmanın aynı duygusal bağlarını oluşturabilirdi. O zaman da yine bir önderin bir grubun varlığı için gerçekten

vazgeçilmez olup olmadığı sorusu —ve onunla birlikte başka sorular—ortaya çıkacaktı.

Ama grup ruhbilimi literatüründe kısmen ele alınmış tüm bu sorular ilgimizi bir grubun yapısında karşımıza çıkan temel ruhbilimsel sorulardan uzaklaştırmayı başaramayacak. Ve dikkatimiz ilk önce bizi bir grubu niteleyen şeyin libidinal bağlar olduğunun en doğrudan kanıtına götürmeyi vaat eden bir düşünce tarafından çekilecektir.

İnsanları genelde birarada tutan duygusal ilişkilerin doğasını gözlerimizin önünde tutalım. Schopenhauer'in ünlü donan kirpiler benzetmesine göre hiç kimse komşusuna çok fazla yakınlığa katlanamaz.[1]

Ruhçözümlemesinin kanıtları, iki insan arasında bir süre devam eden hemen her yakın duygusal ilişkinin —evlilik, arkadaşlık, anababalarla çocuklar[2] arasındaki ilişkiler— algıdan yalnızca bastırma sonucu kurtulan bir tiksinti ve düşmanlık duyguları kalıntısı içerdiğini göstermiştir.[3] Bu iş arkadaşları arasındaki yaygın çekişmelerde ya da bir astla üst arasındaki homurdanmalarda daha az kılık değiştirmiştir. Aynı şey insanlar daha büyük gruplar halinde bir araya geldiklerinde de olur. Ne zaman iki aile bir evlilikle birleşse her biri diğerinden daha üstün olduğunu ya da daha iyi bir soydan geldiğini düşünür. İki komşu kasabadan her biri ötekinin en kıskanç rakibidir; her küçük kanton diğerlerine aşağılamayla yukarıdan bakar. Yakından ilişkili ırklar birbirlerini bir kol boyu uzakta tutarlar; Güney Almanlar Kuzey Almanlara dayanamaz; İngiliz İskoç'a her türden imada bulunur; İspanyol

[1] "Bir kirpi topluluğu soğuk bir kış günü birbirlerinin sıcaklığından yararlansınlar ve donup ölmesinler diye birbirlerine sokulurlar. Ama hemen birbirlerinin onları yeniden uzaklaşmaya zorlayan dikenlerini fark ederler. Sıcaklık gereksinimi onları yeniden bir araya getirirken ikinci kötülük bir kez daha ortaya çıkar. Böylece bir dertten ötekine bir ileri bir geri gidip gelirler ta ki en katlanılabilir biçimde varolacakları ortalama bir uzaklığı keşfedinceye kadar." (*Parerga und Paralipomena*, II.Kesim, 31, "Gleichnisse und Parabeln".)

[2] Belki de tek istisna annenin oğluyla, narsisizme dayalı olan, daha sonraki rekabetten etkilenmeyen ve cinsel nesne seçiminde güdük bir girişimle pekişen ilişkisidir. [*Bkz.* Aşağıda s.281 ve *n.*8'e.]

[3] [Yalnızca 1921 basımında bu "bir kalıntı bırakır" ve yan cümlecik de "önce bastırma sayesinde yok edilen" biçimindedir.]

Portekizliyi[4] adamdan saymaz. Daha büyük farklılıkların, Fransızların Almanlara, Arî ırkın Yahudilere ve beyaz ırkların renklilere duyduğu gibi neredeyse başa çıkılmaz nefretlere yol açması artık bizi şaşırtmaz.

Bu düşmanlık başka koşullarda sevilen insanlara yöneldiğinde onu duygunun çifte değerliliği diye tanımlar ve olguyu, belki de fazla mantıklı bir tavırla, böyle yakın ilişkilerde ortaya çıkan çıkar çatışmalarına pek çok fırsat olmasıyla açıklarız. İnsanların ilişkide oldukları yabancılara yönelik gizlenmemiş antipati ve nefretlerini benlik-sevgisi —narsisizm— ifadesi sayabiliriz. Bu benlik-sevgisi bireyin korunması için çalışır ve sanki kendi özel gelişim çizgilerinden herhangi bir uzaklaşma o çizgilere yönelik bir eleştiri ve onların değiştirilmesi istemini içeriyormuş gibi davranır. Tam da farklılaşmanın bu ayrıntılarına böylesi bir duyarlılığın neden gösterilmesi gerektiğini bilmiyoruz ama tüm bu bağlantılarda insanların nefret etmeye hazır oluşun, kaynağı bilinmeyen ve insanın öğesel bir nitelik atfetme eğilimi taşıyacağı bir saldırganlığın kanıtlarını ortaya koymaları şaşmaz bir bulgudur.[5]

Ama bir grup oluştuğunda tüm bu hoşgörüsüzlük geçici ya da kalıcı olarak grup içinde yok olur. Bir grup oluşumu sürdükçe ya da genişledikçe gruptaki bireyler tekdüzeymişler gibi davranırlar, grubun öteki üyelerinin garipliklerine hoşgörü gösterirler, kendilerini onlarla eşit sayarlar ve onlardan hiçbir ayrılık duyumsamazlar. Narsisizmde böyle bir kısıtlama bizim kuramsal görüşlerimize göre yalnızca bir etmen tarafından üretilebilir, diğer insanlarla libidinal bir bağ tarafından. Kendine yönelik sevgi tek bir engel tanır: başkalarını sevmeyi, nesne sevgisini.[6] Hemen, çıkar topluluğunun kendisinin, herhangi bir libido eklentisi olmaksızın, başka insanlara hoşgörüyü ve onlara insaflı olmayı gerektirip gerektirmeyeceği sorusu ortaya

[4]["Küçük farklılıkların narsisizmi": bkz. Aşağıda s.281 ve *n*.9.]

[5]Yakınlarda yayımlanmış bir çalışmada, *Haz İlkesinin Ötesinde*'de [1920*g*; *P.F.K.*, **12**, 322-23] sevgi ve nefret kutuplaşmasını yaşam içgüdüleriyle ölüm içgüdüleri arasında varsayımsal bir karşıtlıkla ilişkilendirme girişiminde bulunmuş ve cinsel içgüdülerin birincilerin, yaşam içgüdülerinin en saf örneğini oluşturduğunu belirtmiştim.

[6]Benim narsisizm üzerine makaleme bakınız (1914*c*) [*P.F.K.*, **12**].

atılacaktır. Bu karşı çıkış yine de narsisizmin hiçbir kalıcı kısıtlanmasının bu şekilde etkilenmeyeceği çünkü bu hoşgörünün başka insanların işbirliğinden elde edilen kısa erimli avantajdan daha uzun süremeyeceği biçiminde yanıtlanabilir. Ama bu tartışmanın pratik önemi sanılandan azdır çünkü deneyimler, işbirliği olgularında çalışma arkadaşları arasında libidinal bağların düzenli olarak kurulduğunu ve aralarındaki ilişkiyi uzatıp yalnızca yararlı olandan ötede bir noktaya doğru güçlendirdiğini göstermiştir. Ruhçözümsel araştırmanın yakından bildiği üzere aynı şey bireysel libido gelişiminin akışı içinde insanların toplumsal ilişkilerinde de ortaya çıkar. Libido kendini büyük yaşamsal gereksinimlerin doyumuna iliştirir ve kendisine ilk nesne olarak bu süreçte bir payı olan kişileri seçer.[7] Ve bir bütün olarak insanlığın gelişiminde bencillikten özgeciliğe bir değişim oluşturma anlamında uygarlaştırıcı etmen olarak yalnızca sevgi rol oynar. Ve bu gerek kadınlar için, değerli hiçbir şeyi zedelememeyi içeren zorunluluklarıyla kadınlara yönelik cinsel sevgi, gerekse diğer erkeklere yönelik, ortak çalışmadan doğan cinselliği bozulmuş, yüceltilmiş eşcinsel sevgi için geçerlidir.

Bu nedenle eğer gruplarda narsisistik benlik-sevgisi grupların dışında işlemeyen kısıtlamalara uğruyorsa bu, bir grup oluşumunun temelinin grup üyeleri arasında yeni tür libidinal bağlardan ibaret olduğunun güçlü bir kanıtıdır.

İlgimiz şimdi bizi gruplarda oluşan bu bağların doğasının ne olabileceği biçimindeki zorlayıcı soruya yöneltiyor. Nevrozların ruhçözümsel incelemesinde bugüne dek hemen hemen yalnızca hâlâ doğrudan cinsel amaçlar güden sevgi içgüdülerinin nesnelerle yaptırdığı bağlarla uğraştık. Gruplarda bu türden cinsel amaçların söz konusu olmayacağı açıktır. Burada, her ne kadar bu bağlamda enerjisi daha az olmasa da, özgün hedeflerinden saptırılmış sevgi içgüdülerinden söz ediyoruz. Daha önce olağan cinsel nesne yükleri yelpazesinde içgüdünün cinsel amacından sapmasını temsil eden görüngüler gözlemlemiştik. Onları sevmenin dereceleri olarak

[7][Freud'un *Üç Deneme*'sine (1905*d*) bakınız. *P.F.L.*, 7, 144-5.]

tanımlamış ve egoya belli bir saldırıda bulunduklarını da ayrımsamıştık. Şimdi bu sevme görüngülerine dikkatimizi daha yakından yöneltecek ve onların arasında gruplar arasında var olan bağlara aktarılabilecek koşulları bulmayı umacağız. Ama aynı zamanda bu tür nesne yükünün, cinsel yaşamdan bildiğimiz gibi başka insanlarla duygusal bağın yalnızca bir türünü mü temsil ettiğini yoksa başka düzenekleri de hesaba katmamız mı gerektiğini bilmek isterdik. Ruhçözümlemesinden duygusal bağlar için başka düzeneklerin, yeterince bilinmeyen ve betimlemesi zor olan, sorgulanmasının ise bizi grup ruhbilimi konusundan bir süre uzaklaştıracağı *özdeşleşmeler* denen şeylerin de var olduğunu öğreniyoruz.

VII

ÖZDEŞLEŞME

ÖZDEŞLEŞME, ruhçözümlemesi tarafından başka bir kişiyle duygusal bir bağın en erken ifadesi olarak bilinir. Oedipus karmaşasının erken öyküsünde rol oynar. Küçük bir oğlan babasına özel bir ilgi sergileyecektir; onun gibi büyümek ve onun gibi olmak ve her yerde onun yerini almak ister. Basit olarak kendi ülküsü olarak babasını seçtiğini söyleyebiliriz. Bu davranışta babasına (ve genelde erkeklere) yönelik edilgen ya da dişil hiçbir tutum yoktur; tersine tipik olarak erildir. Yolunu hazırladığı Oidipus karmaşasına çok iyi uyar.

Babayla bu özdeşleşmeyle aynı zamanda ya da biraz sonra oğlan annesine yönelik olarak bağlanma [anaklitik] türüne[1] uyan gerçek bir nesne-yükü geliştirmeye başlamıştır. Bu nedenle çocuk o zaman ruhbilimsel olarak farklı iki bağ geliştirir: annesine yönelik doğrudan bir cinsel nesne-yükü ve babasıyla onu kendisine örnek alan bir özdeşleşme. İkisi bir süre herhangi bir karşılıklı etkileme ya da girişim olmaksızın yan yana var olurlar. Zihinsel yaşamda bir tekleşmeye doğru karşı konulmaz bir ilerlemeyle sonunda bir araya gelirler ve etkileşimlerinden normal Oidipus çatışması doğar. Küçük oğlan babasının kendisiyle annesi arasında durduğunu ayrımsar. Babasıyla özdeşleşmesi o zaman düşmanca bir renk alır ve annesinin açısından da babasının yerine geçme isteğiyle özdeş hale gelir. Aslında özdeşleşme ta başından beri çifte değerlidir; birinin ortadan kalkması isteğine dönüştüğü kadar kolaylıkla bir zarafet ifadesine de dönüşebilir. Libido örgütlenmesinin ilk evresi, oral evrenin bir türevi gibi davranır; orada da özlediğimiz nesne ve ödül yenip sindirilir ve

[1] [Freud'un narsisizm üzerine makalesinin (1914*c*) II.Kesimine bakınız. *P.F.K.*, **11**, 77-82; ayrıca aşağıda s.184 ve *n*.1'e de bkz.]

böylece de yok edilmiş olur. Bildiğimiz gibi yamyam bu noktada kalmıştır; düşmanları için yutucu bir duygusu vardır ve yalnızca sevdiği insanları yiyip yutar.[2]

Babayla bu özdeşleşmenin sonraki öyküsü kolayca gözden kaçabilir. Oidipus karmaşası tersine dönebilir ve baba dişil bir tutumun nesnesi, doğrudan cinsel içgüdülerin doyum aradığı bir nesne olarak alınabilir; bu durumda babayla özdeşleşme babayla bir nesne bağının habercisi haline gelmiştir. Aynı şey gerekli yerine koymalarla kız bebek için de geçerlidir.[3]

Babayla özdeşleşmeyle babanın bir nesne olarak seçimi arasındaki ayrımı bir denklem içine yerleştirmek kolaydır. İlk durumda kişinin babası olmak istediğidir; ikinci durumda ise sahip olmak istediği. Yani ayrım bağın egonun öznesine mi nesnesine mi iliştirildiğine dayanmaktadır. Bu nedenle birinci türden bağ herhangi bir cinsel nesne seçimi yapılmadan önce de olasıdır. Ayrıma açık bir metapsikolojik temsil sunmak çok daha zordur. Yalnızca özdeşleşmenin bir model olarak alınmış olan bir kişiye göre insanın kendi egosunu biçimlendirmeye kalkıştığını anlayabiliriz.

Özdeşleşmeyi bir nevrotik belirtinin yapısında ortaya çıktığı oldukça karmaşık bağlantılarından kurtaralım. Küçük bir kızın (şimdiki zaman için konuşacağız) annesiyle aynı ıstırap verici belirtiyi —örneğin aynı işkence edici öksürük— geliştirdiğini varsayalım. Bu değişik yollardan ortaya çıkabilir. Özdeşleşme, Oidipus karmaşasından gelebilir; bu durumda kızın tarafında annenin yerini almak için düşmanca bir arzuyu belirler ve belirti babasına yönelik nesne sevgisini ifade eder ve bir suçluluk duygusunun etkisi altında annesinin yerini alma arzusuna gerçeklik kazandırır: "Annen olmak istedin işte şimdi —en azından ıstırapların söz konusu olduğunda— *onun*." Bu bir histerik belirtinin tam düzeneğidir. Ya da belirti sevilen insanınkinin aynı olabilir; böylece, örneğin Dora[4] babasının öksürüğünü taklit eder. Bu

[2]Benim *Üç Deneme*'me (1905*d*) [*P.F.L.*, **7**, 117] ve Abraham'a (1916) bakınız.

[3][Hem olumlu hem de olumsuz biçimlerini de kapsayan "tam" Oidipus karmaşası *Ego ve İd*'in (1923*b*) III.Bölüm'ünde tartışılmıştır. *P.F.K.*, **12**, 357-61.]

[4]Benim "Bir Histeri Olgusunun Çözümlemesinin Parçası"nda (1905*e*) [*P.F.L.*, **8**, 119-20].

durumda olayı yalnızca nesne seçimi yerine *özdeşleşme ortaya çıkmış ve nesne seçimi özdeşleşmeye gerilemiştir* diye betimleyebiliriz. Özdeşleşmenin duygusal bağın en eski ve en özgün türü olduğunu öğrenmiş olduk; sıklıkla, belirtilerin yapılandığı, yani bastırmanın bulunduğu ve bilinçdışı düzeneklerinin egemen olduğu koşullarda nesne seçimi geriye, özdeşleşmeye döner — ego nesnenin niteliklerini kendi üzerine alır. Bu özdeşleşmelerde egonun bazen sevilmeyen bazen de sevilen kişiyi kopya etmesi dikkate değer. Her iki olguda da özdeşleşmenin yalnızca kısmi ve son derece kısıtlı bir özdeşleşme olması ve yalnızca nesnesi olan kişinin tek bir çizgisini ödünç alması bizim için çarpıcıdır.

Belirti oluşumunun, özdeşleşmenin, kopya edilen kişiyle herhangi bir nesne ilişkisini tümüyle bir yana bıraktırdığı özellikle sık ve önemli üçüncü bir türü vardır. Örneğin, bir yatılı okulda kızlardan birinin gizlice sevdiği birinden kıskançlığını uyaran bir mektup aldığını ve buna bir histeri nöbetiyle tepki verdiğini varsayın; sonra arkadaşlarından konuyu bilen bazıları da, bizim deyişimizle, zihinsel bir bulaşmayla nöbet geçirirler. Düzenek kendini aynı konuma koyma olasılığı ya da arzusuna dayanan özdeşleşmedir. Öteki kızlar da gizli bir aşk olayına sahip olmayı arzu edeceklerdir ve bir suçluluk duygusunun etkisi altında aşkın içerdiği ıstırabı da kabul edeceklerdir. Belirtiyi sempati nedeniyle aldıklarını varsaymak yanlış olurdu. Tersine sempati yalnızca özdeşleşmeden doğar ve bu, bu türden bulaşma ya da taklidin bir kızlar okulundaki arkadaşlar arasında bulunandan çok daha az sempatinin bulunduğu ortamlarda da ortaya çıkmasıyla kanıtlanır.(*) Bir ego bir başkasıyla bir noktada bir benzerlik —örneğimizde benzer bir duyguya açık oluş noktasında— algılamıştır; bunun üzerine bu noktada bir özdeşleşme kurulur ve hastalandırıcı ortamın etkisi altında, bir egonun üretmiş olduğu belirtiyle yer değiştirilir. Belirti aracılığıyla özdeşleşme böylece iki ego arasında bastırılmış olarak tutulması gereken bir örtüşme noktasının işareti haline gelir.

(*)[Psikiyatri servisinde yatan hastaları kastediyor. Freud *Düşlerin Yorumu*'nda bu örneği psikiyatri servisinde yatan hastalar arasında bir belirtinin kopya edilmesi biçiminde verir. *P.F.K.*, **4**, 200. —*çev.*]

Bu üç kaynaktan öğrendiklerimiz aşağıdaki gibi özetlenebilir. Birincisi, özdeşleşme bir nesneyle duygusal bağın başlangıçtaki biçimidir; ikincisi, gerileyici bir biçimde, deyim yerindeyse nesnenin egoya içealımıyla, libidinal bir nesne bağının yerine-geçeni haline gelebilir; üçüncüsü, cinsel içgüdü nesnesi olmayan bazı başka insanlarla paylaşılan ortak bir niteliğin her yeni algılanışında ortaya çıkabilir. Bu ortak nitelik ne denli önemliyse bu kısmi özdeşleşme o denli başarılı olur ve böylece yeni bir bağın başlangıcını temsil edebilir.

Daha önce bir grubun üyeleri arasındaki karşılıklı bağın bu tür önemli bir duygusal ortak niteliğe dayalı özdeşleşme doğasında olduğunu sezinlemeye başlamıştık ve bu ortak niteliğin de önderle bağın doğasında yattığından kuşkulanabiliriz. Bir başka kuşku, özdeşleşme sorununu bitirmekten çok uzak olduğumuzu ve ruhbilimin "empati [*Einfühlung*]" adını verdiği ve başka insanların içindeki, doğamız gereği bizim egomuza yabancı şeyleri anlamamızda en büyük rolü oynayan süreçle karşı karşıya olduğumuzu bize söyleyebilir. Ama burada kendimizi özdeşleşmenin yakın duygusal etkileriyle sınırlayacak ve entelektüel hayatımız için önemini bir yana bırakacağız.

Daha önce ara sıra daha zor psikozlar sorununa saldırmış olan ruhçözümsel araştırma, hemen kavranabilir olmayan bazı başka olgularda da özdeşleşmeyi bize sergileyebilmiştir. Daha ileri düşüncelerimiz için malzeme olarak bu olgulardan ikisini ayrıntılı biçimde ele alacağım.

Geniş bir olgu sınıfında erkek eşcinselliğinin doğuşu şöyledir.[5] Genç bir erkek Oidipus karmaşası anlamında annesine alışılmadık derecede uzun süre ve yoğun biçimde kilitlenmiştir. Ama sonunda erinliğin bitmesinden sonra annesini bazı başka cinsel nesnelerle değiştirme zamanı gelmiştir. Her şey ansızın tersine döner: genç adam annesini terk etmez, kendini onunla özdeşleştirir; kendini ona

[5][Freud'un Leonardo üzerine çalışmasının (1910c) III. Bölümüne bakınız: *P.F.K.*, *15*. Eşcinselliğin doğuşunun diğer düzenekleri için Freud (1920*a*) *a.g.e.*, **10**. 331 ve (1922*b*)'ye *a.g.e.*, **11**. 190-2 bakınız.]

dönüştürür ve şimdi egosunu onun için yer değiştirebileceği ve annesinden gördüğü sevgi ve özeni uygulayabileceği nesneler arar. Bu, insan ne kadar sık isterse o denli sık doğrulanabilecek ve doğal olarak ani değişim için ortaya atılabilecek organik itici güç ve güdüler hakkında herhangi bir savdan tümüyle bağımsız, sık görülen bir süreçtir. Bu özdeşleşmenin çarpıcı bir yanı kapsamının genişliğidir; egoyu önemli özelliklerinden biri —cinsel nitelik— açısından o güne dek nesne olanın modeline göre yeniden biçimlendirir. Bu süreçte nesnenin kendisinden vazgeçilir — tümüyle mi yoksa yalnızca bilinçdışında korunma anlamında mı olduğu bu tartışmanın dışında kalan bir sorundur. Terk edilmiş ya da yitirilmiş bir nesneyle ya da o nesnenin yerine-geçeni ile özdeşleşme —onu egonun içine alma— aslında artık bizim için bir yenilik değil. Böyle bir süreç bazen küçük çocuklarda doğrudan gözlemlenebilir. Kısa süre önce bu tür bir gözlem *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*'de yayımlanmıştı. Bir kedi yavrusunu yitirdiği için üzgün olan bir çocuk doğrudan doğruya şimdi kendisinin kedi yavrusu olduğunu bildirmiş, buna uygun olarak dört ayak üzerinde yürümeye, yemeğini masada yememeye vb. başlamıştı.[6]

Nesnenin böyle içe alımının bir başka örneği melankolinin,[7] ilginç nedenleri arasında en kayda değer olanı sevilen bir nesnenin gerçek ya da duygusal yitimi bulunan bir duygulanımın analizi tarafından sağlanmıştır. Bu olguların önde gelen niteliği durmak bilmez bir özeleştiri ve acı bir kendine kusur bulmayla birleşmiş egonun kıyıcı bir kendini değersizleştirmesidir. Çözümlemeler, bu aşağılamalar ve kusur bulmaların en dipte nesneye uygulandığını ve egonun ondan öç almasını temsil ettiğini göstermiştir. Başka bir yerde söylediğim gibi nesnenin gölgesi egonun üzerine düşmüştür.[8] Nesnenin içe alımı burada yanılınması olanaksız biçimde açıktır.

---

[6] Marcuszewicz (1920).

[7] [Freud "melankoli" terimini alışkanlıkla şimdi "depresyon" olarak tanımlanabilecek durumlar için kullanır.]

[8] "Yas ve Melankoli"ye bakınız (1917*e*) [*P.F.K.*, **12**, 249].

Ama bu melankoliler bize daha sonraki tartışmalarımız için önemli olabilecek başka bir şeyler de gösterirler. Bize egonun bölündüğünü, iki parçaya ayrıldığını, bunlardan birinin diğerine öfkelendiğini gösterirler. Bu ikinci parça içe alımla değişmiş ve yitik nesneyi içeren parçadır. Ama bu denli acımasızca davranan parça bizim yabancımız değildir. Vicdanı, ego içindeki, hiçbir zaman bu denli durmak bilmez ve haksız olmasa da normal zamanlarda da egoya karşı eleştirel bir tutum takınan eleştirel bir öğeyi içerir. Daha önceki fırsatlarda[9] böyle bazı öğelerin egomuzun içinde gelişip kendini egonun geri kalanından ayırdığı ve onunla çatışma içine girdiği biçiminde bir varsayım oluşturmaya yöneltilmiştik. Ona "ego ülküsü" demiş ve işlevler yoluyla ona öz-gözlemleme, ahlâki vicdan, düşlerin sansürü ve bastırmada temel etkiyi yüklemiştik. Çocuksu egonun kendine yeterliğin keyfini yaşadığı özgün narsisizmin mirasçısı olduğunu söylemiştik; giderek çevrenin etkileriyle çevrenin egoya dayattığı ve egonun her zaman ulaşamadığı istemlerini bir araya getirir; öyle ki bir insan kendi egosuyla doyum sağlayamazsa egodan farklılaşmış olan ego ülküsünden de doyum elde edebilir. Ayrıntılı olarak göstermiş olduğumuz gibi gözetlenme sanrılarında bu öğenin çözülmesi belirgin hale gelmiş ve böylece kökeninin üstün güçlerin, her şeyin ötesinde de anababaların[10] etkisinde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Ama bu ego ülküsü ile gerçek ego arasındaki uzaklığın bir bireyden diğerine çok değişken olduğunu ve çoğu insanda ego içindeki bu farklılaşmanın çocuklardan daha ileri gitmediğini eklemeyi unutmamamız gerekir.

Ama önce bu malzemeyi grupların libidinal örgütlenmesini anlamak için kullanabiliriz nesneyle ego arasındaki karşılıklı ilişkinin bazı başka örneklerini de hesaba katmalıyız.[11]

---

[9]Benim narsisizm (1915*c*) [*P.F.K.*, **12**, 91-92] üzerine makalemde ve "Yas ve Melankoli"de (1917*e*) [*a.g.e.* **12**, 248].

[10]Benim narsisizm üzerine makalemin III. Kesimi [(1914*c*) *P.F.K.*, **12**].

[11]Özdeşleşmenin doğasını patolojiden alınan bu örneklerle tüketmediğimizin bunun sonucunda da grup oluşumu bilmecesinin bir kısmını dokunmadan bıraktığımızın ayırdındayız. Bu noktada çok daha kökten ve kapsamlı bir ruhbilimsel çözümleme araya

girmeliydi. Bir yol özdeşleşmeden, taklit yoluyla empatiye, yani sayesinde bir başka zihinsel yaşama yönelik herhangi bir tutumu benimseyebildiğimiz düzeneğin kavranmasına götürür. Dahası burada var olan özdeşleşmelerin görünümlerinde hâlâ açıklanması gereken pek çok şey vardır. Bunlar, başka şeylerin yanında, kişinin kendini özdeşleştirdiği kişilere yönelik olarak saldırganlığını kısıtlama ve onları koruyup yardım etme sonucunu doğurur. Klan duygusunun temelinde yatanlar gibi böyle özdeşleşmelerin incelenmesi Robertson Smith'i (*Akrabalık ve Evlilik*, 1885) bu özdeşleşmelerin [klan üyelerinin] ortak bir öze sahip olduklarını bilmelerine dayandığı hattâ bu nedenle ortak yenmiş bir yemek tarafından yaratılmış olabildiği biçimindeki şaşırtıcı buluşu yapmaya yöneltmiştir. Bu özellik bu tür özdeşleşmeyi *Totem ve Tabu*'da [(1912-13), *P.F.K.*, **14**] inşa ettiğim insan ailesinin erken tarihi ile bağlantılandırmayı olası kılar.

VIII

ÂŞIK OLMA VE HİPNOZ

KEYFİ OLDUĞUNDA bile dilin kullanımı bir tür gerçeklik için gerçek kalır. Örneğin bizim de kuramsal olarak sevgi diye gruplandırdığımız pek çok duygusal ilişki türüne "sevgi" adını verir; ama sonra yine de bu sevginin gerçek, hakiki, güncel sevgi olup olmadığından kuşkulanır ve böylece sevgi görüngüleri yelpazesi içinde büyük bir olasılıklar skalası bulunduğunu ima eder. Kendi gözlemlerimizle aynı keşfi yapmakta hiçbir güçlüğümüz olmayacak.

Bir olgu grubunda âşık olma, cinsel içgüdüler açısından doğrudan cinsel doyum arayan bir nesne yüküdür ve bu yük bu amaca ulaşıldığında tükenir; bu sıradan, kösnül sevgi denilen şeydir. Ama bildiğimiz gibi libidinal durum nadiren bu denli basit kalır. Henüz tükenmiş olan gereksinimin yeniden canlanacağına kesinlikle güvenebiliriz ve bu da hiç kuşkusuz cinsel nesne üzerine kalıcı bir yük yöneltmenin ve onu tutkusuz aralıklarda da "sevme"nin ilk güdüsü olacaktır.

Buna insanın erotik yaşamının izlediği gelişimin çok dikkate değer seyrinden türeyen bir başka etmeni eklememiz gerekir. Genellikle çocuk beş yaşına geldiğinde sona eren ilk evresinde çocuk ilk sevgi nesnesini anababasının birinde ya da ötekinde bulmuştur ve tüm cinsel içgüdüleri doyum istemleriyle bu nesnede birleşmiştir. Daha sonra başlayan bastırma, çocuğu bu çocuksu cinsel hedeflerin pek çoğundan vazgeçmeye zorlar ve geride anababasıyla ilişkisinde derin bir değişiklik bırakır. Çocuk hâlâ anababasına bağlı kalır ama "amaçlarına ket vurulmuş" diye tanımlanabilecek içgüdülerle. Sevgisinin bu nesnelerine yönelik olarak bundan sonra duyumsayacağı duygular "sevecen" niteliktedir. Daha eski "kösnül" eğilimlerin bilinçdışında az ya da

çok güçlü biçimde korunmuş olarak kaldığı ve belli bir anlamda özgün akımın tümünün var olmayı sürdürdüğü iyi bilinir.[1]

Bildiğimiz gibi erinlikte doğrudan cinsel amaçlara yönelik yeni ve çok güçlü itkiler oluşur. Şanssız olgularda, kösnül bir akım biçiminde, sürmekte olan "sevecen" duygu eğilimlerinden ayrı kalırlar. O zaman önümüzde iki cephesini belli edebiyat okullarının büyük bir keyifle çizdiği bir tablo buluruz. Bir adam derinden saygı duyduğu ama kendisini cinsel etkinlikler için uyarmayan kadınlara duyarlı bir heyecan gösterecek ve yalnızca "sevmediği" ve pek az düşündüğü hattâ aşağıladığı kadınlara karşı güçlü olabilecektir.[2] Ancak daha sık olarak ergen, kösnül olmayan, göksel sevgiyle kösnül, dünyevi sevgi arasında belirli derecede bir bireşim oluşturmayı başaracak ve cinsel nesneleriyle ilişkisi, ket vurulmamış içgüdülerle amaçlarına ket vurulmuş içgüdülerinin etkileşimi tarafından belirlenecektir. Bir insanın salt kösnül arzusuna karşılık sevgisinin derinliği, amacına ket vurulmuş sevecen içgüdülerine düşen payın büyüklüğüyle ölçülebilir.

Bu âşık olma sorunuyla bağlantılı olarak her zaman cinsel aşırı değerlendirme görüngüsüyle —sevilen nesnenin belli oranda eleştiriden kurtulmanın tadını çıkarması, tüm niteliklerinin sevilmeyen insanlarınkinden ya da sevilmediği zamanlarda kendi niteliklerinden çok üstün bulunması olgusuyla— sarsılmışızdır. Eğer kösnül itkiler az ya da çok etkin biçimde bastırılmış ya da bir kenara bırakılmışsa, nesnenin manevi değerleri yüzünden kösnül olarak sevildiği yanılsaması üretilir; oysa aslında o manevi değerler kösnül açıdan çekiciliği yüzünden ona ödünç verilmiştir.

Bu açıdan yargılamayı yanıltan eğilim *ülküselleştirme* eğilimidir. Ama şimdi yolumuzu daha kolay bulabiliriz. Nesnenin kendi egomuzla aynı biçimde ele alındığını görüyoruz; öyle ki sevdiğimizde önemli miktarda narsisistik libido nesnenin üzerine taşar.[3] Hattâ çoğu

[1] Benim *Üç Deneme*'me bakınız (1905*d*) [*P.F.L.*, **7**, 119].

[2] "Sevgi Alanında Evrensel Aşağılama Eğilimi Üzerine" (1912*d*) [*P.F.L.*, **7**, 251].

[3] [Freud'un narsisizm üzerine makalesinin (1914*c*) III.Kesimine bkz. *P.F.K.*, **12**, 79-80.]

sevgi seçimi türlerinde nesnenin kendi ego ülkümüzün bazı ulaşılamamış kesimlerinin yerine-geçeni olarak hizmet ettiği çok açıktır. Onu kendi egomuzun ulaşmaya çabaladığı ve şimdi kendi narsisizmimizi doyurmak için bu dolambaçlı yoldan elde edeceğimiz mükemmellikler yüzünden severiz.

Cinsel aşırı değerlendirme ve âşık olma daha da artacak olursa tablonun yorumu daha da yanılınmaz bir hal alır. Eğilimleri doğrudan cinsel doyum olan itkiler şimdi örneğin genç bir adamın duyarlı tutkusunda her zaman olduğu gibi tümüyle geri plana itilebilir; ego giderek daha gösteriş sevmez ve alçakgönüllü, nesne de daha yüce ve değerli bir hal alır, ta ki sonunda nesne egonun tüm benlik-sevgisini ele geçirene kadar; böylece egonun kendini feda etmesi de doğal bir sonuç halini alır. Deyim yerindeyse nesne egoyu tüketmiştir. Her âşık olma olgusunda alçakgönüllülük, narsisizmin kısıtlanması ve kendini yaralama çizgileri ortaya çıkar; uç örneklerde onlar yalnızca şiddetlendirilmiş olur ve kösnül istemlerin geri çekilmiş olmasının sonucunda tek başlarına bir üstünlük içinde kalırlar.

Bu özellikle mutsuz ve doyurulamayan sevgilerde kolaylıkla ortaya çıkar; çünkü her şeye karşın her cinsel doyum her zaman cinsel aşırı değerlendirmede bir azalmayı da içerir. Egonun nesneye bu, artık soyut bir düşünceye yüceltilmiş bir adanmadan ayırt edilemeyen "adanma"sıyla aynı zamanda ego ülküsüne ayrılmış işlevler tümüyle çalışmaz olur. Bu öğenin uyguladığı eleştiri sessizdir; nesnenin yaptığı ve istediği her şey doğru ve kusursuzdur. Nesne uğruna yapılan hiçbir şeye vicdan uygulanamaz; sevginın körlüğü içinde insafsızlık, kıyıcılık derecesine ulaşır. Tüm durum bir formülde tam olarak özetlenebilir: *Nesne ego ülküsünün yerine konmuştur.*

Şimdi özdeşleşme ile âşık olmanın, "hayranlık" ya da "kölelik"[4] diye betimlenebilecek bu uç gelişimleri arasındaki farkı kolayca tanımlayabiliriz. Birinci durumda ego kendisini nesnenin nitelikleriyle zenginleştirmiş, nesneyi Ferenczi'nin [1909] ifadesiyle "içe

[4][Sevgi "köleliği" Freud tarafından "Bekaret Tabusu" üzerine makalesinde (1918*a*) tartışılmıştır. *P.F.L.*, 7, 265-6.]

almış"tır. İkinci durumda ego fakirleşmiş, kendini nesneye teslim etmiş, nesneyi kendisinin en önemli bileşeninin yerine geçirmiştir. Ancak biraz daha derinlemesine düşününce bu tür bir özetlemenin aslında var olmayan karşıtlaştırmalar yarattığı ortaya çıkar. Ekonomik olarak hiçbir fakirleşme ya da zenginleşme sorunu yoktur; hattâ uç bir âşık olma olgusunu egonun nesneyi içe aldığı bir durum olarak tanımlamak olasıdır. Bir başka ayrım belki konunun esası açısından daha uygun düşer. Özdeşleşme olgusunda nesne yitmiş ya da terk edilmiştir; sonra egonun içinde yeniden kurulur ve ego kendisinde yitirilmiş nesne örneğine göre bir değişim oluşturur. Diğer olguda nesne korunmuştur ve onun ego tarafından ego pahasına bir aşırı yüklenmesi söz konusudur. Ama burada da bir güçlük kendini ortaya koyar. Özdeşleşmenin nesne yükünden vazgeçilmesini öngördüğü kesin değil midir? Nesne korunduğunda hiçbir özdeşleşme olmayabilir mi? Ve bu ince sorunun tartışmasına dalmadan önce bir başka seçeneğin, yani *nesnenin egonun mu yoksa ego ülküsünün mü yerine konduğu* seçeneğinin konunun özünü daha iyi kucaklayacağı algısı bizim tarafımızdan anlaşılmaya başlar.

Âşık olmadan hipnoza doğal olarak yalnızca kısa bir adım vardır. İkisinin uzlaştığı noktalar açıktır. Sevilen nesneye yöneltilenin aynı âciz boyun eğme, aynı itaat, aynı eleştiri yoksunluğu hipnozcuya da yöneltilir. Öznenin kendi inisiyatifinin aynı çökertilmesi görülür; hipnozcunun ego ülküsünün yerine adım attığından hiç kimse kuşkulanmaz. Yalnızca hipnozda her şey daha açık ve daha şiddetlidir; öyle ki âşık olmayı hipnoz aracılığıyla açıklamak bunun tersinden daha doğru olur.[5] Hipnozcu tek nesnedir ve ondan başka hiç kimseye dikkat edilmez. Egonun istediği ya da hak iddia ettiği her şeyi düşsel bir biçimde yaşaması olgusu bize ego ülküsünün işlevleri arasında gerçeği

[5]Bkz. "Düşler Kuramına Metapsikolojik Bir Ek" (Freud 1917*d*) [*P.F.K.*, **12**, 234] – [1923'de *eklenen*:] Ancak bu işlevin ego ülküsüne yakıştırılmasının haklı olup olmadığı konusunda biraz kuşku bulunmaktadır. Bu nokta daha kapsamlı tartışmayı gerektirir. [*Ego ve İd*'in (1923*b*) işlevin kesinlikle ego'ya yüklendiği III. Bölümüne bakınız. *P.F.K.*, **12**, 354 *n*2.]

sınama işinden söz etmeyi unuttuğumuzu hatırlatır. Eğer gerçekliği, olağan olarak gerçeği sınama görevini yerine getiren zihinsel öğe tarafından garanti edilmişse egonun onun gerçek bir algısını edinmesinde şaşacak bir şey yoktur. Cinsel amaçlarına ket vurulmamış itkilerin tümden yokluğu görüngülerin uç derecedeki saflığına daha da katkıda bulunur. Hipnotik ilişki sevilen birine cinsel doyum hariç sınırsız bir bağlanmadır; oysa gerçek âşık olma olgusunda bu tür doyum yalnızca geçici olarak geride bırakılır ve daha ileri bir zamanda olası bir amaç olarak geri planda kalır.

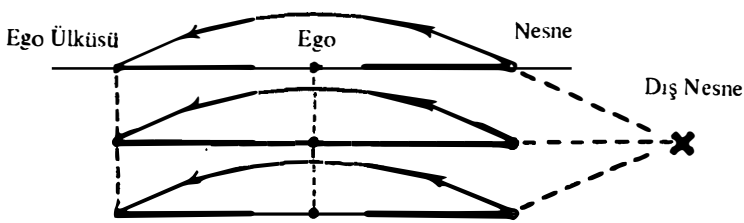
Ama öte yandan hipnotik ilişkinin iki birey arasında (deyim yerindeyse) bir grup oluşumu olduğunu da söyleyebiliriz. Hipnoz, grup oluşumuyla karşılaştırmak için iyi bir nesne değildir çünkü onunla özdeş olduğunu söylemek daha doğrudur. Grubun karmaşık dokusundan bizim için bir öğeyi —bireyin öndere karşı davranışını— yalıtır. Hipnoz, tıpkı âşık olmaktan doğrudan cinsel eğilimlerin olmamasıyla ayrıldığı gibi, grup oluşumundan da bu sayısal kısıtlamayla ayrılır. Bu açıdan ikisi arasında ortada bir yer alır.

İnsanlar arasında bu kalıcı bağları gerçekleştirenin kesinlikle şu amaçlarına ket vurulmuş cinsel itkiler olduğunu görmek ilginçtir. Ama bu, onların tam doyum elde edememesi olgusundan kolayca anlaşılabilir oysa amaçlarına ket vurulmamış cinsel itkiler cinsel amaca her ulaşıldığında enerji deşarjı sayesinde olağandışı bir indirgenmeye uğrarlar. Doyurulduğu zaman sönmek kösnül (cinsel) sevginin yazgısıdır; kalıcı olabilmesi için başlangıçtan itibaren salt sevecen öğelerle —yani amaçlarına ket vurulmuş öğelerle— karıştırılmalı ya da kendisi bu türden bir değişime uğramalıdır.

Kendisi buraya dek doğrudan cinsel eğilimleri dıştalanmış bir âşık olma hali diye vermiş olduğumuz mantıksal açıklamaya uymayan bazı nitelikler sergilemese grupların libidinal yapısı bilmecesini hipnoz bizim için hemen çözerdi. Hipnozda hâlâ açıklanmamış ve gizemli diye tanımlamamız gereken pek çok şey bulunur. Üstün gücü olan birisiyle güçsüz ve umarsız biri arasındaki ilişkiden türeyen ek bir felç öğesi içerir — ki bu hayvanlarda ortaya çıkan korku hipnozuna bir

geçiş sağlayabilir. Üretiliş biçimi ve uykuyla ilişkisi açık değildir ve bazı insanların hipnoza açık olmalarına karşın bazılarının ona tümüyle direnmesindeki şaşırtıcı yol, hipnozda gerçekleşen ve belki de tek başına sergilediği libido tutumlarının saflığını mümkün kılan hâlâ bilinmeyen bazı etmenleri işaret etmektedir. Başka bakımlardan mükemmel telkinsel boyun eğme olduğu zaman bile hipnotize edilen kişinin ahlâki vicdanının direnç gösterebilmesi de dikkate değer. Ama bu, genellikle uygulandığı biçimiyle hipnozda olup biten şeyin yalnızca bir oyun, yaşam için çok daha önemli başka bir konumun gerçekdışı bir tıpkıbasımı olduğu yolunda bazı bilgilerin korunması yüzünden olabilir.

Önceki tartışmalardan sonra grupların ya da en azından buraya kadar sözü edilen grupların —yani bir önderi olan ve çok fazla "örgütlenme" aracılığıyla ikincil olarak bir bireyin özelliklerini edinememiş grupların— libidinal yapıları için bir denklem verebilecek bir konumdayız. *Bu tür bir birincil grup bir ve aynı nesneyi ego ülkülerinin yerine geçirmiş ve bunun sonucunda kendilerini birbirlerinin egolarında birbirleriyle özdeşleştirmiş bireyler topluluğudur.* Bu durum grafik temsili hak ediyor:

IX

SÜRÜ İÇGÜDÜSÜ

BU DENKLEMLE grup bilmecesini çözdüğümüz yanılsamasıyla uzun süre sevinemeyiz. Aslında yaptığımız tek şeyin, sorunu, hakkındaki pek çok noktanın aydınlatılması gereken hipnoza kaydırmak olduğu yolundaki ani ve rahatsız edici anıdan kurtulmak olanaksızdır. Şimdi de başka bir karşı çıkış bizim bundan sonraki yolumuzu gösteriyor.

Gruplarda gözlemlediğimiz yoğun duygusal bağların onların bir niteliğini —üyelerindeki bağımsızlık ve inisiyatif yoksunluğunu, tümünün tepkilerinin benzerliğini, deyim yerindeyse grup bireyleri düzeyine indirgenmelerini— açıklamaya yeterli olduğu söylenebilir. Ama bir bütün olarak baktığımızda bir grup bize bundan fazlasını gösterir. Bazı özellikleri —entelektüel yetenek zayıflığı, duygusal kendini tutma yokluğu, ılımlılık ve sabır yeteneksizliği, duygunun dışavurumunda her limiti aşma ve onu tümüyle eylem halinde işleyip bitirme eğilimi— tüm bu ve benzeri, Le Bon'da o denli etkileyici biçimde tanımlandığını gördüğümüz özellikler, yabanıllarda ve çocuklarda görsek şaşırmayacağımız bir zihinsel etkinlik evresine gerilemenin kusursuz bir tablosunu sergilerler. Bu tür bir gerileme özellikle yaygın grupların temel niteliğidir oysa görmüş olduğumuz gibi örgütlü ve yapay gruplarda büyük ölçüde denetlenebilir.

Böylece, bir bireyin özel duygusal itkilerinin ve entelektüel eylemlerinin kendi başlarına herhangi bir şey yapabilmek için çok zayıf ve bunun için grubun diğer üyelerinde benzer bir biçimde yinelenerek pekiştirilmeye tümüyle bağımlı oldukları bir durumun izlenimini ediniriz. Bu bağımlılık görüngülerinin kaç tanesinin insan toplumunun normal yapısının bir kesimi olduğunu, içinde ne denli az özgünlük ve kişisel cesaret bulunduğunu, her bireyin grup aklının bu ırksal nitelik-

ler, sınıf ön yargıları, kamuoyu vb. gibi biçimlerde kendini ortaya koyan tutumları tarafından ne çok yönetildiğini anımsarız. Telkin etkisi, onun yalnızca önder tarafından değil her birey tarafından öteki her bireye uygulandığını kabul ettiğimizde bizim için daha büyük bir bilmece haline gelir ve önderle ilişkiyi haksız yere vurguladığımız, öteki karşılıklı telkin etmenini çok fazla geri planda bıraktığımız için kendimize kızmamız gerekir.

Alçakgönüllülüğe bu yüreklendirmeden sonra daha basit temellerde bir açıklama vaat eden başka bir sesi dinlemeye eğilimimiz olacaktır. Böyle bir açıklama Trotter'in, hakkındaki tek hayıflanmam geçen büyük savaşın serbest bıraktığı antipatilerden tümüyle kurtulamamış olması olan sürü içgüdüsü üzerine akıllıca kitabında (1916) bulunmaktadır.

Trotter gruplarda ortaya çıktığı betimlenen zihinsel görüngüleri insanlarda da tıpkı diğer hayvan türlerindeki gibi doğuştan var olan bir sürü içgüdüsünden ("gregariousness"[1]) türetir. Biyolojik olarak der bu sürü halinde oluş çokhücreliliğe benzer ve sanki onun bir devamıdır. (Libido kuramı terimleriyle libidodan doğan ve aynı türden tüm canlılarda duyumsanan giderek daha kapsamlı birimler oluşturma eğiliminin daha ileri bir yansımasıdır.[2]) Birey yalnızsa kendini eksik hisseder. Küçük çocukların gösterdiği korku zaten bu sürü içgüdüsünün bir dışavurumu gibidir. Sürüye karşıtlık ondan ayrılmak gibidir; bu nedenle de endişeyle ondan kaçınılır. Ama sürü yeni ya da alışılmadık olan her şeyden uzaklaşır. Sürü içgüdüsü birincil bir şey gibidir; something which cannot be split up.[3]

Trotter özünü koruma, beslenme, cinsellik ve sürü içgüdüsü gibi birincil saydığı içgüdülerin listesini verir. Sonuncu sıklıkla diğerleriyle karşıtlaşır. Suçluluk ve görev duyguları sürü halinde yaşayan bir hayvanın garip mülkleridir. Trotter ayrıca sürü içgüdüsünden ruhçözümlemesinin egonun içinde var olduğunu gösterdiği bastırıcı güçleri ve

[1][Bu sözcük özgün metinde İngilizce'dir.] ["Sürü halinde oluş." —*çev.*]

[2]*Haz İlkesinin Ötesinde*'ye bakınız. [(1920*g*), *P.F.K.*, **12**, 318-19].

[3][Son beş sözcük özgün metinde İngilizce.] [Bölünemeyen bir şey. —*çev.*]

buna uygun olarak da aynı kaynaktan, hekimin ruhçözümsel sağaltım sırasında karşı karşıya geldiği dirençleri türetir. Konuşma, önemini, sürüde karşılıklı anlaşmayı kolaylaştırmasına borçludur ve bireylerin birbirleriyle özdeşleşmeleri büyük ölçüde ona dayanır.

Le Bon temel olarak tipik geçici grup oluşumlarıyla, McDougall ise kalıcı birliklerle ilgiliyken Trotter ilgisinin merkezine insanın, şu *Ζῷον πολιτικόν*'nun,[4] yaşamını geçirdiği en genel bir araya geliş biçimini yerleştirmiş ve bize onun ruhbilimsel temelini vermiştir. Ama Trotter sürü içgüdüsünün izini geriye doğru sürmek için hiçbir gereksinim duymaz çünkü onu birincil ve daha fazla indirgenemez olarak niteler. Trotter'ın gönderme yaptığı Boris Sidis'in sürü içgüdüsünü geriye telkine yatkınlığa dek izleme girişimi neyse ki en azından Trotter söz konusu olduğunda yüzeyseldir; bildik ve yetersiz bir açıklamadır ve de karşıt önerme —telkin edilebilirliğin sürü içgüdüsünün bir türevi olduğu— bana göre konuya daha fazla ışık tutar.

Ama Trotter'ın sunumu bir grupta önderin rolünü çok az hesaba kattığı için diğerlerinden biraz daha adil bir karşı çıkışa açıktır; oysa biz daha çok karşıt düşünceye, önder gözardı edildiğinde grubun doğasını kavramanın olanaksız olduğu görüşüne eğilimliyiz. Sürü içgüdüsü önder için hiç yer bırakmaz; önder neredeyse rastlantısal olarak sürünün içine fırlatılmıştır; bu içgüdüden bir Tanrı gereksinimine götüren hiçbir yolu da izlemez; sürü, çobansızdır. Ama bunun yanında Trotter'ın sunumu ruhbilimsel olarak zayıflatılabilir; yani, sürü içgüdüsünün indirgenemez olmadığı, kendini koruma ve cinsel içgüdülerle aynı anlamda birincil olmadığı her durumda olası kılınabilir.

Doğal olarak sürü içgüdüsünün ontogenezinin izini sürmek hiç de kolay bir iş değildir. Küçük çocukların yalnız bırakıldıklarında gösterdikleri ve Trotter'ın içgüdünün bir görünümü olduğunu öne sürdüğü korku, yine de bir başka yorumu daha kolayca ima eder. Korku

[4]["Politik hayvan" (Aristoteles, *Siyaset*, 1252 *b*).]

çocuğun annesiyle ve daha sonra öteki tanıdık kişilerle ilişkilidir ve çocuğun henüz anksiyeteye[5] dönüştürmekten başka başa çıkma yolunu bilemediği doyurulmamış bir arzunun dışavurumudur. Çocuğun yalnızkenki korkusu rastgele bir "sürü üyesi"nin görünmesiyle yatışmaz; tersine bu türden bir "yabancı"nın yaklaşımıyla ortaya çıkar. O halde çocuklarda uzun bir süre sürü içgüdüsü ya da grup duygusu doğasında hiçbir şey gözlemlenemez. Onun gibi bir şey ilk kez pek çok çocuğun bulunduğu bir bebek odasında, çocuğun anababasıyla ilişkisinin dışında ve daha büyük çocuğun daha küçük olana duyduğu başlangıçtaki kıskançlığa bir tepki olarak gelişir. Büyük çocuk ardından geleni kesinlikle kıskançça bir yana atmak, anababasından uzak tutmak ve onun tüm ayrıcalıklarını gasp etmek isteyecektir; ama bu küçük çocuğun (tüm sonradan gelenler gibi) anababa tarafından kendisi kadar sevildiği ve bunun sonucunda kendine zarar vermeden bu düşmanca tutumu sürdürmesinin olanaksız olduğu gerçeği karşısında kendini öteki çocuklarla özdeşleştirmeye zorlanır. Böylece çocuk güruhu arasında, daha sonra okulda daha da gelişen bir topluluk ya da grup duygusu gelişir. Bu tepki oluşumunun ilk istemi adalet, herkese eşit davranılmasıdır. Okulda bu hak iddiasının ne denli yüksek sesle ve uzlaşmasız dile getirildiğini hepimiz biliriz. Eğer biri gözde olamazsa ne olursa olsun başka biri de gözde olmayacaktır. Bu dönüşüm —bebek odasında ve sınıfta kıskançlığın yerine bir grup duygusunun geçmesi— aynı süreç başka koşullarda daha sonra gözlemlenemeseydi olanaksız diye düşünülebilirdi. Yalnızca bir şarkıcı ya da piyanistin çevresini gösterisinden sonra sarmış tümü de hararetlice duyarlı bir biçimde sevgi dolu bir kadınlar ve kızlar grubunu düşünmemiz yeterlidir. Her birinin diğerini kıskanması kesinlikle çok kolay olurdu ama sayıları ve bunun sonucunda aşklarının amacına ulaşmalarının olanaksızlığı karşısında ondan vazgeçerler ve birbirlerinin saçlarını yolacak yerde birleşmiş bir grup gibi davranırlar, olayın kahramanına ortak eylemlerle tapınırlar ve belki de onun uçuşan saçlarını paylaşmanın hoşnutluğunu yaşarlardı. Başlangıçta

[5]Benim *Giriş Konferansları*'mda (1916-17) 25. Konferansta anksiyete hakkında söylediklerime bakınız. [*P.F.K.*, **1**, 389 vs.]

rakip olanlar aynı nesneye duydukları benzer sevgiyle birbirleriyle özdeşleşmeyi başarmışlardır. Her zaman olduğu gibi içgüdüsel bir durumun, çeşitli sonuç olasılıklarına açık olduğunda, gerçek sonucun beraberinde belli bir miktar doyum olasılığını getiren sonuç olduğunu, kendi içinde çok açık başka bir sonucun ise, yaşam koşulları onun böylesi herhangi bir doyuma yöneltmesini engellediği için, atlandığını görmek bizi şaşırtmayacaktır.

Toplumda sonradan *Gemeingeist, esprit de corps*, "grup ruhu" vb. halinde ortaya çıkan şey başlangıçta kıskançlık olan şeyden türeyişini yalanlamaz. Hiç kimse kendini öne çıkarmayı istememeli, herkes aynı olmalı ve aynı şeye sahip olmalıdır. Sosyal adalet, kendimizde pek çok şeyi başkalarının da onlarla ilgisi olmayabileceği ya da onları isteyemeyebileceği için yadsımaktır. Bu eşitlik istemi toplumsal vicdanın ve görev duygusunun köküdür. Kendini umulmadık bir biçimde frengilinin başkalarına hastalık bulaştırma korkusunda ortaya koyar ki ruhçözümlemesi bunu anlamayı bize öğretmiştir. Bu zavallı çaresizlerin sergilediği korku enfeksiyonlarını başka insanlara bulaştırmak için bilinçdışı istekleriyle müthiş savaşımlarına denk düşer: Neden tek başına kendileri hastalanmış ve bu denli yalıtılmışlardır? Neden başkaları da olmasın? Ve aynı tohum Süleyman'ın [Peygamber —*çev.*] yargısı öyküsünde de vardır. Eğer bir kadının çocuğu ölmüşse ötekinin de canlı bir çocuğu olmamalıdır. Acılı anne bu istekle tanınır.

Toplumsal duygu önce düşmanca bir duygu olan şeyin özdeşleşme doğasında pozitif olarak renklendirilmiş bir bağa dönüştürülmesine dayanır. Olayların gidişini buraya dek izleyebildiğimiz kadarıyla bu dönüşüm grup dışında biriyle ortak sevecen bir bağın etkisi altındadır. Özdeşleşme çözümlememizi mükemmel saymıyoruz ama bu tek özelliğine —eşitlenmenin sürekli olarak başarılması istemi— geri döneceğimiz şu andaki amacımız için yeterlidir. İki yapay grup, Kilise ve ordu, tartışması sırasında onların gerekli önkoşulunun tüm üyelerinin bir kişi, önder, tarafından aynı biçimde sevilmek olduğunu görmüştük. Ancak unutmayalım ki bir grupta eşitlik istemi yalnızca onun üyelerine uyar önderine değil. Tüm üyeler birbirleriyle eşit olmalıdır ama tümü bir kişi tarafından yönetilmek ister. Kendilerini

birbiriyle özdeşleştirebilen birçok eşit ve tümünün üstünde bir kişi — bu, var olmayı başaran gruplarda gerçekleştiğini gördüğümüz konumdur. O zaman Trotter'ın insanın bir sürü hayvanı olduğu sözcüğünü onun daha çok bir horda(*) hayvanı, bir şefin yönettiği bir kabilede tek bir yaratık olduğu biçiminde değiştirmeye kalkışalım.

(*)[Horde = Göçebe yaşayan insan topluluğu. Sözcük İngilizce'ye Türkçe Ordu, Orda sözcüklerinden geçmiş. —*çev.*]

X

GRUP VE İLKSEL HORDA

1912'DE DARWİN'İN bir tahminini insan toplumunun ilkel biçiminin güçlü bir adam tarafından zorbaca yönetilen bir horda olduğu biçiminde ele almıştım. Bu hordanın hazinelerinin insan kuşaklarının tarihinde tahrip edilemez izler bırakmış olduğunu ve özellikle de kendinde dinin, ahlâkın ve toplumsal örgütlenmenin başlangıcını barındıran totemizmin gelişmesinin şefin şiddetle öldürülmesi ve babasal hordanın erkek kardeşler topluluğuna dönüşmesiyle ilişkili olduğunu göstermeye çalışmıştım.[1] Kuşkusuz bu yalnızca bir hipotezdir, tıpkı arkeologların tarihöncesi çağların karanlığını aydınlatmak için kullandığı pek çok başka hipotez gibi — kibar bir İngiliz eleştirmeninin eğlenceli bir biçimde adlandırışıyla "Tastamam-Böyle Öyküsü"dür;[2] ama eğer böyle bir hipotez giderek daha fazla bölgeye tutarlılık ve anlayış getirebileceğini kanıtlarsa beğenilecektir sanıyorum.

İnsan grupları bir kez daha eşit yoldaşlardan oluşan bir topluluk arasında üstün güçlü bir birey biçimindeki tanıdık tabloyu, bizim ilksel horda düşüncemizi de kapsayan bir tabloyu sergiler. Böyle bir grubun ruhbilimi o denli sıkça gönderme yaptığımız tanımlamalardan bildiğimiz üzere —bilinçli bireysel kişiliğin yavaş yavaş küçülmesi,

[1] *Totem ve Tabu* (1912-13) [IV. Deneme; *P.F.K.*, **14.** Freud "horda" sözcüğünü oldukça küçük insan toplulukları için kullanır.]

[2] [Yalnızca ilk basımda burada "Kroeger" adı görünür. Bunun bir dizgi hatası olduğu, Freud'un kitabını gözden geçiren (Kroeber, 1920) ünlü Amerikalı antropolog "Kroeber" olması gerektiği çok açıktır. Ancak "Tastamam-böyle öyküsü" ile bir kıyaslama Kroeber'in kendisinin de ikinci bir gözden geçirmede (Kroeber, 1920) işaret ettiği gibi Kroeber tarafından değil İngiliz antropolog R.R. Marett tarafından yapılmıştır (Marett, 1920).]

düşünce ve duyguların ortak bir yöne odaklanması, aklın duygusal yanının ve bilinçdışı ruhsal yaşamın egemenliği, niyetlerin ortaya çıkar çıkmaz gerçekleştirilme eğilimi— tüm bunlar ilkel bir zihinsel etkinliğe, tam da ilksel hordaya[3] yakıştırma eğiliminde olacağımız bir zihinsel etkinliğe gerileme haline denk düşmektedir.

Böylece grup bize ilksel hordanın bir yeniden canlanışı gibi görünür. Tıpkı ilkel insanın gizilgüç olarak her bireyde yaşamayı sürdürmesi gibi ilksel horda, herhangi bir rastgele toplulukta bir kez daha ortaya çıkabilmektedir; insanlar alışkanlık olarak grup oluşumunun etkisi altında olduğu sürece grupta ilksel hordanın yaşamaya devam ettiğini ayrımsarız. Grupların ruhbiliminin en eski insan ruhbilimi olduğu sonucuna varmamız gerekir; grubun izlerini gözardı ederek bireysel ruhbilim diye yalıttığımız şey yalnızca o zamandan beri belki de eksik diye tanımlanabilecek aşamalı bir süreçle eski grup ruhbiliminden öne çıkmıştır. Daha sonra bu gelişimin başlangıç noktasını belirlemek için bir girişimde bulunacağız. [Bakınız s.154 vs.]

Biraz daha derinlemesine düşünmek bu ibarenin hangi bakımdan düzeltme gerektirdiğini gösterecektir. Bireysel ruhbilim, tersine grup ruhbilimi kadar eski olsa gerektir çünkü baştan beri iki tür ruhbilim vardır: grubun tek tek üyelerinin ruhbilimi ve babanın, şefin ya da önderin ruhbilimi. Grubun üyeleri bugün de onları gördüğümüz gibi bağlara tâbiydiler ama ilksel hordanın babası özgürdü. Entelektüel eylemleri güçlü ve yalıtılmış haldeyken bile bağımsızdı ve istenci

[3] İnsanoğlunu genel nitelememizde tanımlamış olduğumuz şey, ilksel hordaya özellikle uysa gerektir. Bireyin istenci çok zayıftı: eyleme kalkışmazdı. Kolektif olanlar dışında hiçbir itki varolmazdı; tek tek istençler yoktu, yalnızca tek bir ortak istenç vardı. Bir düşünce genel yayılımının algılanmasıyla pekiştirilmedikçe kendini istençli bir eyleme dönüştürmeye cesaret etmezdi. Düşüncenin bu zayıflığı, hordanın tüm üyelerinin paylaştığı duygusal bağın gücüyle açıklanmalıdır ama yaşam koşullarının benzerliği ve özel mülkiyetin yokluğu tek tek zihinsel eylemlerinin birömekliğini belirlemeye yardım eder. Çocuklarda ve askerlerde gözlemleyebileceğimiz gibi ortak etkinlik dışkılama işlevlerinde bile dıştalanmaz. Tek büyük istisnayı, üçüncü kişinin en iyi koşulda gereksiz olduğu, uç örneklerde ise acılı beklentilerin lanetine uğratıldığı cinsel eylemdir. Cinsel gereksinimin (cinsel organ doyumuna) sürü halinde gezmeye karşı tepkisi için aşağıya [s.159] bakınız.

diğerlerinin pekiştirmesine hiçbir gereksinim duymazdı. Kararlılık bizi onun egosunun pek az libidinal bağı olduğunu, kendinden başka hiç kimseyi sevmediğini ya da başka insanları ancak kendi gereksinimlerine yanıt verdikleri sürece sevdiğini varsaymaya yöneltiyor. Egosu nesnelere gerekli olandan fazla aldırmıyordu.

O, tarihin başından beri Nietzsche'nin gelecekten umduğu "üstün insan"dı. Bugün bile bir grubun üyeleri önderleri tarafından eşit olarak ve adil biçimde sevildikleri yanılsamasına gereksinim duyarlar ama önderin kendisi başka hiç kimsenin sevgisine gereksinim duymaz; buyurgan bir doğada, mutlak biçimde narsisistik, öz-güvenli ve bağımsızdır. Aşkın narsisizm üzerine bir denetim yerleştirdiğini biliyoruz ve bu biçimde işleyerek onun nasıl da uygarlığın bir etmeni haline geldiğini göstermek olası olabilir.

Hordanın ilksel babası henüz tanrılaştırılma ile daha sonra olduğu gibi ölümsüz değildi. Ölürse yerine başkasının geçmesi gerekiyordu; yeri olasılıkla o ana dek diğerleri gibi bir grup üyesi olmuş olan bir en küçük oğul tarafından alınıyordu. Bu nedenle grup ruhbilimini bireysel ruhbilime dönüştürme olasılığı var olsa gerek; etkisi altında, tıpkı arılar için gerekli olduğunda bir larvayı işçi arı yerine kraliçeye dönüştürme olasılığının bulunması gibi, böyle bir dönüşümün kolayca gerçekleştiği bir koşul keşfedilmelidir. İnsan tek bir olasılık imgeleyebilir: ilksel baba, oğullarının doğrudan cinsel itkilerini doyurmalarını engellemişti; onları yoksunluğa ve bunun sonucunda cinsel hedefine ket vurulmuş itkilerinden doğabilen duygusal bağlara zorlamıştı. Denebilir ki onları grup ruhuna zorlamıştı. Cinsel kıskançlığı ve hoşgörüsüzlüğü, son tahlilde grup ruhunun nedenleri haline gelmişti.[4]

Kim onun izleyicisi haline gelirse cinsel doyum olasılığını da ediniyordu ve bu şekilde kendisine grup ruhunun koşullarından çıkış yolu da sunuluyordu. Libidonun kadına kilitlenmesi ve herhangi bir gecikmeye ya da yığılıma gerek olmaksızın doyum olasılığı

[4]Belki oğulların da sürülüp babadan ayrıldıkları zaman birbirleriyle özdeşleşmeden eşcinsel nesne sevgisine ilerledikleri ve bu yolla babalarını öldürme özgürlüğü kazandıkları varsayılabilir. [Bakınız *Totem ve Tabu*, *P.F.K.*, **14**, s.205 vs.]

amaçlarına ket vurulmuş cinsel itkilerinde bunların önemine son verir ve narsisizminin her zaman en üst düzeye ulaşmasına izin verir. Bu, sevgiyle kişilik oluşumu arasındaki ilişkiye bir ekte [s.156 v.s.] döneceğiz.

Özellikle öğretici olduğu için yapay bir grubu bir arada tutan düzenle ilksel hordanın yapısı arasındaki ilişkiyi biraz daha vurgulayabiliriz. Bir ordu ve bir Kilise'de bu düzenin önderin tüm bireyleri eşit olarak ve adil biçimde sevdiği yanılsaması olduğunu görmüştük. Ama bu basit olarak tüm oğulların ilksel babanın onlara eşit olarak *eziyet ettiğini* ve onlardan eşit olarak *korktuğunu* bildiği ilksel hordada olanların ülküsel bir örneklenmesidir. Üzerine tüm toplumsal görevlerin inşa edildiği bu aynı yeniden kalıba dökme, insan toplumunun bir sonraki biçiminde, totemik klanda da vardır. Doğal bir grup oluşumu olarak ailenin tahrip edilmez gücü, babanın eşit sevgisi biçimindeki gerekli varsayımın ailede gerçek bir uygulama bulabileceği olgusunda yatar.

Ama grubun bu ilksel hordadan türeyişinden daha fazla şey bekleyebiliriz. O bize grup oluşumunda hâlâ anlaşılmaz ve gizemli olan şeyleri —bilmecemsi "hipnoz" ve "telkin" sözcüklerinin arkasında gizli her şeyi— anlamakta da yardım etmelidir. Ve ben bunu da başaracağını düşünüyorum. Hipnozun onun hakkında olumlu anlamda tekinsiz bir şeyleri olduğunu anımsayalım ama tekinsizlik niteliği bastırmaya uğramış eski ve tanıdık bir şeyleri telkin eder.[5] Hipnozun nasıl uygulandığını düşünelim. Hipnozcu deneğin kendi istencini gasp edecek gizemli bir güce sahip olduğunu öne sürer ya da (ki bu da aynı şeydir) denek onun böyle bir gücü olduğuna inanır. Bu gizemli güç (ki şimdi bile popüler olarak "hayvansal manyetizma" diye tanımlanmaktadır) ilkel insanların tabunun kaynağı olarak gördüğü gücün, krallardan ve reislerden yayılan ve onlara yaklaşmayı tehlikeli kılan gücün (*mana*) aynısıdır. O zaman hipnozcunun bu güce sahip olduğu varsayılır; peki bu gücü nasıl sergiler? Deneğe gözlerinin

[5]Bkz. "Tekinsiz" (1919*h*) [*P.F.K.*, **15**, 342].

içine bakmasını söyleyerek; en tipik hipnotize etme yöntemi bakışıdır. Ama ilkel insanlar için de tehlikeli ve dayanılmaz olan reisin *görünümüdür*; tıpkı daha sonra ölümlüler için Tanrının olduğu gibi. Musa bile Yehova ile halkı arasında aracı olarak davranmıştır; çünkü insanlar Tanrının görünümüne dayanamazlardı ve Musa Tanrının huzurundan döndüğünde yüzü parlıyordu — tıpkı ilkel insanlar arasında aracının olduğu gibi *mana*'nın bir kısmı ona geçmişti.[6]

Hipnozun gözleri parlak bir nesneye dikmek ya da tekdüze bir sesi dinlemek gibi başka yollarla da ortaya çıkarılabileceği doğrudur. Bu yanıltıcıdır ve yetersiz fizyolojik kuramlara olanak verir. Aslında bu yordamlar bilinçli dikkati saptırmaya ve orada tutmaya hizmet eder. Hipnozcu sanki deneğe şöyle demiştir: "Şimdi kendini tümüyle benim kişiliğime karıştır; dünyanın geri kalanı tamamen önemsiz." Kuşkusuz hipnozcunun böyle bir konuşma yapması teknik olarak uygunsuz olurdu; bu cümle deneği bilinçdışı tutumundan koparır ve bilinçli karşıtlığını uyarırdı. Hipnozcu deneğin bilinçli düşüncelerini kendi niyetine yöneltmekten kaçınır ve üzerinde deney yaptığı kişiyi dünyanın kendisine önemsiz gibi geldiği bir etkinliğe daldırır ama aynı zamanda denek gerçeklikte tüm dikkatini bilinçdışı olarak hipnozcuya yoğunlaştırıyor ve ona bir *uyumluluk*, bir aktarım tutumuna giriyordur. Böylece hipnotize etmenin dolaylı yöntemleri espri yaparken[7] kullanılan çoğu teknik yordamlar gibi bilinçdışındaki olayların gidişine karışabilecek belli zihinsel enerji dağılımlarını denetleme etkisine sahiptir ve gözlerini dikme ya da sıvazlama gibi doğrudan etkileme yöntemleriyle aynı sonuca ulaştırır.[8]

---

[6]*Totem ve Tabu*'ya [II. Deneme; *P.F.K.*, **14**] ve orada gönderme yapılan bazı kaynaklara bakınız.

[7][Espri yapma tekniğinin bir kesimi olarak dikkatin dağıtılması Freud'un espriler üzerine kitabının (1905*c*) V. Kesiminin ikinci yarısında biraz ayrıntılı olarak tartışılmıştır. *P.F.K.*, **7**, 184-88. Bu düşünceye *Histeri Üzerine Çalışmalar*'da "basınç tekniği" ile bağlantılı olarak değinilmiştir. *a.g.e.*, **3**, 352.]

[8]Deneğin bilinçli olarak tekdüze ya da ilginç olmayan algılarla uğraştığı sırada tutumunun bilinçdışı olarak hipnozcuya yöneltildiği bu konum burada söz edilmeyi hak eden

Ferenczi [1909] hipnozcunun, hipnozun başlangıcında çoğu kez yapıldığı gibi, uyku komutu verdiği zaman kendini deneğin anababası yerine koyduğu biçiminde doğru bir keşif yapmıştı. İki tür hipnotizmanın ayırt edilmesi gerektiğine inanır: biri, anneden örneklendiğini düşündüğü gönül alıcı ve rahatlatıcı; diğeri babadan türeyen korkutucu hipnotizma. Şimdi hipnozdaki uyku komutu tüm ilgiyi dünyadan geri çekip onu hipnozcunun kişiliğinde yoğunlaştırma buyruğundan ne eksik ne de fazla bir şeydir. Ve bu denek tarafından da böyle anlaşılır çünkü bu ilginin dış dünyadan geri çekilmesinde uykunun ruhbilimsel niteliği bulunur ve hipnoz durumu ona dayanır.

O zaman hipnozcu, hazırlıklarıyla denekte onun anababasına da boyun eğici davranmasını sağlayan ve babasıyla ilişkisinin bireysel bir yeniden canlandırılması halinde yaşanan bir arkaik miras kesimini uyandırır; bu şekilde uyandırılan şey, kendisine karşı ancak edilgin mazoşistik bir tutumun olası olduğu, karşısında kişinin istencinin ortadan kalkmasının gerektiği, onunla yalnız kalındığında "yüzüne bakılması" tehlikeli bir macera gibi görünen, üstün ve tehlikeli bir kişilik düşüncesidir. İlksel hordanın bireysel üyesinin ilksel babayla ilişkisini ancak buna benzer bir şekilde gözümüzde canlandırabiliriz. Başka tepkilerden bildiğimiz üzere, bireyler bu türden eski durumları yeniden canlandırmaya kişisel bir eğilimi değişik derecelerde korumuşlardır. Ancak her şeye karşın hipnozun yalnızca bir oyun, bu eski izlenimlerin aldatıcı bir yenilenmesi olduğuna ilişkin bazı bilgiler geride durabilir ve hipnozda istencin askıya alınmasının herhangi bir ciddi sonuca yol açmasını önleyici bir direnç oluşmasını sağlayabilir.

Grup oluşumlarının, kendilerine eşlik eden telkin görüngülerinde gösterilen tekinsiz ve zorlayıcı niteliklerinin izleri, bu nedenle, ilksel

ruhçözümsel sağaltım olayları arasında bir paralellik bulur. Her çözümlemenin gidişi içinde en az bir kez hastanın, tam o sırada aklına kesinlikle hiçbir şey gelmediğinde inatla ısrar ettiği bir an gelir. Serbest çağrışımları durur ve onları harekete geçirmek için bilinen usuller etkili olmaz. Eğer çözümlemeci ısrar ederse hasta sonunda muayene odasındaki pencereden görünen görüntüyü, karşısındaki duvar kâğıdını ya da tavandan sarkan gaz lambasını düşünmekte olduğunu itiraf eder. O zaman insan hemen hastanın aktarma girdiğini ve hekimle ilgili henüz bilinçdışı olan düşüncelerle meşgul olduğunu anlar; kendisine bu açıklama yapılır yapılmaz da çağrışımlarının duraklaması sona erer.

hordadaki kökenleri olgusuna dek adil biçimde geriye izlenebilir. Grubun önderi hâlâ korkulan ilksel babadır; grup hâlâ sınırsız güçle yönetilmek ister; otorite için uç derecede bir tutkusu vardır; Le Bon'un deyişiyle itaate susamıştır. İlksel baba, ego ülküsü yerine egoyu yöneten grup ülküsüdür. Hipnoz iki kişilik bir grup olarak betimlenmeyi hak eder. Geriye telkinin tanımlanması kalır: algı ve mantığa değil erotik bir bağa dayanan inanç.[9]

[9]Bu kesimdeki tartışmaların bizi Bernheim'ın hipnoz kavramından uzaklaştırdığını ve geriye, daha eski *naif* bir kavrama götürdüğünü vurgulamam uygun olur gibi geliyor. Berneheim'a göre tüm hipnotik görüngülerin kendisi daha fazla açıklamaya olanak vermeyen telkin etmenine dek izlenmesi gerekir. Bizse telkinin hipnoz halinin kısmi bir dışavurumu olduğu ve hipnozun bilinçdışında insan ailesinin tarihinin eski dönemlerinden bu yana yaşamış olan bir yatkınlık tarafından kurulduğu sonucuna varmış bulunuyoruz.

XI

EGO'DA FARKLILAŞTIRICI BİR AŞAMA

GÜNÜMÜZÜN bireyini, otoritelerin grup ruhbilimi üzerine birbirini tamamlayan özetlemelerini de aklımızda tutarak gözden geçirecek olursak ortaya çıkan karışıklıklar karşısında kapsamlı bir sunum yapma konusunda cesaretimizi yitirebiliriz. Her birey pek çok grubun bir öğesidir; özdeşleşme bağlarıyla pek çok yöne bağlıdır ve ego ülküsünü çeşitli örneklere göre inşa etmiştir. Bu nedenle her bireyin pek çok grup aklında —ırkının, sınıfının, dini inancının, milliyetinin v.b.— payı vardır ve ayrıca kendini bir bağımsızlık ve özgünlük kavgası verebilecek derecede onların üzerine çıkarabilir. Tekdüze ve sabit etkileriyle kararlı ve kalıcı grup oluşumları, bir gözlemcinin ilgisini, Le Bon'un grup aklı üzerine zekice ruhbilimsel karakter taslağını türetmesini sağlayan, hızla oluşan ama geçici gruplardan çok daha az çeker. Ve bizim kesinlikle bireysel edinimler olarak tanımış olduğumuz şeylerin geçici ama tam yok oluşu mucizesiyle tam da bu sanki diğerlerinin üzerine binmiş gürültülü kısa ömürlü gruplarda karşılaşırız.

Bu mucizeyi bireyin kendi ego ülküsünü terk etmesi ve onun yerine önderde bedenleşen grup ülküsünü geçirmesi diye yorumlamıştık. Ve düzeltme adına bu mucizenin her olguda eşit ölçüde büyük olmadığını eklememiz gerekir. Çoğu bireyde ego ile ego ülküsü arasındaki ayrım çok gelişmiş değildir; ikisi hâlâ kolayca bir arada bulunabilir; ego sıklıkla erken narsisistik kendinden hoşnutluğunu korumuştur. Önderin seçimi bu koşul tarafından çok kolaylaştırılır. Çoğunlukla yalnızca söz konusu bireylerin tipik niteliklerine açıkça belirlenmiş ve saf biçimde sahip olması ve yalnızca daha büyük bir güç ve daha fazla libido özgürlüğü izlenimi bırakması yeterlidir; bu durumda güçlü bir şef gereksinimi onunla yarı yolda buluşur ve onu

aksi halde belki de hiç hak iddia edemeyeceği bir egemenlik kisvesiyle donatır. Bunun dışında, grubun, ego ülküleri bazı düzeltmeler yapılmaksızın onun kimliğinde bedenleşmemiş olan diğer üyeleri, o zaman grubun geri kalanı tarafından "telkin"le yani özdeşleşme yoluyla uzaklaştırılırlar.

Grupların libidinal yapısının açıklanmasını geriye ego ile ego ülküsü arasındaki ayrıma ve bunun olası kıldığı çifte bağa —özdeşleşme ve nesnenin ego ülküsünün yerine konması— dek götürmeye katkıda bulunduğumuzun farkındayız. Egoda bu türden farklılaştırıcı bir aşamayı bir ego çözümlemesinde ilk basamak olarak varsaymak ruhbilimin çeşitli bölgelerinde giderek haklılığını ortaya koyacaktır. Narsisizm üzerine makalemde [1914*c*] o zaman için bu farklılaşmayı desteklemede kullanılabilecek tüm patolojik malzemeyi bir araya getirmiştim. Ama psikozların ruhbilimine daha derinlemesine girdikçe onun öneminin çok daha fazla keşfedileceği umulabilir. Egonun şimdi kendisinden türemiş olan ego ülküsüyle bir nesne ilişkisine girdiğini ve nevrozlar üzerine çalışmalarımızdan tanıdığımız, bir dış nesneyle bir bütün olarak ego arasındaki tüm etkileşimlerin ego içindeki bu yeni eylem sahnesinde olasılıkla yinelendiğini düşünelim.

Burada ben yalnızca bu bakış açısından olası görünen sonuçlardan birini izleyecek ve böylece başka bir yerde çözülmemiş olarak bırakmak zorunda kaldığım bir sorunun tartışmasına yeniden gireceğim.[1] Tanımış olduğumuz zihinsel farklılaşmaların her biri zihinsel işleyişin zorluklarında yeni bir alevlenmeyi temsil eder, onun kararsızlığını arttırır ve onun bozulmasının yani bir hastalığın ortaya çıkışının başlangıç noktası haline gelebilir. Örneğin doğmakla mutlak bir kendine yeterli narsisizmden değişen bir dış dünya algılamasına ve nesnelerin keşfinin başlangıçlarına adım atmıştık. Ve bu yeni duruma uzun süre dayanamamamızla, periyodik olarak, uykumuzda, ondan, uyarılmaların olmadığı ve nesnelerden kaçındığımız daha eski koşulumuza geri dönmemiz ilişkilidir. Ancak bunda gündüz ve gecenin periyodik değişikliği aracılığıyla bizi etkileyen uyaranların büyük kısmını

[1] "Yas ve Melankoli" (1917*e*) [*P.F.K.*, **12**, 250-51].

geçici olarak geri çeken dış dünyadan bir ipucunu kullandığımız da doğrudur. Böyle bir adımın patolojik olarak daha önemli ikinci örneği böyle hiçbir nitelik taşımaz. Gelişimimizin gidişi içinde zihinsel varoluşumuzun tutarlı bir ego ile onun dışında kalan bilinçdışı ve bastırılmış kesime ayrılmasına maruz kaldık ve bu yeni kazanımın kararlılığının ısrarlı şoklara uğradığını biliyoruz. Düşlerde ve nevrozlarda böylece dıştalanan şey kabul edilmek için kapının çalınması yine de dirençlerle engellenmesidir; uyanıklık yaşamımızda ise bastırılmış olanın dirençleri aldatmasına izin vermek ve hazzımızı arttırmak üzere onu geçici olarak egomuzun içine almak için özel hileler kullandırtırız. Espriler ve mizah ve bir ölçüye kadar genel olarak gülünç bu açıdan ele alınabilir. Nevrozların ruhbilimiyle tanışık herkes benzer örnekleri daha az önemli bulacaktır ama ben düşüncemdeki uygulanmasını hızlandıracağım.

Ego ülküsünün egodan ayrılışının uzun süre taşınamayacağını ve geçici olarak iptal edilmesi gerektiğini düşünmek çok akla yakındır. Tüm vazgeçmelerde ve egoya uygulanan tüm kısıtlamalarda yasağın periyodik olarak bozulması kuraldır; aslında bu, kökende yasayla sağlanan aşırılıklardan başka bir şey olmayan ve neşeli niteliklerini getirdikleri serbest bırakmaya borçlu olan festivaller kurumunda gösterilebilir.[2] Romalıların Saturnalia'sı ve bizim çağdaş karnavallarımız bu temel nitelik açısından ilkel insanların genellikle her tür sefahat ve başka zamanlarda en kutsal olan emirlerin çiğnenmesiyle sonlanan festivalleriyle uyum içindedir. Ego ülküsü ise egonun boyun eğmek zorunda olduğu tüm kısıtlamaların toplamını içerir; bu nedenle de ülkünün iptal edilmesi ego için kesinlikle görkemli bir festival olacak ve o zaman ego bir kez daha kendisiyle doyum bulacaktır.[3]

Ego içinde bir şey ego ülküsüyle örtüşürse her zaman bir zafer duygusu bulunur. Suçluluk duygusu ise (aynı zamanda aşağılık duy-

[2] *Totem ve Tabu* [IV. Deneme (5), *P.F.K.*, **13**].

[3] Trotter bastırmanın izini sürü içgüdüsüne dek sürer. Narsisizm üzerine makalemde [1914c, *P.F.K.*, **12**, 86] "ego için bir ülkü oluşturma bastırmanın koşullayıcı etmeni olacaktır" derken bir karşıtlıktan çok başka bir anlatım biçimine çeviri yapıyordum.

gusu da) ego ile ego ülküsü arasında bir gerilimin ifadesi olarak anlaşılabilir.

Mizaçlarının rengi periyodik olarak aşırı bir depresyondan bir tür ara dönemden geçerek coşkulu bir iyilik haline salınan insanlar olduğu iyi bilinir. Bu salınımların genliği ancak fark edilebilenden, söz konusu kişinin hayatı üzerine en eziyet verici ya da bozucu saldırılarda bulunan melankoli ve mani gibi uç örneklere dek çok değişik derecelerde ortaya çıkar. Bu dönemsel depresyonun tipik olgularında tetikleyici etmenlerin herhangi bir belirleyici rol oynamıyormuş gibi görünür; içsel güdüler açısından bu hastalarda diğerlerinden daha fazla ya da daha başka hiçbir şey bulunmaz. Bunun sonucunda bu olguları psikojen saymamak alışkanlığı gelişmiştir. Az sonra zihinsel zedelenmelere dek kolayca izleri sürülebilen tümüyle benzer başka dönemsel depresyon olgularından söz edeceğiz.

Böylece bu kendiliğinden mizaç dalgalanmalarının kaynağı bilinmemektedir; bir melankolinin bir maniyle yer değiştirmesinin mekanizması hakkında hiçbir içgörümüz yoktur. Bu yüzden bu hastaların varsayımımızın güncel bir uygulamasını bulduğumuz kişiler olduğunu varsaymakta özgürüz — ego ülküleri önceden egolarını özel bir katılıkla yönettikten sonra geçici olarak egolarının içinde eriyor olabilir.

Açık olana devam edelim: Ego çözümlememiz temelinde mani olgularında ego ve ego ülküsünün birbirine kaynaştığından, böylece de kişinin bir zafer ve öz-doyum duygusu içinde, hiçbir özeleştiri tarafından rahatsız edilmeden ket vurmalarının, başkalarına aldırış etme duygularının ve kendini suçlamalarının yok olmasının tadını çıkarabildiğinden kuşku duyulamaz. Bu denli açık olmamakla birlikte çok olasıdır ki melankoliğin zavallılığı da egosunun iki öğesinin arasında keskin bir çatışmanın, ülkünün, bir duyarlılık aşırılığıyla durup dinlenmeksizin aşağılık sanrıları ve kendini aşağılama içinde egoyu lanetlemesini sergilediği bir çatışmanın ifadesidir. Tek sorun yukarıda varsaydığımız üzere yeni kuruma karşı periyodik başkaldırılarda ego ile ego ülküsü arasında bu sapmış ilişkilerin nedenlerini aramamız gerekip gerekmediği ya da bundan başka koşulları sorumlu tutup tutmayacağımızdır.

Maniye değişim melankolik depresyonun belirtibiliminin ayrılmaz bir özelliği değildir. Bu gelişimi hiçbir zaman göstermeyen, bazılarında tek bazılarında yineleyen ataklar olan, basit melankoliler vardır.

Öte yandan tetikleyici nedenin açıkça bir nedenbilimsel rol oynadığı melankoliler de vardır. Bunlar, ölüm ya da libidonun nesneden geri çekilmesini gerektiren koşullar sonucu, sevilen bir nesnenin yitiminden sonra ortaya çıkan melankolilerdir. Bu türden psikojen bir melankoli mani ile sonlanabilir ve bu döngü tıpkı kendiliğinden gibi görünen bir olgudaki kadar kolayca birçok kez yinelenebilir. Böylece durum özellikle de pek az melankoli türü ve olgusu ruhçözümsel araştırmaya[4] alındığı için biraz karanlık kalmaktadır. Buraya kadar yalnızca nesnenin kendini sevgiye değmez olarak göstermiş olduğu için terk edildiği olguları anlıyoruz. Nesne sonra egonun içinde özdeşleşme yoluyla yeniden kurulur ve ego ülküsü tarafından şiddetle lanetlenir. Nesneye yöneltilen yakınma ve saldırılar melankolik kendini aşağılamalar[5] biçiminde ortaya çıkar.

Bu tür bir melankoli de maniye dönüşmeyle sonlanabilir; öyle ki bunun oluşum olasılığı klinik tablonun diğer niteliklerinden bağımsız bir özelliği temsil eder.

Yine de egonun ego ülküsüne periyodik başkaldırısı etmenine her iki melankoli türünde de, hem psikojen hem kendiliğinden melankolide bir pay yüklemede bir zorluk görmüyorum. Kendiliğinden türde ego ülküsünün garip bir katılık sergileme eğiliminde olduğu, bunun da sonradan otomatik olarak onun askıya alınması sonucunu doğurduğu varsayılabilir. Psikojenik türde ise ego ülküsel kesiminin kötü davranımına —reddedilen bir nesneyle özdeşleştiğinde karşılaştığı bir kötü davranım— maruz kalmaktadır.[6]

[4]Bkz. Abraham (1912).

[5]Daha doğrusu kendilerini öznenin kendi egosuna yöneltilmiş aşağılamaların arkasına gizlerler ve onlara bir melankoliğin kendini aşağılamalarını niteleyen sabitliği, inatçılığı ve buyurganlığı verir.

[6][Melankoli üzerine bazı daha ileri tartışmalar *Ego ve İd*'in (1923*b*) V. Bölümünde bulunabilir. *P.F.K.*, **12**, 377.]

XII

SONSÖZ

AZ ÖNCE öngörülen bir sonuca ulaşan sorgulamanın akışı içinde ilk bakışta izlemekten kaçındığımız ama bize içgörü vaatleri sunan birçok yan yola rastladık. Şimdi bu yolda bir yana bırakılmış birkaç noktayı ele almayı öneriyoruz.

A. Egonun bir nesneyle özdeşleşmesiyle ego ülküsünün bir nesneyle yer değiştirmesi arasındaki ayrım incelemeye başladığımız iki yapay grupta, ordu ile Hıristiyan Kilisesinde ilginç bir anlatım bulur.

Bir askerin, kendini eşitleriyle özdeşleştirir ve egolarının bu topluluğundan yoldaşlığın gerektirdiği karşılıklı yardım ve malvarlıklarını paylaşma gerekliliğini türetirken, üstünü, yani aslında ordu önderini, ülkü olarak aldığı açıktır. Ama kendini generalle özdeşleştirirse saçma bir duruma girer. *Wallensteins Lager*'deki er çavuşla tam da bu nedenle alay eder:

> Wie er räuspert und wie er spuckt,
> Das habt ihr ihm glücklich abgeguckt![1]

Katolik Kilisesinde durum farklıdır. Her Hıristiyan İsa'yı ülküsü olarak sever ve kendini tüm diğer Hıristiyanlarla özdeşleşme bağıyla birleşmiş hisseder. Ama kilise ondan daha fazlasını bekler. Kendini aynı zamanda İsa'yla özdeşleştirmek ve diğer Hıristiyanları İsa'nın onları sevdiği gibi sevmek zorundadır. Bu nedenle her iki noktada da Kilise grup oluşumuyla verilen libidonun konumunun arttırılmasını ister. Nesne seçiminin olduğu yerde özdeşleşme eklenmelidir;

---

[1] [Yemin ederim çok iyi taklit ediyorsun onu
Aynı sümkürme, aynı tükürme.
(Schiller'in oyununun 6. Perde'si.)]

özdeşleşmenin bulunduğu yerde de nesne sevgisi. Bu eklentiler açık olarak grup oluşumunun ötesine uzanır. İnsan iyi bir Hıristiyan olabilir ama yine de kendini İsa'nın yerine koyma onun gibi insanlığın tümünü kucaklayan bir sevgiye sahip olma düşüncesinden uzak olabilir. Zayıf bir ölümlü olarak insan Kurtarıcının ruh genişliğine ve sevgi gücüne sahip olmak zorunda değildir. Ama libidonun grup içinde dağılımının bu daha ileri gelişimi belki de Hıristiyanlığın daha yüksek bir ahlâk düzeyine ulaşma iddiasının dayanağıdır.

B. İnsanoğlunun zihinsel gelişiminde, grup ruhbiliminden bireysel ruhbilime ilerlemenin tek tek grup üyeleri tarafından da başarıldığı noktayı belirlemenin mümkün olacağını söylemiştik. [s.139][2]

Bu amaçla bir an için ilksel hordanın babasına ilişkin bilimsel mite geri dönmemiz gerekir. İlksel hordanın babası daha sonra dünyanın yaratıcısına yüceltildi ve bu doğruydu çünkü ilk grubu oluşturan tüm oğulları o üretmişti. O, her birinin önce korkulan ve saygı duyulan bir ülküsüydü; daha sonra tabu düşüncesine yönelten bir olgu. Bu pek çok birey sonunda birleştiler onu öldürdüler ve parçalara ayırdılar. Yenenlerin hiçbiri onun yerini alamadı ya da biri bunu yaptığında savaşlar yenilendi ta ki tümünün babalarının kalıtından vazgeçmeleri gerektiğini anlayıncaya kadar. Ondan sonra erkek kardeşlerin totemik toplumunu kurdular; tümü eşit haklarla ve cinayetin anısını koruyan ve onaran totem yasaklarıyla birleştiler. Ama elde edilmiş olan şeyden doyumsuzluk sürdü ve yeni gelişimlerin kaynağını oluşturdu. Bu erkek kardeşler grubunda birleşmiş olan kişiler olayların eski biçimini yeni bir düzeyde yeniden canlandırma noktasına geldiler. Erkek bir kez daha bir ailenin başkanı oldu ve babasız dönemde kurulmuş olan kadınerkilliğin yetkilerini ortadan kaldırdı. Buna bir telafi olarak baba, ilksel hordanın babasının örneğine uygun olarak, rahipleri annenin korunması için iğdiş edilmiş anne tanrılarını tanıdı. Böylece yeni aile

[2]Bu noktadan sonra yazılanlar Otto Rank'la bir düşünce alışverişinin etkisi altında yazılmıştır. [1923'de *eklenen*:] Rank'a (1923) da bakınız. [Parça *Totem ve Tabu*'daki dördüncü denemenin 5, 6 ve 7. kesimleriyle bağlantı içinde okunmalıdır. *P.F.K.*, **14.**]

eskinin yalnızca bir gölgesiydi; pek çok baba vardı ve her biri diğerlerinin hakları tarafından kısıtlanmıştı.

Belki de o zaman bir birey, özleminin zorlamasıyla, kendini gruptan bağımsız kılmak için harekete geçmiş ve babanın rolünü üstlenmiş olabilir. Bunu yapan ilk destan şairiydi ve ilerleme onun imgeleminde gerçekleşmişti. Bu şair hakikate kendi özlemlerine uygun olarak yalanlarla kılık değiştirtmişti. Kahramanlık mitini icat etti. Kahraman kendi başına babayı öldüren adamdı — mitte hâlâ totemik bir canavar olarak ortaya çıkan babayı. Tıpkı babanın oğlan çocuğun ilk ülküsü olması gibi babanın yerine geçen kahramanda da şair şimdi ilk ego ülküsünü yaratmıştır. Kahramana geçiş, olasılıkla annenin, babanın kıskançlığından koruduğu gözdesi ve ilksel horda zamanında babanın ardılı olan en küçük oğul tarafından sağlanmıştı. Tarihöncesi zamanların yalan söyleyen şiirsel hayallerinde savaş ödülü ve cinayet kışkırtıcısı olan kadın belki de etkin baştan çıkarıcı ve suç işleticisine dönüşmüştü.

Kahraman, kesinlikle ancak bütün olarak hordanın girişebileceği eylemi gerçekleştirmede tek başına davranmış olduğunu öne sürer. Ama Rank'ın gözlemlediği gibi masallar reddedilmiş olgunun açık izlerini korumuştur. Çünkü masallarda sıklıkla bazı güç işleri başarması gereken kahramanın (genellikle en küçük oğul ve de hiç de seyrek olmayarak kendini baba vekiline aptal, yani zararsız olarak sunan oğul) görevini ancak arılar ya da karıncalar gibi bir sürü küçük hayvanın yardımıyla gerçekleştirdiğini görürüz. Bunlar tıpkı düş simgeleştirmesinde böcekler ya da haşaratın (aşağılayıcı bir bakışla bebekler olarak görülen) oğlan ve kız kardeşleri işaret ettiği gibi ilksel hordanın erkek kardeşleri olabilir. Dahası mitlerde ve masallarda her görev kolayca kahramanlık eyleminin bir yerine geçeni olarak tanınabilir.

O halde mit, bireyin grup ruhbiliminden doğduğu basamaktır. İlk mit kesinlikle ruhbilimsel kahraman mitidir; açıklayıcı doğa miti çok daha sonra ortaya çıksa gerektir. Bu adımı atmış olan ve bu yolda kendi imgeleminde kendini gruptan özgür kılan şair (Rank'ın daha

ileri gözlemlerine göre) yine de gerçeklikte gruba geri dönmenin yolunu bulabilmiştir. Çünkü gidip keşfettiği kahramanın başarılarını grupla ilişkilendirir. Temelde bu kahraman kendisinden başka biri değildir. Böylece kendini gerçeklik düzeyine indirger. dinleyicilerini ise imgelem düzeyine yükseltir. Ama dinleyicileri şairi anlar ve ilksel babaya yönelik olarak aynı özlem ilişkisine sahip olmaları gerçeği içinde kendilerini kahramanla özdeşleştirebilirler.[3]

Kahramanlık mitinin yalanı kahramanın tanrılaştırılmasıyla doruğa ulaşır. Belki de tanrılaşmış kahraman Baba Tanrı'dan daha önce geliyordur ve ilksel babanın bir rahip olarak geri dönüşünün habercisi olmuş olabilir. O halde tanrılar dizisi zamandizinsel olarak şöyledir: Ana Tanrıça — Kahraman — Baba Tanrı. Ama ancak asla unutulmayan ilksel babanın kalkındırılmasıyla tanrı, onda bugün hâlâ ayırt ettiğimiz özellikleri edinir.[4]

C. Bu makalede doğrudan ve amaçlarına ket vurulmuş cinsel içgüdüler hakkında epeyce şey söylendi; bu ayrımın çok fazla dirençle karşılaşmaması umulur. Ama her ne kadar yalnızca daha önce büyük ölçüde zaten söylenmiş olanları yinelese de, sorunun ayrıntılı bir tartışması yersiz olmayacaktır.

Çocuklarda libido gelişimi bizi amaçlarına ket vurulmuş cinsel içgüdülerin ilk ama aynı zamanda en iyi örneğiyle tanıştırmıştı. Bir çocuğun anababasına ve kendisine bakanlara yönelttiği tüm duygular çocuğun cinsel itkilerine anlatım kazandıran isteklere kolayca geçiş yapar. Çocuk, sevgisinin bu nesnelerinden bildiği tüm duygu belirtilerini bekler; onları öpmek, onlara dokunmak ve bakmak ister; onların cinsel organlarını görmek ve en gizli boşaltım işlevlerini gerçekleştirirlerken onlarla birlikte olmak ilgi çekicidir; annesi ya da bakıcısıyla evleneceğine —evlenmekten ne anlıyorsa— söz verir; kendine

[3]Bkz. Hanns Sachs (1920).

[4]Bu kısa sunumda yapıyı desteklemek için söylencelerde, mitlerde, masallarda, tavırların tarihinde vb. var olan herhangi bir malzemeyi öne sürme yönünde hiçbir girişimde bulunmadım

babasına bir çocuk doğurmayı önerir vb. Çocukluk kalıntılarının daha sonraki çözümsel araştırılması kadar doğrudan gözlemler de nazik ve kıskançça duygularla cinsel niyetlerin tam bir iç içe geçişi konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmaz ve bize çocuğun sevdiği kişiyi nasıl da kökten bir yolla henüz uygun biçimde merkezileşmemiş cinsel eğilimlerinin nesnesi yaptığını gösterir.[5]

Bildiğimiz gibi çocuğun sevgisinin, tipik olgularda Oidipus karmaşası biçimini alan bu ilk görünümü, gizlilik döneminin başından itibaren bir bastırma dalgasına yenik düşer. Her nasılsa geriye kalanlar, aynı kişiyle ilişkili ama artık "cinsel" olarak tanımlanmayan salt sevecen duygusal bir bağ halinde kendini gösterir. Zihinsel yaşamın derinliklerini aydınlatan ruhçözümlemesi, çocukluğun en erken yıllarının cinsel bağlarının her ne kadar bastırılmış ve bilinçdışı olsa da sebat ettiğini göstermede hiç zorluk çekmez. Bu bize, ne zaman sevecen bir duyguyla karşılaşsak onun söz konusu kişi ya da daha doğrusu onun prototipi (veya *imago*'suyla) tam anlamıyla "kösnül" bir nesne bağının ardılı olduğunu varsayma cesareti verir. Aslında belli bir olguda bu daha önceki cinsel akımın bastırma altında hâlâ var mı yoksa önceden tükenmiş mi olduğunu özel bir araştırma yapılmaksızın bize açıklayamaz. Çok daha kesin konuşmak gerekirse: bu akım bir biçim ve olasılık olarak hâlâ oradadır ve gerileme yoluyla her zaman yeniden yüklenip etkin hale getirilebilir; tek soru (ve de bu her zaman yanıtlanamaz) o anda ne derecede yük ve işletici güce sahip olduğudur. Bu bağlamda iki hata kaynağından (bastırılmış bilinçdışının önemini azımsama hatası ve normali tümüyle hastalıklının standardlarıyla yargılama hatası) korunmak için eşit derecede özen göstertilmelidir.

Bastırılmış olanın derinliklerine nüfuz etmeyen ya da edemeyen bir ruhbilim, sevecen duygusal bağları böyle bir amacı olan itkilerden türemiş de olsalar hiçbir cinsel amacı olmayan itkilerin bir dışavurumu olarak görecektir.[6]

[5]Benim *Üç Deneme*'me bkz. (1905d) [*P.F.L.*, 7, 118].

[6]Düşmanca duygular hiç kuşkusuz yapıları bakımından biraz daha karmaşıktırlar. [Yalnızca 1. basımda dipnot şöyledir: "Yapıları bakımından biraz daha karmaşık olan düşmanca duygular bu kurala istisna teşkil etmezler."]

Metapsikolojinin gereklerine uygun düşecek böyle bir amaç sapmasının bir betimlemesini sunmada biraz zorluk olsa da onların bu cinsel amaçlardan saptıklarını söylememiz doğru olur. Dahası, amaçlarına ket vurulmuş bu içgüdüler her zaman özgün cinsel amaçlarından birazını korurlar; bir tutkun, bir arkadaş ya da bir hayran bile şimdi yalnızca bir havari tarzında sevilen kişiden fiziksel yakınlık ve onu görmeyi arzu eder. Eğer bunu seçecek olursak bu amaç sapmasında cinsel içgüdülerin bir *yüceltilmesinin* başlangıcını ayırt edebiliriz ya da diğer yandan yücelmenin sınırlarını daha uzak bir noktada sabitleyebiliriz. Bu amaçlarına ket vurulmuş cinsel içgüdüler ket vurulmamış olanlar üzerinde büyük bir işlevsel avantaja sahiptir. Gerçekten tam doyum olanakları bulunmadığından kalıcı bağlar yaratmaya özel olarak uyum sağlamışlardır; oysa doğrudan cinsel olan içgüdüler her doyurulduklarında bir enerji yitimine uğrarlar ve cinsel libidonun yeni bir birikimiyle yenilenmeyi beklemeleri gerekir ki bu arada nesne değişmiş olabilir. Ket vurulmuş içgüdüler herhangi bir oranda ket vurulmamışlarla karışım oluşturabilir; tıpkı onlardan doğdukları gibi yeniden onlara dönüşebilirler. Bir öğretmenle öğrencisi, bir müzisyenle haz duyan dinleyicisi arasındakiler gibi takdir ve hayranlığa dayalı dostça duygusal ilişkilerden, özellikle de kadınlar söz konusu olduğunda, erotik isteklerin nasıl da kolayca geliştiği iyi bilinir (Molière'in "Yunanlının aşkına öpünüz beni"si ile karşılaştırın[7]). Aslında amaçsız başlangıçlarıyla bu tür duygusal bağların gelişimi cinsel bir nesne seçimine çok daha sık bir yol sağlar. Pfister, *Frömmigkeit des Grafen von Zinzendorf*'unda (1910) güçlü bir dinsel bağın bile ateşli bir cinsel heyecana dönüşebildiğinin son derece açık ama kesinlikle tek olmayan bir örneğini verir. Öte yandan kendileri kısa ömürlü olan doğrudan cinsel itkilerin kalıcı ve salt sevecen bir bağa dönüşmesi çok olağandır ve tutkulu bir aşk evliliğinin sağlamlaşması büyük ölçüde bu sürece dayalıdır.

[7][Quoi! Monsieur sait du grec! Ah! permettez, de grâce,
Que, pour l'amour du grec, monsieur, on vous embrasse.(*)
Les femmes savantes, III, 5.]

(*)[Ne! Bayım Yunanlıyı biliyor! Ah! Bayım, Yunanlının aşkına sizi kucaklamama izin verme lûtfunda bulunun. —*çev.*]

Amaçlarına ket vurulmuş cinsel itkilerin, içsel ve dışsal engeller cinsel amaçları ulaşılamaz kıldığında doğrudan cinsel itkilerden doğduğunu işitmek doğal olarak bizi şaşırtmazdı. Gizlilik dönemindeki bastırma bu türden içsel —ya da daha doğrusu içsel hale gelmiş— bir engeldir. İlksel hordanın babasının cinsel hoşgörüsüzlüğü nedeniyle tüm oğullarını yoksunluğa, böylece de amaçlarına ket vurulmuş bağlara zorladığını varsaymıştık; oysa kendisinin cinsel hoşnutluk özgürlüğünü korumuş ve bu yolla da bağsız kalmıştı. Bir grubun bağlı olduğu bağların tümü amaçlarına ket vurulmuş içgüdüler niteliğindedir. Ama burada doğrudan cinsel içgüdülerle grupların oluşumu arasındaki ilişkiyle ilgili yeni bir konunun tartışmasına yaklaşmış oluyoruz.

D. Son iki değinme bizi doğrudan cinsel itkilerin grupların oluşumunda elverişsiz olduğu bulgusuna hazırlayacaktır. Ailenin gelişim tarihinde de cinsel sevginin grup ilişkileri (grup evlilikleri) var olmuştur; ama daha önemli cinsel sevgi ego için ne denli önemli hale geldi ve ne denli âşık olma niteliğini kazandıysa o denli ivedilikle cinsel organ amacının dayattığı gibi iki kişiyle sınırlı olmayı —*una cum uno* [(Lat.) teke tek —*çev.*]— gerektirmiştir. Çokeşli eğilimler, birbirini izleyen değişen nesnelerle doyum bulmakla yetinmek zorunda kalmıştır.

Cinsel doyum amacıyla bir araya gelen iki kişi, yalnızlığı aradıkları sürece sürü içgüdüsüne, grup duygusuna karşı bir gösteri yapıyorlardır. Ne denli aşk içindeyseler o denli tam olarak birbirleriyle yetinirler. Grubun etkisini reddetmeleri bir utanç duygusu biçiminde ifade edilir. Cinsel nesne seçiminin bir grup bağı tarafından saldırıya uğramaması için en uç düzeyde şiddet içeren kıskançlık duyguları davet edilir. Bir sevgi ilişkisinin duygusal yani kişisel etmeni yerini tümüyle kösnül etmene bırakmadıkça ya da bir cinsel âlemde olduğu grup içinde eşzamanlı olarak cinsel ilişkide bulunulmadıkça iki insan için başkalarının önünde cinsel ilişkide bulunmak olanaksızdır. Ama o noktada da cinsel ilişkilerin, Bernard Shaw'ın iğneleyici özdeyişinde

söylediği gibi bir kadının diğerinden farkının büyük ölçüde abartılması demek olan âşık olmanın henüz hiçbir rolü olmadığı ve tüm cinsel nesnelerin eşit değerde görüldüğü erken bir evresine bir gerileme vardır.

Âşık olmanın erkeklerle kadınlar arasındaki cinsel ilişkilerde kendini ancak geç olarak gösterdiğine ilişkin pek çok gösterge bulunmaktadır, bu yüzden cinsel sevgiyle grup bağları arasındaki karşıtlık da geç bir gelişmedir. Şimdi sanki bu varsayım bizim ilksel aile mitimizle uyuşmazmış gibi görünmektedir. Çünkü her şeyin ötesinde erkek kardeşler grubunun annelerine ve kız kardeşlerine duydukları sevgi yüzünden baba öldürmeye yönlendirildiklerini varsaymıştık ve bu sevginin bölünmemiş ve ilkel olduğunu —yani sevecen ve kösnül sevginin derin bir birlikteliği olduğunu— düşünmek zor olacaktır. Ama biraz daha düşünülecek olursa kuramımıza bu karşı çıkışın onu desteklemeye dönüştüğünü görürüz. Baba öldürmeye tepkilerden bir tanesi totemik dış evliliğin kurulması, çocukluktan beri duyarlı bir biçimde sevilmiş aile içindeki kadınlarla herhangi bir cinsel ilişkinin yasaklanmasıdır. Bu yolla bir erkeğin sevecen ve kösnül duyguları arasında bugün bile erotik yaşamında hüküm süren bir sınır çizilmiştir.[8] Bu dış evliliğin bir sonucu olarak erkeklerin kösnül gereksinimlerinin yabancı ve sevilmeyen kadınlarla doyurulması zorunlu olmuştur.

Büyük yapay gruplarda Kilise ve orduda cinsel nesne olarak kadının yeri yoktur. Kadınlarla erkekler arasındaki sevgi ilişkileri bu örgütlenmelerin dışında kalır. Hem erkeklerden hem de kadınlardan oluşmuş gruplar kurulduğunda bile cinsler arasındaki farkın hiçbir rolü yoktur. Grupları bir arada tutan libidonun eşcinsel doğada mı karşıt cinsel doğada mı sorusunun pek de anlamı yoktur çünkü cinslere göre farklılaşmamıştır ve libidonun cinsel organ örgütlenmesi amaçları açısından tam bir aldırmazlık gösterir.

Başka bakımlardan bir grup içinde özümsenmiş bir kişide bile doğrudan cinsel itkiler onun bireysel etkinliğini biraz korurlar. Eğer

[8]Freud (1912*d*)'ye bakınız [*P.F.L.*, 7, 247-52].

çok güçlü hale gelirlerse her grup oluşumunu bozarlar. Katolik Kilisesinin izleyicilerine evlenmemelerini önermede ve rahiplerine bekar kalmayı emretmede çok haklı güdüleri vardır ama âşık olmak sıklıkla rahipleri bile Kiliseyi terke zorlamaktadır. Aynı biçimde kadınlara duyulan sevgi ırk, ulusal bölüm ve sosyal sınıf sistemi gibi grup bağlarını kırar ve böylece uygarlıkta bir etmen olarak önemli sonuçlar doğurur. Eşcinsel sevgi, ket vurulmamış cinsel itkiler biçimini alsa bile, grup bağlarıyla çok daha uyumlu gibi görünmektedir — açıklaması bizi uzaklara götürecek olan dikkate değer bir olgu.

Psikonevrozların ruhçözümsel araştırılması, onların belirtilerinin izlerinin bastırılmış ama etkin olarak kalmış doğrudan cinsel itkilere dek izlenebileceğini bize öğretmiştir. Bu formülü "ya da ket vurulmaları tam olarak başarılı olmamış ya da bastırılmış cinsel amaca geri dönmek için bir yer bırakılmış olan amacı-ketlenmiş itkilere dek" cümlesini ekleyerek tamamlayabiliriz. Bu, bir nevrozun, kurbanını asosyal hale getirmesi ve onu olağan grup örgütlenmelerinden uzaklaştırması olgusunu açıklar. Bir nevrozun aşk üzerindeki bozucu etkisinin bir grup üzerinde de bulunduğu söylenebilir. Öte yandan grup oluşumuna güçlü bir hız verildiğinde nevrozlar azalabilir ve geçici olarak da olsa kaybolur. Nevrozlarla grup oluşumu arasındaki bu karşıtlığı sağaltımsal olarak değerlendirmek için haklı girişimlerde bulunulmuştur. Günümüzün uygar dünyasından dinsel yanılsamaların yok olmuş olmasına üzülmeyenler bile onların, güçlü oldukları sürece kendileri sayesinde birbirine bağlı olanlara nevroza karşı en güçlü savunmayı sağlamış olduğunu teslim edeceklerdir.[9] İnsanları mistik-dinsel ya da felsefi-dinsel mezheplere ve topluluklara bağlayan bağların her tür nevrozun hileli sağaltımlarının ifadesi olduğunu duyumsamak da zor değildir. Tüm bunlar doğrudan cinsel itkiler ile amaçları ketlenmiş olanlar arasındaki zıtlıkla ilişkilidir.

Eğer kendi başına bırakılacak olursa bir nevrotik, kendi belirti oluşumuyla içinden atıldığı büyük grup oluşumlarını yeniden kurmak

[9][Benzer değinmeler için aşağıda s. 208-09 ve 252'ye bkz.]

zorundadır. Kendisi için kendi imgelem dünyasını, kendi dinini, kendi sanrı sistemini yaratır ve böylece insanlığın kurumlarını, egemen rolün doğrudan cinsel itkiler tarafından oynandığının açık kanıtı olarak çarpık bir biçimde özetler.[10]

E. Sonuç olarak libido kuramı açısından söz konusu ettiğimiz durumların, âşık olmanın, hipnozun, grup oluşumunun ve nevrozun, karşılaştırmalı bir değerlendirmesini ekleyeceğiz.

Âşık olma, doğrudan cinsel itkilerle amaçlarına ket vurulmuş cinsel itkilerin eşzamanlı var oluşuna dayanır ve burada nesne, öznenin narsisistik ego libidosunun bir kısmını kendine çeker. İçinde yalnızca ego ve nesneye yer olan bir durumdur.

Hipnoz, iki insanla sınırlı olmak açısından âşık olmaya benzer ama tümüyle amaçlarına ket vurulmuş cinsel itkilere dayanır ve nesneyi ego ülküsünün yerine koyar.

Grup, bu süreci çoğaltır; hipnozla onu bir arada tutan içgüdülerin doğası ve ego ülküsünün yerine nesnenin geçirilmesi bakımlarından uzlaşır ama buna başka bireylerle özdeşleşmeyi ekler ki bu başlangıçta belki de nesneyle aynı ilişki içinde olmakla mümkün olmuştur.

Hipnoz ve grup oluşumunun her ikisi de insan libidosunun soy-oluşunun [phylogenesis] kalıtsal bir birikintisidir — hipnoz bir yatkınlık biçiminde, grup ise bunun ötesinde doğrudan bir sağ kalma olarak. Doğrudan cinsel itkilerin yerine amaçlarına ket vurulmuş olanların geçirilmesi her iki durumda da ego ile ego ülküsü arasında bir ayrımı, âşık olma durumunda bir başlangıç yapılmış olan ayrımı, ilerletir.

Nevroz bu dizinin dışında kalır. O da insan libidosunun gelişiminde bir garipliğe —doğrudan cinsel işlevin, iki kez yinelenen başlatılması ve araya giren bir gizlilik dönemi— dayanır.[11] Bu kapsamda âşık olmada bulunmayan bir gerileme niteliğine sahip olmakla hipnoz ve grup oluşumuna benzer. Ne zaman doğrudan cinsel içgüdülerden amaçlarına ket vurulmuş cinsel içgüdülere ilerleme tümüyle başarılı

[10] *Totem ve Tabu*'ya bakınız, II.Deneme'nin sonlarına doğru. [*P.F.K.*, **14**, 124-25].

[11] Benim *Üç Deneme*'me bakınız (1905*d*) [*P.F.L.*, **7**, 158-9].

olmazsa nevroz kendini gösterir ve bu gelişmeden geçtikten sonra egoya kabul edilen içgüdü kesimleriyle, bastırılmış bilinçdışından fırlayıp —öteki tümüyle bastırılmış içgüdüsel itkilerin yaptığı gibi— doğrudan doyum sağlamaya çabalayan içgüdü kesimleri arasında bir *çatışmayı* temsil eder. Nevrozlar içerik bakımından olağandışı zengindirler çünkü ego ile nesne arasındaki tüm olası ilişkileri —hem nesnenin korunduğu hem de terk edildiği ya da egonun kendisinin içinde inşa edildiği— ve de ego ile ego ülküsü arasındaki çatışmalı ilişkileri kapsar.

BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ

(1927)

EDİTÖR'ÜN NOTU

DIE ZUKUNFT EINER ILLUSION

(A) ALMANCA BASIMLAR:

1927 Leipzig, Viyana ve Zürih: Internationaler Psychoanalytischer Verlag. (2. Bas.,1928.)
1948 *Gesammelte Werke*, **14**. 325-80.

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
(Bir Yanılsamanın Geleceği)

1928 Londra: Hogarth Pres ve Institute of Psycho-Analysis. (Çev. W.D. Robson-Scott.)
1961 *Standard Edition*, **21**, 1-56. (1928 versiyonuna dayalı.)

Freud, *Özyaşamöyküsel Çalışma*'sına 1935'de eklediği "Ek"te bir önceki on yılda yazılarında ortaya çıkmış "kayda değer bir değişiklik"e değinmiştir. "Doğal bilimlerden, tıp ve ruhsağaltımına uzun bir *détour*'dan [(Fr.) Gezi —*çev.*] sonra" diye açıklıyor "ilgim beni çok öncelerden, düşünmek için pek de büyük olmadığım gençliğimden beri ilgimi çok çeken kültürel sorunlara geri döndü." (*P.F.K.*, 16). Kuşkusuz araya giren yıllarda bu sorunlara birçok kez değinmişti —özellikle *Totem ve Tabu*'da (1912-13)[1] —ama yaşamının geri kalanında ana ilgi alanını oluşturacak çalışmalar dizisine başlayışı *Bir Yanılsamanın*

[1]Din sorununa yayımlanmış en eski yaklaşımı "Takıntılı Eylemler ve Dinsel Uygulamalar" üzerine makalesidir (1907*b*), *P.F.K.*, **14.**

Geleceği ile olmuştur. Bunlar arasında en önemlileri elinizdeki çalışmanın doğrudan izleyicisi olan *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930*a*), *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) sonuncusunu biçimlendiren yaşam felsefesi tartışması, Freud'un Einstein'a açık mektubu *Neden Savaş?* (1933*b*) ve son olarak da 1934'den başlayarak üzerinde çalıştığı *Musa ve Tektanrıcılık*'tır (1939*a*).

Bu kitabın önceki denemelerinin önemli bir teması olan insanla uygarlık arasındaki zıtlık bu çalışmanın da açılış bölümlerinde büyük bir yer alır. Freud konuya iki yıl sonra, daha ayrıntılı ele aldığı *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda geri döner.

Freud *Özyaşamöyküsel Çalışma*'sının "Ek Not"unda (1935*a*) şöyle der: "*Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde dinin temelde olumsuz bir değerlendirmesini dile getirdim. Daha sonra daha adil bir formül buldum: gücünün, içerdiği hakikatte yattığını kabul ederken bu hakikatin maddi değil tarihsel bir hakikat olduğunu gösterdim." Bu formül *Musa ve Tektanrıcılık*'da (III. Deneme, II. Kesim (G)) daha ileri tartışılmıştır. *Bir Yanılsamanın Geleceği* çağdaş bir toplumsal görüngü olarak din üzerine temel çalışmasıdır. Onun tarihöncesi, tarih ve ruhbilimdeki daha derin kökleri *Totem ve Tabu*'da ve *Musa ve Tektanrıcılık*'da daha yakından incelenmiştir.

Freud'un s.170'deki kapsamlı bildirisi ("Kültürle uygarlık arasındaki ayrımı küçümsüyorum") ve "*Neden Savaş?*"ın sonlarına doğru benzer bir söz açısından Almanca "*Kultur*" sözcüğünün uygun çevirisi gibi yorucu bir soruna girmeye kalkışmak gereksiz gibi görünüyor. Her zaman değil ama genellikle ad için "uygarlık"ı sıfat için "kültürel"i seçtik.

BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ

I

İNSAN BELLİ bir uygarlıkta[1] oldukça uzun bir süre yaşamış ve sıklıkla onun kökenlerinin ne olduğunu ve hangi yol boyunca geliştiğini keşfetmeye çalışmışsa bazen öteki yana da göz atmaya ve o uygarlığın önünde nasıl bir kaderin bulunduğunu ve hangi değişimlerden geçmeye yazgılı olduğunu sormaya kışkırtıldığını duyumsar. Ama insan hemen böyle bir sorgulamanın değerinin çeşitli etmenler yüzünden daha başlangıçta yok olduğunu görür. Her şeyin ötesinde insan etkinliğini tüm yelpazesiyle inceleyebilen pek az insan vardır. Çoğu insanlar kendilerini onun tek ya da pek az alanıyla sınırlamak zorundadır. Ama insan geçmiş ve şimdiyle ilgili ne denli az şey bilirse gelecekle ilgili yargısının o denli güvenilmez olacağı kesindir. Ve tam da bu türden bir yargı bireyin öznel beklentilerinin değerlendirmesi güç bir rol oynaması gibi daha ileri bir güçlük vardır; bu beklentilerinse salt kendi deneyiminin kişisel etmenlerine, mizacı ya da başarı veya başarısızlığı tarafından kendisine dikte edilmiş olan yaşama karşı tutumundaki iyimserliğin azlığına ya da çokluğuna bağlı olduğu ortaya çıkar. Son olarak, genelde insanların şimdiki zamanlarını deyim yerindeyse naif bir biçimde, içerikleri hakkında bir tahmin oluşturamadan, yaşadıkları garip durum kendini duyumsatır; insanlar, şimdiki zaman kendilerine gelecek hakkında bir yargıda bulunacakları iyi bir izleme noktası sağlamadan önce kendilerini ondan belli bir uzaklığa yerleştirmek zorundadırlar — yani şimdiki zaman geçmiş haline gelmelidir.

Böylece uygarlığımızın olası geleceği konusunda bir görüş edinme kışkırtmasına kendini bırakan herkes işaret ettiğim zorlukları ve de çok

[1] [Editörün Notu'na bakınız, s.168]

genel olarak herhangi bir kehanete ilişen belirsizlikleri kendine anımsatırsa iyi yapar. En azından kendim söz konusu olduğumda çok büyük olan bir görevden hemen geri çekilecek ve olayların genel şeması içindeki yerini saptar saptamaz çabucak alanın şimdiye dek dikkatimi hak etmiş olan küçük bir bölgesini arayacağım.

Terim olarak insan yaşamının kendini hayvan konumunun üstüne çıkardığı ve vahşi hayvanların yaşamından ayrıştığı tüm yönleri kastettiğim insan uygarlığı —ve de kültür ile uygarlık arasında bir ayrımı küçümserim—, bildiğimiz gibi, gözlemciye iki cephe sunar. Bir yanda insanların, doğanın güçlerini kontrol etmek ve insan gereksinimlerinin doyumu için onun zenginliklerini elde etmek amacıyla edindikleri tüm bilgi ve yetenekler, öte yanda insanların ilişkilerini birbirlerine uydurmak ve özellikle de sağlanabilir zenginliklerin dağılımı için gerekli tüm düzenlemeler. Uygarlığın iki eğilimi birbirinden bağımsız değildir: ilk olarak insanların karşılıklı ilişkileri var olan zenginliğin olası kıldığı içgüdüsel doyum miktarından derinlemesine etkilendiği için; ikinci olarak bir diğeri ile ilişki içindeki tek bir insan, o kişi kendisinin yeteneğini çalışma için kullanır ya da onu bir cinsel nesne olarak seçerse, onun zenginliği haline geldiği için; üçüncü olarak da her ne kadar uygarlık evrensel insan ilgisinin bir nesnesiyse de her birey aslında uygarlığın bir düşmanı olduğu için. İnsanların yalıtılmış olarak yaşayabilmeleri pek az mümkün olduğu halde, uygarlığın, toplumsal yaşamı olası kılmak için, kendilerinden beklediği özverilerin onlara çok ağır bir yük gibi gelmesi kayda değer. Böylece uygarlık bireye karşı korunmak zorundadır ve onun düzenlemeleri, kurumları ve komutları bu göreve yöneliktir. Yalnızca zenginliğin belli bir dağılımını sağlamayı değil bu dağılımı korumayı da amaçlarlar; aslında doğanın fethine ve zenginliğin üretilmesine katkıda bulunan her şeyi insanların düşmanca itkilerine karşı korumak zorundadırlar. İnsan yaratıları kolayca tahrip edilebilir ve onları inşa etmiş olan bilim ve teknoloji onların yok edilmesi için de kullanılabilir.

İnsan böylece uygarlığın, güç ve baskı araçlarının mülkiyetinin nasıl edinileceğini anlamış bir azınlık tarafından, direnen bir

çoğunluğa dayatılan bir şey olduğu izlenimini edinir. Kuşkusuz bu güçlüklerin uygarlığın doğasına özgü olmadığını şimdiye dek gelişmiş kültürel biçimlerin eksikliği tarafından belirlendiğini varsaymak doğaldır. Ve aslında bu kusurları göstermek zor değildir. İnsanoğlu doğa üzerindeki kontrolünde sürekli ilerlemeler kaydetmiş ve daha da büyüklerini yapabileceği umulabilirken insan olaylarının yönetiminde de benzer bir ilerleme göstermiş olduğunu göstermek kesinlikle olası değildir; belki de her dönemde, şimdi de bir kez daha olduğu gibi, çoğu insan kendine bu biçimde edinilmiş bu kadar az uygarlığın gerçekten savunmaya değer olup olmadığını sormuştur. İnsan, zorlamanın ve içgüdülerin baskılanmasının terk edilmesiyle uygarlığın doyumsuzluk kaynaklarının giderileceği, böylece içsel bir uyumsuzluk tarafından rahatsız edilmeksizin insanların kendilerini zenginliğin üretimi ve onun tadının çıkarılmasına adayabileceği biçimde insan ilişkilerini yeniden düzenlemenin olası olduğunu düşünüyor. Bu bir altın çağ olurdu ama böyle bir durumun gerçekleşebilip gerçekleşemeyeceği tartışmalıdır. Daha çok her uygarlığın zorlamanın ve içgüdülerin baskılanmasının üzerine kurulması gerekir gibi görünmektedir; zorlama kesintiye uğratıldığında insanların çoğunluğunun yeni zenginlikler edinmek için gerekli çalışmaları üstlenmeye hazır olacağı da kesin değil gibidir. Sanırım insan, tüm insanlarda yıkıcı ve bu nedenle de toplum karşıtı ve kültür karşıtı eğilimlerin bulunduğunu ve pek çok sayıda insanda bunların, o kişinin insan toplumu içindeki davranışlarını belirleyecek kadar güçlü olduğunu göz önüne almalıdır.

Bu ruhbilimsel olgunun insan uygarlığı hakkında bir yargı oluşturmamızda kesin bir önemi vardır. Her ne kadar ilk planda özünün doğayı zenginliği edinmek için kontrol etmede yattığını ve tehditlerin bu zenginliğin insanlar arasında uygun biçimde dağıtılmasıyla giderilebileceğini düşünebilirsek de şimdi vurgu maddi olandan zihinsel olana kaymış gibi görünmektedir. Belirleyici soru, insanların zorunlu olarak kalacak olan özverilerle uzlaşabilmeleri ve onlar için bir telafi sağlamaları amacıyla insanlara dayatılan içgüdüsel özverilerin yükünün azaltılıp azaltılamayacağı ve azaltılacaksa bunun ne ölçüde olabileceğidir. Uygarlık içinde baskıdan vazgeçmek, kitleyi bir azınlık

tarafından kontrol etmemek kadar olanaksızdır.[2] Kitleler tembel ve eğitimsiz olduğu için içgüdüsel özveriyi hiç sevmezler; bunun kaçınılmaz olduğu savıyla da yetinmezler ve onları oluşturan bireyler disiplinsizliklerini özgür bırakma konusunda birbirlerini desteklerler. Ancak örnek oluşturabilen ve kitlelerin önderleri olarak tanıdıkları bireyler aracılığıyla görevi yerine getirmeye ikna edilebilir ve uygarlığın var oluşunun dayandığı özveriler gerçekleştirilebilir. Eğer bu kişiler yaşamın gereklilikleri konusunda üstün içgörüye sahipler ve kendi içgüdüsel isteklerine egemen olacak düzeye ulaşmışlarsa her şey yolunda gider. Ama etkilerini yitirmemek için kitlenin kendini onlara adadığından daha çok onlar kitleye kendilerini adarlarsa tehlike vardır ve bu yüzden gücü ellerinin altında bulundurarak kitleden bağımsız olmaları gerekli gibidir. Kısaca söylemek gerekirse, uygarlığın düzenlemelerinin ancak belirli derecede baskıyla sürdürülebilmesi olgusundan sorumlu iki yaygın nitelik vardır: insanların kendiliğinden çalışmaya hevesli olmaması ve onların tutkularına karşıt sözlerin hiçbir işe yaramaması.

Bu varsayımlara karşı yöneltilecek karşı çıkışları biliyorum. İnsan kitlelerinin burada betimlenen ve uygarlaşma işinde baskının kaçınılmaz olduğunu kanıtladığı varsayılan niteliğinin sayesinde insanların acılaştığı, intikamcı ve ulaşılmaz hale geldiği kültürel düzenleme kusurlarının sonucu olduğu söylenecektir. Kibarlıkla yetiştirilen ve mantığa yüce bir değer veren ve de uygarlığın nimetlerinden erken çağlarda yararlanan yeni kuşakların ona karşı farklı bir tutumu olacaktır. Onu bizzat kendilerinin sahip olduğu bir şey gibi duyumsayacak ve onun uğruna onun korunması için gerekli çalışma ve içgüdüsel doyum özverilerinde bulunmaya hazır olacaklardır. Baskı olmaksızın bunu yapabilecekler ve önderlerinden pek az farklılık göstereceklerdir. Eğer hiçbir kültür bugüne dek bu nitelikte insan kitleleri üretememişse bu hiçbir kültürün insanları özellikle de çocukluktan başlayarak bu yolda etkileyecek düzenlemeler geliştirememiş olmasındandır.

---

[2] [Almanca "*Masse*" sözcüğünün çok geniş bir anlamı vardır. Freud'un *Grup Ruhbilimi*'nde (1921*c*) özel nedenlerle "grup" diye çevrilmiştir. Yukarıda s.87'de Editör'ün dipnotuna bakınız. Burada "kitle" daha uygun gibi görünmektedir.]

Bu tür kültürel düzenlemeleri oluşturmanın hiç olası olup olmadığı ya da hiç değilse doğa üzerinde şu andaki kontrol düzeyimizde şimdilik olası olup olmadığından kuşku duyulabilir. Gelecek kuşakların eğiticisi olarak davranacak üstün, hedefinden sapmayan ve çıkar gözetmeyen çok sayıda önderin nereden geleceği sorulabilir ve bu niyetler gerçekleştirilmeden önce uygulanması gereken muazzam baskı miktarını düşünmek irkilticidir. Planın büyüklüğü ve insan uygarlığının geleceği için önemi yadsınamaz. İnsanın, en temel gidişi erken çocukluk yaşantıları tarafından belirlenen en çeşitli içgüdüsel yatkınlıklarla donanmış olduğu yolundaki ruhbilimsel bulguya güvenli bir biçimde dayanır. Ama aynı nedenle de insanın eğitim kapasitesindeki sınırlılık kültüründe böyle bir dönüşümün etkinliğine ket vurur. İnsan farklı bir kültürel ortamda insan kitlelerinin insan olaylarına yön vermeyi böylesine zorlaştıran iki niteliğinin defedilmesinin olası olup olmadığını, olasıysa ne ölçüde olduğunu sorabilir. Deney henüz yapılmamıştır. Olasılıkla insanoğlunun belli bir yüzdesi (hastalıklı bir yatkınlık ya da içgüdüsel güçte bir aşırılık yüzünden) her zaman toplumdışı olarak kalacaktır; ama bugünün uygarlığına düşman bir çoğunluğu bir azınlığa indirgemek mümkün olsaydı büyük bir şey —belki de başarılabilecek tek şey— başarılmış olurdu.

Sorgulamam için öne sürdüğüm [s.169] çizgiden çok fazla uzaklaştığım izlenimini vermek istemem. Bu nedenle Avrupa ile Asya[3] arasındaki geniş topraklarda şimdi gelişmekte olan büyük uygarlık deneyi[*] üzerine yargılamada bulunmaya en küçük bir niyetim olmadığı konusunda tam bir güvence vereyim. Onun uygulanabilirliği üzerine karar verecek, kullanılan yöntemlerin elverişliliğini sınayacak ya da niyetle uygulama arasındaki kaçınılmaz uçurumun genişliğini ölçecek ne özel bir bilgim ne de yeteneğim var. Orada hazırlanmakta olan şey henüz bitmemiştir ve bu nedenle bizim uzun süredir sağlamlaşmış uygarlığımızın malzeme sunduğu bir araştırmayı akla getirmez.

[3][Ancak aşağıda s.280 v.s.nda *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nın (1930*a*) V. Bölümündeki bazı değinmelere ve yine aşağıda s.309 ve 332'de *Neden Savaş?*'daki (1933*b*) iki noktaya bakınız. Ayrıca *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 35. Konferans'ındaki daha uzun bir tartışmaya bkz. *P.F.K.*, 2. 188-94.]

[*][Sovyet Devrimi'ni kastediyor.—*çev.*]

II

FARKINDA olmadan ekonomik alandan ruhbilim alanına kaydık. Önce uygarlığın erdemlerini elde edilebilir zenginlikte ve onun dağılımı için düzenlemelerde aramaya ayartıldık. Ama her uygarlığın bir çalışma zorlantısına ve içgüdüden vazgeçmeye dayalı olduğunun, bu nedenle de kaçınılmaz olarak bu istemlerin etkilediği kişilerin karşıtlığını kışkırttığının ayrımsanmasıyla uygarlığın temelde ya da yalnızca zenginliğin kendisinden ve onu elde etme yollarından ve dağılımının düzenlenmesinden ibaret olamayacağı ortaya çıkmıştır; çünkü bu şeyler uygarlığın katılanlarının rekabetçiliğinin ve yıkıcı tutkusunun tehdidi altındadır. Zenginlikle birlikte şimdi uygarlığın savunulabileceği araçlara —zorlama ölçütleri ve insanları onlara razı etmeye ve özverileri için onları ödüllendirmeye niyetlenen ölçütler— rastladık. Bu sonuncular uygarlığın zihinsel malvarlığı diye tanımlanabilir.

Tek tip bir terminoloji uğruna bir içgüdünün doyurulamaması olgusunu "engellenme", bu engellenmeyi oluşturan düzenlemeyi "yasaklama" ve yasaklamayla oluşan durumu da "yoksunluk" diye tanımlayacağız. İlk adım herkesi etkileyen yoksunluklarla herkesi değil yalnızca grupları, sınıfları hattâ tek bireyleri etkileyen yoksunlukları birbirinden ayırt etmek olmalıdır. En eskisi birincisidir; grupları kuran yasaklamalarla —kim bilir kaç bin yıl önce?— uygarlık insanı başlangıçtaki hayvan koşullarından uzaklaştırmaya başlamıştı. Şaşkınlık içinde bu yasaklamaların hâlâ işlerlikte olduğunu ve hâlâ uygarlık düşmanlığının çekirdeğini oluşturduğunu görürüz. Yasakların altında ıstırap çeken içgüdüsel istekler her çocukla birlikte yeniden doğar; bu engellenmelere zaten toplumdışı davranışla tepki veren bir grup insan vardır: nevrotikler. Bu içgüdüsel istekler arasında insest, yamyamlık ve öldürme tutkusu bulunur. Herkesin reddetmede birleşmiş gibi göründüğü isteklerle izin mi verilmesi yoksa engellen-

mesi mi gerektiği konusunda uygarlığımızda o denli hararetli tartışmaların yapıldığı istekleri yan yana koymak garip görünür ama ruhbilimsel olarak böyle yapmak akla yakındır. Bu en eski içgüdüsel isteklere karşı uygarlığın tutumu da hiçbir biçimde tekdüze değildir. Yalnızca yamyamlık evrensel olarak yasaklanmış gibidir ve —ruhçözümsel olmayan görüşe göre— tümüyle üstesinden gelinmiştir. İnsest isteklerinin gücü, ona karşı yasakların arkasında hâlâ fark edilebilir ve belli koşullarda öldürme hâlâ uygulanır hattâ aslında uygarlığımız tarafından emredilir. Önümüzde uzanan kültürel gelişmede bugün tümüyle izin verilebilir olan daha başka isteklerin şimdi yamyamlığın olduğu kadar kabul görmez hale gelmesi pekâlâ olasıdır.

Bu en eski içgüdüsel vazgeçmeler tüm daha ileri içgüdüsel vazgeçmeler için önemli olan bir ruhbilimsel etmen de içerir. İnsan aklının en eski zamanlardan bu yana hiçbir gelişim göstermediği, bilim ve teknolojideki ilerlemelerin tersine tarihin başlangıcındaki halinin aynı olduğu gerçek değildir. Bu zihinsel ilerlemelerden birini hemen gösterebiliriz. İnsan gelişiminin seyrine uygun olarak dışsal baskı içselleştirilmiştir; çünkü özel bir zihinsel öğe, super-ego, onun yerini alır ve içinde onun komutlarını bulundurur.[1] Her çocuk bize bu dönüşüm sürecini sunar; o, ancak bu yolla ahlâki ve toplumsal bir varlık haline gelir. Super-egonun bu güçlenişi ruhbilimsel alanda en değerli kültürel zenginliktir. Onun içinde yer aldığı kişiler uygarlığın düşmanı olmaktan çıkıp onun taşıtları haline gelirler. Bir kültürel birimde sayıları ne denli çoksa o birimin kültürü o denli güven altındadır ve dış baskı araçlarına gereksinimi de o denli azalmıştır. Şimdi bu içselleştirmenin derecesi çeşitli içgüdüsel yasaklamalar arasında büyük ölçüde değişir. Sözünü ettiğim en eski kültürel istemler açısından içselleştirme, nevrotiklerin hoş olmayan istisnasını hesaba katmazsak, çok kapsamlı biçimde başarılmıştır. Ama başka içgüdüsel istemlere dönecek olursak durum değişir. Burada şaşkınlık ve ilgiyle

[1] [*Ego ve Id*'in (1923*b*) III. Bölümüne bkz. *P.F.K.*, **12**; ayrıca aşağıda *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nın (1930*a*) VII. ve VIII. Bölümlerine özellikle de s. 293-95 ve 300-07'ye bkz.]

insanların çoğunluğunun bu noktalardaki kültürel yasaklamaya yalnızca dış baskının etkisi altında —yani yalnızca baskı kendini duyumsatabildiğinde ve ondan korkulduğu sürece— uyduğunu gözlemleriz. Bu uygarlığın ahlâksal istemleri diye bilinen ve herkese aynı biçimde uygulanan şey için de geçerlidir. İnsanın *ahlâksal* olarak güvenilmezliğine ilişkin tüm deneyimlerimiz bu kategoride yer alır. Cinayet ya da insestten bucak bucak kaçan ama para hırsından, saldırgan tutkularından ya da cinsel kösnüllüklerinden duydukları doyumu yadsımayan ve bu yüzden cezasız kaldıkları sürece başka insanları yalanları, sahtekarlıkları ve iftiralarıyla incitmekte durak-samayan sayısız insan vardır ve bu hiç kuşkusuz uygarlığın pek çok çağı boyunca böyle olagelmiştir.

Toplumun yalnızca belli sınıflarına uygulanan kısıtlamalara dönecek olursak pervasız ve her zaman ayırt edilebilen bir durumla karşılaşırız. Bu ayrıcalıksız sınıfların kayırılmış olanların ayrıcalıklarını kıskanmaları ve kendi fazlalık yoksunluklarından kurtulmak için ellerinden geleni yapmaları beklenir. Bu olanaklı olmadığında söz konusu kültür içinde kalıcı bir huzursuzluk miktarı sürecek ve bu tehlikeli ayaklanmalara yol açabilecektir. Ancak eğer bir kültür katılanlarının bir kesiminin doyumunun bir diğer, olasılıkla da daha büyük kesiminin baskılanmasıyla sağlandığı bir noktadan öteye gidemiyorsa —ki günümüz kültürlerinin tümünde durum budur— baskılanan insanların var oluşunu çalışmalarıyla olası kıldıkları ama zenginliğinden çok küçük bir pay aldıkları kültüre şiddetli bir düşmanlık geliştirmeleri anlaşılır bir durumdur. Böylesi koşullarda baskılanmış insanlar arasında kültürel yasaklamaların bir içselleştirilmesi beklenmemelidir. Tersine, yasaklamaları tanımaya hazır değildirler, kültürün kendisini tahrip etmeye, hattâ bunu olasılıkla kültürün dayandığı postulatları da ortadan kaldırarak yapmaya niyetlenirler. Bu sınıfların uygarlığa düşmanlıkları o denli açıktır ki geçimini daha iyi sağlayan toplumsal katmanlara yönelik daha gizli düşmanlığın gözden kaçmasına neden olur. Bu kadar büyük sayıda katılımcısını doyumsuz bırakan ve onları başkaldırmaya yönelten bir uygarlığın kalıcı bir var oluş olasılığı olmadığı gibi bunu hak da etmediğini söylemeye gerek yok.

Bir uygarlığın ahlâksal değerlerinin içselleştirilme derecesi —popüler ve ruhbilimsel olmayan söylemle ifade edecek olursak katılımcılarının ahlâksal düzeyi— bir uygarlığın değerini hesaplamada göz önüne alınan tek zihinsel zenginlik türü değildir. Ayrıca ülküler ve sanatsal yaratılar biçiminde zenginlikleri de —yani bu kaynaklardan türetilebilen doyumlar— vardır.

İnsanlar bir kültürün ruhsal zenginlikleri arasında onun ülkülerini —hangi başarıların en yüce ve uğruna en çok uğraşılması gereken başarılar olduğunun değerlendirilmesi— katmada olsa olsa çok kolayca eğilimli olacaklardır. İlk bakışta sanki bu ülküler kültürel birimin başarılarını belirlermiş gibi görünür ama olayların gerçek akışı, ülkülerin, kültürün içsel yetenekleri ile dış koşulların bileşimi tarafından olası kılınan ilk başarılara dayandığını ve bu ilk başarıların daha sonra ülkü tarafından daha ileri götürülmesi gereken bir şey olarak ele alındığını ortaya koyar. Bu nedenle ülkünün, kültürün katılımcılarına sunduğu doyum narsisistik türdendir; katılımcıların daha önce başarıyla gerçekleştirilmiş olanla gurur duymalarına dayanır. Bu doyumu tamamlamak farklı başarıları hedeflemiş ve farklı ülküler geliştirmiş başka kültürlerle bir kıyaslamayı gerektirir. Bu farklılıkların gücüne dayanarak her kültür geri kalanları küçümseme hakkını kendinde görür. Bu yolla kültürel ülküler, farklı kültürel birimler arasında, en açık olarak uluslar olgusunda görüldüğü üzere, bir uyuşmazlık ve düşmanlık kaynağı olurlar.

Kültürel ülkü tarafından sağlanan narsisistik doyum kültürel birim içinde kültüre düşmanlıkla savaşımda başarılı olan güçler arasındadır. Bu doyum yalnızca kültürün sağladığı çıkarlardan yararlanan şanslı sınıflar tarafından değil baskılanmış sınıflar tarafından da paylaşılır; çünkü kültürün dışındaki insanları küçümseme hakkı bu insanlara kendi birimleri içinde acısını çektikleri yanlışlıklar açısından bir telafi sağlar. Hiç kuşkusuz kişi borçlar ve askerlik hizmetleri altında eziyet çeken bir plebdir(*) ama bunu telafi etmek için kişi aynı zamanda başka ulusları yöneten ve onlara yasalarını dikte eden Roma'nın bir

(*)[Roma İmparatorluğunda en alt sınıf. —*çev.*]

vatandaşı olma durumunda da pay sahibidir. Ancak baskılanmış sınıfların, bu kendilerini yöneten ve sömüren sınıfla özdeşleşmeleri daha büyük bir bütünün yalnızca bir kesimidir. Çünkü öte yandan baskılanmış sınıflar duygusal olarak efendilerine bağlı olabilirler; onlara düşmanlıklarına karşın onları ülküleri olarak görebilirler, yeter ki temelde doyurucu bu türden ilişkilerle yaşasınlar, yoksa o kadar çok uygarlığın büyük insan kitlelerinin haklı düşmanlığına karşın sağ kalabilmiş olmasını anlamak olanaksız olurdu.

Bir kültürel birimin katılımcılarına farklı türde bir doyumu, her ne kadar yorucu çalışma içindeki ve herhangi bir sanat eğitimi alma şansı bulunmayan kitleler için ulaşılamaz olsa da, sanat sağlar. Çok önceleri keşfettiğimiz üzere[2] sanat, en eski ve hâlâ en derinlemesine duyumsanan kültürel vazgeçmeler için yerine-geçen türünden doyumlar sağlar ve bu nedenle bir insanı uygarlık uğruna yaptığı özverilere razı etmede başka hiçbir şeyin yapamadığını yapar. Öte yandan sanat yaratıları, yüce değerli duygusal yaşantıların paylaşımına olanak sağlayarak, insanda, her kültürel birimin o denli gereksindiği özdeşleşme duygularını arttırır. Ve bu yaratılar kişinin o özel kültürünün başarılarını resimlediğinde ve onun aklına ülkülerini getirdiğinde aynı zamanda narsisistik doyumunu da sağlarlar.

Bir uygarlığın ruhsal envanterindeki belki de en önemli konu için henüz hiçbir değinmede bulunulmadı. Bu, en geniş anlamda onun dinsel ülkülerinden ibarettir — başka bir deyişle (ileride kanıtlanacağı üzere) yanılsamalarından.

---

[2][Örneğin bkz. "*Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri*" (1908*e*), *P.F.K.*, **15**, 128.]

III

DİNSEL DÜŞÜNCELERİN özel değeri nereden gelir?

Uygarlığın uyguladığı baskıyla, uygarlığın istemi üzerine içgüdüden vazgeçmeler tarafından üretilen uygarlık düşmanlığından söz etmiştik. İnsan uygarlığın yasaklamalarının kalktığını düşleyecek olsa —o zaman insan hoşlandığı herhangi bir kadını cinsel nesne olarak alabilir, aşk rakibini ya da yolunu kesen herhangi birini duraksamadan öldürebilir, başka birinin malını izin almadan alabilir— ne harika olurdu, insanın yaşamı nasıl da bir doyumlar dizisine dönüşürdü! Evet, insan çok kısa sürede ilk güçlükle karşılaşırdı: başka herkes de benim isteklerimin tıpatıp aynını isteyecek ve bana benim onlara davranırken gösterdiğimden daha fazla özen göstermeyeceklerdir. Böylece gerçekte uygarlığın kısıtlamalarının kaldırılmasından yalnızca bir kişi kısıtlanmaksızın mutlu olabilirdi ve o da güç için tüm araçları eline geçirmiş bir despot, bir diktatör olurdu. Ama onun bile diğerlerinden en az bir kültürel emri gözetmelerini istemek için nedenleri olacaktı: "Öldürmeyeceksin."

Ama uygarlığın yok edilmesi için uğraşmak ne nankör, ne dar görüşlü bir bakış! Geriye yalnızca bir doğa durumu kalırdı ve bu katlanılması çok daha zor bir şey olurdu. Doğanın bizden içgüdümüze herhangi bir kısıtlama istemi olmayacağı doğru; ne istersek yapmamıza izin verecektir; ama onun da bizi kısıtlamak için kendi etkin yöntemleri vardır. Bizi tahrip eder — bize göründüğü biçimiyle soğukça, insafsızca, acımasızca ve olasılıkla tam da doyumumuzu sağlayan şey aracılığıyla. Bir araya gelmemiz ve başka şeyler arasında bizim toplumsal yaşamımızı olası kılmaya da niyetlenen uygarlığı yaratmamız kesinlikle doğanın bizi korkuttuğu bu tehlikeler yüzündendir. Çünkü uygarlığın temel görevi, onun gerçek *raison d'être*'i [(Fr.) Var oluş nedeni —*çev.*] bizi doğaya karşı korumaktır.

Hepimiz uygarlığın bunu pek çok yoldan zaten oldukça iyi bir biçimde yaptığını biliyoruz ve zaman geçtikçe daha da iyi yapacaktır. Ama kimse doğanın üstesinden gelindiği yanılsaması içinde değildir ve tümüyle insana boyun eğeceğini ummaya pek az kişi cesaret eder. Tüm insan kontrolleriyle alay eden öğeler vardır: toprak sarsılır, parçalanır ve tüm insan yaşamını ve çalışmalarını gömer; su, sel olur ve her şeyi bir kargaşada boğar; fırtınalar, her şeyi önüne katıp süpürür; hastalıklar vardır, onların başka organizmaların saldırılarından oluştuğunu ancak yakınlarda ayrımsadık ve son olarak henüz hiçbir ilacı bulunmamış, olasılıkla bulunmayacak da olan acı verici ölüm bilmecesi vardır. Bu güçlerle doğa bize karşı görkemle, acımasızca ve amansızca ayaklanır; bir kez daha uygarlığın çalışmasıyla kurtulacağımızı düşündüğümüz zayıflığımızı ve umarsızlığımızı aklımıza getirir. İnsanoğlunun sunabileceği az sayıdaki doyum verici ve yüceltici izlenimlerden biri, bir öğesel felaket durumunda uygarlığının uyumsuzluklarını, tüm içsel sıkıntı ve düşmanlıklarını unutması ve kendini doğanın üstün güçlerine karşı korumak biçimindeki büyük ortak görevini anımsamasıdır.

Genelde insanoğlu için olduğu gibi birey için de hayatın yükü ağırdır. Katıldığı uygarlık ona bir miktar yoksunluk empoze eder diğer insanlar ise ya uygarlığının emirlerine karşın ya da yetersizlikleri yüzünden ona biraz acı çektirirler. Buna evcilleştirilmemiş doğanın —o buna Yazgı adını verir— verdiği zedelenmeler de eklenir. Bu koşulların insanda kalıcı bir kaygılı beklenti durumuna ve onun doğal narsisizminde ağır bir yaralanmaya neden olacağı varsayılabilir. Bireyin uygarlık ya da diğer insanların kendisine verdiği zedelenmelere nasıl tepki verdiğini biliyoruz: uygarlığın düzenlemelerine karşı uygun derecede bir direnç ve düşmanlık geliştirir. Ama kendini diğerlerini olduğu gibi onu da tehdit eden doğanın üstün güçlerine, Yazgıya, karşı nasıl koruyacaktır?

Uygarlık onu bu görevden kurtarır; bunu herkes için aynı biçimde yapar ve bu konuda neredeyse tüm uygarlıkların aynı biçimde davrandığı da dikkate değer. Uygarlık insanı doğaya karşı koyma

görevini durdurmaz, yalnızca bunu başka araçlarla gerçekleştirmeye çalışır. Bu görev çok çeşitlidir. İnsanın ciddi biçimde tehdit edilmiş özsaygısı avutulmayı istemektedir; yaşam ve evrenin elinden şiddet alınmalıdır; dahası insanın açıkçası en güçlü pratik konular nedeniyle uyarılmış merakı bir yanıt istemektedir.

İlk adımla oldukça büyük bir kazanç elde edilir: doğanın insanlaştırılması. Kişiliksiz güçler ve yazgılara yaklaşılamaz; sonsuza dek uzak kalırlar. Ama eğer öğelerin bizim kendi ruhlarımızda olduğu gibi şiddetle süren tutkuları varsa, eğer ölüm kendiliğinden bir şey değil de kötü bir İstenç'in şiddet eylemiyse, eğer doğanın her yerinde çevremizde kendi toplumumuzdan bildiğimiz Yaratıklar varsa o zaman rahat bir soluk alabilir, tekinsizliğin içinde kendimizi evimizde gibi hissedebilir ve anlamsız anksiyetemizle ruhsal yöntemlerle başa çıkabiliriz. Belki hâlâ savunmasızız ama artık umarsızca felç olmamışızdır hiç değilse tepki verebiliriz. Aslında belki de savunmasız bile değilizdir. Dışarıdaki bu dehşetli üstün insanlara kendi toplumumuzda uyguladığımız yöntemlerin aynısını kullanabiliriz; onlardan kibarca istemeye, onları yatıştırmaya, onlara rüşvet vermeye uğraşabilir ve onları bu şekilde etkileyerek güçlerinin bir kesiminden yoksun bırakabiliriz. Doğal bilimin ruhbilimle böylesi bir yer değiştirmesi yalnızca ivedi rahatlama sağlamakla kalmaz duruma egemen olmanın daha ileri yollarını da gösterir.

Bu durumda yeni hiçbir şey yoktur. Onun aslında sadece devamı olduğu çocuksu bir ilk örneği vardır. Çünkü daha önce bir kez insan kendini benzer bir çaresizlik durumunda bulmuştur: küçük bir çocuk olarak anababasının karşısında. İnsanın onlardan, özellikle de babasından korkması için nedenleri vardır ve yine de kişi bildiği tehlikelere karşı korunmasını biliyordur. Böylece iki durumu benzeştirmek doğaldır. Burada da istemek düş yaşamında olduğu gibi kendi rolünü oynar. Uyuyan kendisini mezara götürecek bir ölüm önsezisine kapılabilir. Ama düş-işlemi bu korkulan olayı bile bir istek doyurmaya dönüştürecek koşulu nasıl seçeceğini bilmektedir: düş gören kendini eski bir Etrüsk mezarında görür ve onun içine girmekle

arkeolojik ilgilerini doyurduğu için mutludur.[1] Aynı biçimde bir insan doğanın güçlerini basitçe eşitleriyle olduğu gibi ilişki kurabileceği kişilere dönüştürmez —bu, o güçlerin kendisinde bıraktığı aşırı güçlü izlenime haksızlık olurdu— onlara bir babanın niteliklerini verir. Onları tanrılara dönüştürür, bunu yaparken, göstermeye[2] çalışmış olduğum gibi yalnızca çocuksu bir prototipi değil soyoluşsal bir prototipi de izler.

Zaman içinde doğal görüngülerin düzenlilikleri ve yasaya uygunlukları üzerine ilk gözlemler yapılmış ve bununla doğanın güçleri insan çizgilerini yitirmişlerdir. Ama insanın çaresizliği sürmüş ve onunla birlikte babasına ve tanrılara özlemi de sürmüştür. Tanrılar üçlü görevlerini sürdürmüşlerdir: onlar doğanın dehşetlerini arındırmalı, insanları Yazgının acımasızlığı karşısında, özellikle de ölümde gösterildiği gibi avutmalı ve uygar bir yaşamın genelde onlara dayattığı acıları ve yoksunlukları telafi etmelidirler.

Ama bu işlevler arasında aşamalı bir vurgu yer değiştirmesi bulunur. Doğa görüngülerinin içsel gerekliliklere göre otomatik olarak geliştiği gözlemlenmişti. Kuşkusuz tanrılar doğanın efendisiydiler; onu olduğu gibi düzenlemişlerdi ve şimdi onu kendi başına bırakabilirlerdi. Yalnızca ara sıra, mucize diye bilinen şeylerde, doğanın akışına müdahale ederlerdi; sanki özgün güç alanlarından hiçbir şeyi terk etmemiş olduklarını göstermek ister gibi. Yazgıların paylaştırılması açısından insan türünün şaşkınlık ve çaresizliğinin düzeltilemez bir şey olduğu yolunda hoş olmayan bir kuşku sürüyordu. Burada tanrılar hataya düşmüş olsalar gerekti. Eğer Yazgıyı onlar yarattılarsa öğütleri anlaşılmaz sayılmalıydı. Eskil halkların en yetenekli insanlarının aklına Moira'nın [Yazgı] tanrıların üzerinde olduğu ve tanrıların da kendi yazgıları bulunduğu düşüncesi geldi. Ve doğa ne kadar özerk hale geldiyse tanrılar da o kadar ondan geri çekildiler ve tüm beklentiler de o kadar ağırbaşlılıkla tanrıların üçüncü işlevine yöneltildi —

[1] [Bu Freud'un *Düşlerin Yorumu*'nun (1900) VI. Bölüm'ünde (G) bildirilmiş gerçek bir düşüdür. *P.F.K.*, **5**, 180-83.]

[2] [*Totem ve Tabu*'nun (1912-13) IV. Denemesine (6) bakınız. *P.F.K.*, **14**.]

ahlâklılık o denli tanrıların gerçek ilgi alanı haline dönüştü. Şimdi uygarlığın eksikliklerini ve kötülüklerini dengelemek, insanların birlikte yaşamaları sırasında birbirlerine çektirdikleri acıları dindirmek ve uygarlığın insanların bu denli yetersiz biçimde uyduğu beklentilerinin doyurulmasını gözetmek tanrıların görevi haline gelmişti. Bu beklentilerin kendileri de ilahi bir kökene bağlanmışlardı; insan toplumunun ötesine yükseltilmişler ve doğaya ve evrene yaygınlaştırılmışlardı.

Ve böylece insanın çaresizliğini katlanılabilir kılma gereksiniminden doğan ve kendisinin ve de insanlığın çocukluğunun çaresizliğinin anılarının malzemesinden inşa edilen bir düşünceler stoku yaratılır. Bu düşüncelere sahip olmanın onu iki yönden koruduğu açıktır — doğanın ve Yazgının tehlikelerine karşı ve de bizzat insan toplumunun tehdit ettiği zedelenmelere karşı. İşte konunun ana fikri budur. Bu dünyadaki yaşam daha üstün bir amaca hizmet etmektedir; kuşkusuz bu amacın ne olduğunu tahmin etmek kolay değildir ama kesinlikle insanın doğasını mükemmelleştirmek anlamına gelmektedir. Olasılıkla bu yükselme ve yücelmenin nesnesi insanın zaman içinde bu denli yavaş ve isteksizce kendini bedenden ayıran tinsel yanı, ruhudur. Bu dünyada olan her şey, yollarını ve yan yollarını izlemek zor olsa da sonunda her şey için en iyisini buyuran —yani onu bizim için zevkli hale getiren— bizden üstün bir zekânın niyetlerinin bir ifadesidir. Her birimizin üzerinde, yalnızca görünürde acımasız ve bizim doğanın aşırı güçlü ve taşyürekli güçlerinin elinde oyuncak olup acı çekmemize izin vermeyecek cömert bir Tanrı vardır. Ölümün kendisi bir yok oluş, bir inorganik yaşamsızlığa geri dönüş değil daha üstün bir gelişmenin önünde uzandığı yeni bir var oluştur. Ve başka yöne bakınca bu görüş uygarlıklarımızın oluşturduğu aynı ahlâksal yasaların tüm evreni de yönettiğini, sadece onların kıyaslanamayacak derecede daha fazla gücü ve kararlılığı olan bir yüksek adalet divanı tarafından yönetildiğini bildirir. Sonunda tüm iyiler ödüllendirilecek ve tüm kötüler cezalandırılacaktır, eğer gerçekten bu yaşam biçiminde olmasa bile ölümden sonra başlayan daha sonraki var oluşlarda. Bu yolla yaşamın tüm dehşetleri, acıları ve zorlukları güdükleştirilmeye çalışılır. Dünyadaki yaşamı tayfın görünmez kesimi gibi devam ettiren ölümden sonraki yaşam, görünen kesime eklenir, bize belki de burada

kaçırdığımız tüm mükemmellikleri getirir. Olayların bu gidişini yöneten üstün bilgelik, kendini onun içinde dışa vuran sonsuz iyilik, amacına onda ulaşan adalet — üm bunlar bizi ve dünyayı bir bütün olarak yaratmış olan ilahi varlıklara daha doğrusu uygarlığımızda içinde eskil çağların tüm tanrılarının yoğunlaştırdığı tek bir ilahi varlığa atfedilen niteliklerdir. İlahi özellikleri bu biçimde yoğunlaştırmayı ilk başaran insanlar ilerlemeden pek de gurur duymadılar. Bu gelişme her ilahi varlığın arkasında onun çekirdeği olarak gizli kalmış babayı görünür hale getirmişti. Temelde bu, Tanrı düşüncesinin tarihsel başlangıçlarına geri dönüştü. Şimdi Tanrı tek bir kişi olduğundan insanın onunla ilişkileri çocuğun babasıyla ilişkisinin derinliğini ve yoğunluğunu yeniden canlandırabilirdi. Ama insan babası için bu denli çok şey yapmışsa bir ödül almak isterdi ya da hiç değilse onun tek sevgili çocuğu, onun Seçilmiş İnsanı olmak. Çok sonraları dindar Amerika "Tanrının Kendi Ülkesi" olduğunu öne sürmüştü ve tanrıya tapınmanın biçimlerinden biri açısından iddia kuşkusuz haklıdır.

Yukarıda özetlenmiş olan dinsel düşünceler kuşkusuz uzun bir gelişim sürecinden geçmiş ve değişik evrelerde değişik kültürler tarafından bağlanılmıştır. Ben bu evrelerden, kabaca günümüz beyaz Hıristiyan uygarlığı tarafından alınan son biçime uyan birini seçtim. Bu tablonun tüm parçalarının aynı derecede iyi biçimde birbiriyle uyumlu olmadığı, bir yanıt için baskı yapan tüm soruların bir yanıt bulmadığı ve günlük yaşantıyla çelişkisini gözden uzak tutmanın zor olduğu kolayca görülebilir. Yine de bu düşünceler —en geniş anlamda dinsel olan düşünceler— uygarlığın en değerli mülkü, katılımcılarına sunduğu en değerli şey olarak ödüllendirilirler. Onlara dünyadan hazineler kazanmaya ya da yiyecek sağlamaya veya hastalıkları önlemeye v.b. yarayan tüm aygıtlardan daha yüksek değer biçilirler. İnsanlar, bu düşüncelere onlar için istenen değeri vermeselerdi hayatın katlanılmaz olacağına inanırlar. Ve şimdi soru ortaya çıkar: ruhbilimin ışığında bu düşünceler nedir? Taşıdıkları saygınlığı nereden türetmişlerdir? Ve ürkek bir adım atmak gerekirse, onların gerçek değerleri nedir?

IV

KESİNTİYE uğramaksızın bir monolog gibi ilerleyen bir sorgulama hiç de tehlikelerden arınmış değildir. İnsan zorla araya girmeyle tehdit eden düşünceleri bir yana atma eğilimine kolayca kapılabilir ve bunun karşılığında sonunda aşırı kesinlikle üstesinden gelmeye çalışacağı bir belirsizlik duygusuyla kalır. Bu nedenle savlarımı güvensizlikle izleyen bir karşıtım olduğunu imgeleyecek ve ara sıra araya girip bazı değinmeler yapmasına izin vereceğim.

Şöyle dediğini işitiyorum: "Birçok kez 'bu dinsel düşünceleri uygarlık yarattı', 'uygarlık onları katılımcılarının emrine verdi' ifadelerini kullandınız. Bunda bana garip gelen bir yan var. Neden olduğunu kendime söyleyemem ama uygarlığın emek ürünlerinin dağıtımı ya da kadınlar ve çocukları ilgilendiren haklar üzerine kurallar koyduğunu söylemek o kadar doğal değilmiş gibi geliyor."

Yine de kendimi bu biçimde ifade etmekte haklı olduğumu düşünüyorum. Dinsel düşüncelerin uygarlığın tüm öteki başarılarının da sahip olduğu gereksinimden doğduğunu göstermeye çalıştım: kişinin kendisini doğanın ezici derecede üstün gücüne karşı koruması gereksiniminden. Buna ikinci bir güdü eklenmiştir — uygarlığın kendisini acı verici bir biçimde duyumsatan eksikliklerini düzeltmek. Dahası uygarlığın bu düşünceleri bireye verdiğini söylemek özellikle doğrudur çünkü insan onları hazır olarak bulur; bu düşünceler ona hazır olarak sunulur, zaten kendi başına onları keşfedemezdi. İçine girdiği şey birçok kuşağın mirasıdır o da onu çarpım tablosunu, geometriyi ve benzer şeyleri benimsediği gibi benimser. Aslında bunda bir fark vardır ama bu fark başka bir yerde yer alır ve ben henüz onu inceleyemem. Sözünü ettiğiniz gariplik duygusu kısmen bu dinsel düşünceler yığınının bir kutsal vahiy olarak öne sürülmesi olgusuna bağlı olabilir. Ama onun bu biçimde sunulması bizzat dinsel sistemin bir kesimidir ve bu düşüncelerin bilinen tarihsel gelişimini ve değişik evre ve uygarlıklardaki farklılıklarını tümden görmezden gelir.

"İşte bana çok daha önemli görünen bir başka nokta. Doğanın insanlaştırılmasının insanın doğanın ürkütücü güçleri karşısındaki şaşkınlığına ve çaresizliğine bir son verme, onlarla bir ilişkiye girme ve sonunda onları etkileme gereksiniminden türediğini savundunuz. Ama bu tür bir güdü gereksiz gibi görünmektedir. İlkel insanın hiçbir seçimi yoktur, başka bir düşünce biçimi bulunmaz. Kendi varlığını dışa, dünyaya yansıtmak, gözlemlediği her olayı temelde kendisi gibi olan varlıkların dışavurumları saymak onun için doğal, sanki doğuştan bir şeydir. Bu onun tek kavrama yöntemidir. Ve eğer doğal yatkınlığını böyle yerine getirerek en büyük gereksinimlerinden birini doyurmayı başaracak olursa bu hiçbir biçimde apaçık değil, tersine kayda değer bir rastlantıdır."

Bunu o denli çarpıcı bulmuyorum. İnsan düşüncesinin hiçbir pratik güdüsü olmadığını, basitçe kayıtsız bir merakın ifadesi olduğunu mu varsayıyorsunuz? Bu kesinlikle olanaksızdır. Ben daha çok insanın doğanın güçlerini kişileştirmesi sırasında yeniden çocuksu bir modeli izlediğine inanıyorum. En eski çevresindeki kişilerden onları etkileme yolunun onlarla ilişki kurmak olduğunu öğrenmiştir ve böylece daha sonra aynı sonu göz önünde tutarak karşılaştığı her şeye o kişilere davrandığı gibi davranır. Böylece sizin betimleyici gözleminizle çelişmiş olmuyorum; aslında daha sonra kontrol etmek için anlamayı istediği her şeyi kişileştirmek (fiziksel egemenliğe hazırlık olarak ruhsal egemenlik) insan için doğaldır; ama ben ek olarak insan düşünüşünün bu garipliğine bir güdü ve bir başlangıç sağlıyorum.

"Ve şimdi de üçüncü bir nokta. Dinin kökenini daha önce de, kitabınız *Totem ve Tabu*'da [1912-13] ele almıştınız. Ama orada başka bir ışık altında görünmüştü. Her şey oğul-baba ilişkisiydi. Tanrı yüceltilmiş babaydı ve baba özlemi din gereksiniminin köküydü. O zamandan bu yana genelde dinin oluşumunda ana rolün verildiği insan zayıflığı ve çaresizliği etmenini keşfetmiş gibi görünüyorsunuz ve şimdi bir zamanlar baba karmaşası olan her şeyi çaresizlik terimlerine dönüştürüyorsunuz. Bu dönüşümü açıklamanızı rica edebilir miyim?"

Memnuniyetle. Zaten bu çağrıyı bekliyordum. Ama bu gerçekten bir dönüşüm mü? *Totem ve Tabu*'da benim amacım dinlerin değil

totemciliğin kökenini açıklamaktı. Bildiğiniz görüşlerden herhangi biriyle, koruyucu tanrının kendini insana göstereceği ilk biçimin bir hayvan olması, bu hayvanın öldürülme ve yenilmesine karşı bir yasak bulunması, yine de dinsel geleneğin onun yılda bir kez öldürülüp topluca yenmesi olması olgusunu açıklayabilir misiniz? Totemcilikte olan tam da budur. Totemciliğin bir din olarak adlandırılması gerekip gerekmediğini tartışmak hiç de yerinde olmaz. Daha sonraki tanrı dinleriyle yakın ilişkisi vardır. Totem hayvanları tanrıların kutsal hayvanları haline gelmiştir ve en eski ama en kökten ahlâksal kısıtlamalar —cinayet ve ensest yasakları— totemcilikten doğar. *Totem ve Tabu*'daki sonuçları ister benimseyin ister benimsemeyin yine de o kitapta çok önemli ve bağlantısız birçok olgunun kararlı bir bütün oluşturmak üzere bir araya getirildiğini kabul edeceğinizi umuyorum.

Uzun erimde hayvan tanrının neden yetersiz kaldığı ve bir insan tanrıyla değiştirildiği sorusuna *Totem ve Tabu*'da pek değinilmemiştir ve dinin oluşumuyla ilgili diğer sorunlardan kitapta hiç söz edilmemiştir. Bu tür bir sınırlandırmayı bir yadsımayla aynı şey mi sayıyorsunuz? Çalışmam ruhçözümsel tartışmanın din sorununa yapabileceği özel katkının katı yalıtımının iyi bir örneğidir. Eğer şimdi öteki, daha az derinlemesine gizlenmiş kesimi ekliyorsam beni tıpkı daha önce tek yanlı olmakla suçladığınız gibi kendimle çelişmekle suçlamamalısınız. Daha önce söylediklerimle şimdi öne sürdüklerim, daha derin ve daha görünür güdüler, baba karmaşası ile insanın çaresizliği ve korunma gereksinimi arasındaki bağlantıları göstermek kuşkusuz benim görevim.

Bu bağlantıları bulması zor değildir. Onlar çocuğun çaresizliğiyle onu sürdüren erişkinin çaresizliği arasındaki ilişkiden ibarettir. Öyle ki beklendiği üzere şimdi ruhçözümlemesinin dinin oluşumu için ortaya koyduğu güdülerin *görünür* güdülere çocuksu katkıların aynı olduğu ortaya çıkmıştır. Kendimizi bir çocuğun zihinsel yaşamına taşıyalım. Ruhçözümlemesinin söz ettiği anaklitik [bağlanma] türü nesne seçimini anımsıyor musunuz?[1] Orada libido narsisistik gereksinimlerin yol-

[1][Freud'un narsisizm üzerine makalesinin (1914c) II.Kesimine bakınız. *P.F.K.*, **12**, 77-82; ayrıca yukarıda s.122'ye de bkz.]

larını izler ve kendini bu gereksinimleri doyurması güvencede olan nesnelere bağlar. Böylece çocuğun açlığını doyuran ve onu dış dünyanın tüm tanımlanmamış tehlikelerine karşı koruyan —bunun anksiyeteye karşı ilk korunması olduğunu söyleyebiliriz— anne onun ilk sevgi nesnesi haline gelir.

Bu [koruma] işlevi nedeniyle annenin yerine hemen bu konuma çocukluğun geri kalan kesiminde koruyan daha güçlü baba geçer. Ama çocuğun babaya karşı tutumu garip bir çifte değerlilikle renklenir. Bizzat baba belki de çocuğun anneyle en erken ilişkisi yüzünden çocuk için bir tehlike oluşturur. Bu nedenle onu özleyişinden ve ona hayranlığından hiç de daha az olmayan miktarda ondan korkar. Babaya karşı tutumdaki bu çifte değerlilik *Totem ve Tabu*'da gösterildiği üzere her dinin içine derinlemesine kazınmıştır. Büyümekte olan birey sonsuza dek bir çocuk olarak kalmaya, yabancı üstün güçlere karşı korunmasız yaşayamamaya yazgılı olduğunu görünce bu güçlere babasının tipine ait özellikleri ödünç verir; kendisi için korktuğu, yatıştırmaya çalıştığı ama yine de kendi korunması açısından güvendiği tanrılar yaratır. Böylece bir baba özlemi, onun insan zayıflığının sonuçlarına karşı korunma gereksinimi ile özdeş bir güdüdür. Erişkinin kabul etmek zorunda olduğu çaresizliğe karşı tepkisine —kesinlikle dinin oluşumu olan tepki— tipik özelliklerini kazandıran şey çocuksu çaresizliğe karşı savunmadır. Ama Tanrı düşüncesinin gelişimini daha fazla sorgulamak niyetinde değilim; burada söz konusu edilen şey uygarlık tarafından bireye aktarılan tamamlanmış dinsel düşünceler bütünüdür.

V

ŞİMDİ sorgulamamızın ucunu yakalayalım.[1] O halde dinsel düşüncelerin ruhbilimsel önemi nedir ve onları hangi başlık altında sınıflandırmalıyız? Soru hemen yanıtlanacak kadar kolay değil. Birçok formülasyonu dıştaladıktan sonra aşağıdaki formülasyonda karar kılacağız. Dinsel düşünceler insana kendi başına keşfetmediği bir şeyleri söyleyen ve inanmasını isteyen dış (ya da iç) gerçekliğin olguları ve koşulları hakkındaki öğretimler ve iddialardır. Yaşamımızda en önemli ve en ilginç olan şey hakkında bize bilgi verdiği için onlara özellikle çok yüksek değer biçilir. Onlar hakkında hiçbir şey bilmeyen insan çok cahildir ve onlara kendi bilgisini ekleyen kişi kendini daha zengin olarak görebilir.

Kuşkusuz dünyadaki pek çok değişik şey hakkında böyle birçok öğretim vardır. Her okul dersi bunlarla doludur. Örneğin coğrafyayı alalım. Bize Constance kentinin Bodensee kıyısında olduğu söylenir. Bir öğrenci şarkısı şunu ekler: "inanmazsan git de gör." Oraya gidebilirim ve güzel kentin, çevresinde oturanların Bodensee[2] dedikleri geniş bir su kenarında olduğunu destekleyebilirim; artık bu coğrafik iddianın doğruluğuna tümüyle inanmışımdır. Bu bağlamda çok dikkate değer başka bir yaşantıyı anımsıyorum. Atina'nın Akropolis tepesinde tapınak harabeleri arasında mavi denize bakarak dikildiğimde erişkin yaşlarımdaydım. Keyfime bir şaşkınlık duygusu karıştı. Şöyle demek gibiydi: "Gerçekten doğruymuş, tıpkı okulda öğrendiğimiz gibi!" Şimdi bu denli hayran olabiliyorsam o zaman bana söylenenden edindiğim asıl hakikate olan inancım ne kadar da sığ ve zayıf olsa gerekti! Ama bu deneyimin önemine çok fazla vurgu yapmayacağım çünkü

[1][S.184 v.s.daki III.Bölümün sonundan.]

[2][Bizim Constance Gölü dediğimiz gölün Almanca söylenişi.]

şaşkınlığının o sırada aklıma gelmeyen ve tümüyle öznel doğada olan ve mekanın özel karakteriyle ilgili başka bir açıklaması da olabilirdi.[3]

O halde bu türden tüm öğretimler içeriklerinde inancı isterler ama iddiaları için zemin üretmeksizin. Gözleme ve kesinlikle de uslamlamaya dayanan uzun bir düşünce süreci sonucunun ta kendisiymişler gibi öne sürülürler. Eğer herhangi bir kişi sonuçlarını kabul edecek yerde bu süreci kendisi izlemek isterse ona nasıl başlayacağını gösterirler. Dahası bize her zaman onlar tarafından iletilen bilgilerin kaynağı da verilir ancak bu kaynak coğrafik varsayımlarda olduğu gibi apaçık değildir. Örneğin dünya küre biçimindedir; bunun kanıtları Foucault'nun sarkaç deneyi.[4] ufkun davranışı ve dünyanın çevresinde dolaşabilme olasılığıdır. İlgilenen herkesin kabul edeceği gibi her okul öğrencisini dünya çevresinde bir yolculuğa göndermek uygulanabilir olmadığı için okulda öğretilenlere güvenmekle yetiniriz ama kişisel bir kanıtlama yolunun da açık olduğunu biliriz.

Aynı testi din öğretimlerine uygulamaya çalışalım. İnanılmasını istedikleri şeylerin neye dayandığını sorduğumuzda birbirleriyle kötü bir uyum içinde bulunan üç yanıt alırız. Birinci olarak bu öğretimler inanılmayı hak ederler çünkü bizim ilksel atalarımız onlara inanmışlardır; ikinci olarak bize aynı ilksel zamanlardan gelme kanıtlarımız vardır; üçüncü olarak da onların doğruluğunu sorgulamak yasaktır. Eski zamanlarda böylesi bir haddini bilmezlik en ağır cezalara uğrardı; bugün bile yeniden soruyu ortaya atmak ters karşılanır.

Bu üçüncü noktanın bizim en güçlü kuşkularımızı uyandıracağı kesin gibidir. Her şey bir yana böyle bir yasaklama tek bir neden yüzünden olabilir — toplumun dinsel doktrinleri adına iddia ettiklerinin sağlam olmadığının pekâlâ farkında olması yüzünden. Aksi halde gerekli verileri kanıta ulaşmak isteyen herkesin emrine sunmaya

[3][Bu Freud neredeyse elli yaşındayken 1904'de olmuştu. Freud olayın tüm anlatımını elinizdeki çalışmadan on yıl kadar sonra Romain Rolland'a yazdığı bir açık mektupta vermişti (1936*a*) *P.F.K.*, **12.**]

[4][J.B.L. Foucault (1819-68) 1851'de dünyanın günlük devinimini bir sarkaç yardımıyla göstermişti.]

çok hazır olurdu. Böyle olunca diğer iki kanıt temelini sınama konusunda yatıştırılması zor bir güvensizlik duyarız. Bizim büyük atalarımız inandı diye bizim de inanmamız gerekir. Ama bu bizim atalarımız bizden çok daha cahildiler. Bizim bugün kolayca kabul edemeyeceğimiz şeylere inanmışlardı ve aklımıza din doktrinlerinin de aynı sınıftan şeyler olabileceği düşüncesi gelir. Bize bıraktıkları kanıtlar her tür güvenilmezlik işaretini taşırlar. Çelişkilerle, düzeltmelerle ve çarpıtmalarla doludurlar ve gerçeklere dayanan doğrulamalardan söz ettiklerinde kendileri doğrulanmamışlardır. Onların sözlerinin ya da hattâ yalnızca içeriklerinin kutsal vahiylerden köken aldığını öne sürmek de işe yaramaz çünkü bu iddianın kendisi de geçerliliği sınanan doktrinlerden biridir ve hiçbir önerme kendinin kanıtı olamaz.

Böylece kültürel zenginliğimizin sağladığı tüm bilginin bizim için en büyük öneme sahip olabilecek ve görevleri evrenin bilmecelerini çözme ve bizi yaşamın acılarına karşı avutma olan öğeler —hepsinin en az doğrulanmış olanı da tam bu öğelerdir— olduğu yolundaki tek sonuca geliyoruz. Eğer bundan daha iyi bir kanıtı olmasaydı bizi balinaların yumurtlayacak yerde doğurmaları olgusu kadar az ilgilendiren herhangi bir şeyi kabul etmekten kendimizi alıkoyamazdık.

Olayların bu durumu kendi içinde çok kayda değer bir ruhbilimsel sorundur. Ve hiç kimse dinsel doktrinlerin gerçekliğini kanıtlamanın olanaksızlığı hakkında söylediklerimin yeni bir şey içerdiğini varsaymasın. Bu her zaman duyumsanmıştır — kuşkusuz bu mirası bize bırakan atalarımız tarafından da. Onların pek çoğu bizimle aynı kuşkuları taşımışlardır ama onlara uygulanan baskı o kuşkuları dile getirmeye cesaret edemeyecekleri kadar güçlüydü. Ve o zamandan beri sayısız insan benzer kuşkular tarafından eziyet çekmiş ve onları baskılamaya çabalamıştır çünkü inanmanın görevleri olduğunu sanmışlardır; çoğu parlak zekâlar bu çatışma yüzünden bozulmuş ve çoğu kişilikler de çatışmadan çıkmak için bir yol bulmaya çalıştıkları uzlaşmalar tarafından zayıflatılmıştır.

Eğer dinsel öğretimlerin doğruluğu için öne sürülen tüm kanıtlar geçmişten köken alıyorsa hakkında yargı oluşturması daha kolay olan

şimdiki zamanın da o türden kanıtlar sağlayıp sağlayamayacağını araştırıp görmek doğaldır. Eğer bu yolla dinsel sistemin tek bir parçasını bile kuşkudan arındırmayı başarabilseydik sistemin tümü büyük ölçüde güvenilirlik kazanırdı. Ruhçuların tutanakları bu noktada karşımıza çıkar; onlar bireysel ruhun ölümsüzlüğüne inanırlar ve bize bu dinsel doktrinin kuşkusuz gerçekliğini sergilemeye çalışırlar. Ne yazık ki ruhlarının görünüm ve sözlerinin yalnızca kendi zihinsel etkinliklerinin ürünleri olduğunu çürütmeyi başaramazlar. En büyük adamların ve en ünlü düşünürlerin ruhlarını çağırmışlardır ama onlardan alabildikleri tüm bildiri ve bilgiler o denli aptalca ve o denli acınası biçimde anlamsızdır ki insan onlarda ruhların kendilerini çağıran insanların çevresine uyum yeteneğinden başka güvenilir hiçbir şey bulamaz.

Şimdi sorundan kurtulmak için yapılmış iki girişimden —ki her ikisi de umutsuz çabalar olduğu izlenimini iletir— söz etmeliyim. Biri şiddet doğasında olup eskildir; diğeri zarif ve çağcıl. Birincisi Kilisenin eski Babasının "*credo quia absurdum*"udur.[5] Dinsel doktrinlerin mantığın yargılamasının dışında olduğunu —mantığın üzerinde olduğunu— öne sürer. Onların gerçeklikleri içe doğru duyumsanmalıdır ve kavranmaları gerekmez. Ama bu *Credo* yalnızca bir kendine itiraf olarak ilgi çeker. Buyurgan bir söz olarak hiçbir bağlayıcı gücü yoktur. Her saçmalığa inanmak zorunda mıyım? Eğer değilse neden bu özel saçmalığa? Mantığın mahkemesinin üstünde başka hiçbir mahkemeye başvurmaya gerek yoktur. Eğer dinsel doktrinlerin hakikati bu hakikate tanıklık eden bir içsel yaşantıya bağımlıysa bu nadir yaşantıya sahip olan pek çok kişi ne olacak? İnsan her insandan sahip olduğu mantığı kullanmasını isteyebilir ama yalnızca pek az kişide bulunan bir güdü üzerine herkese uygulanacak bir zorunluluk kuramaz. Eğer bir insan kendisini derinden etkilemiş bir coşku durumunda dinsel doktrinlerin asıl gerçekliğine sarsılmaz bir inanç geliştirmişse bunun diğerleri için ne önemi vardır?

İkinci girişim "Sanki" felsefesiyle yapılandır. Bu, bizim düşünce etkinliğimizin temelsizliğinin hattâ saçmalığının tamamen ayırdında

[5]["İnanıyorum çünkü saçma." Bu Tertullian'a atfedilir.]

olduğumuz pek çok sayıda hipotezler içerdiğini öne sürer. Onlara "kurgular" denir ama pek çok pratik nedenle "sanki" bu kurgulara inanıyormuş gibi davranmamız gerekir. Dinsel doktrinlerle, onların insan toplumunu[6] sürdürmek açısından kıyas kabul etmez önemi nedeniyle, olan durum budur. Bu tartışma çizgisi "*Credo quia absurdum*"u pek de ortadan kaldırmış değildir. Ama "Sanki" savıyla yapılan istemi sanırım yalnızca bir filozof öne sürebilirdi. Düşüncesi felsefenin hünerlerinden etkilenmemiş bir insan asla onu kabul etmeyecektir; böyle bir adamın görüşüne göre saçma ya da mantığa aykırı bir şeyin kabulü söylenecek hiçbir söz bırakmaz. Ondan, tam da en önemli işlerini yürütürken tüm sıradan etkinlikleri için gereksindiği güvencelerden vazgeçmesi beklenemez. Çocuklarımdan erken yaşta garip bir biçimde belirlenmiş bir gerçekçiliği ayırt etmiş olan birini anımsıyorum. Çocuklara bir masal anlatılır ve onlar da kendilerinden geçmiş bir durumda dinlerken yanıma gelip sordu: "Bu gerçek bir öykü mü?" Öyle olmadığı söylendiğinde küçük gören bir bakışla yerine döndü. İnsanların, "Sanki"nin avukatlığına karşın dinin masallarına karşı çok geçmeden aynı biçimde davranacağını umabiliriz.

Ama şu anda hâlâ oldukça farklı davranıyorlar ve geçmiş zamanlarda güvenilirlikten karşı çıkılamaz biçimdeki yoksunluklarına karşın dinsel düşünceler insanlığa olası en güçlü etkiyi uygulamışlardır. Bu yeni bir ruhbilimsel sorundur. Bu doktrinlerin içsel gücünün nerede bulunduğunu ve mantığın tanımasından bağımsız olan etkinliklerini neye borçlu olduklarını sormalıyız.

---

[6]Umarım eğer "Sanki" filozofunu diğer düşünürlere yabancı olmayan bir görüşün temsilcisi olarak almakla ona haksızlık etmiyorumdur: "Kurgular olarak yalnızca kayıtsız kuramsal işlemleri değil en soylu akıllardan yayılan insanoğlunun en soylu kesiminin sarıldığı ve yoksun bırakılmalarına izin vermeyecekleri düşünsel yapıları da kabul ediyoruz. Onları yoksun bırakmak bizim işimiz de değil —çünkü *pratik kurgular* olarak tümünü el değmemiş bırakıyoruz: onlar yalnızca *kuramsal hakikatler* olarak ölüyorlar." (Hans Vaihinger, 1922, 68 [C.K.Ogden'in çevirisi, 1924, 48-9].)

VI

SANIRIM bu soruların her ikisine de yanıt vermek için yolumuzu yeterince hazırladık. Eğer dikkatimizi dinsel düşüncelerin ruhsal kökenine çevirecek olursak yol bulunacaktır. Bize öğretimler olarak verilen bu düşünceler deneyimlerin kalıntıları ya da düşünmenin son ürünleri değildir: onlar yanılsamalardır, insanoğlunun en eski, en güçlü ve en ivedi isteklerinin doyurulmasıdır. Onların gücünün sırrı bu isteklerin gücünde yatar. Önceden bildiğimiz gibi çocukluğun dehşete düşürücü çaresizliği baba tarafından sağlanan korunma —sevgi yoluyla korunma— gereksinimini doğurur; bu çaresizliğin yaşam boyu süreceğinin fark edilmesi ise bir babanın, ama bu kez daha güçlü bir babanın, varlığına sarılmayı gerekli kılar. Böylece kutsal bir Tanrının cömert yönetimi yaşamın tehlikelerinden korkumuzu yatıştırır; ahlâksal bir dünya düzeni kurulması insan uygarlığında çok sık olarak doyurulmadan kalan adalet istemlerinin doyumunu güvence altına alır; dünyasal var oluşun gelecekteki bir yaşama uzatılması ise bu istek doyurmaların yer alacağı mekansal ve zamansal çerçeveyi çizer. İnsanın merakını kışkırtan evrenin nasıl başladığı ya da bedenle ruh arasında nasıl bir ilişki olduğu gibi sorular bu sistemin altta yatan varsayımlarına uygun olarak gelişir. Eğer çocukluğun baba karmaşasından doğan çatışmalar —hiçbir zaman tümüyle üstesinden gelinemeyen çatışmalar— ortadan kaldırılır ve onlara evrensel kabul gören bir çözüm getirilirse bu bireyin ruhu için muazzam bir rahatlama olur.

Bu şeylerin tümünün yanılsamalar olduğunu söyleyince sözcüğün anlamını tanımlamam gerekir. Bir yanılsama bir yanlışla aynı şey değildir; bir yanlış olması da gerekmez. Aristoteles'in haşaratın gübreden geliştiği inancı (cahil insanların hâlâ benimsediği bir inanç) bir yanlıştı; önceki doktor kuşağının *tabes dorsalis*'in(*) aşırı cinselliğin

(*)[Frenginin omuriliğin arka kısmını tahrip eden, yürüme ve denge bozukluğuna yol açan biçimine verilen ad. —*çev.*]

sonucu olduğuna inanmaları da öyle. Bu yanlışları yanılsama diye adlandırmak doğru olmaz. Öte yandan Columbus'un Hindistan'a yeni bir deniz yolu bulmuş olduğu bir yanılsamaydı. Bu yanlışta isteğinin oynadığı rol çok açıktır. Belirli milliyetçilerin Hindo-Cermen ırkın uygarlık yeteneği olan tek ırk olduğu varsayımı ya da ancak ruhçözümlemesi tarafından yıkılan çocukların cinselliksiz yaratıklar olduğu inancı yanılsamalar olarak tanımlanabilir. Yanılsamalar için niteleyici olan şey onların insan isteklerinden türemiş olmalarıdır. Bu açıdan ruh hekimliğindeki sanrılara yakındırlar. Ama onlardan sanrıların çok karmaşık yapıları bakımından ayrılırlar. Sanrılar için temel olarak onların gerçeklikle çelişmesini vurgularız. Yanılsamaların yanlış —yani gerçekleştirilemez ya da gerçeklikle çelişkili— olmaları gerekmez. Örneğin orta sınıftan bir kızın bir prensin gelip kendisiyle evleneceği biçiminde bir yanılsaması olabilir. Bu olasıdır ve böyle birkaç olgu da olmuştur. Mesih'in gelip bir altın çağ başlatacağı çok daha az olasıdır. Kişinin bu inancı bir yanılsama diye mi yoksa sanrıya benzer bir şey diye mi sınıflandıracağı onun kişisel tutumuna bağlıdır. Doğru oldukları kanıtlanmış yanılsama örnekleri bulmak kolay değildir ama simyacıların tüm metallerin altına dönüşebileceği yanılsaması bunlardan biri olabilir. Evet büyük ölçüde altına sahip olma isteği, olabildiğince çok altın, günümüz bilgisi içinde zenginlik belirleyicisi olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır ama kimya metallerin altına dönüşümünü artık olanaksız saymamaktadır. Böylece bir inancı güdülenmesinde bir istek doyurma belirgin etmen olduğunda bir yanılsama diye adlandırıyoruz ve bunu yaparken onun gerçeklikle ilişkisini göz ardı ediyoruz tıpkı yanılsamanın kendisinin de doğrulanmaya aldırış etmemesi gibi.

Dayanak noktalarımızı böylece belirledikten sonra bir kez daha dinsel doktrinler sorusuna dönelim. Şimdi onların tümünün yanılsamalar olduğunu ve kanıtlamaya duyarsız olduklarını yineleyebiliriz. Kimse onların doğru olduğunu düşünmeye, onlara inanmaya zorlanamaz. Bazıları o denli olanaksız bizim büyük emeklerle keşfettiğimiz dünyanın gerçekliğine ilişkin her şeyle öylesine uyumsuzdur ki onları —eğer ruhbilimsel farklara uygun saygıyı gösterecek

olursak— sanrılarla kıyaslayabiliriz. Çoğunun gerçeklik değerini yargılayamayız; tıpkı kanıtlanamadıkları gibi reddedilemezler de. Onlara eleştirel bir yaklaşım için hâlâ çok az şey biliyoruz. Evrenin bilmeceleri kendini araştırmamıza pek yavaş olarak açıyor; günümüz biliminin hiçbir yanıt veremediği pek çok soru var. Ama bilimsel çalışma bizi kendimizin dışındaki gerçekliğe götürebilecek tek yoldur. Sezgi ve içe bakıştan herhangi bir şey ummanın yanılsama olduğunu yineleyelim; onlar bize kendi zihinsel yaşamımızın yorumlanması çok zor olan ayrıntılarından başka hiçbir şey. dinsel doktrinin yanıtlamayı kolay bulduğu sorular hakkında ise asla hiçbir bilgi vermezler. Birinin kendi keyfi istencinin işe karışması ve kişisel tahminine göre dinsel sistemin şu ya da bu kesiminin daha az ya da daha çok benimsenebilir olduğunu bildirmesi küstahlık olurdu. Böyle sorular onun için çok ciddidir; çok kutsal diye adlandırılabilirler.

Bu noktada insan bir karşı çıkışla karşılaşmayı bekleyebilir. "İyi o zaman, inatçı kuşkucular bile dinin varsayımlarının mantıkla reddedilemeyeceğini teslim ettiklerine göre neden onlara inanmayayım hele de kendi yanlarında o kadar çok şey varken — gelenek, insanlığın uzlaşması ve sundukları tüm avuntular?" Gerçekten neden olmasın? Tıpkı hiç kimsenin inanmaya zorlanamayacağı gibi kimse inanmamaya da zorlanamaz. Ama bunun gibi savların bizi doğru düşünme yoluna götüreceğiyle kendimizi kandırmanın bize doyum vermesine izin vermeyelim. Eğer kabul edilemez tek özür varsa o da budur. Cahillik cahilliktir ondan inanılacak hiçbir doğru türeyemez. Başka konularda aklı başında hiç kimse böylesine sorumsuzca davranmayacak ya da görüşleri ve tuttuğu yol için böylesine zayıf dayanaklarla yetinmeyecektir. Kendine bu izni yalnızca en yüce ve en kutsal şeyler için vermektedir. Gerçekte bunlar yalnızca kişi çoktandır dinle bağlarını gevşettiği halde kendine ya da başkalarına hâlâ dine sıkıca bağlıymış taklidi yapmaktır. Dine ilişkin sorular söz konusu olduğunda insanlar olası her tür dürüst olmama ve entelektüel kötü davranışta bulunma suçunu işlerler. Filozoflar sözcüklerin anlamını özgün anlamlarıyla pek de bir ilişkileri kalmayıncaya dek çekiştirirler. Kendileri için yarattıkları bazı bulanık soyutlamalara "Tanrı" adını verirler;

böyle yaparak tüm dünyanın önünde kendilerine tanrıcı, Tanrıya inanan süsü verebilirler ve hattâ daha yüksek, daha arı bir Tanrı kavramını tanıdıklarını, yine de onların Tanrılarının artık dinsel doktrinlerin kudretli kişiliği değil hayali bir gölgeden başka bir şey olmadığını söyleyerek övünebilirler bile. Eleştirmenler, dinsel tutumun temelini bu duygu değil ondan bir sonraki basamak, bu duyguya karşı duyulan ve bir çare aratan tepki oluşturduğu halde evrenin karşısında insanın önemsizliği ya da güçsüzlüğü duygusunu benimseyen birini "koyu dindar" diye tanımlarlar. Daha ileriye gitmeyen ama büyük dünyada insanoğlunun oynadığı küçük rolü alçakgönüllülükle kabullenen adam ise tersine sözcüğün en doğru anlamıyla dinsizdir.

Dinsel doktrinlerin gerçeklik değerini değerlendirmek bu sorgulamanın kapsamı içinde kalmaz. Bizim için onları ruhbilimsel doğaları açısından yanılsamalar olarak adlandırmamız yeterlidir. Ama bu keşfin aynı zamanda, çoğu kişinin en önemli şey sayacağı, soruya karşı bizim tutumumuzu da güçlü biçimde etkilediğini gizlemek zorunda değiliz. Biz dinsel doktrinlerin yaklaşık olarak hangi evrelerde ve hangi insanlar tarafından yaratıldığını biliyoruz. Eğer ek olarak buna yönelten güdüleri de keşfedersek din sorununa ilişkin tutumumuz belirgin bir yer değiştirmeye uğrayacaktır. Kendimize eğer dünyayı yaratan bir Tanrı ve cömert bir Takdir-i İlahi olsaydı, evrende bir ahlâksal düzen ve de bir öteki dünya bulunsaydı çok iyi olurdu diyeceğiz ama bunun tam da bizim olmasını istediğimiz şey olduğunun kesin gibi olması da çok çarpıcı bir olgu. Ve de bizim zavallı, cahil ve ezilmiş atalarımız evrenin tüm bu zor bilmecelerini çözmeyi başarmış olsalardı bu daha da kayda değer bir şey olurdu.

VII

DİNSEL doktrinleri yanılsamalar olarak kabul etmekle hemen daha ileri bir soruyla karşı karşıya kalırız: yüksek değer verdiğimiz ve yaşamımızı yönetmelerine izin verdiğimiz öteki kültürel zenginliklerimiz de aynı türden olamaz mı? Siyasal düzenlemelerimizi belirleyen varsayımlara da yanılsamalar denmesi gerekmiyor mu? Ve de uygarlığımızda cinsler arasındaki ilişkiler bir erotik yanılsama ya da bir dizi böyle yanılsamalar tarafından bozulmuş olmasın? Ve bir kez bizim kuşkumuz kabarınca bilimsel çalışma sırasında gözlem ve uslamlamayı kullanarak dış gerçeklik hakkında bir şeyler öğrenebileceğimize inancımızın da daha iyi bir temeli olup olmadığını sormaktan kendimizi alıkmamalıyız. Hiçbir şey gözlemlerimizi kendimize yöneltmekten ya da düşüncemizi düşüncenin kendisini eleştirmeye uygulamaktan uzak tutmamalı. Bu alanda önümüzde, sonuçları bir *"Weltanschauung"*[*] oluşturmaktan başka bir şeye yarayamayacak pek çok araştırma açılır. Dahası, böyle bir çabanın boşa gitmeyeceğini ve en azından kısmen kuşkumuzu haklı çıkaracağını tahmin ederiz. Ama yazar böylesine kapsamlı bir görevi gerçekleştirecek araçları harcamayacaktır; çalışmasını bu yanılsamalardan yalnızca biriyle —yani din yanılsamasıyla— sınırlı tutacaktır.

Ama şimdi karşıtımızın yüksek sesi bizi duraklatır. Yanlışımızı açıklamaya çağrılırız:

"Arkeolojik ilgiler hiç kuşkusuz övülmeye değerdir ama hiç kimse bunu yaptığında yaşayanların evlerinin temellerini yıkacak ve evlerin çöküp insanları yıkıntıların altında bırakacak bir kazı gerçekleştirmez. Din doktrinleri başka herhangi bir şey gibi tartışma konusu yapılabile-

[*][(Alm.) Evren görüşü. Freud *Yeni Giriş Konferansları*'nın 35. Konferansını bu konuya ayırır ve sözcüğün başka dillere kolayca çevrilemeyeceğini belirtir (*P.F.K.*.. 2. 172). —*çev.*]

cek bir konu değildir. Uygarlığımız onların üzerine kurulmuştur ve insan toplumunun sürmesi insanların çoğunluğunun bu doktrinlerin doğruluğuna inanmasına dayanmaktadır. Eğer insanlara her şeye gücü yeten ve her zaman adil bir Tanrının, kutsal bir dünya düzeni ve öteki dünya olmadığı öğretilirse uygarlığın emirlerine uymak için her türlü yükümlülüklerinden muaf olduklarını düşüneceklerdir. Herkes ket vurma ya da korku olmaksızın toplumdışı, bencil içgüdülerinin peşine takılacak ve gücünü uygulamaya kalkışacaktır; uygarlığın binlerce yıllık uğraşıyla uzaklaştırdığımız Kaos geri gelecektir. Dinin gerçeğe sahip olmadığını bilsek, hattâ kanıtlasak bile gerçeği saklamak ve "Sanki" felsefesinin emrettiği biçimde davranmalıyız; bu tümümüzün korunması yararınadır. Ve girişimin tehlikesinden öte amaçsız bir acımasızlık olacaktır. Sayısız insan tek avuntularını dinsel doktrinlerde bulur ve yaşamı ancak onların yardımıyla taşıyabilir. Onları desteklerinden yoksun bırakacaksınız, hem de elinizde karşılık olarak verecek daha iyi hiçbir şey olmaksızın. Bilimin şimdiye dek çok fazla şey başarmadığı itiraf ediliyor ama çok daha fazla ilerleseydi de bu insan için yeterli olmayacaktı. İnsanın soğuk bilimin asla doyuramayacağı başka zorunlu gereksinimleri vardır ve işin en garip yanı —aslında bu, tutarsızlığın en üst noktasıdır— her zaman insan yaşantısında içgüdüsel yaşama kıyasla zekânın ne denli küçük bir rol oynadığı konusunda ısrar eden bir ruhbilimci şimdi insanlığı değerli bir istek doyurmadan yoksun bırakmaya çalışıyor ve onları entelektüel beslenme ile telafi etmeyi öneriyor."

Ne çok suçlama bir arada! Yine de tümünü kanıtlarla çürütmeye hazırım ve daha da fazlası dine karşı şimdiki tutumumuzu sürdürürsek uygarlığın dini terk edersek gireceğinden daha büyük riske gireceğini de öne süreceğim.

Ama yanıtıma nereden başlamam gerektiğini pek de bilemiyorum. Belki kendi girişimimi tümüyle zararsız ve riskten uzak bulduğum konusunda güvence vererek. Bu kez zekâya aşırı değer veren ben değilim. Eğer insanlar benim karşıtım olarak kendilerini tanımlarlarsa —ki onlara karşı çıkmak istemezdim— o zaman dindar bir inanmış için benim savlarıma yenik düşmesi ve inancından yoksun kalması

gibi hiçbir tehlike yoktur. Ayrıca, ben başka ve daha iyi adamların benden önce çok daha tam, güçlü ve etkileyici bir biçimde söylemedikleri hiçbir şey söylemedim. Onların adları ünlüdür ve adlarını vermeyeceğim çünkü kendimi onlarla aynı hizaya yerleştirmeye çalışıyormuşum gibi bir izlenim vermek istemem. Benim tüm yaptığım —ve bu da benim sunumumda yeni olan tek şeydir— benim büyük öncüllerimin eleştirilerine bazı ruhbilimsel temeller eklemektir. Tam da bu katkıların daha eski çabalardan esirgenen etkiyi üreteceği pek de beklenemez. Burada bana eğer onların etkisiz olduklarından eminsem bu şeyleri yazma amacımın ne olduğu sorulabilir. Ama buna daha sonra geri döneceğim.

Bu yayının zarar vereceği tek kişi kendimim. Sığlığım, dar kafalılığım ve ülkücülük ya da insanlığın en üst çıkarlarını kavrama yoksunluğum konusunda çok daha benimsenemez yakınmaları dinleyeceğim. Ama bir yandan bu tür yakınmalar benim için yeni değil; öte yandan da eğer bir adam gençliğinde zaten çağdaşlarının kınamalarının üstesinden gelmeyi öğrenmişse kısa süre sonra tüm onay ve gözden düşmelerin ulaşamayacağı bir yerde olacağından emin olan yaşlı bir adam için bu nasıl sorun olabilir ki? Daha önceki zamanlarda farklıydı. Benimki gibi sözler insanın dünyasal varlığına kesin bir kısalma getirir ve öteki dünya hakkında kişisel bir deneyim kazanma fırsatını çabuklaştırırdı. Ama, yineliyorum, o zamanlar geçmişte kaldı ve bugün bunun gibi yazılar yazarına okuruna getirdiğinden daha fazla zarar getirmiyor. Olabilecek en fazla şey kitabının bir ülkede ya da bir başkasında —ve kuşkusuz tam da kültürünün yüksek standardına inanan bir ülkede— çevirisinin ve dağıtımının yasaklanması olacaktır. Ama insan isteklerden vazgeçilmesi ve Yazgıya boyun eğilmesi için herhangi bir iddiayı öne sürerse bu tür bir zarara da katlanabilmelidir.

Aklıma gelen bir sonraki soru bu çalışmanın yayımının her şey bir yana zarar verip vermeyeceği. Ancak bir insana değil bir davaya — ruhçözümlemesi davasına. Çünkü ruhçözümlemesinin benim yaratım olduğu yadsınamaz ve o pek çok güvensizliğe ve kötü niyete maruz kalmıştır. Şimdi ben böyle hoşnutsuzluk yaratan açıklamalarla ortaya

çıkarsam insanlar yalnızca benim kimliğimden ruhçözümlemesine bir yerdeğiştirme yapmaya çok hazır olacaklardır. "Şimdi görüyoruz" diyeceklerdir "ruhçözümlemesinin nereye götürdüğünü. Maske düştü; her zaman kuşkulandığımız gibi Tanrıyı ve ahlâksal ülküleri yadsımaya götürüyormuş. Bunu keşfetmemizi önlemek için ruhçözümlemesinin hiçbir *Weltanschauung*'u olmadığını ve hiçbir zaman da oluşturamayacağını düşünmeye kandırılmıştık."[1]

Böyle bir protesto, bazıları din sorununa benim tutumumu hiçbir biçimde paylaşmayan çalışma arkadaşlarım hesabına gerçekten benimsenemez. Ama ruhçözümlemesi zaten pek çok fırtınalar atlatmıştır şimdi bu yenisine göğüs germesi gerekir. Aslında ruhçözümlemesi bir araştırma yöntemi, diferansiyel hesap gibi yansız bir aygıttır. Eğer bir fizikçi bu ikincinin yardımıyla belli bir zaman sonra dünyanın tahrip olacağını keşfetseydi yine de hesabın kendisine yıkıcı eğilimler yükleme bu yüzden de onu yasaklama konusunda duraksardık. Burada dinlerin gerçeklik değeri konusunda söylemiş olduğum hiçbir şey ruhçözümlemesinin desteğine gereksinmez; çözümleme var olmadan çok önce başkaları tarafından söylenmiştir. Eğer ruhçözümsel yöntemin uygulanması dinin gerçeklerine karşı yeni bir sav bulmayı olası kılmışsa din için *tant pis*;(*) ama dinin savunucuları dinsel doktrinlerin duygusal önemine tam anlamını kazandırmak için ruhçözümlemesini aynı hakla kullanacaktır.

Ve şimdi savunmamızda biraz daha ilerleyelim. Din, insan uygarlığı için büyük hizmetler gerçekleştirmiştir. Toplumdışı içgüdüleri evcilleştirmeye katkıda bulunmuştur. Ama yeterince değil. İnsan toplumunu binlerce yıl yönetmiş ve neyi başarabileceğini göstermek için zamanı olmuştur. Eğer insanoğlunun çoğunluğunu mutlu etmeyi, rahatlatmayı, yaşamla barıştırmayı ve uygarlığın taşıtı haline getirmeyi başarsaydı hiç kimse var olan koşulları değiştirmeyi hayal bile etmezdi. Ama bunun yerine ne görüyoruz? Dehşete düşürücü derecede çok sayıda insanın uygarlıktan doyumsuz ve onun içinde mutsuz olduğunu

[1] [*Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'nin (1926*d*) II. Bölümündeki bazı değinmelere bakınız. *P.F.K.*, **11**, 231-2.]

(*) [(Fr.) Çok yazık. —*çev.*]

ve onu fırlatılıp atılması gereken bir boyunduruk gibi gördüğünü ve bu insanların ya bu uygarlığı değiştirmek için ellerinden gelen her şeyi yaptığını ya da ona düşmanlıklarında uygarlıkla ya da içgüdülerin kısıtlanmasıyla hiç ilgilenmeyecek kadar ileri gittiklerini görüyoruz. Bu noktada bize, işlerin bu hale gelmesinin nedeninin tam da dinin insan kitleleri üzerindeki etkisinin bir kesiminin kesinlikle bilimin ilerlemelerinin acınacak durumdaki etkisiyle kaybolması olduğu biçiminde karşı çıkılacaktır. Bu itirafı ve onun için verilen nedeni not edecek ve ileride kendi amaçlarımız için kullanacağız ama karşı çıkışın kendisinin hiçbir gücü yoktur.

İnsanların, dinsel doktrinlerin kısıtlanmamış biçimde egemen oldukları bir zamanda genelde daha mutlu olup olmadıkları kuşkuludur; daha ahlâklı olmadıkları kesin. Her zaman dinin hükümlerini nasıl dışlaştıracaklarını ve böylece niyetlerini nasıl hükümsüz bırakacaklarını bilmişlerdir. Görevleri dine itaati güvence altına almak olan rahipler bu konuda onlarla yarı yolda buluşmuştur. Tanrının iyiliği adaleti üzerinde dizginleyici bir el olmuştur. Birisi günah işlemiş sonra bir özveride bulunmuş ya da günah çıkartmış ve bir kez daha günah işlemek üzere özgür kalmıştır. Rus içgözlemciliği günahın kutsal inayetin tüm kutsamalarının ayrılmaz bir parçası olduğunu, öyle ki en temelde Tanrının günahtan hoşlandığını öne sürecek kadar ileri gitmiştir. Rahiplerin, insanın içgüdüsel doğasına bu tür büyük ayrıcalıklar tanıyarak kitlelerin dine boyun eğmesini sağlayabildikleri bir sır değildir. Şu konuda görüş birliğine varılmıştır: yalnızca Tanrı güçlü ve iyidir, insan zayıf ve günahkardır. Her çağda ahlâksızlık, dinde, ahlâktan hiç de daha az destek görmemiştir. Eğer dinin insanın mutluluğu, kültüre duyarlılığı ve ahlâksal kontrolü açısından başarıları bundan hiç de daha iyi değilse onun insanoğlu için gerekliliğine aşırı değer verip vermediğimiz ve kültürel[2] istemlerimizi ona dayandırmakla akıllıca davranıp davranmadığımız sorusunun ortaya çıkmasından kaçınılamaz.

Bugünkü gibi apaçık durumu gözden geçirelim. Dinin artık insanlar üzerinde eskisi kadar etkili olmadığı itirafını dinledik. (Burada

[2]["Kültüre duyarlılık"ın doğası Freud tarafından "Savaş ve Ölüm" üzerine makalesinde (1915*b*), yukarıda s.65'de tartışılmıştır.]

Avrupa Hıristiyan uygarlığından söz ediyoruz.) Ve bu. dinin vaat ettikleri azaldığı için değil insanlar onları daha az inanılır bulduğu için. Bu değişikliğin nedeninin —her ne kadar belki de tek neden değilse de— insan toplumunun üst katmanlarında bilimsel ruhun artışı olduğunu kabul edelim. Eleştiri. dinsel dokümanların kanıtsal değerini azaltmış. doğal bilimler onlardaki yanlışları göstermiş ve karşılaştırmalı araştırma, saygı gösterdiğimiz dinsel düşüncelerle ilkel insanlar ve zamanların zihinsel ürünleri arasındaki ölümcül benzerliğe dikkati çekmiştir.

Bilimsel ruh dünyasal konulara karşı özel bir tutum meydana getirir; dinsel konularda biraz duraksar. ikirciklenir ve sonunda orada da eşiği aşar. Bu süreçte durmak yoktur; bilgi hazinelerinin ulaşılabilir olduğu insan sayısı ne kadar çok olursa dinsel inançlardan vazgeçmek de —başlangıçta modası geçmiş süslerinden ama daha sonra temel postulatlarından da— o kadar yaygın olacaktır. Yalnızca Dayton'da[*] "maymun davası"[3] kuran Amerikalılar kendilerini tutarlı göstermişlerdir. Başka yerlerde kaçınılmaz geçiş. yetersiz önlemler ve samimiyetsizlikler sayesinde yarı yarıya gerçekleşmiştir.

Uygarlığın eğitimli insanlardan ve beyin işçilerinden korkmasına gerek yoktur. Onlarda uygar davranışın dinsel güdülerinin yerine başka. laik güdülerin geçmesi alçakgönüllüce sürecektir; dahası. böyle insanlar büyük ölçüde uygarlığın taşıtlarıdırlar. Ama uygarlığın düşmanları olmak için her türlü nedeni bulunan. eğitimsiz ve baskı altındaki büyük kitle için durum farklıdır. İnsanın artık Tanrıya inanmadığını keşfetmedikleri sürece her şey yolundadır. Ama benim yazımın bu parçası yayımlanmasa bile şaşmaz bir biçimde keşfedeceklerdir. Ve bilimsel düşüncenin sonuçlarını benimsemeye hazır olacaklardır ama bilimsel düşüncenin insanda meydana getirdiği

[3][Tennessee'de. 1925'de. bir fen öğretmeninin "insanın daha alçak hayvanlardan geldiğini" anlattığı için bir Eyalet yasasını çiğnemekle suçlandığı küçük kasaba.]

[*][Aslında John Scopes adlı bu öğretmene karşı açılan bu dava. nüfusunun neredeyse yarısı iş bulmak için ayrılmış. ekonomik dar boğazdaki kasabanın adını duyurmak ve davayı izlemeye geleceklerden gelir sağlamak amacıyla kentin iş adamları tarafından Scopes'un da oluru alınarak düzenlenmişti. —*çev.*]

değişiklikler onların içinde yer almadan önce. Burada, bu kitlelerin uygarlığa düşmanlıklarını, angaryacılarda buldukları zayıf noktaya yöneltilmesi tehlikesi yok mu? Eğer komşunuzu öldürmemenizin tek nedeni bunu Tanrının yasaklaması ve sizin de onun bu dünyada ya da öteki dünyada sizi ağır bir biçimde cezalandıracağından korkmanızsa o zaman bir Tanrı olmadığını ve onun cezasından korkmanıza gerek olmadığını öğrendiğinizde komşunuzu duraksamadan öldürürsünüz ve sizi bunu yapmaktan ancak dünyasal güçler alıkoyabilir. Öyleyse ya bu tehlikeli kitleler ağır bir baskı altına alınmalı ve herhangi bir entelektüel uyanmadan uzak tutulmalı ya da uygarlıkla din arasındaki ilişki kökten bir revizyondan geçirilmelidir.

VIII

İNSAN bu ikinci öneriyi gerçekleştirmenin hiçbir özel güçlüğü olmayacağını düşünebilir. Belli bir miktar vazgeçme içereceği doğrudur ama olasılıkla yitirilenden fazlası kazanılacak ve büyük bir tehlikeden korunulmuş olacaktır. Ancak herkes ondan sanki uygarlığı daha da büyük bir tehlikeye açık bırakacakmış gibi korkar. St. Boniface[1] Saxon'lar tarafından kutsanmış sayılarak saygı duyulan ağacı kestiğinde izleyiciler kutsal şeye saygısızlık edenin başına kötü şeyler gelmesini beklemişlerdi. Ama hiçbir şey olmadı ve Saxon'lar vaftizciliği benimsediler.

Uygarlık, bir insanın nefret ettiği ya da yolunu kesen veya malvarlığına göz diktiği komşusunu öldüremeyeceği emrini ortaya koyarken bunu açık olarak insanın başka türlü uygulanabilirliği olmayacak toplumsal var oluşu için yapmıştır. Çünkü katil öldürülen adamın akrabalarının öç alma duygularını ve başkalarının gizli kıskançlığını üzerine çekecektir ve bu insanlar böyle şiddet eylemlerine eğilimi kendi içlerinde katil kadar taşımaktadırlar. Böylece öcünün ya da soygununun keyfini uzun süre çıkarmayacak kısa sürede kendisinin de öldürülmesi için tüm olasılıklara sahip olacaktır. Kendini tek tek hasımlarına karşı olağanüstü güç ve önlemlerle koruyabilse bile bir zayıf adamlar birliğine yenik düşmek zorundadır. Eğer böyle bir birlik kurulmazsa cinayetler sonsuz biçimde sürecek ve en son sonuç insanların birbirini yok etmesi olacaktır. Bireyler arasındaki olayların bu gelişmesinin aynı şekilde hâlâ sürmesine Korsika'da aileler arasında rastlarız; başka yerlerde bu yalnızca devletler arasında olur. Herkes için eşit bir tehlike olan yaşamın güvensizliği, şimdi insanları, bireyin öldürmesini yasaklayan ve yasağı çiğneyen herhangi bir kişiyi toplumsal olarak öldürme hakkını saklı tutan bir toplum halinde birleştirir. Demek ki burada adalet ve ceza vardır.

[1][Sekizinci yüzyılda Devonshire'da doğan "Almanya'nın havarisi."]

Ama biz cinayet yasağının bu mantıksal açıklamasını yayımlamayız. Yasağın Tanrı tarafından konduğunu öne süreriz. Böylece Onun niyetlerini tahmin etme işini üstlenir ve insanların birbirlerini yok etmelerini istemediği sonucunu çıkarırız. Bu şekilde davranmakla kültürel yasaklamaya çok özel bir saygınlık kazandırmış oluruz ama aynı zamanda uygulanmasının Tanrıya inanmaya bağımlı olması riskine gireriz. Bu adımı geriye alırsak —kendi isteğimiz olan şeyi artık Tanrı'nın isteği diye göstermez ve toplumsal nedeni vermekle yetinirsek— o zaman evet kültürel yasağa yüce bir nitelik kazandırmaktan vazgeçeceğiz ama onu riske atmaktan da kaçınacağız. Ama aynı zamanda başka bir şey de kazanacağız. Bir tür yayınma ya da bulaşmayla —denebilir ki başka bir dünyaya ait olduğu için— kutsallık ve çiğnenemezlik niteliği birkaç temel yasaktan her tür kültürel düzenlemeye, yasaya ve kurala yayılmış olacak. Bunların üzerinde pek de kutsal bir hale oluşmaz: farklı zaman ve mekanlarda zıt kararlar vererek birbirini geçersizleştirmekle kalmaz bunun da ötesinde insan zaaflarının her türünü sergilerler. Onların içinde dar görüşlü bir endişeliliğin ürünü olabilecek şeyleri ya da bencilce dar çıkarların bir anlatımını ya da yetersiz önermelere dayalı bir sonucu ayırt etmek kolaydır. Onlara yöneltmekten kendimizi alıkoyamayacağımız eleştiri öteki daha haklı olabilecek kültürel istemlere saygımızı da istenmeyen bir dereceye kadar azaltır. Tanrının bizzat istediği şeyleri her şeye gücü yeten bir parlamentonun ya da bir yüksek mahkemenin otoritesine dek izini sürebileceğimiz şeylerden ayırt etmek uygunsuz bir görev olacağı için Tanrıyı tümden dışarıda bırakır ve uygarlığın tüm düzenleme ve kurallarının insanca doğasını dürüstçe itiraf edersek kuşkusuz bir avantaj elde ederiz. Taklit kutsallıklarıyla birlikte bu emirler ve yasalar katılık ve değişmezliklerini de yitireceklerdir. İnsanlar onların kendilerini yönetmek için değil onların çıkarlarına hizmet için yapıldıklarını anlayacak ve onlara karşı daha dostça bir tutum benimseyecekler ve onların yok olmasını hedefleyecek yerde yalnızca gelişmelerini hedefleyeceklerdir. Bu, uygarlığın yükünü taşımada uzlaşma yolunda önemli bir ilerleme olacaktır.

Ama burada uygarlığın kurallarına salt mantıksal nedenler atfetme —yani onları toplumsal gereklilikten türetmeye— çağrımız ani bir

kuşkuyla kesintiye uğrar. Örnek olarak cinayet karşıtı yasağın kökenini seçmiştik. Ama onunla ilgili özetimiz tarihsel gerçekle uyuşuyor mu? Korkarız ki hayır; ussallaştırılmış bir yapıdan başka bir şey değil gibi görünüyor. Ruhçözümlemesinin yardımıyla insanoğlunun kültürel tarihinin[2] tam da bu parçası üzerine bir çalışma yapmıştık ve ona dayanarak gerçekte olayların başka türlü cereyan ettiğini söylemek zorundayız. Günümüz insanında bile salt mantıklı güdüler tutkulu itkilere karşı pek az etkilidir. O zaman ilkel dönemlerin insan hayvanında kaç kat daha zayıf olmuş olsa gerek! Eğer bu cinayet eylemleri arasında devasa sonuçlarıyla karşı konulmaz duygusal bir tepki doğuran biri —ilkel babanın öldürülmesi— olmasaydı belki de onların torunları şimdi bile ket vurulmamış bir biçimde birbirlerini öldürüyor olurlardı. Bundan emir doğmuştur: Öldürmeyeceksin. Totemcilikte bu emir baba vekilleriyle sınırlıydı; daha sonra ise, bugün bile evrensel olarak itaat edilmemekle birlikte, diğer insanlara genişletildi.

Ama burada yinelememe gerek olmayan savlarla gösterilmiş olduğu gibi ilksel baba özgün Tanrı imgesi, sonraki kuşakların üzerinde Tanrı tipini biçimlendirdikleri modeldi. Bu nedenle dinsel açıklama doğrudur. Tanrı gerçekten bu yasakların doğuşunda bir rol oynamıştır; onu yaratan herhangi bir toplumsal gerekliliğe ilişkin içgörü değil Onun etkisidir. Ve insanın istencinin Tanrınınkiyle yer değiştirmesi tümüyle haklıdır. Çünkü insanlar babalarını şiddetle yok ettiklerini bilmektedirler ve bu dine aykırı eyleme tepkilerinde bundan sonra onun isteklerine saygı göstermeyi kararlaştırmışlardır. Böylece dinsel doktrin bize tarihsel gerçeği söyler —evet her ne kadar biraz değişiklik ve kılık değiştirmeyle de olsa— oysa bizim mantıksal anlatımız onu tanımaz.

Şimdi dinsel düşünceler deposunun yalnızca istek doyurmaları değil tarihsel anımsamaları da içerdiğini gözlemliyoruz. Geçmişin ve şimdinin bu eşzamanlı etkisi dine gerçekten kıyaslanamaz bir güç zenginliği vermiş olsa gerek. Ama belki de bir benzetmenin yardımıyla

[2][*Totem ve Tabu*'daki (1912-13) dördüncü denemeye bkz. *P.F.K.*, **14.**]

bir başka keşif kafamıza dank etmeye başlayabilir. Düşünceleri yetiştikleri topraktan başka yere taşımak pek iyi bir fikir olmasa da burada işaret etmekten kaçınamayacağımız bir uyma söz konusu. Bir insan çocuğunun bazen çok bazen az belirginlikte bir nevroz evresinden geçmeden uygar evreye kadarki gelişimini tamamlayamadığını biliyoruz. Bunun böyle olmasının nedeni daha sonra işe yaramaz hale gelecek pek çok içgüdüsel istemin çocuğun zekâsının mantıksal işleyişiyle baskılanamaması ama kural olarak arkasında anksiyete güdüsünün bulunduğu bastırma eylemleriyle evcilleştirilmek zorunda olmasıdır. Bu çocuksu nevrozların çoğunun üstesinden büyümenin gidişi içinde kendiliğinden gelinir ve bu, özellikle de çocukluğun takıntılı nevrozları için geçerlidir. Geri kalanlar daha sonra ruhçözümsel sağaltımla temizlenebilir. Aynı biçimde insan, bir bütün olarak insanlığın da çağlar boyunca gelişimi sırasında nevrozlara benzeyen durumlara düştüğünü varsayabilir,[3] hem de aynı nedenlerle — yani insanlığın cahillik ve entelektüel zayıflık çağlarında insanın toplumsal var oluşu için vazgeçilmez olan içgüdüsel terk etmeler ancak saf duygusal güçlerle gerçekleştirilmişti. Tarihöncesi çağda yer alan ve bastırmaya benzeyen bu süreçlerin çökeltileri uzun dönemlerden bu yana hâlâ uygarlığa ilişik olarak durmaktadır. Böylece din insanlığın evrensel takıntılı nevrozu olmaktadır; tıpkı çocukların takıntılı nevrozları gibi Oidipus karmaşasından, babayla ilişkiden doğmuştur. Eğer bu görüş doğruysa büyüme sürecinin ölümcül bir kaçınılmazlığıyla dinden uzaklaşmanın ortaya çıkmak zorunda olduğu ve gelişmenin bu evresinin ortasında kendimizi tam da bu yol ağzında bulduğumuz varsayılabilir. Bu nedenle davranışımız olması yakın bir yeni gelişime karşı çıkmayan ama yolunu açmaya ve ansızın ortaya çıkmasının yaratacağı şiddeti hafifletmeye çalışan duyarlı bir öğretmeni örnek almalıdır. Doğrusu benzetmemiz dinin temel doğasını bitirmez. Eğer din bir yandan tıpkı bireysel takıntılı nevrozun yaptığı gibi takıntılı

[3][Freud bu soruya *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda (1930*a*) aşağıda s. 312'de, *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) *P.F.K.*, **2**, 180-82 ve daha uzun olarak *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III.Deneme, I.Kesim'de (C) döner *a.g.e.*, **14**, s.297 v.s.]

kısıtlamalar getiriyorsa diğer yandan da gerçekliğin reddedilişiyle[4] birlikte tıpkı bizim yalıtılmış biçimde çok mutlu varsanısal bir akıl karışıklığı durumu olan amentia[5] dışında hiçbir yerde görmediğimiz istekli bir yanılsamalar sistemi oluşturur. Ama bunlar yalnızca yardımlarıyla bir toplumsal görüngüyü anlamaya kalkıştığımız benzetmelerdir; bireyin patolojisi bize tümüyle geçerli bir karşılık sağlamaz.

Din ile takıntılı nevroz arasında ne denli fazla ayrıntılı bir benzetme yapılabileceğine ve dinin oluşumundaki gariplik ve değişimlerin ne kadar çoğunun bu ışık altında anlaşılabileceğine pek çok kez işaret edilmiştir (benim tarafımdan ve özellikle de Theodor Reik[6] tarafından). Ve bu dindar inanmışların belli nevrotik hastalık risklerine karşı yüksek derecede korunmuş olmalarıyla uyum içindedir; evrensel nevrozu benimsemiş olmaları onları kişisel bir nevroz inşa etmekten korumuştur.[7]

Belirli dinsel doktrinlerin tarihsel değeri üzerine bilgimiz onlara saygımızı arttırır ama uygarlığın kurallarının nedeni olarak öne sürülmelerinin sona ermesi gerektiği biçimindeki önerimizi değersizleştirmez. Tam tersine! Bu tarihsel kalıntılar dinsel öğretimleri adeta nevrotik kalıntılar olarak görmemize yardımcı olmuştur ve şimdi belki de, bir çözümsel sağaltımda olduğu gibi, bastırmanın etkilerini zekânın mantıksal işleminin sonuçlarıyla yer değiştirmenin zamanı gelmiştir. Böyle bir yeniden biçim verme sürecinin kültürel kuralların törensel yüceltilmelerinden vazgeçmeyi durdurmayacağını, genel bir gözden geçirmenin çoğunu yok edeceğini öngörebilir ama buna pek de üzülmeyiz. Bu yolla insanları uygarlıkla uzlaştırma biçimindeki sap-

[4]["Fetişizm" üzerine makaleye (1927*e*) bakınız. *P.F.L.*, **7**, 353.]

[5]["Meynert'in amentia'sı": Akut bir varsanısal akıl karışıklığı durumu.]

[6][Bkz. Freud "Takıntılı Eylemler ve Dinsel Uygulamalar" (1907*b*) *P.F.K.*, **14** ve Reik (1927).]

[7][Freud bu noktayı daha önce de sık olarak dile getirmiştir: örn. Leonardo da Vinci üzerine çalışmasına (1910*c*) 1919'da eklenen bir cümlede, *P.F.K.*, **15**, ayrıca yukarıda s.161'de *Grup Ruhbilimi*'nde (1921*c*). *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda (1930*a*) daha uzun olarak söz edilir.]

tanmış görevimiz büyük ölçüde gerçekleşecektir. Uygarlığın kuralları için mantıksal temeller öne sürdüğümüzde tarihsel gerçeklerden vazgeçtiğimiz için üzülmemiz gerekmez. Dinsel doktrinlerin içerdiği hakikatler her şey bir yana öylesine çarpıtılmışlar ve kılık değiştirmişlerdir ki insanlık kitlesi onları hakikat olarak ayrımsayamaz. Bu olgu bir çocuğa yeni doğan bebekleri leyleklerin getirdiğini söylediğimizde olanlara benzer. Burada da gerçeği simgesel kılık içinde söylüyoruzdur; çünkü koca kuşun ne anlama geldiğini biz biliriz. Ama çocuk onu bilmez. O yalnızca söylediğimizin çarpıtılmış parçasını işitir ve aldatıldığını duyumsar ve de yetişkinlere güvensizliğinin ve dirençliliğinin gerçekten bu izlenimden ne denli sık köken aldığını biz biliyoruz. Çocuklara söylediğimiz şeylerde gerçeği böyle simgesel kılık değiştirmelere uğratmaktan ve onlardan olayların gerçek durumu hakkında, onların zekâ düzeyiyle orantılı bilgiyi onlardan saklamaktan kaçınmamız gerektiğine inanmış bulunuyoruz.[8]

[8][Freud daha sonra "maddi" ve "tarihsel" gerçek dediği şeyler arasında bir ayrımı değişik parçalarda yapar. Özellikle *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III. Denemesinin II. Kesimine (G) bakınız. *P.F.K.*, **14.** Aynı düşünce "Ateşin Ele Geçirilmesi ve Denetim Altına Alınması"nda (1932*a*) mitlerin oluşumuyla bağlantılı olarak da ortaya çıkar. *a.g.e.*, **14.** Ayrıca *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'nde (1901*b*) bir Editör dipnotuna bkz. *a.g.e.* **6,** 284 *n.*29.]

IX

"KENDİNİZE birbiriyle uzlaşması hayli zor çelişkilere düşme izni verdiniz. Sizinki gibi bir yazı parçasının tümüyle zararsız olduğunu söyleyerek başladınız: içinde öne sürülen düşünceler yüzünden kimsenin inancı elinden alınmayacaktı. Ama yine de daha sonra ortaya çıktığı gibi niyetiniz inancı bozmak olduğu için çalışmanızı gerçekten neden yayımladığınızı sorabiliriz. Dahası bir başka parçada birinin insanların artık Tanrıya inanmadığını öğrenmesinin tehlikeli, gerçekten çok tehlikeli olabileceğini itiraf ediyorsunuz. O zamana kadar o kişi uysaldır ama şimdi uygarlığın emirlerine itaatini fırlatıp atar. Oysa uygarlığın emirlerinin dinsel temellere dayandırılmasının uygarlık için bir tehlike oluşturduğu yolundaki tüm savınız inananın inanmayana dönüştürülebileceği varsayımına dayanmaktadır. Kuşkusuz bu tam bir çelişkidir.

"İşte bir başkası. Bir yandan insanların zekâları tarafından yönetilemeyeceğini, onlara tutkularının ve içgüdüsel istemlerinin egemen olduğunu kabul ediyorsunuz. Ama öte yandan uygarlığa itaatlerinin duygusal temelini mantıksal bir temelle değiştirmeyi öneriyorsunuz. Anlayan beri gelsin. Bana öyle geliyor ki bunlardan ya biri ya diğeri doğru olsa gerek.

"Ayrıca tarihten hiçbir şey öğrenmediniz mi? Önceden bir kez dinin yerine aklı geçirme girişiminde bulunuldu; resmen ve büyük ölçekte. Fransız Devrimini ve Robespierre'i mutlaka anımsıyorsunuzdur. Ve deneyin ne denli kısa ömürlü ve zavallıca etkisiz olduğunu da anımsıyorsunuzdur. Aynı deney zamanımızda Rusya'da yineleniyor ve sonucunu merak etmemize gerek yok.(*) İnsanların din olmaksızın yapamadıklarının kanıtlandığını düşünmüyor musunuz?

(*)[Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yetmiş yılda dinle ilişkinin bitirilememiş olduğu görüldü. —*çev.*]

"Kendi kendinize dinin daha çok bir takıntılı nevroz olduğunu söylediniz. Ama onun öteki yanıyla ilgilenmiyorsunuz. Bir nevrozla benzeşim üzerinde çalışmakla yetiniyorsunuz. İnsanlar, diyorsunuz, bir nevrozdan kurtarılmalı. Süreç sırasında başka nelerin yiteceği umurunuzda değil."

Çelişki görünümü olasılıkla karmaşık konuları çok ivedilikle ele almamdan ileri gelmiş olabilir. Ama bunu bir ölçüde düzeltebiliriz. Yazmış olduklarımın bir açıdan tümüyle zararsız olduğunda ısrar edeceğim. Bu ya da benzeri herhangi bir sav yüzünden hiçbir inanan inancından saptırılmasına izin vermeyecektir. Bir inanan, dinin öğretimlerine belirli duygu bağlarıyla bağlıdır. Ama kuşkusuz aynı anlamda inancı olmayan sayısız insan da bulunmaktadır. Uygarlığın kurallarına uyarlar çünkü dinin tehditleriyle sindirilmeye izin vermişlerdir ve çevrelerini kuşatan gerçekliğin bir kesimi saydıkları sürece dinden korkarlar. Dinin gerçeklik-değerine inançlarını bırakmalarına izin verilir verilmez ayrılan insanlardır bunlar. Ama tartışmalardan da etkilenmezler. Başkalarının korkmadığını gözlemlediklerinde dinden korkmayı bırakırlar ve çalışmamı yayımlamasam da dinsel etkinin azaldığını öğreneceklerini öne sürdüğüm insanlar bunlardı. [Bkz. s. 203.]

Ama sanırım siz kendiniz de beni suçladığınız ikinci çelişkiye daha çok ağırlık veriyorsunuz. İnsanlar mantıksal savlara bu denli ulaşamaz ve tümüyle içgüdüsel istekleri tarafından yönetilirken birisi neden onları bir içgüdüsel doyumdan yoksun bırakmaya ve onun yerine mantıksal savlar geçirmeye kalkışır ki? İnsanların böyle olduğu doğru ama kendinize insanların böyle olmasının zorunlu olup olmadığını, en derindeki doğalarının bunu gerektirip gerektirmediğini sordunuz mu? Bir antropolog, çocuklarının başlarını ilk yıllardan başlayarak bandajlayıp biçimini bozan bir halkın kafatası endeksini verebilir mi? sağlıklı bir çocuğun neşe saçan zekâsıyla ortalama bir erişkinin donuk entelektüel güçleri arasındaki hüzünlendirici zıtlığı bir düşünün. Bu görece güdükleşmede büyük bir sorumluluk payı taşıyan şeyin dinsel eğitim olmadığından tümüyle emin olabilir miyiz? Etkilenmemiş bir çocuğun Tanrıyı ve öteki dünyaya ilişkin şeyleri kendine dert etmesin-

den önce çok zaman geçmesi gerekirdi diye düşünüyorum. Belki de bu konulardaki düşünceleri o zaman büyük büyük atalarının izlediği yolu izlerdi. Ama biz böyle bir gelişimi beklemeyiz; ne onlarla ilgilendiği ne de önemlerini kavrayabileceği bir yaşta onu dinin doktrinleriyle tanıştırırız. Günümüz çocuk eğitimi programında iki ana noktanın, cinsel gelişim geriliği ve erken dinsel etki olduğu doğru değil mi? Böylece çocuğun zekâsının uyandığı sırada dinsel doktrinler zaten doğruluğundan kuşku duyulmaz hale gelmiştir. Ama böyle önemli bir konunun Cehennem ateşi tehdidiyle entelektüel işlevlere kapatılmasının o işlevleri güçlendirdiği görüşünde misiniz? Bir insan önüne konan dinsel doktrinlerin tüm saçmalıklarını eleştirmeksizin kabul etmeye ve hattâ onların arasındaki çelişkileri görmezden gelmeye karar verdi mi zekâsının zayıflığı karşısında büyük şaşkınlıklara düşmemiz gerekmez. Ama içgüdüsel doğamızı kontrol etmek için zekâmızdan başka aracımız da yoktur. Düşünce yasalarının egemenliği altındaki insanların ruhbilimsel ülküye, zekânın üstünlüğüne, ulaşmalarını nasıl umabiliriz? Genelde kadınların "fizyolojik donuk zekâlılık"[1] —yani erkeklerden daha düşük bir zekâ— kurbanı olduklarının söylendiğini de biliyorsunuz. Olgunun kendisi tartışmalı ve yorumu da kuşkuludur ama bu ikincil doğadaki entelektüel körelme lehine söylenebilecek tek sav kadınların düşüncelerini kendilerini en fazla ilgilendirebilecek konuya —yani cinsel yaşamın sorunlarına— yöneltmeye karşı erken bir yasağın acımasızlığı altında çalıştıklarıdır. Bir kişinin erken yılları yalnızca düşünceye cinsel ket vurulmasından değil aynı zamanda bir dinsel ket vurulmadan ve bundan türeyen bir sadakat[2] ket vurulmasından etkilenirse onun gerçekten neye benzeyeceğini pek de söyleyemeyiz.

Ama coşkumu ılımlı bir hale getireceğim ve benim de bir yanılsamanın peşinde koştuğumu itiraf edeceğim. Belki de dinsel

[1][Deyim Moebius (1903) tarafından kullanılmıştı. Freud'un bu savı önceden tahmin ettiği "uygar" cinsel ahlâk üzerine önceki makalesine (1908*d*) bkz., yukarıda s.47. Din tarafından düşünceye ket vurulması ya da düşüncenin yasaklanmasına aşağıda s.333 v.s.nda Neden Savaş?'ta (1933*b*) değinilmiş ve daha ayrıntılı olarak *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 35.Konferansında tartışılmıştır. *P.F.K.*, **2**, 183-85.]

[2][Yani, Mutlak krallığa.]

yasaklamanın etkileri varsaydığım kadar kötü olmayabilir; belki de eğitim, insanları dinin etkisinde bırakmak için kötüye kullanılmasa insan doğası aynı kalırdı. Bilmiyorum; siz de bilemezsiniz. Şimdiki zamanda çözülmez gibi görünenler yalnızca bu yaşamın büyük sorunları değildir; pek çok küçük soruya da yanıt vermesi güçtür. Ama kabul etmelisiniz ki bu noktada gelecek için bir umut beslemeye —belki de uygarlığı zenginleştirmek için kazılıp çıkarılacak bir define olduğunu ve dinsiz bir eğitim deneyi yapmaya değeceğini ummaya— hakkımız var. Deneyin başarısız olduğu kanıtlanırsa reformu terk etmeye ve insanın içgüdüsel istekleri tarafından yönetilen zayıf zekâlı bir yaratık olduğu yolundaki eski, tümüyle betimsel yargıma geri dönmeye hazır olacağım.

Bir başka noktada sizinle çekincesiz düşünce birliği içindeyim. Dini zorla ve tek vuruşta yok etmeyle başlamak kesinlikle anlamsız. Her şey bir yana umutsuz olacağı için. İnanan, inancının ne savlarla ne de yasaklamalarla kendisinden sökülüp alınmasına izin vermeyecektir. Ve bu biraz başarılı olsa bile acımasızlık olurdu. Onlarca yıl boyunca uyku içkisi alan bir insan, içkisi elinden alınırsa uyuyamayacaktır. Amerika'da olanlar dinsel avuntuların bir uyuşturucuya benzediğini çok iyi görüntülemektedir. Orada şimdi —gölge hükümetin etkisiyle— insanları tüm uyarıcılardan, zehirleyicilerden ve diğer haz verici maddelerden yoksun bırakmaya çalışıyorlar ve onun yerine telafi olsun diye onları dindarlıkla dolduruyorlar. Bu da sonucunu pek de merak etmemiz gerekmeyen bir başka deney [s.211].[3]

Bu nedenle insanların dinsel yanılsamanın avuntusu olmaksızın olamayacaklarını, onsuz yaşamın dertlerine ve gerçekliğin acımasızlığına katlanamayacaklarını savunmayı sürdürürseniz size karşı çıkmam gerekir. Bu, çocukluktan bu yana tatlı —ya da acı-tatlı— zehiri yavaş yavaş aşıladığınız insanlar için kesinlikle doğrudur. Ama ya mantıklı biçimde yetiştirilen diğer insanlar? Belki de nevrozu olmayanlar onu durdurmak için zehirleyicilere gerek duymayacaktır. Doğrusu kendi-

[3][Bu, Birleşik Devletlerdeki Ulusal İçki Yasağı döneminin (1920-33) ortasında yazılmıştı.]

lerini zor bir durumda bulacaklardır. Kendilerine çaresizliklerinin tüm kapsamını ve evrenin düzeneği içindeki önemsizliklerini itiraf etmek zorunda kalacaklardır; artık yaratılışın merkezi olamazlar, artık cömert bir Tanrının özenli bir gözetiminde değildirler. O denli sıcak ve rahat duyumsadığı anababa evini terk etmiş bir çocukla aynı durumdadırlar. Ama kuşkusuz çocuksuluk aşılmaya yazgılıdır. İnsanlar sonsuza dek çocuk kalamazlar; sonunda dışarıya "düşman dünya"ya çıkmak zorundadırlar. Buna "*gerçekliğe eğitilme*" diyebiliriz. Kitabımın tek amacının bu ileriye yönelik adımın gerekliliğine işaret etmek olduğunu itiraf etmeme gerek var mı?

Olasılıkla zor sınamaya dayanamayacaklarından korkuyorsunuz! Pekâlâ hiç değilse dayanacaklarını umalım. Ne olursa olsun insanın kendi kaynaklarına atıldığını bilmek de bir şeydir. İnsan o zaman onları uygun biçimde kullanmayı öğrenir. Ve insanlar tümüyle yardımsız değildir. Bilimsel bilgileri Tufandan bu yana onlara pek çok şey öğretmiştir ve güçlerini daha da arttıracaktır. Karşısında durulamayacak Yazgının büyük gereklilikleri açısındansa onlara boyun eğmeyle katlanmayı öğreneceklerdir. Onlar için aydaki, ürününü hiç kimsenin şimdiye dek görmediği, hektarlarca arazinin ne yararı vardır? Bu dünyadaki namuslu küçük toprak sahipleri olarak arazilerini kendilerini besleyecek biçimde ekmeyi bileceklerdir. Öteki dünyadan beklentilerini geri çekerek ve özgür kalmış tüm enerjilerini dünyadaki yaşamlarına yoğunlaştırarak olasılıkla yaşamın herkes için katlanılabilir olduğu ve uygarlığın artık hiç kimseye baskıcı olmadığı bir duruma ulaşacaklardır. O zaman bizim inanmazdaşlarımızdan biriyle birlikte üzülmeden şunları söyleyebileceklerdir:

Den Himmel überlassen wir
Den Engeln und den Spatzen.[4]

[4]["Cenneti meleklere ve serçelere bırakıyoruz." Heine'nin şiiri *Deutschland*'dan (Bölüm I). Burada "inanmazdaş" diye çevirdiğimiz —Almanca'da "*Unglaubensgenossen*"— bizzat Heine tarafından Spinoza için kullanılmıştı. Freud tarafından özel bir tür espri tekniğine örnek olarak espriler üzerine kitabında (1905*c*) alıntılanmıştı, *P.F.K.*, **7**, 108.]

X

"BU KULAĞA harika geliyor! Tüm yanılsamaları terk eden ve böylece dünya üzerindeki var oluşlarını katlanılabilir hale getiren bir insan ırkı! Ancak ben sizin beklentilerinizi paylaşamıyorum. Ve bu sizin belki de olduğumu sandığınız gibi inatçı tepkiciliğimden değil. Hayır, duyarlı olduğumdan. Şimdi rolleri değiştik gibi görünüyor: siz yanılsamalar tarafından sürüklenen bir hevesli olarak ortaya çıktınız bense mantığın istemlerini, kuşkuculuk hakkını savunuyorum. Açıklamış olduğunuz şey bana, sizin isteğinizin etkisini yeterince açık biçimde ele verdikleri için sizin örneğinizi izleyerek yanılsamalar adını verebileceğim hataların üzerine inşa edilmiş gibi geliyor. Umutlarınızı erken çocuklukta dinse! doktrinlerin etkisinde bırakılmamış kuşakların zekânın içgüdüsel yaşam üzerindeki arzu edilen üstünlüğünü kolayca kurabileceğine bağlıyorsunuz. Bu kesinlikle bir yanılsamadır: İnsan doğası bu konuda değişmeye hiç de yatkın değildir. Yanılmıyorsam —başka uygarlıklar hakkında pek az şey biliyoruz— bugün bile dinsel bir sistemin baskısı altında yetişmeyen günümüz halkları da var ama onlar da hâlâ sizin ülkünüze diğerlerinden daha fazla yaklaşmış değiller. Eğer bizim Avrupalı uygarlığımızdan dini kovmak istiyorsanız bunu ancak başka bir doktrinler sistemi aracılığıyla yapabilirsiniz ve böyle bir sistem de başlangıçtan itibaren kendini savunmak için dinin tüm ruhbilimsel niteliğini alacaktır — aynı kutsallık, katılık ve hoşgörüsüzlük, aynı düşünce yasağı. Eğitimin gereklerini karşılamak için bu türden bir şeylere sahip olmanız gerekecek. Ve eğitimsiz yapamazsınız. Memedeki bebekten uygar insana uzanan yol uzun bir yoldur; pek çok genç insan eğer kendi gelişimleri konusunda rehberlik yapılmasa kötü yola sapar ve uygun zamanda kendi yaşam görevlerini gerçekleştiremezlerdi. Yetiştirilmelerine uygulanmış olan doktrinler daha olgun yıllarının düşüncesine her zaman sınırlar getirirdi — bu tam da bugün dini yapmakla suçladığınız şeydir. Hem bizim uygarlığımızın hem de

başka uygarlıkların yok edilemez ve doğuştan kusurunun içgüdüler tarafından yönetilen ve zekâsı zayıf çocuklara yalnızca erişkinlerin olgun zekâsının kanıtlayabileceği kararlar vermeyi empoze etmek olduğunu gözlemlemediniz mi? Ama insanlığın çağlar süren gelişimi çocukluğun birkaç yılına sıkıştırıldığı için uygarlık başka türlü yapamaz ve yalnızca duygusal güçlerle bir çocuk, önündeki göreve egemen olmaya zorlanabilir. O zaman sizin 'zekânın üstünlüğü'nüzün başarı şansı bunlar.

"Ve şimdi dinsel doktrinel sistemi eğitimin ve insanın toplumsal yaşamının temeli olarak koruma lehinde iddiada bulunursam şaşırmamalısınız. Bu bir gerçeklik-değeri sorunu değil pratik bir sorundur. Uygarlığımızı korumak için bireyi etkilemeyi uygarlık için olgun hale gelene dek (çoğu da hiçbir zaman bu duruma gelemeyecektir) erteleyemeyeceğimiz için, büyümekte olan çocuğa onun içinde hiçbir tartışmayı kabul etmeyen bir aksiyom olarak işleyecek bazı doktrinel sistemleri empoze etmek zorunda olduğumuz için, bana dinsel sistem bu amaca en uygun sistem gibi geliyor. Ve kuşkusuz bu onun 'yanılsama' diye adlandırılması gerektiğini öne sürdüğünüz istek doyurucu ve avutucu gücü nedeniyle böyledir. Hakikat hakkında herhangi bir şey keşfetmenin güçlüğü —aslında bunun bizim için mümkün olup olmadığı da kuşkuludur— açısından insan gereksinimlerinin de bir hakikat parçası olduğunu ve aslında önemli bir parça olduğunu ve bizi özellikle yakından ilgilendirdiğini göz ardı etmemeliyiz.

"Dinsel doktrinin bir başka avantajı sizin özellikle kızıyor gibi göründüğünüz bir niteliğinde yatar. Çünkü düşüncelerin arıtılmasına ve yüceltilmesine olanak verir, ki bu da taşıdığı ilkel ve çocuksu düşünce izlerinin çoğundan temizlenmesine olanak verir. O zaman geriye kalan bilimin artık çelişmediği ve tersini kanıtlayamadığı bir düşünceler topluluğu kalır. Dinsel doktrinin sizin yeterli olmayan önlemler ve uzlaşmalar diye lanetlediğiniz bu değişiklikleri, eğitimsiz kitlelerle felsefi düşünür arasındaki yarıktan kaçınmayı ve ikisi arasında uygarlığın korunması için o denli gerekli ortak bağı korumayı olanaklı kılar. Böylece halk kitlelerinin toplumun üst katmanlarının 'artık Tanrıya inanmadığını' keşfetmesinden korkmaya gerek kalma-

yacaktır. Sanırım şimdi sizin çabalarınızın kanıtlanmış ve duygusal olarak değerli bir yanılsamayı, kanıtlanmamış ve duygusal değeri olmayan bir yanılsamayla değiştirmekten ibaret kaldığını göstermiş bulunuyorum."

Beni eleştirileriniz için ulaşılmaz bulmayacaksınız. Yanılsamalardan kaçınmanın ne denli zor olduğunu biliyorum; belki de benim itiraf ettiğim umutlar da yanılsama türündendir. Ama hemen bir farkı belirteceğim. Paylaşılmamaları halinde hiçbir ceza dayatması bulunmaması bir yana benim yanılsamalarım dinsel yanılsamalar gibi düzeltilmesi olanaksız türden değildir. Bir sanrı niteliğinde değildirler. Eğer deneyim bize —bana değil ama benim doğru olduğumu düşünen benden sonra gelen başkalarına— yanlış olduğumuzu gösterse beklentilerimizden vazgeçerdik. Girişimimi olduğu gibi alın. İnsanın bu dünyada yolunu bulmasının zorluğu konusunda kendini kandırmayan bir ruhbilimci, bireylerin çocukluktan erişkinliğe gelişimi sırasındaki zihinsel süreçlerini incelerken kazandığı küçük bir bilgi parçasının ışığında insanın gelişimini değerlendirmeye kalkışır. Bunu yaparken dinin bir çocukluk nevrozuyla kıyaslanabileceği düşüncesi kendini ona dayatmıştır ve ruhbilimci de tıpkı pek çok çocuğun kendi benzer nevrozlarını aşarak gelişmeleri gibi, insanlığın da bu nevrotik evrenin üstesinden gelebileceğini varsayacak kadar iyimserdir. Bireysel ruhbilimden türeyen bu keşifler yetersiz olabilir, onların insan ırkına uygulanması doğru olmayabilir ve ruhbilimcinin iyimserliği temelsiz olabilir. Tüm bu belirsizlikler konusunda sizi haklı bulabilirim. Ama çoğu kez insan düşündüğünü söylemekten geri duramıyor ve o düşünceye hak ettiğinden daha fazla değer yüklemediği için kendini bağışlıyor.

Ve üzerinde biraz daha uzun durmam gereken iki konu var. Birincisi benim konumumun zayıflığı sizinkinde herhangi bir güçlenme anlamına gelmiyor. Sizin yitirilmiş bir davayı savunduğunuzu düşünüyorum. Dilediğimiz kadar sık olarak insanın zekâsının içgüdüsel yaşamına kıyasla güçsüz olduğunda diretebiliriz ve bunda haklı da olabiliriz. Yine de bu zayıflıkta garip bir şey vardır. Zekânın sesi yumuşak bir sestir ama kendini işittirinceye kadar durmaz. Sonun-

da ardı ardına sayısız geri püskürtülmeden sonra başarır. Bu, insanın insanlığın geleceği konusunda iyimser olabileceği az sayıda konudan biridir ama kendi içinde hiç de önemsiz olmayan bir noktadır. Ve de insan ondan başka umutlar türetebilir. Zekânın üstünlüğünün çok uzak bir gelecekte bulunduğu doğru ama *sonsuz* uzak bir gelecekte değil. Olasılıkla kendine sizin gerçekleşmesini Tanrınızdan beklediğiniz amaçların aynısını (kuşkusuz insan sınırları içinde — dış gerçeklik, *Ανάγκη*, buna izin verdiği sürece) amaç edinecektir, yani acıları azaltmayı ve insan sevgisini. Böyle olunca birbirimize karşıt olmamızın yalnızca geçici bir karşıtlık olduğunu ve uzlaşmaz olmadığını söyleyebiliriz. Aynı şeyleri arzu ediyoruz ama siz daha sabırsız, daha titiz ve —neden söylemeyecekmişim ki?— benden ve benden yana olanlara göre daha çok kendi için isteyensiniz. Eksiksiz mutluluğa doğrudan doğruya öldükten sonra kavuşacaksınız; ondan olanaksızı bekliyorsunuz ve bireyin istemlerine kendinizi vermeyeceksiniz. Bizim Tanrımız, *Λόγος*,[1] bu isteklerin hangisi olursa olsun dışımızdaki dünya izin verirse onları doyuracak ama bunu çok aşamalı olarak, yalnızca görülemeyen gelecekte ve yeni insan kuşakları için yapacaktır. Yaşamdan büyük acılar çekmiş olan bizler için hiçbir telafi vaat etmez. Bu uzak hedefin yolunda sizin dinsel doktrinleriniz göz ardı edilmek zorundadır; ilk girişimlerin başarılı olup olmaması ya da ilk yerinegeçenlerin savunulamaz olduğunun kanıtlanması hiç önemli değil. Nedenini biliyorsunuz: uzun erimde hiçbir şey mantığa ve deneyime karşı koyamaz ve her ikisine de dinin sunduğu karşıtlık çok belirgindir. Saflaştırılmış dinsel düşünceler bile dinin avuncuna ilişkin herhangi bir şeyi koruduğu sürece bu yazgıdan kurtulamaz. Hiç kuşkusuz kendilerini nitelikleri tanımlanamayan ve amaçları sezilmeyen daha üst ruhsal varlıklara inançla sınırlayacak olurlarsa bilimin meydan okumasına karşı kanıt olacaklardır ama o zaman da insanın ilgisini yitireceklerdir.

[1] Hollanda'lı yazar Multatuli'nin ikiz tanrıları *Λόγος*, [Logos: Mantık] ve *Ανάγκη* [Ananki: gereklilik]. ["Multatuli" (Latince "çok çektim) uzun süre Freud'un gözde yazarı olmuş E.D.Dekker'in (1820-87) takma adı. Freud'un bir ankete yanıt olarak verdiği "on iyi kitap" listesinin başında yer almıştı. (1906*f*). "Mazoşizm'in Ekonomik Sorunu"nun (1924*c*) bir Editör dipnotuna da bkz, *P.F.K.*, **12**, 404 *n*.24.]

Ve ikinci olarak: yanılsamalara sizin tutumunuzla benimki arasındaki farkı gözlemleyin. Dinsel yanılsamanızı bütün gücünüzle savunmak zorundasınız. Eğer o saygınlığını yitirirse —ve aslında bu yöndeki tehdit hayli büyüktür— sizin dünyanız yıkılır. Sizin için her şeye, uygarlığa da insanlığın geleceğine de umutsuzluktan başka bir şey kalmaz. Ben, biz bu kölelikten azadeyiz. Çocuksu isteklerimizin büyük kesiminden vazgeçmeye hazır olduğumuzdan beklentilerimizin bir kısmının yanılsama olduğu ortaya çıkarsa buna katlanabiliriz.

Dinsel doktrinlerin yükünden özgür kılınmış eğitimin insanların ruhbilimsel doğalarında çok fazla değişiklik yaratmayacağı doğru olabilir. Bizim tanrımız *Aóyos* belki o kadar da her şeye gücü yeten bir tanrı değil ve öncellerinin vaat ettiklerinin ancak küçük bir kesimini doyurma yetisinde olabilir. Bunu kabul etmek zorunda kalsaydık bunu yakınmadan benimserdik. Bu yüzden dünyaya ve yaşama ilgimizi yitirmezdik çünkü bizim sizde olmayan bir desteğimiz var. Bilimsel çalışma için dünyanın gerçekliği hakkında bir miktar bilgi edinmenin olası olduğuna, bu bilgi sayesinde gücümüzü arttıracağımıza ve buna uygun olarak yaşamımızı düzenleyebileceğimize inanırız. Eğer bu inanç bir yanılsamaysa o zaman sizinle aynı konumda oluruz. Ama bilim pek çok ve önemli başarılarıyla bunun hiç de yanılsama olmadığının kanıtlarını bize vermiştir. Bilimin, dinsel inancı zayıflattığı ve onu bir kenara fırlatmakla tehdit ettiği için onu bağışlayamayanlar arasında pek çok açık ve onlardan daha fazla gizli düşmanı vardır. Bize öğrettiklerinin miktarının azlığı ve karanlıkta bıraktığı kıyaslanamaz derecede büyük alan yüzünden ona sitem edilir. Ama bu konuda insanlar onun ne denli genç olduğunu, başlangıçlarının ne denli zor ve ortaya koyduğu görevler için insan zekâsının yeterince güçlendiği zaman aralığının nasıl da sonsuz küçük olduğunu unuturlar. Yargılarımızı çok küçük zaman aralıklarına dayandırırken tümümüz hatalı değil miyiz? Jeologları örnek almalıyız. İnsanlar bilimin güvenilmezliğinden —bugün bildirdiği bir yasanın nasıl da bir sonraki kuşak tarafından hata olarak bildirildiğinden ve yerine benimsenen geçerliliği daha uzun sürmeyen bir yasa geçirildiğinden— yakınırlar. Ama bu haksız ve kısmen de gerçek-dışıdır. Bi-

limsel görüşün değişimleri gelişmeler, ilerlemelerdir, devrimler değil. Önce evrensel olarak geçerli kabul edilen bir yasanın çok daha kapsamlı bir aynılığın özel bir durumu olduğu ya da daha sonraları keşfedilecek bir başka yasayla sınırlı olduğu kanıtlanır; hakikate kaba bir yaklaşıklığın yerine, kendisi de daha ileri mükemmelliği bekleyecek, daha özenle uyarlanmış biri geçirilir. Henüz kısa sürede uygunsuz olduğu için reddedilmesi gereken savlarla denemeler yaptığımız araştırma evrelerini aşamadığımız alanlar bulunmaktadır ama başka alanlarda güvenli ve neredeyse değişmez bilgi cevherlerine sahip bulunmaktayız. Son olarak bilimsel çabaları gözden düşürmek için, kendi örgütlenmemizin koşullarına bağlı olduğu için öznel sonuçlardan başka bir şey üretmeyeceği oysa bizim dışımızdaki gerçek doğanın erişilmedik olarak kaldığı biçiminde kökten bir girişimde bulunulmuştur. Ama bu bilimsel çalışmayı anlamada belirleyici öneme sahip çeşitli etmenleri göz ardı etmektir. İlk planda, örgütlenmemiz —yani zihinsel aygıtımız— tam da dış dünyanın keşfedilmesi girişimi sırasında gelişmiştir ve bu nedenle yapısını bir dereceye kadar yetersiz de olsa elverişli bir biçimde gerçekleştirmiştir; ikinci planda kendisi de araştırmaya çıktığımız dünyanın bir öğesidir, böyle bir araştırmaya seve seve izin verir; üçüncü olarak bilimi kendi örgütlenmemizin belirli bir niteliğinin sonucu olarak dünyanın bize nasıl görünmesi gerektiğini göstermekle sınırlasak bilimin görevi tümüyle kapsanmış olur; dördüncü olarak bilimin en son bulguları tam da elde edildikleri yol nedeniyle yalnızca bizim örgütlenmemiz tarafından değil bu örgütlenmeyi etkilemiş olan şeyler tarafından da belirlenir; son olarak dünyanın doğası sorunu bizim algılayıcı zihinsel aygıtımıza aldırış etmeksizin pratik önemden yoksun boş bir soyutlamadır.

Hayır bizim bilimimiz hiç de yanılsama değildir. Ama bilimin bize veremediklerini başka bir yerden elde edebileceğimizi sanmak bir yanılsamadır.

UYGARLIK VE HOŞNUTSUZLUKLARI

(1930 [1929])

EDİTÖR'ÜN GİRİŞİ

DAS UNBEHAGEN IN DER KULTUR

(A) ALMANCA BASIMLAR

1930 Viyana: Internationaler Psychanalytischer Verlag. (2. Basım, 1931, bazı eklemelerle.)
1948 *Gesammelte Werke*, **14**, 421-506.

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER: *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*

1930 Londra: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis. New York: Cape and Smith (*Çev.* Joan Riviere)
1961 *Standard Edition*, **21**, 57-145. (1930 çevirisine dayalı.)

ALMANCA ASLININ ilk bölümü kitabın geri kalanından biraz önce *Psychoanalytische Bewegung*, I (4), Kasım-Aralık 1929 sayısında yayımlanmıştı. Beşinci bölüm aynı derginin 2 (1), Ocak-Şubat 1930 sayısında ayrı olarak basıldı. 1931 basımına iki ya da üç fazladan dipnot katıldı ve çalışmaya yeni bir final cümlesi eklendi. İngilizce çevirinin daha önceki versiyonunda bu eklemelerin hiçbiri yer almamıştı.

Freud *Bir Yanılsamanın Geleceği*'ni 1927 güzünde bitirmişti. Sonraki iki yıl boyunca temelde kuşkusuz hastalığı yüzünden pek az üretti. Ama 1929 yazında yeniden toplumbilimsel bir konuda yeni bir kitap yazmaya başladı. İlk müsvedde Temmuzun sonuna doğru bitti; kitap basımcılara Kasım başında gönderildi ve başlık sayfasında "1930" yazmasına karşın yılın sonundan önce basıldı (Jones, 1957, 157-8).

Kitap için Freud'un seçtiği özgün başlık "*Das Unglück in der Kultur*"du ("Uygarlıkta Mutsuzluk") ama "*Unglück*" sonradan "*Unbehagen*"e değiştirildi — Fransızca "*malaise*" ile karşılanabilen ama İngilizce bir eşdeğerini seçmesi zor bir sözcük. Freud çevirmeni Mrs. Riviere'e yazdığı bir mektupta "*Man's Discomfort in Civilization*"ı [*İnsanın Uygarlıktaki Rahatsızlığı* —çev.] önermişti ama başlıkla ilgili zorlukta sonunda benimsenen ideal çözümü çevirmeni bulmuştu.

Kitabın ana teması —içgüdünün istemiyle uygarlığın kısıtlaması arasındaki uzlaşmaz çelişki— geriye, Freud'un çok eski ruhbilimsel yazılarından bazılarına dek izlenebilir. Bu cildin ilk makalesinin, Freud'un konu üzerine en ayrıntılı tartışması olan "'Uygarlaşmış' Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinir Hastalığı"nın (1908*d*) Editör'ün Notu'nda birçok referans verilmiştir. Eski yazılarında içgüdüsel isteklerin kısıtlanması ve bastırılmasına çoğu olguda dış toplumsal etkilerin neden olduğu görüşünde gibidir. Ancak bu her zaman böyle değildir. Her ne kadar *Üç Deneme*'sinde (1905*d*) "uygarlıkla cinselliğin özgür gelişimi arasındaki ters orantı"dan söz ederse de (*P.F.L.*, **7**, 168) aynı çalışmanın başka bir yerinde gizlilik döneminde ortaya çıkan cinsel içgüdüye karşı kurulmuş engeller hakkında şunları söyler: "İnsan uygar çocuklardan bu engellerin inşasının eğitimin bir ürünü olduğu izlenimi edinir ve kuşkusuz eğitimin bunlarla çok ilgisi vardır. Ama gerçekte bu gelişim organik olarak belirlenmiş ve kalıtımla yerleşmiştir ve bazen eğitimin hiçbir katkısı olmadan da kurulurlar." (*A.g.e.*, 93.)

Uygarlığın yolunu döşeyen "organik bastırma" diye bir şeyin olduğu kavramı —IV. Bölümün başlangıcında ve sonunda iki uzun dipnota yayılan bir kavram— da geriye aynı erken döneme uzanır. Fliess'e 14 Kasım 1897'de yazdığı bir mektupta Freud sıklıkla "bastırmanın arkasında organik bir şeyin rol oynadığı"ndan kuşkulandığını yazar (Freud, 1950*a*, 75. Mektup). Kesinlikle bu dipnotların anlamında dik duruşun benimsenmesinin ve egemen duyu olarak koku almanın yerine görmenin geçirilmesinin bastırmada etmenler olarak önemini öne sürerek devam eder. Aynı düşüncenin

daha eski bir ipucu 11 Ocak 1897'deki bir mektupta ortaya çıkar (*A.g.e.*, 55. Mektup). Freud'un basılı yazıları arasında bu düşüncelere elinizdeki çalışmadan önceki tek değinme "Sıçan Adam" (1909*d*) çözümlemesindeki kısa bir parça gibi görünmektedir *P.F.K.*, **10**, 107-8; bir diğeri ise aşkın ruhbilimi üzerine ikinci makaledeydi *P.F.L.*, **7**, 258. "Organik bastırma" ile ilintilendirilen "uygarlık süreci" düşüncesi elinizdeki çalışmanın değişik yerlerinde ortaya çıkar ve yine *Neden Savaş*?ın (1933*b*) kapanış paragraflarında değinilmiştir, aşağıda s.334 v.s. Ayrıca *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III.Denemesinin II.Kesiminde (c) ilişkili bir düşünce olan "entelektüellikte ilerleme" ile kıyaslayınız *P.F.K.*, **14**, 337 v.s.

Ama aslında bu kısıtlamalarda içsel ve dışsal etkilerin oynadığı rolün ve onların karşılıklı etkilerinin hiçbir açık değerlendirmesi Freud'un ego-ruhbilimi araştırmaları onu super ego ve onun bireyin erken nesne ilişkilerindeki kökeni hakkındaki hipotezlerine götürünceye kadar mümkün olmamıştı. Elinizdeki çalışmada suçluluk duygusunun doğasının daha ileri araştırılması ve açıklanmasıyla ilgili ve de Freud'un (s.302'de) "suçluluk duygusunu uygarlığın gelişmesinin en önemli sorunu olarak tanıtma niyetini" bildirdiği o kadar uzun bir kesim olması (Özellikle VII. ve VIII. Bölümlerde) bu yüzdendir. Ve bu da bu çalışmanın ikinci büyük yan konusu (her ne kadar hiçbiri aslında yan konu değilse de) —yıkıcı içgüdü— için temel oluşturur.

Freud'un saldırgan ya da yıkıcı içgüdü üzerine görüşlerinin tarihi karmaşık bir tarihtir ve burada yalnız özetle işaret edilebilir. İlk yazıları boyunca onu gördüğü bağlam egemen olarak sadizmdi. Bunun ilk uzun tartışması cinsel içgüdünün "içgüdü parçaları" olarak ortaya çıktığı *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'deydi (1905*d*). 2. Kesimde (B) "Dolayısıyla" diye yazıyordu. "sadizm cinsel içgüdünün bağımsız hale gelmiş ve abartılmış ve de yerdeğiştirme yoluyla egemen konumu gasp etmiş olan saldırgan bir öğesine karşılık gelir." (*P.F.L.*, **7**, 71). Yine de daha sonra ikinci denemenin 4. Kesiminde saldırgan itkilerin başlangıçtaki bağımsızlığı kabul edilmiştir: "Acımasızlık itkilerinin aslında cinsellikten bağımsız kaynaklardan doğduğu ama ... erken bir

evrede onunla birleşmiş olabilecekleri varsayılabilir." (*A.g.e.*, 111 *n.*1). İşaret edilen bağımsız kaynakların izleri kendini koruyucu içgüdülere dek sürülebilirdi. 1915 basımında bu parça değiştirilmiş "acımasızlık itkisi egemen olma içgüdüsünden doğar" denmiş ve onun "cinsellikten bağımsız" olduğuna ilişkin cümlecik çıkarılmıştı. Ama zaten 1909'da Adler'in kuramlarıyla savaşı sırasında Freud çok daha kapsamlı bir açıklama yapmıştı. "Küçük Hans" olgu öyküsünün (1909*b*) üçüncü bölümünün II. Kesiminde Freud şöyle yazar: "Bildik kendini koruyucu içgüdüler ve cinsel içgüdülerle yan yana özel bir saldırgan içgüdünün var olduğunu ve onlarla eşit bir dayanağı bulunduğunu varsaymaktan kendimi alamıyorum." (*A.g.e.*, **8**, 297).[1] Libidodan bağımsız bir saldırgan içgüdünün varlığını kabul etmedeki isteksizliğe narsisizm hipotezi yardımcı oldu. Saldırganlık itkileri ve nefretinkiler de başlangıçtan beri kendini koruyucu içgüdülere ait gibi görünüyordu ve şimdi bu libido adı altında toplandığı için hiçbir bağımsız saldırgan içgüdüye gerek kalmamıştı. Ve bu, nesne ilişkilerinin iki kutuplu oluşuna, sevgi ve nefretin sık görülen karışımına ve de nefretin kendisinin karmaşık doğasına karşın böyleydi. ("İçgüdüler ve Değişimleri"ne (1905*c*) bakınız, *a.g.e.*, **12**.) Gerçekten bağımsız bir saldırgan içgüdü olarak "ölüm içgüdüsü"nün ortaya çıkması *Haz İlkesinin Ötesinde*'den (1920*g*) önce olmamıştır. (Özellikle *a.g.e.* VI. Bölüme bakınız.) Ama orada ve Freud'un sonraki yazılarında (örneğin *a.g.e. Ego ve İd*'in IV. Bölümüne bakınız.) bile saldırgan içgüdü hâlâ ikincildir; birincil öz-yıkıcı ölüm içgüdüsünden türemiş bir şeydir. Her ne kadar burada vurgu daha çok ölüm içgüdüsünün dışarıya doğru sergilenmesine yapılıyorsa da bu elinizdeki çalışmada da böyledir, sorunun *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 32. Konferansının ileri kesiminde *P.F.K.*, **2**, 123 v.s. ile *Neden Savaş*?'ın (1933*b*) aşağıda s.332 v.s.'nda daha ileri tartışılmalarında da. Yine de Freud tarafından

[1] 1923'de eklenen bir dipnot bu yargının kaçınılmaz koşula bağlanmasını getirdi. Notun eklendiği tarihte Freud "Kendimi" diye yazıyor "bir 'saldırgan içgüdü'nün varlığını öne sürmek zorunda hissediyorum ama bu Adler'inkinden farklı. Onu "yıkıcı" ya da "ölüm içgüdüsü" diye adlandırmayı yeğlerim. Gerçekten Adler'inki daha çok bir kendini kabul ettirme içgüdüsü doğasındaydı.

Prenses Marie Bonaparte'a[2] yazılmış ve dışsal yıkıcılığa daha büyük bir başlangıç bağımsızlığına değiniyor gibi göründüğü bir mektuptan bir çift cümle alıntılamaktan kendimizi alıkoyamayız: "saldırgan içgüdünün içe yönelmesi egodan nesneye geçerken libidonun dışa yönelmesinin karşılığıdır. Özgün olarak, yaşamın başlangıcında, tüm libidonun içe ve tüm saldırganlığın dışa yöneldiğini ve zaman içinde bunun aşamalı olarak değiştiğini varsayabilseydik zarif bir şematik resmimiz olurdu. Ama belki de bu doğru olmayabilir." Freud'un bir sonraki mektubunda şöyle yazdığını eklemek sadece adil davranmak olacaktır: "Yıkıcı içgüdü üzerine söylediklerime çok fazla değer yüklememenizi rica ederim. Rastgele söylenmiş şeylerdi ve yayımlanmadan önce üzerlerinde dikkatle düşünülmesi gerekir. Dahası onlarda yeni pek az şey var."

Bu yüzden *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* ilgi alanı toplumbilimin çok ötelerine uzanan bir çalışma olduğu açıktır.

[2]Büyük bir kibarlık göstererek onu buraya almamıza izin vermişti. Tüm parça Ernest Jones'un yaşamöyküsünün Ek A'sında (No:33) (farklı bir çeviriyle) bulunabilir (Jones, 1957, 494).

UYGARLIK VE HOŞNUTSUZLUKLARI

I

İNSANLARIN yaygın olarak hatalı ölçü standartları kullandıkları —kendileri için güç, başarı ve malvarlığı aradıkları, başkalarında buna hayranlık duydukları ve yaşamda gerçek değerin ne olduğunu küçümsedikleri— izleniminden kaçmak olanaksızdır. Ve şimdi bu türden herhangi bir genel yargıda bulunurken insan dünyasının ve onun zihinsel yaşamının ne kadar değişken olduğunu unutma tehlikesindeyiz. Büyüklükleri çoğunluğun amaç ve ülkülerine tümüyle yabancı nitelik ve başarılara dayandığı halde çağdaşlarının hayranlıklarını kendilerinden sakınmadığı pek az insan vardır. İnsan kolayca bu büyük adamları yalnızca bir azınlığın takdir edeceğini oysa büyük çoğunluğun onlara hiç aldırış etmeyeceğini varsayma eğiliminde olabilir. Ama insanlar arasındaki düşünce farklılıkları ve istekli itkilerinin çeşitliliği sayesinde işler herhalde bu kadar basit değil.

Bu az sayıda kişiden biri bana yazdığı mektuplarda kendini benim arkadaşım olarak adlandırır. Dini bir yanılsama[1] olarak ele alan küçük kitabımı ona göndermiştim ve benim din hakkındaki yargıma tümüyle katıldığı ama benim dinsel duyarlılığın gerçek kaynağını uygun biçimde takdir etmemiş olmama üzüldüğü yanıtını verdi. Bunun, kendisinin bile hiçbir zaman dışında kalamadığı, pek çok başka kişinin de doğruladığını gördüğü ve milyonlarca insanda da bulunduğunu varsaydığı garip bir duyguya dayandığını söylüyor. Onun "sonsuzluk" duyumsaması diyebileceği bir duygu, sınırsız, bağsız —sanki "okyanussal"— bir şeyin duygusu. Bu duygu diye ekliyor salt öznel

[1] [*Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927c); bakınız yukarıda s.169.]

bir olgu bir inanç konusu değil; beraberinde hiçbir kişisel ölümsüzlük güvencesi getirmez ama değişik Kiliselerin ve dinsel sistemlerin üzerine atladığı, onlar tarafından değişik kanallara yöneltilen ve kuşkusuz yine onlar tarafından tüketilen dinsel enerjinin kaynağı. İnsanın, her inancı ve her yanılsamayı reddetse bile yalnızca bu okyanussal duygu temelinde kendini haklı olarak dindar sayabileceğini düşünüyor.

Arkadaşlığından onur duyduğum ve bir kezinde bir şiirinde yanılsamanın büyüsünü[2] övmüş olan arkadaşımın ifade ettiği görüşler bende en küçük bir zorluk yaratmadı. Bu "okyanussal" duyguyu kendi içimde keşfedemedim. Duygularla bilimsel olarak uğraşmak kolay değildir. İnsan onların fizyolojik belirtilerini tanımlamaya kalkışır. Bu mümkün olmadığında —ve korkarım okyanussal duygu da bu tür bir nitelemeye karşı duracaktır— duyguyla kolayca ilişkilendirilebilen düşünsel içeriğe geri çekilmekten başka çare kalmayacaktır. Arkadaşımı doğru anladıysam özgün ve biraz eksantrik bir oyun yazarının bir kendini cezalandırma ölümüyle yüz yüze gelen kahramanına sunduğu avuntuyla aynı şeyi kast ediyor. "Bu dünyanın dışına düşemeyiz."[3] Yani çözülmez bir bağ, dış dünyayla bütünüyle bir olma duygusudur. Bunun bana daha çok, eşlik eden bir duygu tonu olmaksızın değil ama eşit kapsamda başka herhangi bir düşünce eylemine eşlik eden türde bir duygu tonu bulunan entelektüel bir algılama gibi geldiğini söyleyebilirim. Kendi deneyimimden böyle bir duygunun birincil doğada olduğuna kendimi inandıramadım. Ama bu, bana bu duygunun başka insanlarda gerçekten ortaya çıktığını yadsıma hakkı vermez. Tek soru onun doğru olarak yorumlanıp yorumlanmadığı ve tüm din gereksiniminin *fons et origo*'su[(*)] olarak görülmesi gerekip gerekmediği.

---

[2][1931'*de eklenen dipnot*:] Liluli [1919]. – İki kitabı *La vie de Ramakrishna* [1929] ve *La vie de Vivekananda* (1930) yayınlandığı için metinde sözü edilen arkadaşın Romain Rolland olduğunu saklamama artık gerek yok.

[3]Christian Dietrich Grabbe [1801-36], *Anibal*: "Ja, aus der Welt werden wir nicht fallen. Wir sind einmal darin." ["Aslında bu dünyanın dışına düşmeyeceğiz. Bir kez onun içindeyiz ve hep böyle olacak."]

[(*)][(Lat.) Kaynak ve kökeni. —*çev.*]

Bu problemin çözümü için belirleyici bir etkisi olabilecek hiçbir önerim yok. İnsanların başlangıçtan beri bu amaca yönelik ani bir duygu yoluyla çevrelerindeki dünyayla bağlantıları hakkında bir ima alıyor olmaları kulağa öyle garip ve ruhumuzun dokusuyla öyle uyumsuz geliyor ki insan böyle bir duyguya ruhçözümsel —yani genetik— bir açıklama keşfetmeye kalkışmada haklı oluyor. Aşağıdaki düşünce çizgisi kendini öneriyor. Normal olarak kendi özümüzü, kendi egomuzu duyumsamaktan daha çok emin olduğumuz hiçbir şey yoktur. Bu ego bize başka her şeyden keskince ayrılmış özerk ve tek parça bir şey gibi gelir. Böyle bir görünümün aldatıcı olduğu ve tersine egonun içeriye doğru herhangi bir keskin sınırlanma olmaksızın id diye adlandırdığımız ve egonun ona bir cephe olarak hizmet verdiği bilinçdışı bir zihinsel oluşumla devam ettiği ilk kez, bize ego ile idin ilişkisi hakkında hâlâ söyleyecek çok şeyi olması gereken, ruhçözümsel araştırma tarafından keşfedilmiştir. Ama ne olursa olsun dışarıya doğru ego açık ve keskin sınır çizgileri taşıyor gibidir. Bunu yapmadığı tek bir durum vardır — doğrusu olağandışı ama hastalıklı olarak damgalanamayacak bir durum, şık olmanın yücelerinde ego ile nesne arasındaki sınır eriyip kaybolma tehdidi altındadır. Duyularından gelen tüm kanıtlara karşın âşık olan adam "ben ve "sen"in bir olduğunu bildirir ve sanki bu doğruymuş gibi davranmaya hazırlanır. Fizyolojik [yani normal] bir işlev tarafından geçici olarak ortadan kaldırılabilen şey hastalıklı süreçlere de maruz kalabilir. Patoloji ego ile dış dünya arasındaki sınırın belirsiz hale geldiği ya da yanlış olarak çizildiği pek çok örnekle tanıştırır. Bir kişinin kendi bedeninin parçalarının hattâ kendi zihinsel yaşamının kesimlerinin —algıları, düşünceleri ve duygularının— kendisine yabancı ve egosuna ait değilmiş gibi geldiği olgular vardır; başka olgularda da kişinin açıkça kendi egosundan köken alan ve onun tarafından kabul edilmesi gereken şeyler dış dünyaya yüklenir. Böylece kendi ego duygumuz bile karışıklığa uğrayabilir ve egonun sınırları sabit değildir.

Biraz derinlemesine düşünce bize erişkinin ego duygusunun başlangıçtan beri aynı olmuş olamayacağını söyler. Kuşkusuz görüntülenemeyen ama ılımlı derecede olasılık tarafından inşa edilmiş

olmayı kabul eden bir gelişim sürecinden geçmiş olmalıdır.[4] Memedeki bir bebek henüz kendi egosunu içine doğru akan duyumsamaların kaynağı olarak dış dünyadan ayırt edemez. Bunu yapmayı çeşitli anımsatmalara yanıt olarak yavaş yavaş öğrenir.[5] Sonradan kendi beden organları olarak tanıyacağı bazı uyarı kaynaklarının herhangi bir anda ona duyumsamalar sağlayabilmesinden ve öteki kaynakların —aralarında en çok arzu ettiği anne memesi de vardır: — zaman zaman kendisinden uzaklaşması ve ancak yardım çığlığıyla yeniden ortaya çıkmasından şiddetle etkileniyor olması gerekir. Bu yolla ilk kez olarak egonun karşısında "dışarıda" var olan ve ancak özel bir eylem için görünmeye zorlanan bir şey olarak bir "nesne" oluşturulmuş olur. Egonun genel uyaranlar kitlesinden —yani bir "dışarı"nın, dış dünyanın tanınmasından— bağımsızlaştırılmasının daha ileri bir ödülü sınırsız egemenliğini sürdüren haz ilkesinin giderilmesini ve kaçınılmasını emrettiği sık, çeşitli ve kaçınılmaz ağrı ve hazsızlık duyumsamaları tarafından sağlanır. Böyle bir hazsızlık kaynağı haline gelebilen her şeyi egodan ayırmaya, fırlatıp atmaya yabancı ve tehdit edici "dışarısı" ile yüzleşmiş saf bir haz-egosu yaratmaya yönelik bir eğilim ortaya çıkar. Bu ilkel haz-egosunun sınırları deneyimler sonucu düzeltilmekten kendini kurtaramaz. İnsanın, haz verdikleri için vazgeçmek istemeyeceği bazı şeyler yine de ego değil nesnedir ve insanın dışarı atmaya çabaladığı bazı şeylerin de aslında içsel kökenli oldukları için egodan ayrılamaz oldukları ortaya çıkar. Kişi duyusal etkinliklerinin amaçlı bir yönlendirilmesiyle ve uygun kassal eylemlerle neyin içsel —yani egoya ait— ve neyin dışsal —yani dış dünyadan yayılan— olduğunu ayırt etmesine yarayan bir yordam öğrenir. Bu yolla kişi gelecekteki gelişimine[6] egemen olması gereken

[4]Ego gelişimi ve ego duygusu üzerine Ferenczi'nin "Gerçeklik Duygusunun Gelişimindeki Evreler"inden (1913) Federn'in 1926, 1927 ve daha sonrasındaki katkılarına kadar pek çok yazıya bkz.

[5][Bu paragrafta Freud tanıdık konulara yeniden giriyor. Örneğin, *Düşlerin Yorumu*'na (1900*a*) *P.F.K.*, **5**, 328; "İçgüdüler ve Değişimleri" (1915*c*) *a.g.e.*, **12**, 111, 126-29; ve "İnkar" (1925*h*) *a.g.e.*, **12**, 420-21.]

[6][Bkz. "Zihinsel İşleyişin İki İlkesi Üzerine Formülasyonlar" (1911b), *P.F.K.*, **12**, 38-39.]

gerçeklik ilkesinin girişine doğru ilk adımı atar. Bu farklılaşma kuşkusuz insanın kendini gerçekten hissettiği ya da tehdidi altında bulunduğu hazsızlık duyumsamalarından koruyabilmesi gibi pratik bir amaca hizmet eder. İçinden doğan belirli hoş olmayan uyaranları kovmak için ego dışarıdan gelen hazsızlığı kovmak için kullandığı yöntemlerden başka bir şey kullanmaz ve bu da önemli patolojik bozuklukların başlangıç noktasıdır.

O halde bu yolla ego kendini dış dünyadan ayırır. Ya da daha doğru söylemek gerekirse başlangıçta ego her şeyi kapsar; daha sonra kendinden bir dış dünyayı ayırır. Bu nedenle bizim şimdiki ego duygumuz çok daha kapsamlı —aslında her şeyi kapsayan— ve ego ile çevresindeki dünya arasında çok daha derin bir bağa denk düşen bir egonun büzüşmüş bir kalıntısıdır. Zihinsel yaşamlarında bu birincil ego duygusunun az ya da çok sürdüğü pek çok kişi olduğunu varsayabilirsek bu onların içinde erişkinliğin daha dar ve daha kesin sınırlı ego duygusuyla onun bir karşıtı gibi yan yana var olacaktır. Bu durumda ona uyan düşünsel içerik kesinlikle bir sınırsızlık ve evrenle bir bağ —arkadaşımın "okyanussal" duygu diye adlandırdığıyla aynı düşünceler— olurdu.

Ama başlangıçta orada olan bir şeyin sonradan kendisinden türeyenle bir arada bulunduğunu varsaymaya hakkımız var mı? Hiç kuşkusuz. İster zihinsel alanda isterse başka bir yerde böyle bir görüngünün hiçbir garipliği yoktur. Hayvanlar âleminde en üst düzeyde gelişmiş türün en alttakinden geliştiği görüşünü koruyoruz ve yine de tüm basit biçimlerin bugün de var olduğunu görüyoruz. Dinozorların yok olduğunu ve yerlerini memelilere bıraktıklarını biliyoruz ama onların gerçek bir temsilcisi, timsah, hâlâ aramızda yaşıyor. Bu benzetme çok uzak olabilir ve sağ kalan daha alt türlerin büyük kesimiyle günümüzün çok daha üst düzeyde gelişmiş türlerinin gerçek ataları olmadığı olgusuyla daha da zayıflar. Kural olarak ara halkalar ölmüştür ve bizim tarafımızdan yalnızca yeniden yapılandırma sayesinde bilinir. Öte yandan akıl alanında ilkel olan ondan türeyen değişmiş versiyonun yanında o denli yaygın olarak korunur ki kanıt olarak örnekler vermek bile gereksizdir. Bu ortaya çıktığında genellik-

le gelişmede bir ayrılmanın sonucudur: bir tutum ya da içgüdüsel itkinin bir kesimi (nicel anlamda) değişmeden kalmıştır oysa diğer kesimi daha ileri gelişime uğramıştır.

Bu bizi akıl evreninde daha genel bir koruma sorununa getiriyor. Konu şimdiye kadar pek de incelenmemiştir; ama öyle çekici ve önemlidir ki mazeretimiz yetersiz de olsa dikkatimizi biraz ona yöneltmemize izin verilebilir. Bildiğimiz unutmanın anı izinde bir harabiyetle —yani onun yok edilmesiyle— belirlendiği yanlışını ortadan kaldırdığımızdan beri karşıt görüşü, zihinsel yaşamda bir kez oluşan hiçbir şeyin yok olmayacağı, her şeyin bir biçimde korunduğu ve uygun koşullarda (örneğin gerileme yeterince geriye gittiğinde) bir kez daha ışığa çıkarılabileceği görüşünü, tutmaya eğilimli olduk. Başka bir alandan bir benzetmeyle bu varsayımın neyi içerdiğini kavrayalım. Örnek olarak Ölümsüz Kent'in[7] tarihini seçeceğiz. Tarihçiler bize en eski Roma'nın Palatine'de(*) çitlerle çevrili bir yerleşim olan *Roma Quadrata* olduğunu söylerler. Sonra bunu *Septimontium* evresi, farklı tepelerdeki yerleşimlerin bir federasyonu izlemiştir; bundan sonra Servius duvarıyla çevrili kent gelmiş ve daha da sonra, cumhuriyet ve ilk Sezarlar dönemindeki tüm değişimlerden sonra İmparator Aurelius'un kendi duvarlarıyla çevirdiği kent. Kentin daha sonraki değişikliklerini izlemeyeceğiz ama en mükemmel tarihsel ve topografik bilgiyle donandığını varsayacağımız bir ziyaretçinin Roma'nın bu erken dönemlerine ilişkin bir şeyleri bugün bulup bulamayacağını kendimize soracağız. Birkaç boşluk dışında Aurelius'un duvarını hemen hemen hiç değişmemiş olarak bulacaktır. Bazı yerlerde Servius duvarının kazıyla gün ışığına çıkarılmış kesimlerini bulabilecektir. Eğer yeterince —günümüz arkeolojisinin bildiğinden daha fazla— biliyorsa kentin planı içinde o duvarın tüm izini sürebilecek ve *Roma Quadrata*'nın sınırlarını saptayabilecektir. Bu eskil alanı bir zamanlar dolduran binalardan hiçbir şey bulamayacaktır ya da yalnızca pek az kalıntı bulacaktır çünkü artık onlar var olmamaktadır-

[7] *The Cambridge Ancient History*, 7 (1928): Hugh Last'ın "Roma'nın Kuruluşu"na dayanarak.

(*) [Roma'nın üzerine inşa edildiği yedi tepeden biri. —*çev.*]

lar. Cumhuriyet dönemindeki Roma'ya ilişkin en iyi bilgi onun yalnızca o zamandaki tapınakların ve kamu binalarının dikildiği yerleri işaret etmesine olanak verecektir. Onların yerini şimdi yıkıntılar almıştır ama onların yıkıntıları değil yangınlar ve yıkımlardan sonra yapılan daha sonraki onarımların yıkıntıları. Rönesanstan bu yana son birkaç yüzyıldır büyümüş büyük bir metropolün karmaşasına tüm bu eskil Roma kalıntılarının eklemlenmiş olduğunu söylemeye pek de gerek yok. Eskil olan kesinlikle hâlâ toprağın altında ya da kentin çağdaş binalarının altında gömülü değildir. Roma gibi tarihi yerlerde geçmişin korunma biçimi budur.

Şimdi bir imgelem uçuşu yapalım ve Roma'nın bir insan yerleşimi değil benzer biçimde uzun ve bereketli bir geçmişi olan ruhsal bir varlık —yani içinde ortaya çıkan hiçbir şeyin bir yana atılmadığı ve gelişimin tüm erken evrelerinin en sonuncu evreyle yan yana var olmaya devam edeceği bir varlık— olduğunu varsayalım. Bu, Roma'da Sezarların sarayları ve Septimius Severus'un Septizonium'u Palatine'in eski tepelerinde hâlâ yükseliyor ve S. Angelo kalesi hâlâ mazgallarında Goth kuşatmasından beri onu onurlandıran güzel heykellerini barındırıyor olacaktı v.b. anlamına gelir. Ama bundan da fazla. Palazzo Caffarelli'nin işgal ettiği alanda Jupiter Capitolinus Tapınağı —Palazzo yerinden kalkmadan— bir kez daha yerleşir ve bu yalnızca İmparatorluk Romalılarının onu gördüğü en son haliyle değil, hâlâ Etrüsk formları taşıdığı ve pişmiş topraktan saçaklarla süslendiği en eski haliyle de olurdu. Coliseum'un şimdi durduğu yerde aynı zamanda Neron'un ortadan kaybolmuş Altın Ev'ine de hayran kalırdık. Pantheon Piazza'sında yalnızca Hadrianus'tan bize miras kalan bugünkü Pantheon'u değil aynı yerde Agrippa tarafından dikilen büyük yapıyı da bulurduk; aslında aynı toprak parçası Santa Maria sopra Minerva kilisesini ve kilisenin üzerine inşa edildiği eskil tapınağı da destekliyor olurdu. Ve belki de gözlemcinin bir görüntüyü ya da diğerini çağırmak için yalnızca bakışını ya da konumunu değiştirmesi gerekirdi.

İmgelemimizi daha ilerilere uçurmanın açıkça hiçbir yararı yok; çünkü olayları imgelenemez hattâ saçma bir hale getirecektir. Tarihsel

dönemleri mekansal olarak temsil etmeye kalkarsak bunu ancak uzayda yan yana bulunma ile yapabiliriz: aynı mekanın iki farklı içeriği olamaz. Girişimimiz işe yaramayan bir oyun gibi olur. Yalnızca tek bir haklılığı vardır. Bize, onları resimsel olarak temsil etmekle zihinsel yaşamın niteliklerine egemen olmaktan ne kadar uzak olduğumuzu gösterir.

Söz konusu edilmesi gereken bir karşı çıkış daha var. Aklın geçmişiyle kıyaslamak için neden tam da bir kentin geçmişini seçmiş olduğumuz sorusu sorulabilir. Geçmiş her şeyin zihinsel yaşamda bile korunduğu varsayımı yalnızca aklın organının sağlam kalmış ve dokularının zedelenme ya da yangı [iltihap —*çev.*] nedeniyle hasar görmemiş olması koşuluyla geçerlidir. Ama bu gibi hastalıkların nedenleriyle kıyaslanabilecek yıkıcı etkiler bir kentin tarihinde hiç eksik olmaz; hattâ o kentin Roma'dan çok daha az karmaşık bir geçmişi de olsa ve hattâ Londra gibi bir düşmanın ziyaretlerinden pek de çekmemiş bile olsa. Yıkımlar ve yerine bina yapmalar bir kentin en barışçı gelişimi sırasında bile ortaya çıkar. Bir kent bu nedenle zihinsel bir organizmayla bu tür bir karşılaştırma için *a priori* uygunsuzdur.

Bu karşı çıkışın önünde eğiliyoruz ve çarpıcı bir zıtlık çizme girişimimizi terk ederek onun yerine daha yakın bir kıyas nesnesi olabilecek şeye —bir hayvan ya da insanın bedenine— döneceğiz. Ama burada da aynı şeyi görürüz. Gelişimin daha önceki evreleri hiçbir anlamda korunmamıştır; malzeme sağladıkları daha sonraki evreler tarafından soğurulmuşlardır. Embriyo erişkinin içinde gözlemlenemez. Çocukluğun timus bezi erinlikten sonra yerini bağ dokusuna bırakmıştır ama artık kendini göstermez; erişkin adamın kemiklerinde çocuğun kemiğinin taslağının izlerini bulabilirim ama kendisi artık yok olmuştur, belirgin biçimine ulaşana kadar uzamış ve kalınlaşmıştır. Böylece yalnızca akılda daha eski evrelerin son biçimle yan yana korunabildiği ve bizim bu görüngüyü resimsel olarak temsil edecek durumda olmadığımız olgusu kalır.

Belki de bunda çok ileriye gittik. Belki de zihinsel yaşamda geçmiş olanın korunabileceğini ve yok edilmesinin *gerekmediğini* öne

sürmekle yetinmeliydik. Akılda bile eski olan bazı şeylerin yeniden onarılamayacak ya da canlandırılamayacak derecede —olayların normal akışı sırasında ya da bir istisna olarak— silinip soğurulması ya da genelde bu korumanın belirli uygun koşullara bağlı olması her zaman olasıdır. Mümkündür ama bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz. Yalnızca geçmişin zihinsel yaşamda korunmasının bir istisna olmaktan çok bir kural olduğu düşüncesine sıkıca bağlanabiliriz.

Böylece "okyanussal" duygunun çoğu insanda var olduğunu kabul etmeye tamamen istekliyiz ve onun izini erken bir ego duygusu evresine dek sürme eğilimindeyiz. O zaman ortaya çıkan bir diğer soru bu duygunun dinsel gereksinimlerin kaynağı sayılmak için nasıl bir istemi olduğudur.

Bana göre bu istem zorlayıcı değil. Her şey bir yana bir duygu eğer kendisi güçlü bir gereksinimin dışavurumuysa yalnızca bir enerji kaynağı olabilir. Çocuğun çaresizliği ve bunun uyardığı baba özleminden dinsel gereksinimlerin türemesi bana karşı çıkılamaz gibi geliyor; özellikle de duygunun basitçe çocukluktan uzanan bir duygu olmayıp Yazgının üstün gücünün korkusu tarafından kalıcı olarak ayakta tutulduğu için. Çocuklukta bir babanın koruması gereksinimi kadar güçlü başka bir gereksinim düşünemiyorum. Böylece sınırsız narsisizmin geri getirilmesi gibi bir şey araması gereken okyanussal duygunun oynadığı rol ön plandaki bir yerden kovulur. Dinsel tutumun kökeni apaçık çizgilerle çocuksu çaresizliğe dek geriye doğru izlenebilir. Onun da arkasında bir şeyler bulunabilir ama bugün için o karanlıkla kuşatılmıştır.

Okyanussal duygunun dinle daha sonra birleştiğini imgeleyebiliyorum. Onun düşünsel içeriğini oluşturan "evrenle tekleşme" kulağa bir dinsel avuncun ilk girişimiymiş gibi gelir; sanki o, egonun dış dünyadan kendisini tehdit eder gibi ayrımsadığı bir tehlikeyi yok saymasının bir başka yoludur. Neredeyse elle tutulmaz bu tür niceliklerle çalışmanın benim için çok zor olduğunu bir kez daha itiraf edeyim. Doymak bilmez bilgi açlığı kendisini en olağandışı deneylere yöneltmiş ve ona ansiklopedik bilgi sağlayarak sonlanmış olan bir başka arkadaşım Yoga uygulamaları yoluyla, dünyadan geri çekilerek,

dikkati bedensel işlevlere sabitleyerek ve garip soluk alma yöntemleriyle insanın gerçekten kendi içinde yeni duyumsamalar ve beden algıları uyarabildiği konusunda bana güvence vermişti ve bunları başlangıçta var olan ve çok uzun süreden beri üzeri örtülmüş bulunan akıl durumuna gerileme olarak değerlendiriyordu. Onların içinde bir fizyolojik temel, adeta mistisizm bilgeliğinin çoğunu görüyordu. Burada zihinsel yaşamın translar ya da esrimeler gibi birçok çapraşık değişimleriyle bağlantılar kurmak zor olmazdı. Ama benim duygum Schiller'in dalgıcının sözcükleriyle seslenmek:

"....Es freue sich,
Wer da atmet im rosigten Licht"[8]

[8]["Bırak yukarıda gül rengi ışığın içinde soluyan sevinç çığlıkları atsın!" Schiller, "Der Taucher".]

II

Bir yanılsamanın geleceği [1927*c*] kitabımda dinsel duygunun en derin kaynaklarıyla sıradan insanın dininden anladığı şeylerle —bir yandan ona bu dünyanın bilmeceleri hakkında kıskanılası tamlıkta açıklamalar getiren öte yandan özenli bir Tanrının yaşamına göz kulak olduğu ve bu dünyada yaşadığı herhangi bir engellenmeyi gelecekteki bir var oluşta telafi edeceği güvencesi veren doktrinler ve vaatler sistemi ile— ilgilendiğimden çok daha az ilgilenmiştim. Sıradan insan bu Tanrıyı devasa derecede abartılmış bir babadan başka türlü imgeleyemez. Yalnızca böyle bir varlık insanların çocuklarının gereksinimlerini anlayabilir ve onların dualarıyla yumuşatılıp onların pişmanlık belirtileriyle yatıştırılabilir. Her şey o denli açıkça çocuksu, o denli gerçeklikten uzaktır ki insanlığa dostça bir tutumu olan herhangi bir kişi için ölümlülerin büyük çoğunluğunun bu yaşam görüşünün üzerinde bir görüşe asla ulaşamayacaklarını düşünmek acı verici olacaktır. Bugün yaşayan ve bu dinin savunulabilir olmadığını görmemeleri olanaksız olan ne denli çok sayıda insanın bir dizi acıklı artçı eylemle onu parça parça savunmaya çabaladıklarını görmek daha da utanç vericidir. İnsan inananların safları arasına dinin Tanrısını, onu kimliksiz, gölgeli ve soyut bir ilkeyle değiştirerek kurtarmaya çalışan filozofları da karıştırmaktan ve onlara aşağıdaki sözcüklerle seslenmekten hoşlanırdı: "Rabba boşu boşuna senin Tanrının adını vermeyeceksin!" Ve eğer geçmişteki bazı büyük adamlar aynı biçimde davranmışlarsa o örneklerin hiçbiri emsal gösterilemez: neden öyle olmak zorunda olduklarını biliyoruz.(*)

Sıradan insana ve onun dinine dönelim — bu adı taşıması gereken tek dine. Üzerinde düşüneceğimiz ilk şey bizim büyük şair ve düşünürlerimizden birinin din ile sanat ve bilimin ilişkisi konusunda söylediği ünlü sözlerdir:

(*)[Galileo'yu kast ediyor —*çev.*]

> Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, hat auch Religion;
> Wer jene beide nicht besitzt, der habe Religion![1]

Bu deyiş bir yandan din ile insanın en yüce iki başarısı arasına bir karşı sav yerleştirmekte ve öte yandan onların yaşamdaki değeri açısından bu başarılarla dinin birbirini temsil edebileceğini ya da birbirinin yerine geçebileceğini öne sürmektedir. [Ne bilimi ne de sanatı olamayan] Sıradan insanı dininden yoksun bırakmaya kalkışırsak şairin otoritesini açık olarak yanımızda bulamayacağız. Bizi onun sözcüklerini takdir etmeye daha yaklaştıracak bir yol bulmamız gerekir. Gördüğümüz gibi yaşam bizim için çok zordur; bize çok fazla acı, düş kırıklığı ve olanaksız görevler getirir. Onu taşıyabilmek için geçici önlemlerden vazgeçemeyiz. Theodor Fontane'nin bize söylediği[2] gibi "Yardımcı yapılar olmadan yapamayız." Belki bu tür üç önlem vardır: sefaletimizi hafifleten güçlü saptırmalar; onu azaltan yerine-geçen türünde doyumlar ve bizi ona karşı duyarsız kılan zehirleyici maddeler. Bu türden bir şeyler vazgeçilmezdir.[3] Voltaire *Candide*'i bitirirken insanın kendi bahçesini ekmesini salık verdiğinde aklında saptırmalar vardı ve bilimsel etkinlik de bu türden bir saptırmadır. Sanatın sunduğu gibi yerine-geçen türünde doyumlar gerçekliğe aykırı yanılsamalardır ama düşlemin zihinsel yaşamda üstlendiği rol sayesinde yine de ruhsal olarak etkindir. Zehirleyici maddeler bedenimizi etkiler ve onun kimyasını değiştirir. Bu dizide dinin yerinin nerede olduğunu bulmak hiç de basit bir şey değildir. Konuya biraz daha bakmamız gerekir.

İnsan yaşamının amacı sorusu sayısız kez ortaya atılmıştır; şimdiye dek hiçbir zaman doyurucu bir yanıt almamış ve belki de bir yanıta olanak vermemiştir. Soruyu soranlardan bazıları yaşamın hiçbir amacı

[1]["Kim ki bilim ve sanata sahiptir dini de vardır; ama kim ki bunların hiçbirine sahip değildir bırakın dini olsun!"] – Goethe. *Zahme Xenien* IX (Gedichte aus dem Nachlass).

[2][*Effi Briest* romanında (1895).]

[3]*Die Fromme Helene*'sinde Wilhelm Busch aynı şeyi daha alt bir düzlemde söyler: "Wer Sorgen hat, hat auch Likör." ["Dertleri olanın konyağı da vardır."]

olmasaydı kendileri için tüm değerini yitireceğini eklemişlerdir. Ama bu tehdit hiçbir şeyi değiştirmez. Tersine sanki insanın soruyu geri çevirme hakkı varmış gibi görünür çünkü çoğu başka görünümlerini zaten bildiğimiz insan küstahlığından türemiş gibidir. Belki insanın hizmetinde olduğu varsayılabildiği sürece hiç kimse hayvanların yaşamının amacından söz etmez. Ama bu görüş de savunulabilir değildir çünkü insanın onları tanımlama, sınıflandırma ve üzerlerinde çalışma dışında hiçbir şey yapmadıkları hayvanlar vardır ve sayısız hayvan türü bu kullanımdan bile kurtulmuştur çünkü insan gözünü onlara çevirmeden önce var olmuş ve tükenmişlerdir. Bir kez daha yalnızca din yaşamın amacı sorusuna yanıt verebilir. Yaşamın bir amacı olduğu düşüncesinin dinsel sistemle birlikte ayakta durduğu ve yıkıldığı sonucuna varırsa insan pek de yanlış yapmış olmaz.

Bu nedenle çok daha az iddialı bir soruya, insanların kendi davranışlarıyla kendi yaşamlarının amacını ve niyetini ne olarak gösterdikleri sorusuna döneceğiz. Yaşamdan ne beklerler ve neyi elde etmek isterler? Bu sorunun yanıtının kuşkulu olması çok zor. Mutluluğun peşinde çabalarlar; mutlu olmak ve mutlu kalmak isterler. Bu çabanın iki yönü vardır: bir olumlu, bir de olumsuz hedef. Bir yanda acı ve hazsızlığın yokluğunu amaçlar; öte yandan da güçlü haz duyguları yaşamayı. Sözcüğün daha dar anlamında "mutluluk yalnızca bu sonuncuyla ilişkilidir. Amaçlarının bu iki yönlülüğüne uygun olarak insanın etkinlikleri bu amaçlardan —çoğunlukla ya da sadece— birini ya da diğerini gerçekleştirmeye çalışmasına göre iki yönde gelişir.

Gördüğümüz gibi yaşamın anlamını belirleyen şey basit olarak haz ilkesidir. Bu ilke zihinsel aygıtın işleyişine başlangıçtan itibaren egemendir. Yararı konusunda hiçbir kuşku duyulamaz ve de onun programı tüm dünyayla kavgalıdır, mikrokozmosla olduğu kadar makrokozmosla da. Onun gerçekleştirilmesinin hiçbir olasılığı yoktur; evrenin tüm düzenlemeleri ona karşı çalışır. İnsan, insanın "mutlu" olması gerektiği biçiminde bir niyetin "Yaratılış" planına dahil edilmediğini söyleme eğilimi duyar. En dar anlamıyla mutluluk diye adlandırdığımız şey yüksek derecede frenlenmiş ve doğası gereği ancak epizodik bir görüngü olabilen gereksinimlerin (tercihan ansızın)

doyurulmasından gelir. Haz ilkesi tarafından arzu edilen herhangi bir durum uzadığı zaman yalnızca ılımlı bir rahatlık duygusu üretir. O şekilde inşa edilmişizdir ki yoğun zevki yalnızca bir karşıtlıktan türetebiliriz, olayların süregitmesinden ise pek az zevk türetiriz.[4] Böylece bizim mutluluk olasılığımız önceden yapımız tarafından kısıtlanmış olur. Mutsuzluğu yaşamak çok daha kolaydır. Üç yönden acı çekmeyle tehdit ediliriz: çürüme ve ayrışmaya mahkum olan ve uyarı sinyali olarak ağrı ve anksiyetesiz olamayan kendi bedenimizden; boğucu ve acımasız yıkıcı güçleriyle üzerimize saldıran dış dünyadan ve son olarak bizim başka insanlarla ilişkilerimizden. Bu son kaynaktan gelen acılar belki de bizim için diğer herhangi birinden daha acı vericidir. Başka bir yerden gelen acıdan yazgısal olarak daha az kaçınılmaz olmadığı halde biz bu acıyı gereksiz bir fazlalık sayma eğilimindeyizdir.

Bu acı olasılıklarının basıncı altında insanlar mutluluk istemlerini —tıpkı haz ilkesinin kendisinin aslında dış dünyanın etkisi altında daha gösterişsiz gerçeklik ilkesine dönüşmesi gibi— ılımlı hale getiriyorlarsa, bir insan yalnızca mutsuzluktan kurtulduğu ya da acısına karşın sağ kaldığı için kendisinin mutlu olduğunu düşünüyorsa ve genelde acıdan kaçınma görevi haz elde etme görevini geri plana itiyorsa bu hiç de şaşırtıcı değil. Derinlemesine düşünce bu görevin gerçekleştirilmesine çok değişik yollardan girişebilir ve tüm bu yollar dünyasal bilgeliğin değişik okulları tarafından salık verilmiş ve insanlar tarafından uygulamaya konmuştur. Her gereksinimin kısıtlanmamış doyumu kendini insanın yaşamını yönetmesinin en çekici yolu gibi göstermiş ama bu zevki tedbirliliğin önüne geçirmiş bu da hemen kendi cezasını getirmiştir. Hazsızlıktan kaçınmanın temel amaç olduğu diğer yöntemler dikkatlerinin temel olarak yöneldiği hazsızlık kay-

[4]Gerçekten Goethe "hiçbir şey ard arda gelen güzel günler kadar çekilmez değildir" diye bizi uyarır.

[Alles in der Welt lässt sich ertragen,
Nur nicht eine Reihe von schönen Tagen.
(Weimar, 1810-12.)]

Ama bu bir abartı olabilir.

naklarına göre farklılaşırlar. Bu yöntemlerin bazıları aşırı bazıları ise ılımlıdır; bazıları tek yanlıdır bazıları ise soruna aynı anda değişik noktalardan saldırır. İnsana insan ilişkilerinden gelen acıya karşı en hazır korunma istençli yalıtım, kişinin kendini diğer insanlardan uzak tutmasıdır. Bu yoldan elde edilecek mutluluk, gördüğümüz gibi, dinginliğin mutluluğudur. Eğer kişi görevi kendi başına gerçekleştirme niyetindeyse, korkutucu dış dünyaya karşı insan kendini yalnızca bir tür ondan uzaklaşmayla koruyabilir. Aslında bir başka ve daha iyi yol vardır: insan toplumunun bir üyesi haline gelmek ve bilim tarafından yönetilen bir teknikle doğanın saldırısının üzerine gitmek ve onu insan istencine tabi kılmak. O zaman insan herkesle birlikte herkesin iyiliği için çalışıyordur. Ama acıdan kaçmanın en ilginç yöntemleri organizmamızı etkilemeye çalışan acılara karşı kullanılır. Son çözümlemede tüm acı duyumsamadan başka bir şey değildir; yalnızca biz onu duyduğumuz sürece var olur ve biz onu yalnızca organizmamızın düzenlediği belli yolların sonucunda duyarız.

Bu etki yöntemleri arasında en kaba ama aynı zamanda en etkili olanı kimyasal olandır — zehirlenme. Düzeneğini tam olarak anlayan birinin olup olmadığını bilmiyorum ama kanda ya da dokularda bulunduğu zaman bizde doğrudan haz verici duyumsamalar uyandıran yabancı maddeler var; ayrıca onlar duyarlılığımızı yöneten koşulları öyle değiştirirler ki hazsızlık yaratan itkileri algılayamaz hale geliriz. İki etki yalnızca eşzamanlı olarak meydana gelmez, birbirine sıkıca bağlı gibidir. Ama kendi bedenimizin kimyasında da benzer etkileri olan maddeler olsa gerek çünkü herhangi bir zehirleyici ilaç uygulanmadan zehirlenmeye benzer bir durumun ortaya çıktığı en azından bir hastalıklı durumu, maniyi biliyoruz. Bunun yanında bizim normal zihinsel yaşamımız hazzın görece kolay serbestleştirilmesi ile zor serbestleştirilmesi ve buna koşut olarak da hazsızlığın azalmış ya da artmış kabul edilebilirliği arasında salınımlar sergiler. Zihinsel süreçlerin bu zehirlenme yanının bugüne dek bilimsel incelemeden kaçmış olması büyük ölçüde esef edilecek bir durumdur. Mutluluk için savaşım ve zavallılığı uzak tutmada zehirleyici araçların sağladığı

hizmet bir yarar olarak o denli çok ödüllendirilmiştir ki insanlar ve halklar onlara libidolarının ekonomisinde aynı biçimde bir yer oluşturmuşlardır. Böyle araçlara yalnızca ivedi haz ürünü değil aynı zamanda çok fazla arzu edilen derecede dış dünyadan bağımsızlık borçluyuz. Çünkü insan bu "kaygı boğucu"nun yardımıyla, herhangi bir zamanda, gerçekliğin baskısından geri çekilebildiğini ve daha iyi duyarlılık koşullarındaki kendi dünyasında bir sığınak bulduğunu bilir. İyi bilindiği üzere zehirleyicilerin tam da bu özelliği aynı zamanda onların tehlikesini ve yaralayıcılıklarını belirler. Belli koşullarda, insan yazgısının gelişimi için kullanılabilecek büyük enerji kotalarının yararsız savurganlığından sorumludurlar.

Ancak zihinsel aygıtımızın karmaşık yapısı pek çok başka etkiye de olanak verir. Tıpkı bir içgüdünün doyumunun bizim için mutluluğu ortaya çıkarması gibi eğer dış dünya gereksinimlerimizi doyurmamızı reddeder, açlık çekmemize neden olursa çok ağır acıya neden olur. Bu nedenle insan içgüdüsel itkileri etkileyerek acılarının bir kesiminden kurtulmayı umabilir. Acıya karşı bu savunma türü artık duyusal aygıtla ilgili hale getirilmez; gereksinimlerimizin içsel kaynaklarına egemen olmaya çabalar. Bunun uç biçimi Doğunun dünyasal bilgeliğinin öngördüğü ve Yogada uygulamasını bulduğu üzere içgüdülerin öldürülmesi biçiminde ortaya konur. Eğer başarılı olursa özne tüm öteki etkinliklerinden de vazgeçmiş —yaşamını feda etmiş— olur ve bir başka yoldan bir kez daha yalnızca dinginliğin mutluluğuna ulaşmıştır. Amaçlarımız daha az uç olduğunda ve yalnızca içgüdüsel yaşamımızı kontrol etmeye kalkıştığımızda da aynı yolu kullanırız. Bu durumda kontrol edici öğeler kendileri de gerçeklik ilkesine tabi olan daha yüksek ruhsal öğelerdir. Burada doyum amacı hiçbir biçimde terk edilmez ama acı çekmeye karşı belli miktarda korunma güvenceye alınır ve bu doyumsuzluk, içgüdülerin bağımlılık altında tutulduğu durumda ket vurulmamış durumdakinden daha az acılı olarak duyumsanır. Buna karşıt olarak keyif olasılığında yadsınamaz bir azalma bulunur. Ego tarafından evcilleştirilmemiş vahşi bir içgüdüsel itkinin

doyumundan türeyen mutluluk duygusu evcilleştirilmiş bir içgüdünün doyurulmasından alınandan kıyaslanmayacak derecede daha yoğundur. Sapkın isteklerin karşı konulmazlığı ve genelde yasaklanmış şeylerin çekiciliği burada ekonomik bir açıklama bulur.

Acıyı uzaklaştırmanın bir başka tekniği zihinsel aygıtımızın izin verdiği ve sayesinde işlevinin büyük esneklik kazandığı libido yerdeğiştirmelerinin kullanılmasıdır. Buradaki görev içgüdüsel amaçları dış dünyadan engellenmeye uğramayacakları biçimde kaydırmaktır. Bunda içgüdülerin yüceltilmesi kolaylık sağlar. İnsan ruhsal ve entelektüel çalışma kaynaklarından haz verimini yeterince yükseltebilirse en fazlasını kazanır. Böyle olunca yazgı insana pek az zarar verebilir. Bir sanatçının yaratırkenki, düşlemlerini cisimleştirirkenki ya da bir bilimcinin problemleri çözerken veya hakikatleri keşfederkenki keyfi gibi bu tür bir doyumun bir gün mutlaka metapsikolojik terimlerle niteleyebileceğimiz özel bir niteliği vardır. Şimdilik yalnızca mecazi olarak böylesi doyumların "daha incelmiş ve daha yüce" olduğunu söyleyebiliriz. Ama onların yoğunlukları kaba ve birincil içgüdüsel itkilerin doyurulması sırasındakilere kıyasla ılımlıdır; fiziksel varlığımızı şiddetle sarsmazlar. Ve bu yöntemin zayıf noktası onun genel olarak uygulanamaz oluşudur: yalnızca az sayıda insan ona ulaşabilir. Herhangi bir elverişli ölçüde yaygın olmaktan çok uzak özel yatkınlıklara ve yeteneklere sahip olmayı gerektirir. Ve hattâ onlara sahip olan az sayıda insan için bile bu yöntem acı çekmekten tam bir korunma sağlayamaz. Talihin oklarına karşı delinmez bir zırh yaratmaz ve acının kaynağı kişinin kendi bedeni olduğunda alışıldığı üzere başarısız olur.[5]

[5]Bir kişide yaşamda ilgilerinin nereye yöneleceğini zorlayıcı olarak bildiren hiçbir özel yatkınlık bulunmadığı zaman herkese açık olan sıradan profesyonel iş Voltaire'in zekice önerisinde verdiği rolü oynayabilir. [Yukarıda s.242]. Kısa bir gözden geçirmenin sınırları içinde libido ekonomisi için işin önemini doğru biçimde tartışmak mümkün olmayabilir. Yaşamı yönetmek için başka hiçbir teknik, işe vurgu yapmak kadar bireyi gerçeklik ilkesine böylesine sıkıca bağlamaz; çünkü işi en azından ona gerçekliğin bir kesiminde, insan toplumunda, güvenli bir yer sağlar. İster narsisistik, ister saldırgan hattâ isterse erotik türden olsun büyük miktarlarda libidinal öğeleri profesyonel işine ve

Bu yordam (prosedür) içsel, ruhsal süreçlerde doyum arayarak kendini dış dünyadan bağımsız kılma niyetini zaten gösterirken bir sonraki yordam bu özellikleri çok daha açıkça ortaya çıkarır. Onda gerçeklikle daha da gevşemiştir; doyum, gerçeklikle onlar arasındaki çelişkinin hazzı azaltmasına izin verilmeksizin kabul edilen yanılsamalardan sağlanır. Bu yanılsamaların ortaya çıktığı bölge imgelem yaşamıdır; gerçeklik duygusunun gelişmesinin ortaya çıktığı sırada bu bölge çabucak gerçeği sınamanın istemlerinden muaf tutulur ve gerçekleştirilmesi güç istekleri doyurmak amacı için bir tarafa ayrılır. Bu düşlem aracılığıyla doyumların başında sanat çalışmalarından alınan zevk bulunur — sanatçının aracılığıyla kendileri yaratıcı olmayanlara bile ulaşılabilir kılınan bir zevk.[6] Sanatın etkisine açık olan insanlar yaşamda ona bir haz kaynağı ve bir avuntu olarak çok yüksek bir değer verirler. Yine de sanatın bizde yarattığı ılımlı narkoz yaşamsal gereksinimlerin basıncından geçici bir geri çekilmeden daha fazlasını sağlamaz ve gerçek sefaleti unutmamıza yetecek denli güçlü de değildir.

Bir başka yordam daha enerjik ve daha kapsamlı bir biçimde çalışır. Gerçekliği tek düşmanı ve birlikte yaşanması olanaksız tüm acıların kaynağı sayar o halde insanın mutlu olması gerekiyorsa gerçeklikle her türlü ilişkisini kesmelidir. Münzevi dünyaya sırtını döner ve artık onunla hiçbir alışverişi olmayacaktır. Ama insan bundan fazlasını da yapabilir; dünyayı yeniden yaratmaya, şimdikinin yerine

---

onunla ilintili insan ilişkilerine yerdeğiştirebilme olanağı sunması toplumdaki var oluşunu korumak ve haklı kılmak için vazgeçilmez olan bir şeye göre hiç de ikinci sırada olmayan bir değer yükler. Profesyonel etkinlik eğer özgürce seçilmiş bir etkinlikse özel bir doyum kaynağıdır — yani var olan eğilimlerin, ısrar eden ya da yapısal olarak pekiştirilmiş içgüdüsel itkilerin yüceltme yoluyla kullanımına olanak verir. Ve yine de bir mutluluk yolu olarak iş, insanlar tarafından fazla ödüllendirilmez. Onun peşinden başka doyum olanaklarının peşinden koştukları gibi koşmazlar. İnsanların büyük çoğunluğu gereksinimlerin baskısı altında çalışır ve işe karşı bu doğal insan hoşlanmazlığı en zorlu toplumsal sorunları yaratır.

[6]Bkz. "Zihinsel İşleyişin İki İlkesi Üzerine Formülasyonlar" (1911*b*) [*P.F.K.*, **12**, 38-39] ve benim *Giriş Konferansları*'nın 23. Konferans'ına (1916-17) [*a.g.e.*, **1**, 356 v.s.]

en dayanılmaz özelliklerinin giderildiği ve yerlerine kişinin kendi istekleri ile uyumlu şeylerin geçirildiği başka bir dünya inşa etmeye çabalayabilir. Ama kim umutsuz bir meydan okumayla mutluluğun bu yoluna çıksa hiçbir şey elde edemez. Gerçeklik onun için çok güçlüdür. O da genel olarak sanrılarını gerçekleştirmede kendisine yardım edecek hiç kimseyi bulamadığı bir deli haline gelir. Ancak her birimizin bir bakıma bir paranoid gibi davrandığı, dünyanın kendisine taşınmaz gibi gelen bir yönünü, bir istek oluşturup bu sanrıyı yürürlüğe koyarak düzelttiği öne sürülmektedir. Mutluluğu güvence altına alma olgusuna özel bir önem iliştirilir ve gerçekliği sanrısal biçimde yeniden biçimlendirerek acıya karşı bir korunma sağlama girişimi kayda değer sayıda insan tarafından yaygın olarak yapılır. İnsanlığın dinleri bu türden kitle sanrıları olarak sınıflandırılmalıdır. Söylemeye gerek yok, bir sanrıyı bu biçimde paylaşan hiç kimse ona sanrı demez.

İnsanların mutluluk elde etmek ve acıları uzak tutmak için uğraştıkları tüm yöntemleri saydığımı sanmıyorum ve malzemenin başka türlü düzenlenmesi gerektiğinin de farkındayım. Bir yordamdan henüz söz etmedim — unuttuğum için değil ama bizi daha sonra başka bir bağlamda ilgilendireceği için. Ve insan yaşama sanatı içinde nasıl olur da diğerleri arasında bu tekniği unutabilir? O karakteristik özelliklerin en belirgin bir karışımı olarak göze çarpar. Kuşkusuz o da özneyi Yazgıdan (ona verilecek en iyi ad bu) bağımsız kılmayı amaçlar ve bu uca içsel zihinsel süreçlerden doyumu yerleştirir; bunu yaparken de daha önce [s.247] söz ettiğimiz libidonun yerdeğiştirebilirliğini kullanır. Ama dış dünyaya sırtını dönmez tersine o dünyaya ilişkin nesnelere sıkıca yapışır ve onlarla duygusal bir ilişkiden mutluluk sağlar. Hazsızlıktan kaçınma —bezgin vazgeçiş diyebileceğimiz— amacıyla da yetinmez; bunu dikkate almadan geçer ve olumlu mutluluk doyumu için başlangıçtaki tutkulu uğraşa sıkıca yapışır. Ve aslında bu amaca diğer yöntemlerden belki de daha çok yaklaşır. Kuşkusuz sevgiyi her şeyin merkezi haline getiren, tüm doyumu sevme ve sevilmede arayan yaşam biçiminden söz ediyorum. Bu türden bir ruhsal tutum doğal olarak tümümüze yeterli gelir; sevginin kendisini dışa vurduğu biçimlerden biri —cinsel sevgi— bize sel gibi bir haz duygusunun en yoğun

yaşantısını vermiş ve böylece mutluluk arayışımız için bir örnek sağlamıştır. Mutluluğu ilk karşılaştığımız yolda aramakta ısrar etmemizden daha doğal ne olabilir ki? Bu yaşama tekniğinin zayıf yanı kolayca görülebilir; aksi halde hiçbir insan bu mutluluk yolunu başka bir yol için terk etmeyi aklından geçirmezdi. Zayıf yanı bizim hiçbir zaman âşık olduğumuz zamankinden daha fazla acıya karşı savunmasız, sevdiğimiz nesneyi ya da onun sevgisini yitirdiğimiz zamankinden daha umarsızca mutsuz olmamamızdır. Ama bu sevginin değerine dayalı yaşama tekniğini bir mutluluk aracı olmaktan çıkarmaz. Onun hakkında söyleyecek daha çok şey var. [Aşağıya s.268'e bakınız.]

Buradan yaşamda mutluluğun, güzellik kendini duyu organlarımıza ve yargımıza ne zaman sunarsa sunsun, egemen olarak güzellikten —insan biçimlerinin ve jestlerinin, doğal nesnelerin ve manzaraların ve de sanatsal hattâ bilimsel yaratıların güzelliği— zevk almak için aranan ilginç olgudan söz ederek devam edebiliriz. Yaşamın amacına bu estetik tutum acının tehdidine karşı pek az korunma sunsa da büyük ölçüde acıyı telafi edebilir. Güzellikten zevk almanın garip, hafifçe zehirleyici bir duygu niteliği vardır. Güzelliğin görünür bir kullanımı yoktur; onun için belirgin bir kültürel gereklilik de yoktur. Yine de uygarlık onsuz olamaz. Estetik bilimi hangi koşullar altında şeylerin güzel olarak duyumsandığını araştırır ama güzelliğin doğası ve kökeni hakkında herhangi bir açıklama yapamamıştır ve genellikle olduğu gibi başarısızlık yankılanan ve boş sözlerden bir selin arkasına saklanmıştır. Ne yazık ki ruhçözümlemesi de güzellik hakkında pek bir şey söyleyememiştir. Kesin gibi görünen tek şey cinsel duygu alanından türediğidir. Güzellik sevgisi amacına ket vurulmuş bir itkiye mükemmel bir örnektir. "Güzellik" ve "alımlılık"[7] özgün olarak cinsel nesnenin nitelikleridir. Yine de görüntüsü her zaman uyarıcı olan cinsel organların kendilerinin pek de güzel bulunmadıklarını belirtmeye

[7][Almanca "*Reiz*" hem "uyaran" hem de "çekicilik" ya da "alımlılık" anlamına gelir. Freud *Üç Deneme*'sinin (1905*d*) *P.F.L.*, **7**, 130 birinci basımında aynı çizgide tartışmıştır; bu çalışmaya 1915'de eklediği bir dipnotta da, *a.g.e.*, 69, *n*.2.]

değer; güzellik niteliği onların yerine belirli ikincil cinsel özelliklere iliştirilmiş gibidir.

[Benim listemin (s.249)] tam olmayışına karşın sorgulamamızın sonucu olarak birkaç değinmede bulunmaya kalkışacağım. Haz ilkesinin bize dayattığı [s.243] mutlu olma programı doyurulamaz; yine de şu ya da bu yoldan onu doyuma daha yakın kılma çabalarımızı terk etmemeliyiz — aslında edemeyiz. Bu yönde çok değişik yollar tutulabilir ve biz ya amacın olumlu yanına, haz elde etmeye öncelik verebiliriz ya da olumsuz yanına, hazsızlıktan kaçınmaya. Bu yollardan hiçbirinde arzu ettiklerimizin tümünü elde edemeyiz. Olası olduğunu ayrımsadığımız indirgenmiş anlamında mutluluk bireyin libido ekonomisinin bir sorunudur. Herkese uygulanabilecek bir altın kural yoktur: her insan hangi özel tarzı koruyabileceğini kendisi bulmalıdır.[8] Seçimini yönlendirmek üzere her türden farklı etmen işleyecektir. Sorun dış dünyadan ne kadar gerçek doyum elde etmeyi bekleyebileceği, kendini dış dünyadan ne denli bağımsız kılabileceği ve son olarak da dünyayı kendi isteklerine uyacak biçimde değiştirmek için ne denli güce sahip olduğunu duyumsadığıdır. Bunda dış koşullardan bağımsız olarak ruhsal yapısı belirleyici bir rol oynayacaktır. Egemen olarak erotik insan birinci tercihini başka insanlarla coşkusal ilişkiler yönünde yapacaktır; kendine yetme eğilimindeki narsisistik insan temel doyumlarını içsel zihinsel süreçlerinde arayacaktır; eylem insanı gücünü deneyebileceği dış dünyayı asla terk etmeyecektir.[9] Bu tiplerin ikincisine göre yeteneklerinin doğası ve kendisine açık olan içgüdüsel yüceltme miktarı ilgilerini nereye yerleştireceğini belirleyecektir. Bir aşırılığa itilen her seçim, eğer seçilmiş olan tek yaşam tekniğinin yetersiz olduğu ortaya çıkarsa, bireyi tehlikelere maruz kalmayla cezalandıracaktır. Öyleyse tıpkı temkinli bir iş adamının tüm malvarlığını tek bir firmaya bağlamaktan kaçınması gibi belki de dünyasal bilgelik bize tüm doyumumuzu tek bir esinlenmeye bağlama-

[8][Büyük Frederick'e ait olduğu sanılan bir deyişe ima: "benim Devletimde her insan kendi tarzını koruyabilir."]

[9][Freud bu farklı tipler üzerindeki düşüncelerini "Libidinal Tipler" (1931*a*) makalesinde daha da geliştirir. *P.F.L.*, **7**, 359 vs.]

mamızı salık veriyor. Başarısı asla kesin değildir çünkü pek çok etmenin bir araya gelmesine, belki de sadece ruhsal yapının işlevini çevreye uydurması ve sonra o çevreyi haz elde etmek için sömürmesine bağlıdır. Özel olarak uygunsuz bir içgüdüsel yapıyla doğan ve daha sonraki başarılar için vazgeçilmez olan libidinal öğelerin değişimini ve yeniden düzenlenmesini uygun biçimde gerçekleştirmemiş bir kişi dış ortamından mutluluk elde etmeyi zor bulacaktır; özellikle de eğer biraz zorluğu olan görevlerle karşı karşıya kalmışsa. Ona hiç değilse yerine-geçen türünde doyumlar sağlayacak son bir yaşama tekniği olarak kişiye bir nevrotik hastalığa kaçış —onun genellikle henüz gençken de yaptığı bir kaçış— sunulacaktır. Mutluluk peşinde koşusunun daha sonraki yıllarda hiçbir yere varmadığını gören insan süreğen zehirlenmenin hazzını elde ederek yine de avuntu bulabilir ya da bir psikozda görülen umutsuz bir isyan girişimine kalkışabilir.[10]

Din bu seçim ve uyum oyununu kısıtlar çünkü eşit olarak herkese mutluluk elde etme ve acıdan korunma için kendi yolunu empoze eder. Onun tekniği yaşam değerini düşürmek ve gerçek dünyanın resmini sanrısal biçimde çarpıtmaktır — ki bu da zekânın yıldırılmasını gerektirir. Bu şekilde din, çoğu insanı zorla ruhsal bir çocuksuluk durumuna kilitleyerek ve bir kitle sanrısına iterek bireysel bir nevrozdan korur. Ama pek de başka bir şey yapmaz. Söylemiş olduğumuz gibi insanlar için ulaşılabilir olan mutluluğa götürebilecek birçok yol vardır ama bunu kesinlikle yapan hiçbir yol yoktur. Din bile sözünü tutamaz. Eğer inanan sonunda kendisinin de Tanrının "hikmetinden sual olmaz buyrukları"ndan söz etmek zorunda olduğunu görürse acısında olası son avunç ve haz kaynağı olarak elinde kalanın koşulsuz bir boyun eğme olduğunu itiraf ediyordur. Ve eğer buna hazırsa olasılıkla kendini yapmış olduğu *détour*'dan [yolculuk —*çev.*] alıkoyabilmiş olurdu.

---

[10][1931'de *eklenen dipnot:*] Yukarıda verilen özette bırakılmış boşluklardan hiç değilse birine işaret etme zorunluluğunu duyuyorum. İnsan mutluluğunun olasılıklarının hiçbir tartışması narsisizm ile nesne libidosu arasındaki ilişkiyi göz önüne almayı ihmal etmemelidir. Libido ekonomisini belirleyenin temelde kendine-bağımlı olan şey olduğunu bilmemiz gerekir.

[11]Bkz. *Bir Yanılsamanın Geleceği*, yukarıda s.208-09 ve 209 *n.*7.

III

MUTLULUĞA ilişkin sorgulamamız şu ana dek herkesin bildikleri dışında bir bilgiye ulaştırmadı bizi. Oradan insanlar için mutlu olmanın neden bu kadar zor olduğu sorununa ilerlemiş de olsak yeni herhangi bir şey öğrenme olasılığı hiç de daha fazla değildi. Acımızın geldiği üç kaynağı göstererek yanıtı daha önce [s.244] vermiştik: doğanın üstün gücü, kendi bedenimizin güçsüzlüğü ve aile, devlet ve toplum içindeki insanlarla karşılıklı ilişkileri ayarlayan düzenlemelerin yetersizliği. İlk iki kaynak açısından yargımız çok fazla duraksayamaz. Bizi bu acı kaynaklarını tanımaya ve kaçınılmaza boyun eğmeye zorlar. Doğaya hiçbir zaman tümüyle egemen olamayacağız ve bizim kendisi de bu doğanın bir parçası olan bedensel organizmamız her zaman uyum ve başarı için sınırlı kapasitesi olan geçici bir yapı olarak kalacaktır. Bu farkındalığın felç edici bir etkisi yoktur. Tersine, etkinliğimiz için yön gösterir. Eğer tüm acıları yok edemiyorsak bazılarını yok edebiliriz, bazılarını da hafifletebiliriz: binlerce yılın deneyimi bizi buna inandırmıştır. Üçüncü kaynağa, acının toplumsal kaynağına gelince tutumumuz farklıdır. Onu hiçbir zaman kabul etmeyiz; tersine, kendimizin yaptığı düzenlemelerin neden her birimiz için bir koruma ve yarar olmaması gerektiğini göremeyiz. Acıyı önlemenin tam da bu alanında ne denli başarısız olduğumuzu göz önüne aldığımızda burada da fethedilemez bir doğa parçası —bu kez bizim kendi ruhsal yapımızın bir parçası— yatıyor olabileceğine ilişkin bir kuşkuya kapılırız.

Bu olasılığı düşünmeye başladığımızda o denli şaşırtıcı bir savla karşılaşırız ki üzerinde durmamız gerekir. Bu sav uygarlığımız dediğimiz şeyin perişanlığımızdan sorumlu olduğunu ve ondan vazgeçer ve ilkel koşullara geri dönersek daha mutlu olacağımızı öne sürer. Bu savı şaşırtıcı diye adlandırdım çünkü uygarlık kavramını ne biçimde tanımlarsak tanımlayalım acı kaynaklarından yayılan

tehditlere karşı kendimizi korumak için aradığımız her şeyin bu uygarlığın bir kesimi olduğu açık bir olgudur.

Nasıl olmuştur da bu denli çok insan bu garip uygarlığa düşmanlık tutumunu benimsemiştir?[1] Onun temelinde o zaman var olan uygarlık durumundan derin ve uzun süreli bir doyumsuzluğun bulunduğunu ve bu temel üzerinde belirli özel tarihsel olaylar fırsat bilinerek uygarlığı suçlu bulmanın inşa edildiğini düşünüyorum. Sanırım bu tarihsel olaylardan sonuncu olmayan birini biliyorum. Onların zincirini insan türünün tarihi içinde yeterince uzağa dek izleyecek kadar bilgili değilim ama böyle bir uygarlığa düşman bir etmenin Hıristiyanlığın kâfir dinler üzerinde zafer kazandığı sırada işlemiş olması gerek. Çünkü Hıristiyan doktrin tarafından dünyevi yaşama yüklenen küçümsemeyle yakından ilgiliydi. Bu fırsatlardan biri keşif gezilerinin ilerlemesi ilkel insanlar ve ırklarla teması sağladığında yakalandı. Onların tavırları ve alışkanlıkları üzerine yetersiz gözlem ve hatalı bir görüş sonucunda onlar Avrupalılara pek az istekle basit, mutlu bir yaşam sürüyorlar gibi göründü, ziyaretçilerinin üstün uygarlıklarıyla elde edemedikleri bir yaşam. Daha sonraki deneyimler bu yargıların bazılarını düzeltti. Çoğu olgularda gözlemciler aslında doğanın cömertliği ve temel insan gereksinimlerinin doyurulma kolaylığının sonucu olan şeyi yanlış olarak karmaşık kültürel gereksinimlerin yokluğuna yormuşlardı. Son olay bize epey tanıdıktır. Halk, uygar insanların zevk aldıkları bir nebze mutluluğun da altını oymakla tehdit eden nevrozların mekanizmasını öğrendiklerinde ortaya çıktı. Bir insanın, kültürel ülkülerinin hizmetinde toplumun ona dayattığı engellenme miktarına dayanamadığı için nevrotik hale geldiği keşfedilmişti ve bundan toplumun bu istemlerinin yok olmasının ya da azalmasının mutluluk olasılıklarına bir dönüşe yol açacağı sonucu çıkarıldı.

Ayrıca ek bir düş kırıklığı etmeni de vardır. Son birkaç kuşak boyunca insanoğlu doğa bilimlerinde ve onların teknik uygulamalarında olağanüstü bir ilerleme kaydetmiş doğa üzerinde daha önce düşlen-

[1][Freud bu soruyu iki yıl önce *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nin açılış bölümlerinde kayda değer bir uzunlukta tartışmıştır, yukarıda s.169 v.s.]

memiş bir biçimde kontrolünü kurmuştur. Bu ilerlemenin tek basamakları bilinen bir şeydir ve onları listelemek gerekmez. İnsanlar bu başarılardan gururludurlar ve buna hakları da vardır. Ama uzay ve zaman üzerinde bu yeni kazanılmış gücün, binlerce yıllık bir özlemin doyurulması olan doğanın güçlerine bu boyun eğdirişin yaşamdan bekleyebildikleri haz verici doyum miktarını arttırmadığını ve onları daha mutlu kılmamış olduğunu gözlemlemiş gibiydiler. Bu olgunun ayırt edilmesinden doğa üzerindeki gücün insan mutluluğunun tek ön koşulu olmadığı sonucunu çıkarmakla yetinmeliyiz, tıpkı onun kültürel çabaların tek amacı olmaması gibi; bundan teknik gelişmenin mutluluk ekonomimizde değersiz olduğu sonucunu çıkarmamalıyız. İnsan sormak istiyor: o zaman yüzlerce mil uzakta yaşayan bir çocuğumun sesini istediğim kadar sık işitebilseydim ya da bir arkadaşım uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra varacağı yere sağ salim vardıktan sonra en kısa zamanda bunu öğrenebilseydim bunda hiçbir olumlu haz kazancı, benim mutluluk duygularımda hiçbir benzersiz artış olmaz mıydı? Tıbbın bebek ölümlerini ve kadınların doğum sırasında enfeksiyon alma tehlikesini büyük ölçüde azaltmış olması ve aslında uygar bir insanın ortalama ömrünü uzatmış olmasının hiçbir anlamı yok mudur? Ve bu tür yararlara eklenebilecek çok küçümsenen bilimsel ve teknik ilerlemeler çağına borçlu olduğumuz uzun bir liste bulunmaktadır. Ama burada kötümser eleştirinin sesi kendini işittirir ve bu doyumların fıkrada övülen "ucuz zevk"lerden —soğuk bir kış gecesi çıplak bacağını yorganın altından çıkarıp sonra geri çekerek alınan türden bir zevk— olduğu konusunda bizi uyarır. Eğer hiç demiryolu olmasaydı çocuğum doğduğu kenti hiç terk edemeyecekti ben de onun sesini duymak için telefona gereksinim duymayacaktım; okyanus aşırı gemi yolculuğu başlamasaydı arkadaşım gemi yolculuğuna kalkışmayacak ben de onunla ilgili kaygımı yatıştırmak için bir telgrafa gereksinim duymayacaktım. Çocukların babası olmada en büyük sınırlamayı bize dayatan böylece de hijyen öncesi günlerden daha fazla çocuk yetiştirmememize yol açan, oysa aynı zamanda evlilikteki cinsel yaşamımız için güç koşullar yaratan ve belki de doğal ayıklanmanın yararlı etkilerine karşı çıkan tam da bu azalma iken

çocuk ölümlerini azaltmanın yararı ne? Ve son olarak eğer zor ve zevkler açısından kısırsa ve de yalnızca ölümü kurtarıcı olarak karşılamamıza yol açacak kadar perişanlıkla doluysa uzun bir ömür ne işimize yarar?

Günümüz uygarlığımızda kendimizi rahat hissedemiyoruz gibi görünüyor ama daha eski bir çağın insanlarının daha mutlu olup olmadıkları ve bunun ne derecede olduğu ve de kültürel koşullarının hangi kesiminin bunda rol oynadığı üzerine bir görüş oluşturmak çok zor. Her zaman insanların sıkıntılarını nesnel olarak göz önüne alma —yani kendimizi, kendi isteklerimiz ve duyarlılıklarımızla *onların* koşullarına koyup sonra da onlarda mutluluk ya da mutsuzluk yaşamak için hangi fırsatların olduğunu incelemek— eğiliminde olacağız. Şeylere öznel duyarlılıklardaki değişimlere aldırış etmediği için nesnel gibi görünen bu bakış biçimi kuşkusuz olası en öznel bakış biçimidir çünkü kişinin kendi zihinsel durumlarını başka herhangi birilerininkinin yerine koyar, üstelik bilinmeyen de olabilecek birilerinin. Ancak mutluluk temelde öznel olan bir şeydir. Belli koşullardan —bir antik çağ forsasının, Otuz Yıl Savaşlarında bir köylünün, Kutsal Engizisyonun bir kurbanının, soykırımı bekleyen bir Yahudinin koşullarından— ne denli dehşetle kıvranırsak kıvranalım yine de böyle insanları kendimiz gibi duyumsamamız —aklın özgün geniş açısındaki değişiklikleri, yavaş yavaş sersemleten bir süreci, beklentilerin kesilmesini ve de haz ve hazsızlık duygularının algılanmasında yaratılmış kaba ya da ince uyuşturma yöntemlerini duyumsamamız— olanaksızdır. Dahası en aşırı acı olasılığında özel zihinsel koruyucu aygıtlar işletime geçirilir. Sorunun bu yönünü daha fazla izlemek bana yararsız gibi görünüyor.

Bir mutluluk aracı olarak değerine kuşkular düşürülmüş bu uygarlığın doğasına dikkatimizi yöneltmemizin zamanı geldi. Onu inceleyerek bir şeyler öğreninceye kadar bu doğayı birkaç sözcükte ifade edecek bir denklem aramayacağız. Bu nedenle bir kez daha "uygarlık"[2] sözcüğünün yaşamlarımızı hayvan atalarımızdan ayırt

[2]["*Kultur.*" Bu sözcüğün çevirisi için *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nin Editörün Notu'na bakınız, yukarıda s.17●.]

ettiren tüm başarılar ve düzenlemeler toplamını betimlediğini ve iki amacı olduğunu —yani insanları doğaya karşı korumak ve onların karşılıklı ilişkilerini düzenlemek— söyleyerek kendimizi hoşnut edeceğiz.[3] Daha fazla öğrenmek için uygarlığın tek tek çeşitli özelliklerini, insan toplumlarında sergilendiği gibi bir araya getireceğiz. Bunu yaparken soyut terimlerde dışavuruma hâlâ meydan okuyan içsel ayırt etmelere de adil davranmış olacağımız inancıyla lenguistik kullanımın ya da başka bir deyişle lenguistik duygunun bizi yönlendirmesine izin vermede hiç duraksamayacağız.

İlk evre kolaydır. Dünyayı onların işine yarar kılmak, onları doğanın güçlerinin şiddetine karşı korumak vb. için insanlara yararlı tüm etkinlikleri ve kaynakları kültürel diye tanıyoruz. Uygarlığın bu yanı için herhangi bir kuşku duyulması pek zordur. Eğer yeterince geriye gidersek uygarlığın ilk eylemlerinin aletlerin kullanımı, ateşin denetim altına alınması ve konut inşası olduğunu görürüz. Bunların arasında ateşin denetim altına alınması olağanüstü ve eşsiz bir başarıdır[4] oysa diğerleri insanın o günden beri izlediği yolları açmıştır ve bunun güdüleyicisi kolayca tahmin edilebilir. Her aletle insan

[3] *Bir Yanılsamanın Geleceği*'ne bakınız. [Yukarıda s.170.]

[4] Ruhçözümsel malzeme eksik olmasına ve net bir yoruma açık olmamakla birlikte bu insan başarısının kökeni hakkında bir varsayım —kulağa düşsel gibi gelen bir varsayım— benimser. İlksel adam sanki ateşle karşılaştığında onu bir idrar dereciğiyle söndürmek biçiminde ateşe ilişkin çocuksu bir arzuyu doyurma alışkanlığındaydı. Elimizdeki söylenceler yukarıya doğru yükselirken alev dillerinin özgün olarak fallik bir görünüm aldıkları konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmaz. Ateşi işeyerek söndürmek —çağdaş devler. Lilliput'taki Gulliver ve Rabelais'nin Gargantua'sı hâlâ eskiyi sürdürürler— bu nedenle bir erkekle bir tür cinsel eylem, eşcinsel bir rekabette cinsel gücünden zevk almaktır. Bu arzudan ilk vazgeçen ve ateşi koruyan insan onu birlikte götürebilmiş ve onu kendi hizmetinde kullanabilmişti. Kendi cinsel uyarılmasının ateşini ıslatarak ateşin doğal gücünü ehlileştirmişti. Bu büyük kültürel zafer böylece onun içgüdüden vazgeçişinin ödülüydü. Dahası aile ocağında tutsak bulunan ateşin bekçiliğine kadın atanmış olsa gerek çünkü anatomisi böyle bir arzunun ayartısına kapılmasını olanaksız kılıyordu. Çözümsel deneyimin ne denli düzenli olarak hırs, ateş ve idrar yolu erotizmi arasındaki bağlantıyı kanıtladığı da belirtilmeye değer. [Freud işemeyle ateş arasındaki ilişkiye "Dora" (1905*e*) olgu öyküsünde de işaret etmiştir. *P.F.K.*, **9**, 95 vs. İdrar yolu erotizmi ile hırs arasındaki ilişki ilk kez açık olarak "Kişilik ve Anal Erotizm"de (1908*b*) ortaya konmuştur, *P.F.L.*, **7**, 215. Ayrıca "Ateşin Ele Geçirilmesi ve Denetim Altına Alınması" na (1923*a*) bakınız, *P.F.K.*, **14**, 220.]

devinime ya da duyuya ilişkin kendi organlarını mükemmelleştiriyor ya da onların işleyişlerindeki kısıtlılıkları gideriyordur. Devinim gücü kasları gibi herhangi bir yönde kullanabildiği devsel güçleri emrine verir; gemiler ve hava taşıtları sayesinde ne su ne de hava devinimlerini engelleyemez; gözlüklerle kendi göz merceğindeki bozuklukları düzeltir; teleskop sayesinde uzak mesafeleri görür ve mikroskop sayesinde de retinasının yapısının oluşturduğu görünebilirlik kısıtlamasının üstesinden gelir. Fotograf makinesinde uçucu görsel izlenimleri koruyan bir aygıt yaratmıştır, tıpkı bir gramofon plağının aynı derecede uçucu sesleri koruması gibi; her ikisi de en temelde sahip olduğu anımsama gücünün, belleğinin maddeleşmesidir. Telefonun yardımıyla bir masalda bile olanaksız gibi görülecek uzakları işitebilir. Yazma, kökeninde var olmayan bir kişinin sesiydi ve ev, ana rahminin, her olasılıkta insanın hâlâ özlediği ve içinde kendini güvende hissedip içinin rahat ettiği ilk konutun bir yerine geçeniydi.

Bilimi ve teknolojisiyle insanın, başlangıçta güçsüz bir hayvansal organizma olarak ortaya çıktığı ve türünün her bireyinin çaresiz bir meme bebeği olarak yeniden giriş yapmak zorunda olduğu ("oh inch of nature!")[5] bu dünyaya getirmiş olduğu bu şeyler, tüm bunlar yalnızca kulağa masal gibi gelmekle kalmaz onlar her —ya da neredeyse her— masalın isteğinin gerçek doyurulmasıdır. Tüm bu zenginliklerin kültürel edinimleri olduğunu iddia edebilir. Uzun zaman önce tanrılarında bedenleştirdiği ülküsel bir her şeye gücü yeterlik ve her şeyi bilirlik kavramı biçimlendirmişti. Bu tanrılara istekleri için ulaşılmaz gibi görünen ya da kendisine yasaklanmış olan her şeyi atfeder. Bu nedenle insan bu tanrıların kültürel ülküler olduğunu

[5][Özgün metinde İngilizce. Bu çok Shakespeare'vari cümlecik aslında Shakespeare'in yapıtları arasında bulunmamaktadır. Ancak "Poore inch of Nature" sözcükleri George Wilkins'in bir romanında, Perikles tarafından bebek kızına söylendiği *The Painfull Adventures of Pericles Prince of Tyre*'da [Tir Prensi Perikles'in Zahmetli Maceraları —çev.] bulunur. Bu çalışma ilk kez 1608'de Wilkins'in parmağının olduğu düşünülen Shakespeare'in oyunun basımından sonra yayımlanmıştır. Freud'un cümlecikle beklenmeyen tanışıklığı bir kopyası Freud'un kütüphanesinde yer alan Georg Brandes'ın Shakespeare üzerine ünlü kitabında (Brandes, 1896) *Perikles*'in kökenleri üzerine bir tartışma yer almasıyla açıklanır.]

söyleyebilir. Bu gün bu ülküye ulaşmaya çok yaklaşmış, neredeyse kendisi bir tanrı haline gelmiştir. Yalnız insanlığın genel yargısına göre ülkülere genellikle ulaşıldığı biçimde olduğu da bir gerçek. Tam olarak değil; bazı bakımlardan hiç, diğer bakımlardan yarı yarıya. İnsan, deyim yerindeyse bir Tanrı protezi haline gelmiştir. Tüm yardımcı organlarını takındığında gerçekten görkemlidir ama bu organlar onun üzerinde büyümemiştir ve bazen hâlâ ona büyük sorun yaratmaktadır. Yine de kendisine kendini gelişmenin tam da M.S. 1930'da sona ermeyeceği düşüncesiyle avutma izni vermiştir. Gelecek çağlar beraberlerinde bu uygarlık alanında yeni ve olasılıkla düşlenemez derecede büyük ilerlemeler getirecek ve insanın Tanrıya benzerliğini daha da arttıracaklardır. Ama araştırmalarımızın kapsamında günümüz insanının Tanrı benzeri niteliklerinden mutlu olmadığını unutmayacağız.

O halde eğer onlarda dünyanın insan tarafından sömürülmesine ve doğanın güçlerine karşı onun korunmasına yardım eden her şeyin var olduğunu ve etkin biçimde uygulandığını bulursak o ülkelerin yüksek düzeyde bir uygarlığa ulaştığını kabul ederiz. Böyle ülkelerde arazileri selle tehdit eden nehirlerin akışı düzenlenir ve suları kanallarla su kıtlığı olan yerlere yöneltilir. Toprağa besleyebileceği bitkiler özenle ekilir ve toprağın altındaki mineral zenginliği durmaksızın yüzeye çıkarılıp gerekli aletlere ve kaplara dönüştürülür. İletişim araçları bol, hızlı ve güvenilirdir. Yabanıl ve tehlikeli hayvanlar yok edilmiştir ve evcilleştirilmiş hayvan yetiştirme artmıştır. Ama uygarlıktan bunların yanında başka şeyler de bekleriz ve bunların aynı ülkelerde gerçekleştirilmiş olduğunu görmeyi ummamız kayda değer. Sanki ilk istemimizi geri çevirmeye çalışıyormuşuz gibi eğer insanlar özenlerini hiçbir uygulama değeri olmayan yararsız şeylere de yöneltiyorlarsa —örneğin eğer bir kentte oyun alanı ya da taze hava deposu olarak gerekli yeşil alanlar aynı zamanda çiçek tarhlarını da sergiliyorsa ya da eğer evlerin pencereleri çiçek saksılarıyla süsleniyorsa— bunu da uygarlık göstergesi olarak kabul ederiz. Hemen uygarlığın değer vermesini beklediğimiz bu yararsız şeyin güzellik olduğunu gözlemliyoruz. Uygar insanın güzelliği doğada her gördüğünde ona derin saygı

göstermesini ve onu elişlerinin nesnelerinde elinden geldiğince yaratmasını bekliyoruz. Ama bu bizim uygarlıktan istemlerimizi tüketmekten çok uzaktır. Shakespeare'in babasının Stratford'daki evinin önünde bir gübre yığını olduğunu okuyunca onun zamanında bir İngiliz kırsal kentinin kültürel düzeyini yüksek olarak düşünmeyiz; Wiener Wald'daki[6] patikaları kağıt süprüntüleriyle kaplı görünce kızarız ve bunu "barbarca" (uygarın tersi) diye adlandırırız. Her türden kirlilik bize uygarlıkla bağdaşmaz gibi görünür. Temizlik istemimizi insan bedenine kadar genişletiriz. *Roi Soleil*'den[7] yayılan uygunsuz kokuyu öğrenince şaşırırız ve Isola Bella'da[8] bize Napoleon'un sabah tuvaletini yaptığı küçük leğen gösterilince başımızı sallarız. Aslında sabun kullanımını uygarlığın gerçek bir mihenk taşı sayma düşüncesi bizi şaşırtmaz. Düzen için de aynı şey geçerlidir. O da, temizlik gibi, yalnızca insanın çalışmalarına uygulanır. Ama temizlik doğada beklenmediği halde düzen tam tersine doğadan taklit edilmiştir. İnsanın büyük astronomik düzenlilikleri gözlemlemesi, yalnızca yaşamına bir düzen getirmek için ona bir model sağlamakla kalmamış bunu yapmak için ilk başlangıç noktalarını da işaret etmiştir. Düzen, bir düzenleme bir kez ve herkes için yerleştirildiğinde her aynı durumda insan duraksama ve kararsızlık yaşamasın diye bir şeyin ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağını belirleyen bir tür yineleme zorlantısıdır. Düzenin yararları tartışmasızdır. İnsanların ruhsal güçlerini korurken zamanı ve mekanı en avantajlı biçimde kullanmalarına olanak verir. Düzenin insan etkinliklerindeki yerini başlangıçtan beri ve zorluk çekmeden almış olması gerektiğini sanmaya hakkımız olmalı ama bunun gerçekleşmediğini —tersine insanoğlunun çalışmalarında özensizlik, düzensizlik ve güvenilmezliğe doğuştan bir yatkınlığı olduğunu ve göksel modellerinin örneğini izlemeyi öğrenmeleri için zahmetli bir eğitimin gerektiğini— pekâlâ düşünebiliriz.

[6][Viyana'nın dışındaki ormanlık tepe.]

[7][Fransa Kralı XIV. Louis.]

[8][Napoleon'un Marengo savaşından birkaç gün önce ziyaret ettiği Maggiore Gölü'ndeki ünlü ada.]

Güzellik, temizlik ve düzen, uygarlığın gerektirdikleri arasında özel bir konum işgal eder. Hiç kimse onların yaşam için doğanın güçleri üzerinde denetim sağlamak kadar ya da tanışmış olduğumuz başka bazı etmenler kadar önemli olduklarını öne süremez. Ve yine hiç kimse önemsizlikler olarak geri plana da atamaz. Uygarlığın özel olarak yararlı olanla ilgilenmediği uygarlığın ilgilerinden atmaya eğilim gösterdiğimiz güzellik örneğinde daha önce gösterilmişti. Düzenin yararlılığı çok açıktır. Temizliğe gelince onun bizden hijyen tarafından da istendiğini aklımızda tutmamız gerekir ve bilimsel korunma günlerinden öncesinde de ikisi arasındaki ilişkinin insana tümden yabancı olmadığından kuşkulanabiliriz. Yine de yararlılık bu çabaları tümüyle açıklamaz; onun yanında başka bir şey de işliyor olsa gerek.

Ancak hiçbir özellik uygarlığı insanın daha yüksek zihinsel etkinliklerine —entelektüel, bilimsel ve sanatsal başarıları— ve insan yaşamında düşünceye verdiği yönetici role saygı duyması ve onları yüreklendirmesinden daha fazla niteleyemez. Bu düşünceler arasında başta gelenler başka bir yerde karmaşık yapısına ışık tutmaya kalkıştığım dinsel sistemlerdir.[9] İkinci sırada felsefenin spekülasyonları ve son olarak da insanın "ülküleri" —bireylerin ya da halkların veya tüm insanlığın olası mükemmelliği üzerine düşünceleri ve bu düşünceler üzerine inşa ettiği istemler— denebilecek düşünceler gelir. Onun bu yaratılarının birbirinden bağımsız olmaması, tersine sıkıca iç içe girmiş olmaları, yalnızca onları betimlemenin değil ruhbilimsel kökenlerini izlemenin de zorluğunu arttırır. Çok genel olarak tüm insan etkinliklerinin güdüleyici gücünün yan yana giden yararlılık ve haz elde etme amaçları arasındaki çabalama olduğunu varsayarsak, bunun burada tartışmakta olduğumuz uygarlığın kendini ortaya koyuşunda da —her ne kadar kendini yalnızca bilimsel ve estetik etkinliklerde kolayca görünür biçimde gösterse de— geçerli olduğunu varsaymamız gerekir. Ama diğer etkinliklerin de insanlarda güçlü gereksinimlere —belki de yalnızca bir azınlıkta gelişmiş gereksinimler— denk düştüğünden kuşku duyulamaz. Herhangi bir belli din ya

[9][Bkz. *Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927*c*), yukarıda s.169 vs.]

da felsefe sistemi veya ülküyle ilişkili değer yargılarının bizi yanlış yönlendirmesine de izin vermemeliyiz. İster onlarda insan ruhunun en yüce başarılarını bulduğumuzu düşünelim isterse onlara sapkınlıklar diye hayıflanalım onlar her nerede var olurlarsa ve özel olarak her nerede egemenlerse yüksek düzeyde bir uygarlığa işaret edildiğini kabul etmekten başka bir şey yapamayız.

Uygarlığın karakteristik özelliklerinden sonuncu ama kesinlikle en az önemli olmayanı değerlendirilmeyi bekliyor: insanların birbiriyle ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerinin —bir kişiyi bir komşu, bir yardım kaynağı, bir başka kişinin cinsel nesnesi, bir ailenin ve bir Devletin bir üyesi olarak etkileyen ilişkilerin— düzenleniş tarzı. Burada özel ülküsel istemleri berrak tutmak ve genelde neyin uygar olduğunu görmek özellikle güçtür. Belki uygarlık öğesinin sahneye bu toplumsal ilişkileri düzenleme konusundaki ilk girişimde çıktığını açıklayarak başlayabiliriz. Eğer girişim yapılmasaydı ilişkiler bireyin keyfi istencine tabi olacaktı: yani fiziksel olarak daha güçlü insan onları kendi ilgileri ve içgüdüsel itkileri açısından belirleyecekti. Bu güçlü adam da kendisinden daha güçlü birine rastlamadıkça hiçbir şey değişmeyecekti. Genelde insan yaşamı ancak herhangi bir bağlantısız bireyden daha güçlü bir çoğunluk bir araya geldiğinde ve tüm bağlantısız bireylere karşı birleşik kaldığında mümkün olur. Bu topluluğun gücü "kaba kuvvet" diye lanetlenen bireyin gücünün karşısına "doğru" olarak yerleştirilir. Bireyin gücüyle topluluğun gücünün bu yer değiştirmesi uygarlığın belirleyici adımını oluşturur. Onun temeli topluluğun üyelerinin kendilerini doyum olasılıkları açısından kısıtlamasındadır; oysa birey böylesi hiçbir kısıtlama tanımaz. Bu nedenle uygarlığın ilk gereği adalettir — yani bir kez yapılan bir yasanın bir birey lehine hiçbir zaman yıkılmayacağı güvencesi. Bu, o yasanın ahlâksal değeri hakkında hiçbir imada bulunmaz. Kültürel gelişmenin daha ileri akışı, yasayı artık hem de çok daha büyük sayıda başka insan topluluklarına vahşi bir bireyin davrandığı gibi davranan küçük bir topluluğun —bir kastın ya da nüfusun bir katmanının veya bir ırksal grubun— istencinin ifadesi olmaktan çıkarmaya eğilimlidir. En sonunda herkesin —bir topluluğa girme yeteneği olmayanlar dışında—

içgüdülerinden bir özveriyle katkıda bulunmuş oldukları ve hiç kimseyi —yine aynı istisnayla— kaba kuvvetin eline bırakmayan bir yasa kuralı olacaktır.

Bireyin özgürlüğü uygarlığın armağanı değildir. Her ne kadar o zaman birey pek de onu savunma durumunda kalmadığı için büyük kesimiyle hiçbir değeri yoktuysa da herhangi bir uygarlık var olmadan önce özgürlük en fazlaydı. Uygarlığın gelişimi özgürlükte kısıtlamalar getirmiştir ve adalet hiç kimsenin bu kısıtlamalardan kaçmamasını ister. Bir insan topluluğunda kendini bir özgürlük arzusu olarak duyumsatan şey onların var olan bir adaletsizliğe karşı isyanı olabilir ve böylece uygarlığın daha ileri gelişiminin iyi olacağını kanıtlayabilir; uygarlıkla uyum içinde kalabilir. Ama onların henüz uygarlık tarafından evcilleştirilmemiş özgün kişiliklerinin kalıntılarından da fırlayabilir ve böylece onlarda uygarlık düşmanlığının temelini oluşturabilir. Bu nedenle özgürlük arzusu uygarlığın özel biçimlerine ve istemlerine yönelik olabilir ya da tümüyle uygarlığa. Herhangi bir etkinin bir insanın doğasını bir karıncanınkine dönüştürmesine neden olması olanaksız gibi görünmektedir. Hiç kuşkusuz her zaman grubun istencine karşı bireysel özgürlük hakkını savunacaktır. İnsanoğlunun savaşımlarının büyük kesimi bireyin bu istemiyle grubun kültürel istemleri arasında elverişli bir uyum bulma —yani mutluluk getirecek bir uyum— görevi merkezinde odaklanmıştır; insanlığın yazgısıyla ilgili sorunlardan biri uygarlığın bazı özel biçimleri aracılığıyla bu uyum sağlanacak mıdır yoksa bu çatışma uzlaşmaz bir çatışma mıdır sorunudur.

İnsan yaşamının hangi özelliklerinin uygar sayılması gerektiği konusunda sağduyunun rehberimiz olmasına izin vererek uygarlığın genel tablosu hakkında net bir izlenim edindik; ama buraya kadar evrensel olarak bilinmeyen hiçbir şey keşfetmedik. Aynı zamanda uygarlığın mükemmelleştirmenin eşanlamlısı, yani insanlar için önceden buyurulmuş mükemmeliyete götüren yol olduğu önyargısına düşmemeye de özen gösterdik. Ama şimdi başka bir yöne götürebilecek bir bakış açısı kendini gösteriyor. Uygarlığın gelişmesi bize

insanoğlunun geçirdiği garip ve içindeki birçok şeyin bizi tanıdık oldukları için çarptığı süreçlerden biri gibi görünmektedir. Bu süreci insanoğullarının bilinen ve doyurulmaları her şey bir yana yaşamlarımızın ekonomik görevi olan içgüdüsel yatkınlıklarında gerçekleştirdiği değişiklikler bağlamında niteleyebiliriz. Bu içgüdülerin birkaçı öyle bir biçimde kullanılır ki yerlerinde bir bireyde kişilik çizgileri diye tanımladığımız bir şeyler kalır. Böyle bir sürecin en kayda değer örneği genç insanoğullarının anal erotizminde görülür. Dışkılama işlevine, onun organlarına ve ürünlerine yönelik başlangıç ilgisi büyümeleri sırasında cimrilik, bir düzen ve temizlik duygusu biçiminde —değerli ve kendi içlerinde hoş karşılandığı halde belirgin biçimde egemen hale gelene dek şiddetlenebilen ve anal kişilik denen şeyi üreten nitelikler— bize tanıdık gelen bir grup çizgiye değişir. Bunun nasıl olduğunu bilmiyoruz ama bulgunun doğruluğu konusunda hiçbir kuşku yoktur.[10] Şimdi yaşamsal gereklilikleri çok açık ve hoşnutluk kaynağı olarak uygunluklarından hiç de daha fazla olmamakla birlikte, düzen ve temizliğin uygarlığın önemli gerekliliklerinden olduğunu görmüştük. Bu noktada uygarlık süreci ile bireyin libidinal gelişmesi arasındaki benzerlikten etkilenmeden edemeyiz. Diğer içgüdüler [anal erotizmin yanında] doyumları için koşulları değiştirmeye, onları başka yollara yöneltmeye zorlanırlar. Çoğu olguda bu süreç (içgüdüsel amaçların) *yüceltilmesine* denk düşer ama bazılarında ondan farklılaşabilir. İçgüdünün yüceltilmesi kültürel gelişimin özellikle dikkati çeken bir özelliğidir; bilimsel, sanatsal ya da ideolojik daha yüksek ruhsal etkinliklerin uygar yaşamda böylesine önemli bir rol oynamasına olanak veren odur. Eğer insan bir ilk izlenim verecek olsaydı yüceltmenin içgüdüler üzerine tümüyle uygarlığın dayattığı bir değişiklik olduğunu söyleyebilirdi. Ama bunun üzerinde biraz daha düşünmek daha akıllıca olurdu. Son olarak üçüncü sırada[11]

[10]Benim "*Kişilik ve Anal Erotizm*"ime (1908*b*) [*P.F.L.*, **7**, 205 v.s.] ve Ernest Jones [1918] ve başkaları tarafından yapılan pek çok başka katkıya bkz.

[11][Freud daha önce uygarlık "süreci"nde rol oynayan diğer iki etmenden söz etmişti: kişilik-oluşumu ve yüceltme.]

(ve bu tümünün en önemlisi gibidir) uygarlığın ne denli içgüdüden vazgeçilmesi üzerine inşa edildiğini, tam da güçlü içgüdülerin doyurulmamasını (baskılama, bastırma ya da başka herhangi bir yolla) ne çok öngördüğünü görmezden gelmek olanaksızdır. Bu "kültürel engellenme" insanlar arasında geniş bir toplumsal ilişkiler alanına egemen olur. Zaten bildiğimiz üzere o tüm uygarlıkların savaşmak zorunda oldukları düşmanlığın nedenidir. Bilimsel çalışmamıza da ciddi istemler getirir ve burada açıklayacak çok şeyimiz olacaktır. Bir içgüdüyü doyumdan yoksun bırakmanın nasıl olası hale gelebildiğini anlamak kolay değildir. Bunu tehlikesizce yapmak da öyle. Eğer yitim ekonomik olarak telafi edilmezse insan ciddi bozuklukların ortaya çıkacağından emin olabilir.

Ama eğer uygarlığın gelişiminin bireyin normal gelişimiyle kıyaslanabilecek özel bir süreç olduğu görüşümüze ne değer atfedilebileceğini bilmek istersek net olarak başka bir soruna saldırmamız gerekir. Kendimize uygarlığın gelişiminin kökenini hangi etkilere borçlu olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve gidişini neyin belirlediğini sormamız gerekir.[12]

[12][Freud bir "süreç" olarak uygarlık konusuna aşağıda s.289 ve s.307 v.s.nda geri döner. Einstein'a açık mektubu *Neden Savaş*'ta (1933*b*) bundan bir kez daha söz eder, aşağıda s.335.]

IV

GÖREV uçsuz bucaksız gibi görünüyor ve karşısında çekingenlik duymak doğal. Ama işte yapabilmiş olduğum bazı tahminler.

İlksel insan dünyadaki arazisini geliştirmenin sözcüğün tam anlamıyla kendi ellerinde olduğunu keşfettikten sonra bir başka insanın kendisiyle birlikte mi yoksa kendisine karşı mı çalıştığına kayıtsız kalmış olamaz. Öteki insan birlikte yaşaması yararlı olan bir çalışma arkadaşı olarak değer kazandı. Daha da önce, kendisinin maymunsu tarihöncesinde, insan aileler kurma alışkanlığını edinmişti ve ailesinin üyeleri olasılıkla onun ilk yardımcılarıydı. Ailelerin kuruluşunun, cinsel doyum gereksiniminin artık kendini ansızın gelip gittikten sonra uzun süre haber alınmayan bir misafir gibi değil de kalıcı bir kiracı gibi mesken edinmeye başladığı bir anın gelmesiyle ilişkili olduğu varsayılabilir. Bu gerçekleştiği zaman erkek dişiyi ya da daha genel konuşmak gerekirse cinsel nesnelerini yanında tutmak için bir güdü edindi; çaresiz yavrusundan ayrılmak istemeyen dişi ise kendilerinin yararı için daha güçlü olan erkeğin[1] yanında kalmak zorun-

[1]Cinsel sürecin organik dönemselliğinin sürüp gittiği doğrudur ama ruhsal cinsel uyarılma üzerine etkisi daha çok tersine dönmüştü. Bu değişim büyük olasılıkla sayesinde âdet sürecinin erkek ruhu üzerinde bir etki oluşturduğu kokusal uyaranların azalmasıyla ilişkiliymiş gibi görünüyor. Kesintili koku uyaranlarının yerini onların tersine sürekli bir etkiyi sürdürebilen görsel uyarılmalar almıştı. Âdet tabusu, aşılmış bir gelişim evresine karşı bir savunma olarak bu "organik bastırma"dan türemiştir. Tüm diğer güdüler olasılıkla ikincil doğadadır. (Bkz. C.D.Daly, 1927.) Bu süreç uygarlığın aşılmış bir döneminin tanrılarının yerini şeytanlar aldığı zaman bir başka düzeyde yinelenir. Kokusal uyaranların azalması, insanın kendisini zeminden yükseltmesi, dik bir biçimde yürümeye başlamasının bir sonucu gibi görünmektedir; bu, daha önce saklı olan cinsel organlarını görünür ve korunması gerekli hale getirmiş ve böylece utanma duygusunu kışkırtmıştı.

Yazgısal uygarlık süreci böylece insanın dik bir duruşu benimsemesiyle başlamıştı. Bu noktadan başlayarak olaylar zinciri kokusal uyaranların değersizleşmesi ve âdet döneminin yalıtılmasından görsel uyaranların üstünlük kazandığı zamana ve oradan da

daydı. Bu ilkel ailede uygarlığın bir temel yönü hâlâ yoktu. Onun başının, babanın, keyfi istenci kısıtlanmamıştı. *Totem ve Tabu*'da[2] bu aileden onu izleyen erkek kardeşler takımı halinde komünal yaşam evresine götüren yolu göstermeye çalışmıştım. Babalarının üstesinden gelmekle oğullar bir birliğin tek bir bireyden daha güçlü olduğunu keşfetmişlerdi. Totemci kültür oğulların yeni durumu korumak için birbirlerine dayatmak zorunda oldukları kısıtlamalara dayanır. Tabu töreleri ilk "doğru" ya da "yasa"ydı.[3] Bu nedenle insanoğlunun komü-

cinsel uyarılmanın sürekliliğine, ailenin kuruluşuna ve böylece uygarlığın eşiğine doğru ilerlemişti. Bu yalnızca kuramsal bir spekülasyon ama insanla yakından ilişkili hayvanlar arasında geçerli olan yaşam koşullarıyla ilişkili olarak özenle sınanmayı hak ettiği yeterince önemlidir.

Hijyenik görüşlerde *ex post facto* [(Lat.) İş bittikten sonra —*çev.*] haklılık kazanan ama onlar keşfedilmeden önce kendini gösteren temizliğe yönelik kültürel eğilimde de kuşku götürmez bir biçimde bir toplumsal etmen bulunmaktadır. Temizliğe yönelik bir yüreklendirme duyusal algılar için kabul edilemez hale gelmiş olan dışkılardan kurtulma isteğinden köken almıştır. Bebek odasında işlerin farklı olduğunu biliyoruz. Dışkılar çocuklarda tiksinti uyandırmaz. Onlar içinden çıktıkları bedenin bir parçası olarak çocuklar için değerlidir. Burada çocuk yetiştirme ileride duran ve dışkıyı değersiz, tiksindirici, nefret uyandırıcı ve iğrenç kılmak zorunda olan gelişmenin gidişini hızlandırmak için özel bir enerjiyle ısrar eder. Bedenden çıkarılan maddeler güçlü kokuları tarafından insan dik duruşu benimsedikten sonra kokusal uyaranların uğradığı yazgıyı paylaşmaya mahkum olmasaydı değerlerin böyle bir tersine dönmesi pek de mümkün olmazdı. Bu nedenle anal erotizm ilk planda uygarlığın yolunu açan "organik bastırma"ya yenik düşmüştür. Anal erotizmin daha ileri değişiminden sorumlu toplumsal etmenin varlığı, insanın tüm gelişimsel ilerlemelerine karşın kendi dışkısını nadiren başka insanlarınkini ise her zaman tiksindirici bulması koşulu ile doğrulanır. Böylece temiz olmayan —dışkısını gizlemeyen— kişi diğer insanlara saldırıda bulunuyordur; onlara hiç saygı göstermiyordur. Ve bu bizim en güçlü ve en yaygın sövgümüzle de desteklenir. İnsanın hayvanlar âleminde en sadık arkadaşının —köpek— adını bir sövgü sözcüğü olarak kullanması eğer bu yaratık iki özelliği nedeniyle onun aşağılamasını hak etmeseydi anlaşılmaz olurdu: egemen duyusu koku alma olan ve dışkıdan hiç dehşete kapılmayan bir hayvan olması ve cinsel işlevlerinden utanmaması. [Freud'un bu konudaki görüşlerinin tarihi üzerine bazı değinmeler için yukarıda s.226 v.s.nda Editörün Notu'na bkz..]

[2][Freud burada "ilkel aile," dediği olgudan daha çok "ilkel sürü" olarak söz etmektedir; bu terim kavramı yaratan Atkinson'un (1903) "Cyclopean aile" diye adlandırdığı birime karşılık gelir. Bütün bunlar için *Totem ve Tabu*'daki (1912-13) IV. Deneme'ye bakınız. *P.F.L.*, **13**.]

[3][Almanca "*Recht*" hem "doğru" hem de "yasa" anlamına gelir.]

nal yaşamının iki katlı bir kuruluşu vardı: dışsal gereklilik tarafından yaratılmış çalışma zorlantısı ve erkeği cinsel nesnesinden —kadın— kadını da kendisinin bir kesiminden, kendisinden ayrılmış olandan —çocuğundan— yoksun kalmaya isteksiz kılan aşkın gücü. Eros ve Ananke [Aşk ve Gereksinim] insan uygarlığının da anababası haline gelmişlerdi. Uygarlığın ilk sonucu, oldukça çok sayıda insanın bile şimdi bir topluluk içinde bir arada yaşayabilmesiydi. Ve bu iki büyük güç bunda işbirliği yaptığı için uygarlığın daha ileri gelişiminin dosdoğru dış dünya üzerinde daha da iyi bir denetim ve topluluğun içine giren insan sayısında daha da artış doğrultusunda olacağı beklenebilir. Ve bu uygarlığın katılımcılarına onları mutlu etmekten başka bir eylemde bulunabildiğini anlamak kolay değildir.

Hangi yönden bir karışma olabileceğini sorgulamaya devam etmeden önce, bu, aşkı uygarlığın temellerinden biri olarak tanıyışımız, daha önceki [s.250] bir tartışmada bıraktığımız bir boşluğu doldurmak üzere konudan ayrılmamız için bir mazeret oluşturabilir. Orada insanın cinsel (cinsel organsal) aşkın kendisine en güçlü doyum yaşantılarını kazandırdığını ve aslında ona tüm mutlulukların prototipini sağladığını keşfetmesinin, yaşamında mutluluk doyumu arayışını cinsel ilişkiler ekseninde sürdürmesi ve cinsel organ erotizmini yaşamının merkez noktası yapmasını telkin etmiş olması gerektiğini söylemiştik. Böyle yapmakla kendisini dış dünyanın bir kesimine, yani onun seçilmiş aşk nesnesine en tehlikeli biçimde bağımlı kıldığını ve eğer bu nesne tarafından reddedilir ya da sadakatsizlik veya ölüm nedeniyle onu yitirirse kendini aşırı derecede acıya açık hale getirdiğini söyleyerek devam etmiştik. Bu nedenle tüm çağların bilge kişileri en empatik biçimde bizleri bu yaşam biçimine karşı uyarmışlardır ama buna karşın o, büyük sayıda insan için çekiciliğini yitirmemiştir.

Küçük bir azınlığın, her şeye karşın mutluluğu aşk yolu boyunca elde etmelerine yapıları tarafından olanak verilmiştir. Ama bunun olabilmesinden önce aşk işlevinde köklü zihinsel değişiklikler gereklidir. Bu insanlar temelde değer verdikleri şey tarafından sevilmekten onu sevmeye yerdeğiştirerek kendilerini nesnelerinin kabullenmelerinden bağımsız kılarlar; kendilerini nesne yitimine karşı sevgilerini tek nes-

neye değil tüm insanlara aynı biçimde yönelterek korurlar ve de cinsel organsal aşkın cinsel amaçlarından uzaklaşarak ve içgüdüyü ket vurulmuş amaçlı *bir itkiye dönüştürerek* onun belirsizliklerinden ve düş kırıklıklarından kaçınırlar. Bu yolla kendi içlerinde meydana getirdikleri şey, her ne kadar ondan türediyse de cinsel organsal aşkın fırtınalı kışkırtmalarına dıştan pek az benzerliği olan, eşit olarak dağıtılmış, değişmeyen bir sevecen duygu durumudur. Assisi'li Aziz Francis belki de bir içsel mutluluk duygusu için aşkı böyle sömürmede en ileriye gitmiştir. Dahası haz ilkesini doyurma tekniklerinden biri olarak tanıdığımız şey sıklıkla dinle bağlantı içine sokulmuştur; bu bağlantı ego ile nesneler ya da nesnelerin birbiri arasındaki ayrımın ihmal edildiği uzak bölgelerde yatıyor olabilir. Daha derin güdülenmesini birazdan [s.279] göreceğimiz bir ahlâksal görüşe göre insanoğluna ve dünyaya yönelik evrensel bir sevgiye bu hazır oluş insanın ulaşabileceği en yüksek bakış açısını temsil eder. Tartışmanın bu erken evresinde bile bu görüşe iki temel karşı çıkışımı ortaya atmak istiyorum. Ayrımsız aşk bana nesnesine haksızlık ettiği için değerinin bir kısmını yitirerek cezasını çekiyor gibi geliyor; ikinci olarak da tüm insanlar sevgiye değer değildir.

Aileyi kuran aşk uygarlık içinde hem doğrudan cinsel doyumdan vazgeçmeyen başlangıçtaki biçiminde hem de amacına ket vurulmuş değiştirilmiş biçimiyle işlemeye devam eder. Her birinde hatırı sayılır sayıda insanı birbirine bağlama işlevini gerçekleştirmeyi sürdürür ve bunu genelde çalışma alanında etkili olabilenden daha yoğun bir biçimde yapar. Dilin "aşk" sözcüğünü özensiz kullanışının kökensel bir haklılığı vardır. İnsanlar "aşk" sözcüğünü cinsel organsal gereksinimleri onları bir aile kurmaya yönelten bir erkekle bir kadın arasındaki ilişki için kullanırlar; ama aynı zamanda "aşk" adını anababayla çocuklar ve bir ailedeki oğlan kardeşlerle kız kardeşler arasındaki olumlu duygular için de kullanırlar.(*) oysa bu ikinciyi "amacına ket vurulmuş aşk" ya da "sevgi" diye adlandırmamız

(*)[Cümlenin anlamsız gibi görünmesinin nedeni gerek İngilizce "love" gerek Almanca "liebe" sözcüklerinin hem aşk hem de sevgi karşılığı kullanılması. —*çev.*]

gerekir. Ket vurulmuş amaçlı bir aşk aslında kökensel olarak tümüyle kösnül bir aşktır ve insanın bilinçdışında hâlâ böyledir. Her ikisi de —tümüyle kösnül aşk ve amacına ket vurulmuş aşk— ailenin dışına uzanır ve daha önce yabancı olan insanlar arasında yeni bağlar oluşturur. Cinsel organsal aşk yeni ailelerin oluşumuna yöneltir, amacına ket vurulmuş aşk ise örneğin belli kişiye yönelik olması gibi cinsel organsal aşkın bazı kısıtlamalarından kurtuldukları için kültürel bir bakış açısından değerli hale gelen "arkadaşlıklar"ın oluşumuna. Ama gelişimin gidişi içinde aşkın uygarlıkla ilişkisi kesinliğini yitirir. Bir yandan aşk uygarlığın ilgileriyle zıtlaşır; öte yandan uygarlık aşkı sağlam kısıtlamalarla tehdit eder.

Aralarındaki bu çatlak kaçınılmaz gibidir. Bunun nedeni doğrudan doğruya ayırt edilmez. Kendini ilk önce aile ile bireyin ait olduğu daha geniş topluluk arasında bir çatışma halinde dışa vurur. Uygarlığın temel çabalarından birinin insanları büyük birlikler halinde bir araya getirmek olduğunu daha önce görmüştük. Ama aile bireyden vazgeçmeyecektir. Bir ailenin bireyleri birbirlerine ne denli sıkıca bağlıysa o denli sık olarak kendilerini diğerlerinden koparma eğiliminde olurlar ve onları daha geniş bir yaşam çevresine sokmak o denli güçtür. Genelde soyoluşsal olarak daha eski ve çocuklukta var olan tek yaşam biçimi, daha sonra edinilen kültürel yaşam biçiminin yerini almasına izin vermeyecektir. Kendini ailesinden ayırmak her genç kişinin yüzleştiği bir görev haline gelir ve toplum sıklıkla erinlik ve üyeliğe kabul ayinleri aracılığıyla bunun çözümüne yardım eder. Bunların tüm ruhsal —ve aslında en temelde tüm organik— gelişimin özünde bulunan güçlükler olduğu izlenimini ediniriz.

Dahası kadınlar —şu başlangıçta aşklarının istemleriyle uygarlığın temellerini atan kadınlar— kısa sürede uygarlıkla zıtlaşırlar ve yavaşlatıcı ve alıkoyucu etkilerini sergilerler. Kadınlar ailenin ve cinsel yaşamın ilgilerini temsil ederler. Uygarlık ise giderek artan biçimde erkeklerin işi haline gelir, bu onları daha da zor görevlerle yüzleştirir ve kadınların daha az yetenekli oldukları içgüdüsel yüceltmeleri gerçekleştirmeye zorlar. Bir adamın emrinde sınırsız miktarlarda ruhsal enerji olmadığı için görevlerini libidosunda elverişli bir dağılımla

gerçekleştirmek zorundadır. Kültürel amaçlar için kullandıklarını büyük ölçüde kadınlardan ve cinsel yaşamdan geri çeker. Erkeklerle sürekli birlikteliği ve onlarla ilişkilere bağımlılığı onu bir koca ve bir baba olarak görevlerine yabancılaştırır bile. Böylece kadın kendini uygarlığın istemleri tarafından zorla geri plana itilmiş hisseder ve uygarlığa karşı düşmanca bir tutum benimser.

Uygarlık kesiminde cinsel yaşamı kısıtlama eğilimi kültürel birimi genişletme doğrultusundaki diğer eğiliminden hiç de daha az net değildir. Onun ilk, totemik evresi beraberinde ensest benzeri nesne seçimi yasağını zaten getirmiştir ve bu belki de insanın erotik yaşamının tüm zamanlarda uğradığı en sert güdükleştirilmesidir. Tabular, yasalar ve töreler hem erkekleri hem de kadınları etkileyen daha ileri kısıtlamalar dayatırlar. Tüm uygarlıklar bunda eşit biçimde ileri gitmez ve de geri kalan cinsel özgürlüğün miktarını toplumun ekonomik yapısı da etkiler. Zaten bildiğimiz gibi burada uygarlık ekonomik gereklilik yasalarına boyun eğmektedir çünkü kendi amaçları için kullandığı büyük miktarda ruhsal enerji cinsellikten geri çekilmek zorundadır. Bu bakımdan uygarlık cinselliğe karşı, nüfusunun bir bireyi ya da bir katmanı bir diğerini sömürdüğü zaman davrandığı gibi davranır. Baskılanmış öğelerin isyanından korku onu daha sıkı önlemler almaya yöneltir. Böyle bir gelişimde doruk noktasına bizim Batı Avrupalı uygarlığımızda ulaşılmıştır. Bir kültürel topluluk ruhbilimsel olarak çocukların cinsel yaşamlarının gösterilerini yasaklamakla başlamakta son derece haklıydı çünkü eğer zemin çocuklukta bunun için hazırlanmazsa erişkinlerin cinsel kösnüllüğünü zaptetme olasılığı olmayacaktı. Ama böyle bir topluluk böylesine kolayca sergilenebilecek ve aslında çarpıcı görüngüleri gerçekten *yasaklamaya* dek işi götürünce hiçbir haklılığı olamazdı. Cinsel olarak olgunlaşmış bireyler için bir nesne seçimi karşı cinsle sınırlandırılmış ve çoğu cinsel organ dışı doyumlar sapkınlıklar olarak yasaklanmıştır. Bu yasaklamalarda sergilenen herkes için tek bir cinsel yapı olması gerektiği yolundaki gereklilik ister doğuştan ister edinik olsun insanlardaki cinsel yapı benzeşmezliklerini göz ardı eder, onların epeycesini cinsel doyumdan koparır ve

böylece ciddi bir adaletsizlik kaynağı haline gelir. Böylesi kısıtlayıcı önlemlerin sonucu normal insanlarda —yapıları tarafından engellenmemiş insanlarda— tüm cinsel ilgilerinin açık bırakılmış kanallarda yitimsiz akması olabilirdi. Ama yasadışı olmaktan muaf tutulmuş heteroseksüel cinsel organsal aşk yasallık ve tekeşlilikte ısrar edilerek daha ileri kısıtlamalara uğratılmıştır. Günümüz uygarlığı, cinsel ilişkilere yalnızca bir adamla bir kadın arasında tek bir çözülmez bağ olması halinde izin vereceğini ve cinselliğin kendi içinde bir haz kaynağı olmasını istemediğini ve de şu an için insan türünün üremesi için yerine geçecek bir yöntem olmadığından ona hoşgörü gösterdiğini açıkça ortaya koyar.

Bu kuşkusuz uç bir tablo. Bunu çok kısa süreler için bile uygulamaya koymanın olanaksız olduğunu herkes bilir. Cinsel özgürlükleri üzerindeki böylesine bir hak ihlaline ancak istenci zayıf insanlar boyun eğebilir daha güçlü doğalar bunu ancak daha sonra söz edeceğimiz gibi bir telafi ortamı bulunduğunda kabul edebilirler.[4] Uygar toplum kendi kurallarına göre cezalandırılması gereken pek çok ihlali sessizlik içinde görmezden gelmek zorunda kalmıştır. Ama öte yanda olma yanlışına düşmemeli ve tüm hedeflerine ulaşmadığı için toplum açısından böyle bir tutumun tümüyle zararsız olduğunu varsaymalıyız. Uygar insanın cinsel yaşamı yine de ciddi biçimde bozulmuştur; bazen tıpkı dişlerimiz ya da kıllarımızın organlar olarak yaptığı gibi bir işlev olarak gerileme süreci içindeymiş gibi görünür. İnsan, mutluluk duygularının bir kaynağı olarak onun öneminin ve dolayısıyla yaşam amacımızın yerine getirilmesinin akla uygun biçimde azalmış olduğunu varsaymakta haklı olacaktır.[5] Bazen insan tam doyumu yadsıyan ve bizi başka yollara yönelten şeyin yalnızca uygarlığın baskısından değil işlevin kendisinin doğasındaki bir şeyden de ileri

[4][Telafi bir güvenlik önlemi elde etmektir. Aşağıda s.282'ye bakınız.]

[5]Bugün ünlü olmanın keyfini yaşayan duyarlı İngiliz yazar John Galsworthy'nin çalışmaları arasında erken zamanda çok değer verdiğim bir öykü vardır. Adı "Elma Ağacı"dır ve günümüz uygar insanının yaşantısının iki insanoğlu arasında basit doğal aşka nasıl da yer vermediğini bize sunar.

geldiğini algılıyormuş gibi olur. Bu yanlış da olabilir; karar vermesi oldukça zor.[6]

[6]Yukarıda ifade edilen görüş aşağıdaki düşüncelerle desteklenir. İnsan (diğerleri gibi) apaçık biçimde çiftcinsiyetliliğe (bisexual) yatkınlığı olan bir hayvan organizmasıdır. Birey, bazı araştırıcılara göre biri salt erkek diğeri salt dişi olan iki simetrik yarının kaynaşmasına denk düşer. Her yarının başlangıçta hermafrodit olması aynı derecede olasıdır. Cinsiyet zihinsel yaşam için olağandışı önemi olmasına karşın ruhbilimsel olarak kavranması zor biyolojik bir olgudur. Her insanın hem erkek hem de dişi içgüdüsel itkileri, gereksinimleri ve nitelikleri sergilediğini söylemeye alışkınızdır; her ne kadar anatomi erkekliğin ve dişiliğin niteliklerini gösterebilirse de ruhbilim gösteremez. Ruhbilim için cinsler arasındaki zıtlık etkinliği erkekle, edilginliği dişiyle özdeşleştirmeye çok hazır olduğumuz tek bir etkinlik-edilginlik zıtlığı içinde erir ki bu görüş hayvanlar âleminde evrensel olarak doğrulanmaz. Çiftcinsellik kuramı hâlâ pek çok karanlıkla çevrilidir ve biz ruhçözümlemesinin henüz içgüdüler kuramı ile onun arasında bir bağlantı bulamamış olmasını ciddi bir eksiklik olarak duyumsarız. Yine de eğer her bireyin cinsel yaşamında hem erkek hem de dişi isteklerini doyunmayı aradığını bir olgu olarak varsayarsak bu [iki dizi] istemin aynı nesne tarafından doyurulmama ve birbirinden ayrı tutulup her itki kendisine uygun ayrı özel bir kanala yöneltilemedikçe birbirlerini engelleyecekleri olasılığına hazır olacağımız biçiminde bir bağlantı kurulabilir. Bir başka zorluk çok sık olarak, kendi sadistik öğesinin üzerinde ve ötesinde, erotik ilişkiyle bağlantılı olarak yalın bir saldırganlık eğilimi kotası bulunması koşulundan doğar. Aşk nesnesi her zaman bu karmaşıklığı kocasının artık kendisini sevmediği çünkü bir haftadır kendisini dövmediğinden yakınan köylü kadının gösterdiği derecede anlayış ve hoşgörüyle karşılamaz.

Ancak en derine giden varsayım yukarıda s.266 v.s.ndaki dipnotumda söylemiş olduğum şeyle başlayan varsayımdır. İnsan için dik bir duruş ve koku duyusunun değerinin azalması varsayımıyla sadece anal erotizmi değil tüm cinselliği bir organik bastırma kurbanı olma tehdidi altına girmiştir; öyle ki o zamandan beri cinsel işlevine, daha fazla sorumlu olamayacak, onun tam doyumunu önleyen ve onu cinsel amaçtan yüceltmelere ve libidinal yerdeğiştirmelerine zorlayan bir tiksinti eşlik etmiştir. Bleuler'in (1913) bir keresinde cinsel yaşama karşı böyle bir birincil tiksinme tutumuna işaret ettiğini biliyorum. „Tüm nevrotikler ve çoğu başkaları "*inter urinas et faeces nascimur* [idrarla gaita arasında doğarız]" olgusuna kızarlar. Cinsel organlar da çoğu insanın katlanamadığı ve onlar için cinsel ilişkiyi bozan güçlü koku duyuları ortaya çıkarırlar. Böylece cinsel bastırmanın uygarlıkla yan yana gelişen en derin kökünün insanın dik yürüyüşünün daha önceki hayvansal varoluşuna karşı gerçekleştirdiği yeni yaşam biçiminin organik savunması olduğunu bulmuş olmalıyız. Bilimsel araştırmanın bu sonucu kayda değer bir biçimde kendini sık sık işittiren sıradan önyargılara denk düşer. Yine de bu şeyler şimdiki halde bilim tarafından kanıtlanmamış olan doğrulanmamış olasılıklardan başka bir şey değildir. Kokusal uyaranların yadsınamayacak değersizleşmesine karşın Avrupa insanları arasında bile bize o denli itici gelen güçlü cin-

sel organ kokularını cinsel uyaranlar olarak hayli ödüllendiren ve onlardan vazgeçmeyi reddedenler bulunmaktadır. (Bkz. Friedrich S. Krauss'un *Anthropophyteia*'sının değişik ciltlerinde yayımlanmış olan Iwan Bloch'un cinsel yaşamda koku duyusu ["*Über den Geruchssinn in der vita sexualis*"] üzerine anketinden sağlanan folklor derlemeleri.)

["Erkeklik" ve "dişilik" için ruhbilimsel bir anlam bulmanın zorluğu üzerine Freud'un *Üç Deneme*'sinin (1905*d*) üçüncüsüne 1915'de eklenen uzun bir dipnota. *P.F.L.*, **7**. 141-2: ve *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 33. Konferans'ının başlangıcındaki bir tartışmaya bakınız, *P.F.K.*, **2**. 130-33. — Cinsel ve boşaltımsal organların arasındaki yakınlığın sonuçlarına ilk kez Freud tarafından Fliess'e 1 Ocak 1896'da gönderilen yayımlanmamış Taslak K'da değinilmiştir (Freud, 1950*a*). Freud konuya sık sık dönmüştür. Bkz. Örneğin "Dora" olgu öyküsü (1905*e*), *P.F.K.*, **9**. 56-57 ve "Aşkın Ruhbilimi" üzerine ikinci makaleye (1912*d*) *P.F.L.*, **7**. 258-9. Ayrıca yukarıda s.226 v.s.nda Editör'ün Notu'na bkz.]

V

RUHÇÖZÜMSEL çalışma, nevrotik diye bilinen insanların katlanamadıkları şeyin kesinlikle cinsel hayatın bu engellenmeleri olduğunu bize göstermiştir. Nevrotik kendisi için belirtilerinde yerinegeçen türünde doyumlar yaratır ve bunlar ya kendileri onun acı çekmesine neden olur ya da çevresi ve ait olduğu toplumla ilişkilerinde güçlükler oluşturarak onun için acı kaynakları haline gelirler. İkinci olguyu anlamak kolaydır; birincisi bize yeni bir sorun sunar. Ama uygarlık cinsel doyum dışında başka özveriler de ister.

Kültürel gelişimin zorluğunu, onu libidonun ataletine, yeni bir konum[1] için eskisini bırakmaya isteksizliğine dek izleyerek genel bir gelişim zorluğu olarak ele almıştık. Uygarlık ile cinsellik arasındaki karşısavı, cinsel aşkın, iki birey arasında, bir üçüncünün yalnızca gereksiz ya da rahatsız edici olduğu bir ilişki olması, uygarlığın ise kayda değer sayıda birey arasındaki ilişkiye dayanması koşulundan türetirken aynı şeyi söylüyorduk. Bir aşk ilişkisi doruklarındayken çevrede hiçbir ilgi için yer yoktur; bir çift âşık kendilerine yeterler hattâ kendilerini mutlu etmesi için ortak çocuklarına bile gereksinimleri yoktur. Eros başka hiçbir olguda var oluşunun özünü ve birini birden çoğun içinden çıkarma amacını bu denli açık olarak ele vermez; ama bunu herkes gibi iki insanın aşkı biçiminde gerçekleştirdiği zaman daha ileri gitmeyi reddeder.

Bir dereceye kadar böyle libidinal olarak birbirinden doyum bulmuş çift bireylerden oluşan ve çiftlerin birbirine ortak iş ve ortak ilgilerin bağıyla bağlandığı bir kültürel topluluğu pekâlâ düşleyebiliriz. Bu böyle olsaydı uygarlık cinsellikten herhangi bir enerjiyi geri

[1] [Örneğin yukarıda s.270'e bakınız. Genelde "ruhsal atalet" kavramı için "Bir Paranoya Olgusu" (1915*f*) makalesine bakınız, *P.F.K.*, **11**, 147-8 ve *n.* 5]

çekmek zorunda kalmazdı. Ama olayların bu arzu edilesi biçimi var olmaz ve hiçbir zaman da var olmamıştır. Gerçeklik uygarlığın şimdiye dek izin verdiğimiz bağlarla yetinmediğini bize göstermiştir. O, topluluğun üyelerini birbirine libidinal bir yoldan da bağlamayı amaçlar ve bunu sağlamak için her yolu kullanır. Topluluğun üyeleri arasında güçlü özdeşleşmeler geliştirebilen her yolu yeğler ve arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla topluluk bağını güçlendirmek için çok büyük ölçüde amacına ket vurulmuş libidodan güç alır. Bu amaçların doyurulması için cinsel yaşam üzerine bir kısıtlama kaçınılmazdır. Ama uygarlığı bu yola zorlayan gereksinimin ne olduğunu ve cinselliğe karşıtlığının nedenini anlayamayız. Henüz keşfetmediğimiz karıştırıcı bir etmen olsa gerek.

İpucu, bizim vermiş olduğumuz adla uygarlaşmış toplumun ülküsel istemlerinden biri tarafından sağlanabilir.[2] O şöyle der: "Komşunu kendin gibi seveceksin." Bu tüm dünyada bilinir ve hiç kuşkusuz bunu en övündüğü istemi olarak öne süren Hıristiyanlıktan daha eskidir. Yine de kesinlikle çok eski değildir; tarihsel zamanlarda bile hâlâ insanoğluna yabancıydı. Ona karşı naif bir tutum benimseyelim, sanki onu ilk kez işitiyormuşuz gibi; o zaman bir sürpriz ve şaşkınlık duygusunu baskılayamayacağız. Neden bunu yapalım ki? Bize ne yararı var? Her şey bir yana bunu nasıl başarabiliriz? Nasıl mümkün olabilir? Benim sevgim benim için düşünmeden savurup atmamam gereken değerli bir şeydir. Bana gerçekleştirilmesi için bazı özverilerde bulunmaya hazır olmam gereken görevler dayatır. Birini seversem aynı biçimde o da bunu hak etmelidir. (Onun benim için yararı olabileceği ve ayrıca onun benim için bir cinsel nesne olarak olası anlamını bir yana bırakıyorum çünkü bu iki tür ilişkiden hiçbiri komşumu sevmemi emreden buyruk söz konusu olduğunda hesaba katılmaz.) O, beni ondaki kendimi sevebileceğim kadar önemli biçimlerde beğenirse sevgiyi hak eder ve de o kendi benliğimin ülküsünü sevebileceğim kadar benden daha mükemmel olursa sevgiyi hak eder.

[2][Yukarıda s.261'e bakınız. Ayrıca yukarıda s.48'de "'Uygarlaşmış' Cinsel Ahlâk"a (1908*d*) da bkz.]

Yine eğer arkadaşımın oğluysa onu sevmem gerekir çünkü yaralandığında arkadaşımın duyumsayacağı sancı benim de sancım olurdu — onu paylaşmam gerekirdi. Ama eğer bir yabancıysa ve kendisinin herhangi bir değeriyle ya da benim duygusal yaşamım için daha önceden edindiği herhangi bir önemle beni çekemiyorsa benim için onu sevmek zor olacaktır. Aslında seversem yanlış olacaktır çünkü benim sevgim kendi insanlarımın tümü için benim onları yeğleyişimin bir işaretidir ve eğer bir yabancıyı onlarla eşit değere getirirsem bu onlara karşı haksızlık olur. Ama eğer onu (bu evrensel sevgiyle) yalnızca o da bir böcek, bir solucan ya da ot yılanı gibi bu dünyanın bir sakini olduğu için seveceksem korkarım onun payına sevgimden yalnızca küçük bir zerre düşecektir — benim mantığıma göre, kendime ayırma hakkım olan kadar olması hiçbir biçimde olası değil. Uygulanması mantıklı olarak önerilemeyecek bir emri bu denli görkemli biçimde telaffuz etmenin ne anlamı var?

Daha yakından bakıldığında daha başka güçlükler de buluyorum. Bu yabancı yalnızca benim sevgim için genel bir değersizlik taşımıyor dürüstçe itiraf etmem gerekirse düşmanlığımı hattâ nefretimi daha çok hak ediyor. Benim için en küçük bir sevgi izi taşımıyor ve bana hiç mi hiç aldırış etmiyormuş gibi görünüyor. Eğer bir işine yarasaydı beni yaralamakta en küçük bir duraksama göstermezdi ve bana verdiği zararın derecesi ile kârının orantılı olup olmadığına da bakmazdı. Aslında bir avantaj elde etmesine de gerek yok, bununla herhangi bir arzusunu doyurabilecekse benimle alay etmek, beni aşağılamak, bana iftira etmek ve üstün gücünü göstermekten başka bir şey düşünmeyecektir ve o kendini ne kadar güvende, ben kendimi ne kadar çaresiz hissedersem, o kadar kesinlikle ondan bu tür davranışları bekleyebilirim. Eğer farklı davranır bir yabancı olarak bana ilgi ve babalık gösterirse ona her durumda ve herhangi bir buyruktan tamamen bağımsız olarak aynı biçimde davranmaya hazır olurum. Aslında eğer bu şatafatlı emir "Komşunu onun seni sevdiği kadar sev" biçiminde olsaydı ona kızmayacaktım. Bana daha da anlaşılmaz görünen ve içimde çok daha güçlü karşıtlık uyandıran ikinci bir emir var. "Düşmanlarını sev." Ancak eğer üzerinde düşünseydim onu daha

büyük bir dayatma olarak ele almamın yanlış olduğunu görürdüm. Aslında o da aynı şey.[3]

Sanırım şimdi beni azarlayan ağırbaşlı bir ses işiteceğim: "Tam da komşun sevilmeye değer olmadığı ve de tersine senin düşmanın olduğu için onu kendin kadar sevmelisin." O zaman anlayacağım ki olgu *Credo quia absurdum*[4] gibi bir şey.

Şimdi beni kendisi gibi sevmesi emredilen komşumun tıpkı benim gibi yanıt vermesi ve aynı nedenlerden dolayı benden tiksinmesi çok olasıdır. Umarım bunu yapmak için aynı nesnel nedenleri olmaz ama benim düşüncemin aynısına sahip olacaktır. O zaman bile insanların, ahlâkın bu farklılıkların kararlı olmasını göz ardı ederek "iyi" ya da "kötü" diye sınıflandırdığı davranışları farklılıklar gösterecektir. Bu yadsınamaz farklılıklar ortadan kaldırılmadığı sürece yüksek ahlâksal istemlere itaat, uygarlığın hedeflerine zarar vermeyi gerektirmez çünkü uygarlık kötü olmaya artı bir prim vermektedir. İnsan ister istemez idam cezası tartışılırken Fransız Parlamentosunda olan bir olayı anımsıyor. Bir üye cezanın kaldırılmasını tutkuyla destekler ve coşkulu alkışlar alır; o sırada salondan bir ses duyulur: "Que messieurs les assassins commencent!"[5]

Tüm bunların arkasındaki, insanların tanımamaya bu denli hazır olduğu hakikat öğesi insanların sevilmek isteyen kibar yaratıklar değil, en fazla kendilerine saldırılırsa kendilerini koruyabilen, hattâ tam tersine doğuştan gelen içgüdüsel yapıları içinde güçlü bir saldırganlık

[3]Büyük bir yaratıcı yazar kendine ciddi biçimde yasaklanmış ruhbilimsel gerçekleri —her hal ü kârda esprili olarak— ifade etme izni verebilir. Örneğin Heine itiraf eder: "Benimkisi çok barışçıl bir yaradılış. İsteklerim: çatısı otla örtülü alçakgönüllü bir kulübe, ama iyi bir yatak, iyi yiyecekler, en taze süt ve tereyağı, penceremin önünde çiçekler ve kapımın önünde birkaç ağaç ve de eğer Tanrı mutluluğumu tamamlamak istiyorsa altı yedi düşmanımı o ağaçlara asılmış olarak görme zevkini bana verebilir. Onlar ölmeden önce yüreğim harekete geçecek ve yaşamları boyunca bana yaptıkları için onları bağışlayacağım. Evet, insan düşmanlarını bağışlamalıdır ama onlar asılmadan önce değil." (*Gedanken and Einfälle* [1. Kesim].)

[4][Yukarıda s.192'de *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nin (1927*c*) V. Bölümüne bakınız. Freud, insanın komşusunu kendisi gibi sevmesi sorununa aşağıda s.310 v.s.'nda yeniden döner.]

[5]["İlk hamleyi yapması gerekenler katiller."]

payının hesaba katılması gereken yaratıklar olduklarıdır. Bunun sonucunda komşuları onlar için yalnızca potansiyel bir yardımcı ya da cinsel nesne değil aynı zamanda onları saldırganlıklarını üzerinde doyurmaya, onun iş gücünü karşılıksız olarak sömürmeye, onu cinsel olarak onun onayı olmaksızın kullanmaya, malvarlığına saldırmaya, onu aşağılamaya, ona acı vermeye, işkence etmeye ve öldürmeye kışkırtan biridir. *Homo homini lupus*.[6] Tüm yaşam ve tarih deneyimlerinin ışığında bu varsayımı reddetmeye kim cesaret edebilir ki? Genellikle bu acımasız saldırganlık bazı kışkırtmaları bekler ya da kendini daha ılımlı önlemlerle ulaşılmış bazı başka amaçların hizmetine verir. Olağan olarak ona ket vuran zihinsel karşıt güçlerin çalışmadığı onun için uygun koşullarda kendini kendiliğinden dışa vurur ve insanı kendi türüne ilişkin görüşü yabancı bir şey olan vahşi bir hayvan olarak ortaya çıkarır. Irksal göçler ya da Hunların ya da Cengiz Han ve Timurlenk'in yönetimindeki Moğollar diye bilinen halkın işgalleri veya Haçlı ordularının Kudüs'ü ele geçirmesi ya da hattâ şu yakınlardaki Dünya Savaşının dehşeti sırasında girişilen canavarlıkları anımsayan herhangi bir kişi — bunları aklına getiren herhangi bir kişi bu görüşün gerçekliği önünde alçakgönüllülükle başını eğecektir.

Kendimizde keşfedebildiğimiz ve haklı olarak başkalarında bulunduğunu varsaydığımız bu saldırganlık eğiliminin varlığı komşumuzla ilişkimizi bozan ve uygarlığı böylesine yüksek bir [enerji] harcamaya zorlayan etmendir. İnsan oğullarındaki bu birincil karşılıklı düşmanlığın sonucunda uygarlaşmış toplum sürekli olarak parçalanma tehdidi altındadır. Ortak çalışma çıkarı onu bir arada tutamaz; içgüdüsel tutkular ussal ilgilerden daha güçlüdür. Uygarlık insanın saldırgan içgüdülerine sınırlamalar koymak ve onun dışavurumlarını tepki oluşturmalarla kontrol altında tutmak için en üst düzeyde çaba harcamak zorundadır. Dolayısıyla insanları özdeşleşmelere ve amacına ket vurulmuş aşk ilişkilerine kışkırtmanın, yani cinsel yaşamı kısıtlamanın ve de ülkünün insanın komşusunu kendisi kadar sevmesi yolundaki emrin —insanın kökendeki doğasına başka hiçbir şeyin bu

[6]["İnsan insanın kurdudur." Plautus'tan türetilmiş, *Asinaria* II, iv, 88.]

denli zıt olmadığı olgusuyla gerçekten haklılık kazanan bir emir— nedeni budur. Her çabaya karşın uygarlığın bu çabaları bugüne dek pek de başarıya ulaşmamıştır. Suçlulara karşı şiddet uygulama hakkı olduğunu varsayarak en kaba acımasız şiddet aşırılıklarını önlemeyi ummuştur ama hukuk insan saldırganlığının daha temkinli ve incelikli dışavurumlarının yakasına yapışamamıştır. Her birimizin gençliğimizde arkadaşlarımıza iliştirdiğimiz beklentilerin bir yanılsama olduğunu ve onların düşmanlıklarının yaşamımıza ne denli zorluk ve acı katmış olduğunu teslim etmek zorunda kaldığımız bir zaman gelir. Bu arada uygarlığa insan etkinliğinden çatışma ve rekabeti yok etmeye çalışmadığı için sitem etmek de haksızlık olur. Bunlar kuşkusuz vazgeçilmez şeylerdir. Ama karşıtlığın düşmanlık olması gerekmez; yalnızca kötüye kullanılabilir ve düşmanlığa *fırsat* yaratır.

Komünistler bizi kötülüklerimizden kurtarmanın yolunu bulmuş olduklarına inanırlar. Onlara göre insan tümüyle iyidir ve komşusuna karşı iyi niyetlidir ama özel mülkiyet kurumu onun doğasını yozlaştırmıştır. Özel servetin sahipliği bireye güç verir ve bu güçle onu komşusuna karşı kötü davranmaya kışkırtır; oysa mülkiyetten arındırılmış insan kendisini ezene karşı düşmanlığını ayaklandıracaktır. Eğer özel mülkiyet yok edilebilseydi tüm malvarlığı ortak olsaydı herkes onu paylaşmanın tadını çıkarabilseydi insanların arasında kötü niyet ve düşmanlık yok olurdu. Herkesin gereksinimi doyurulacağı için kimsenin bir başkasını düşmanı sayması için herhangi bir nedeni olmazdı; herkes gerekli olan işi istekle gerçekleştirirdi. Komünist sisteme herhangi bir ekonomik eleştiri getirmekle ilgilenmiyorum, özel mülkiyetin kalkmasının elverişli ya da avantajlı olup olmadığını sorgulayamam.[7] Ama sistemin dayandığı ruhbilimsel öncüllerin

[7]Gençliğinde fakirliğin sıkıntılarını tatmış ve zenginlerin kayıtsızlıklarını ve kibrini yaşamış herhangi bir kişi insanlar arasında zenginliğin eşitsiz dağılımı ve bunun doğurduğu her şeyle savaşmak için yapılacak girişimlere anlayışsız olmak ya da onlara karşı iyi niyet beslememek kuşkusundan tamamen arınmıştır. Emin olunmalı ki eğer adalet adına tüm insanların eşitliği için verilecek bu savaşı soyut bir isteme dayandırma girişiminde bulunulursa yapılacak çok açık bir karşı çıkış olacaktır — doğanın bireyleri son derecede eşitsiz fiziksel niteliklerde ve zihinsel yeteneklerle donatmış olmasıyla hiçbir çaresi olmayan bir adaletsizliği başlatmış olduğu.

savunulmaz bir yanılsama olduğunu ayırt edebilirim. Özel mülkiyeti kaldırarak insanın saldırganlık sevgisini aygıtlarından birinden yoksun bırakmış oluruz, kesinlikle güçlü ama en güçlü olmayan aygıttan; ama ne saldırganlık tarafından kötüye kullanılan güç ve etkide ne de onun doğasında herhangi bir değişiklik yapmış olmayız. Saldırganlık mülkiyet tarafından yaratılmamıştır. Mülkiyetin henüz pek az olduğu ilkel zamanlarda neredeyse sınırsızca hüküm sürmüştür ve bebek odasında mülkiyet henüz ilksel, anal biçimini almadan önce de kendisini gösterir; insanlar arasındaki her tür sevecenlik ve aşk ilişkisinin temelini oluşturur (belki de bunun tek istisnası annenin oğluyla olan ilişkisidir).[8] Maddi zenginlik üzerindeki kişisel hakları ortadan kaldırsak bile cinsel ilişkiler alanındaki, başka açılardan eşit olabilen insanlar arasında en güçlü beğenmezlik ve en şiddetli düşmanlık kaynağı olabilen ayrıcalık devam edecektir. Cinsel yaşama tam bir özgürlük sağlayarak ve böylece aileyi, uygarlığın tohum hücresini ortadan kaldırarak bu etmeni de yok edebilseydik uygarlığın gelişiminin yeni yollarının ne olacağını öngörmemiz kolay olmazdı ama bir şeyi bekleyebilirdik: insan doğasının bu yok edilemez özelliğinin orada da süreceğini.

İnsanlar için bu saldırganlık eğiliminin doyumundan vazgeçmek kolay değildir. Onsuz kendilerini rahat hissetmezler. Oldukça küçük bir kültürel grubun bu içgüdünün işgalcilere yönelik düşmanlık biçiminde dışa vurulmasına izin vermesinin avantajı küçümsenemez. Kayda değer sayıda insanı sevgide birbirine bağlamak her zaman olasıdır yeter ki geriye onların saldırganlıklarının gösterilerini alacak kadar başka insanlar da kalsın. Bir keresinde komşu ülkelerde yaşayan ve başka bakımlardan da birbirleriyle ilişkili toplulukların —örneğin İspanyollarla Portekizlilerin, Kuzey Almanlarla Güney Almanların, İngilizlerle İskoçların vb.—[9] sürekli kan davalarıyla uğraşmaları ve

[8][Bkz. *Grup Ruhbilimi*'ne (1921*c*) yazılan bir dipnot, yukarıda s.118 *n.*2. Konunun oldukça uzun bir tartışması *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 33. Konferansında yer alır. *P.F.K.*, **2**, 148-49.]

[9][Bakınız *Grup Ruhbilimi* (1921*c*) yukarıda s.119 ve "Bekaret Tabusu" (1918*a*) *P.F.L.*, **7**, 272. Düşünceden *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III. Deneme, I.Kesim'de (D) Yahudi karşıtlığı ile bağlantılı olarak söz edilir. *P.F.K.*, **14**, 317.]

birbirlerini aşağılamaları görüngüsünü tartışmıştım. Bu görüngüye "küçük farkların narsisizmi" adını vermiştim, onu pek de açıklamayan bir ad. Şimdi onun saldırganlık eğilimini doyurmanın uygun ve görece zararsız bir yöntemi olduğunu ve sayesinde topluluğun üyeleri arasındaki uyumun kolaylaştığını görebiliyoruz. Bu açıdan her yere dağılmış Yahudi halkı ev sahipleri olan ülkelerin uygarlıklarına çok yararlı hizmetler sunmuştur; ama ne yazık ki Orta Çağ'daki tüm Yahudi soykırımları o dönemi Hıristiyan üyeleri için daha barışçıl ve güvenli kılmaya yetmemiştir. Bir kez Havari Paul insanlar arasındaki evrensel sevgiyi kendi Hıristiyan topluluğunun temeli olarak ortaya koyunca, Hıristiyan âleminde, dışarıda kalanlara yönelik aşırı bir hoşgörüsüzlük kaçınılmaz hale gelmiştir. Topluluk halinde yaşamalarını sevgi üzerine bir Devlet olarak kurmamış olan Romalılar için, dinin Devletin bir ilgi alanı olması ve Devlete nüfuz etmiş olmasına karşın dinsel hoşgörüsüzlük yabancı bir şeydir. Alman dünya egemenliği düşünün tamamlayıcısı olarak Yahudi düşmanlığını gerektirmesi de anlaşılmaz bir rastlantı değildir; Rusya'daki yeni komünist bir uygarlık kurma girişiminin burjuva düşmanlığında ruhbilimsel desteğini bulması da akla yakın gelmektedir. İnsan yalnızca Sovyetlerin burjuvalarını temizledikten sonra ne yapacaklarını endişeyle merak ediyor.

Eğer uygarlık insanın yalnızca cinselliğine değil saldırganlığına da böylesine büyük özverilerde bulunmayı dayatıyorsa insanın bu uygarlıkta mutlu olmasının neden zor olduğunu daha iyi anlayabiliriz. Aslında ilkel adam içgüdüye hiçbir kısıtlama tanımamakla daha iyi yapmıştı. Bunu dengelemek üzere bu mutluluğu herhangi bir zaman süresince yaşama öngörüsü pek azdı. Uygar insan mutluluk olasılıklarının bir kesimini bir güvenlik kesimiyle değiş tokuş etmiştir. Ancak şunu unutmamalıyız ki ilksel ailede yalnızca ailenin başı bu içgüdüsel özgürlükten yararlanmıştır; geri kalanlar kölece bir baskılanma altında yaşamışlardır. Uygarlığın bu ilksel evresinde uygarlığın avantajlarından yararlanan bir azınlık ile bu avantajları yağmalanmış bir çoğunluk arasındaki karşıtlık bu nedenle uçlara taşınmıştır. Bugün var olan ilkel halklara gelince özenli araştırmalar

içgüdüsel yaşamlarının özgürlüğü açısından hiç de kıskanılası olmadığını göstermiştir. İçgüdüsel yaşam çağdaş uygarlaşmış insana iliştirilenlerden farklı türde ama belki de çok daha ağır kısıtlamalara uğratılmıştır.

Bizi mutlu edecek bir yaşam planı için istemlerimizi bu denli yetersiz olarak doyurduğu ve belki de kaçınılabilecek bu denli çok acı çektirdiği için uygarlığımızın günümüzdeki durumunu haklı olarak hatalı bulduğumuzda, esirgemesiz bir eleştiriyle onun mükemmel olmayışının köklerini ortaya çıkarmaya çalıştığımızda kuşkusuz doğru bir hakkı kullanıyor ve kendimizi uygarlık düşmanları olarak göstermiyoruzdur. Uygarlığımızda yavaş yavaş bizim gereksinimlerimizi daha iyi karşılayacak ve bizim eleştirilerimizden kurtulacak değişimleri gerçekleştirmeyi umabiliriz. Ama belki de kendimizi, uygarlığın doğasına herhangi bir reform girişimini iliştirmede güçlükler bulunduğu düşüncesine alıştırabiliriz. Hazırlıklı olduğumuz içgüdüleri kısıtlama görevinden başka "grupların ruhbilimsel fakirliği"[10] terimiyle adlandırılabilecek olaylar tehlikesi de dikkatimize çarpar. Bu tehlike bir toplumun bağları temel olarak üyelerinin birbiriyle özdeşleşmesi tarafından yapılandırıldığı oysa önder tipindeki bireylerin bir grup oluşturmada[11] kendilerine düşmesi gereken önemi edinmedikleri durumda en tehdit edici hali alır. Amerika'nın şimdiki kültürel durumu bu şekilde korkutulmuş uygarlığın hasarını incelemek için iyi bir fırsat sunmaktadır. Ama Amerikan uygarlığı üzerine bir eleştiriye girme kışkırtmasından kaçınacağım; kendimin de Amerikan yöntemlerini kullanmayı istediğim izlenimi vermek istemem.

[10][Almanca *"psychologisches Elend"* Janet'nin nevrotiklere yüklediği zihinsel bireşim yeteneksizliği için kullandığı ifadesi *"misère psychologique"*in bir bir versiyonu gibi görünmektedir.]

[11] Bkz. *Grup Ruhbilimi ve Ego Çözümlemesi* (1921*c*) [Yukarıda s.122 v.s.]

VI

DAHA ÖNCEKİ yazılarımın hiçbirinde betimlemekte olduğum şeyin bilinen gerçekler olduğu ve de mürekkep ve kâğıt, doğal olarak da dizgicinin ve basımcının emeğini ve malzemesini apaçık bilinen şeyleri açıklamak için boşa harcadığım duygusunu bu denli güçlü biçimde hissetmemiştim. Bu nedenle özel, bağımsız bir saldırgan içgüdünün ayırt edilmesi ruhçözümsel içgüdüler kuramında bir değişiklik gibi görünecek olsa bu konuya hemen dalmaktan hoşnut olurdum.

Ancak bunun böyle olmadığını yalnızca uzun yıllar önce ulaşılmış bir düşünce değişikliğinin daha keskin bir odak altına alındığını ve onun sonuçlarının izlendiğini göreceğiz. Çözümsel kuramın tüm yavaşça gelişen parçaları arasında ileriye doğru yolunu en sancılı biçimde aşanı içgüdüler kuramı olmuştur. Ve bu kuram bütün için öylesine vazgeçilmezdi ki onun yerine bir şeyin konması gerekiyordu. Benim mutlak şaşkınlığımla başlangıçta çıkış noktası olarak şair filozof Schiller'in bir deyişini aldım: "dünyayı devindiren açlık ve aşktır."[1] Açlık bireyi korumayı amaçlayan içgüdüleri temsil etmek üzere alınabilirdi; oysa aşk nesnelerin peşinde çabalar ve temel işlevi doğanın tüm yöntemleriyle desteklendiği gibi türü korumaktır. Böylece başlangıçta ego içgüdüleriyle nesne içgüdüleri birbiriyle karşılaştı. İkincinin ve yalnızca ikincinin enerjisini belirtmek için "libido"[2] terimini ortaya attım. Böylece karşı sav ego içgüdüleriyle bir nesneye yöneltilen "libidinal" sevgi (en geniş anlamıyla)[3] içgüdüleri arasındaydı. Bu nesne içgüdülerinden biri, sadistik içgüdü, gerçekten diğerlerinden ayrı duruyordu çünkü amacı seviyor olmaktan pek uzaktı. Dahası bazı bakımlardan açıkça ego içgüdülerine ilişikti: hiçbir

[1] ["Die Weltweisen."]

[2] [Anksiyete nevrozu üzerine ilk makalede (1895*b*), *P.F.K.*, 11, 42.]

[3] [Yani Platon'un kullandığı gibi. Bakınız *Grup Ruhbilimi* (1921*c*) yukarıda s.108.]

libidinal amacı olmayan egemenlik içgüdüleriyle yakın benzerliğini gizleyemiyordu. Ama bu çelişkiler aşıldı çünkü her şey bir yana sadizm sevecenliğin acımasızlıkla yer değiştirebildiği etkinliklerde açıkça cinsel yaşamın bir kesimiydi. Nevroz kendini koruma çıkarı ile libidonun istemleri arasındaki bir savaşımın, egonun ağır ıstıraplar ve vazgeçmeler uğruna utku kazandığı bir savaşımın, sonucu sayıldı.

Her çözümlemeci bugün bile bu görüşün kulağa uzun süredir göz ardı edilmiş bir hata gibi gelmediğini teslim edecektir. Yine de bizim sorgulamamız bastırılandan bastırıcı güçlere, nesne içgüdülerinden egoya ilerledikçe ondaki değişiklikler temel haline gelmiştir. İleriye doğru belirleyici adım narsisizm kavramının getirilmesiydi — yani, egonun kendisinin libidoyla yüklenmiş olduğunun, egonun aslında libidonun başlangıçtaki yuvası olduğu ve bir ölçüde onun karargâhı olarak kaldığının keşfi. Bu narsisistik libido nesnelere döner ve böylece nesne libidosu haline gelir ve de tekrar narsisistik libidoya geri dönebilir. Narsisizm kavramı zedelenme nevrozlarının ve psikozların sınırındaki çoğu bozuklukların ve de bizzat psikozların çözümsel olarak kavranmasına olanak vermiştir. Aktarım nevrozlarını ego tarafından kendini cinselliğe karşı savunma girişimleri olarak gösteren yorumumuzu terk etmek gerekmiyordu ama libido kavramı tehlikeye atılmıştı. Ego içgüdüleri de libidinal olduğu için bir zaman için C.G.Jung'un daha önce savunduğu gibi libidoyu genelde içgüdüsel enerjiyle çakıştırmamız gerekti. Yine de henüz nedenlerini bulamadığım halde içgüdülerin tümünün aynı türden olamayacağı biçiminde bir tür inanç bende devam etmişti. İkinci adımım yineleme zorlantısı ve içgüdüsel yaşamın tutucu doğası ilk kez dikkatimi çektiğinde *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920g) ile atıldı. Yaşamın başlangıcı üzerine spekülasyonlardan ve biyolojik koşutlarından başlayarak yaşayan maddeyi koruyan ve onu daha da büyük birimlere[4] ulaştıran içgüdünün yanında bu birimleri çözmeye ve onları geriye en baştaki

[4]Böylece Eros'un bitmek bilmez genişleme eğilimi ile içgüdülerin genel tutucu doğası arasında ortaya çıkan karşıtlık çarpıcıdır ve daha ileri sorunların üzerinde çalışmak için bir başlangıç noktası haline gelebilir.

inorganik haline götürmeye çalışan bir başka, karşıt içgüdü var olmalıydı. Yani Eros gibi bir ölüm içgüdüsü de vardı. Yaşamın görüngüleri bu iki içgüdünün eş zamanlı ya da karşılıklı olarak zıtlaşan eylemiyle açıklanabilirdi. Ancak bu varsayılan ölüm içgüdüsünün etkinliklerini sergilemek o kadar kolay değildi. Eros'un gösterileri göze çarpıcı ve yeterince gürültülüydü. Ölüm içgüdüsünün organizma içinde onun çözülmesi doğrultusunda sessizce çalıştığı varsayılabilirdi ama kuşkusuz hiçbir kanıt yoktu. Daha verimli bir düşünce içgüdünün bir kesiminin dış dünyaya yöneldiği ve bir saldırganlık ve yıkıcılık içgüdüsü olarak ortaya çıktığıydı. Bu yolla içgüdünün kendisi Eros'un hizmetine sokulabilirdi; bu hizmette organizma kendi benliği yerine canlı ya da cansız başka bir şeyi tahrip etmekteydi. Tersine dışa yönelik bu saldırganlıkta herhangi bir kısıtlama her durumda ilerleyen özyıkımı arttırmak zorundaydı. Aynı zamanda insan bu örnekten iki tür içgüdünün seyrek olarak —belki de hiçbir zaman— yalıtılmış olarak ortaya çıktığından, birbirleriyle değişen ve çok farklı oranlarda alaşım yaptığından ve böylece yargımız açısından ayırt edilemez hale geldiğinden kuşkulanabilir. Uzun zamandır tarafımızdan cinselliğin bir parça içgüdüsü olarak bilinen sadizmde önümüzde aşk ile yıkıcı içgüdü eğilimleri arasında bu türden özellikle güçlü bir alaşım bulunur oysa onun karşıtı mazoşizm içe yönelmiş yıkıcılıkla cinsellik arasında bir birliktir — başka durumda algılanamaz bir eğilimi elle tutulur gözle görülür hale getiren bir birlik.

Bir ölüm ya da yıkıcılık içgüdüsünün var olduğu varsayımı çözümsel çevrede bile dirençle karşılaşmıştır; aşkta tehlikeli ve düşmanca olan her şeyi daha çok onun doğasındaki özgün çift kutupluluğa yükleme yolunda sık rastlanan bir eğilim bulunduğunun ayırdındayım. Başlangıçta burada geliştirdiğim görüşleri[5] öylesine deneme olarak ortaya koydum, ama zaman içinde üzerimde öyle bir egemenlik kurdular ki artık başka görüşlere yer veremiyorum. Bana göre bu görüşler, kuramsal açıdan olası başka görüşlerden çok daha elverişli, bilimsel çalışmada yakalamaya çabaladığımız basitleştirmeyi, olguları ihmal

[5] [Bkz. *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920*g*), *P.F.K.*, **12**, 316-17.]

etmeden ve de onlara şiddet uygulamadan sağlarlar. Sadizm ve mazoşizmde her zaman önümüzde erotizmle güçlü biçimde alaşım yapmış yıkıcı içgüdünün (içe yönelmiş ya da dışa yönelmiş) gösterilerini görmüşüzdür ama erotik olmayan saldırganlık ve yıkıcılığın her yerde bulunuşunu nasıl göz ardı edebildiğimizi ve yaşam yorumumuzda hak ettiği yeri vermeyebildiğimizi artık anlayamam. (Yıkım arzusu *içe yöneltildiğinde* büyük ölçüde algımızı atlatır — kuşkusuz biraz erotizme katılmadıkça.) Ruhçözümsel literatürde bir yıkıcı içgüdü düşüncesi ilk kez ortaya çıktığında kendi dirençsel tutumumu ve onu kabul edebilir hale gelmeme dek ne kadar zaman geçtiğini anımsıyorum.[6] Başkalarının da aynı reddetme tutumunu göstermiş olmaları ve hâlâ gösteriyor olmaları beni pek de şaşırtmaz. Çünkü ne zaman insanın doğuştan "kötülük"e, saldırganlığa ve yıkıcılığa ve de acımasızlığa yatkınlığından söz edilse "küçük çocuklar 'onu sevmezler."[7] Tanrı onların imgesini Kendisinin mükemmelliğinde yapmıştır; hiç kimse kötünün yadsınamaz varlığını —Hıristiyan Biliminin protestolarına karşın— Onun her şeye gücü yeterliğiyle ve Onun her zaman iyi oluşuyla bağdaştırmanın ne denli zor olduğunun kendisine anımsatılmasını istemez. Şeytan, Tanrı için bir mazeret olarak en iyi çıkış yoludur; bu yolla şeytan tıpkı Yahudilerin Ari Irk[8] ülküsü dünyasında olduğu gibi ekonomik deşarjın bir öğesi olmuş olur. Ama böyle olduğunda bile insan Şeytanın varlığından tıpkı Şeytanın içerdiği kötülüğün varlığından olduğu gibi Tanrıyı sorumlu tutabilir. Bu güçlükler açısından her birimize bazı uygun fırsatlarda insanlığın derinlemesine ahlâksal doğasına boyun eğmemiz tavsiye edilmiştir; bu bizim genelde herkesçe sevilir olmamıza yardım edecek ve onun sayesinde bizde pek çok şey bağışlanacaktır.[9]

---

[6][Bkz. yukarıda Editörün Girişi, s.227 v.s.]

[7]["Denn die Kindlein, Sie hören es nicht gerne." Goethe'nin şiiri "Die Ballade vom vertriebenen und heimgekehrten."den bir alıntı.]

[8][Bkz. yukarıda s.282.]

[9]Goethe'nin Mephistopheles'inde kötünün ilkesinin yıkıcı içgüdüyle olağanüstü derecede inandırıcı bir özdeşleşmesini görürüz:

Den alles, was entsteht,
Ist wert, dass es zu Grunde geht...

Eros'un gücünün gösterilerini adlandırmak ve onları ölüm içgüdüsünün enerjisinden ayırt etmek için "libido" adı bir kez daha kullanılabilir.[10] Bu içgüdüyü kavramada çok daha fazla güçlük çektiğimiz itiraf edilmeli; bu durumda onun ancak Eros'un geri planında var olduğunu sanabiliriz. Eros'un saflığını bozması nedeniyle kendini ele vermezse varlığını hissedemeyiz. Ölüm içgüdüsünün, erotik amacı kendi anlamında büktüğü ve aynı zamanda erotik tutkuyu tümüyle doyurduğu sadizm, onun doğası ve Eros'la ilişkisi konusunda en net içgörü kazanmayı başardığımız yerdir. Ama herhangi bir cinsel amaç olmaksızın ortaya çıktığında, en gözü

So ist dann alles, was Ihr Sünde,
Zerstörung, kurz das Böse nennt,
Mein eigentliches Element.

[Her şey için, Boşluktan
Çıkan, hak eden yıkılmayı..
Böylece Günah saydığınız her şey –
Yıkım, — Şeytanın içine karıştığı,—
Benim uygun elemanım odur.]

Şeytanın kendisi de yalnızca kutsal ve iyi olanı değil Doğa'nın yaratma, yaşamı çoğaltma yeteneğini de —yani Eros'u da— düşmanı ilan eder:

Der Luft, dem Wasser, wie der Erden
Entwinden tausend Keime sich,
Im Trocknen, Feuchten, Warmen, Kalten!
Hätt'ich mir nicht die Flamme vorbehalten,
Ich hätte nichts Aparts für mich.

[Sudan, Topraktan ve Havadan türeyen
Bin tohum kopar ve gelişir
Kuruda, nemlide, ılıkta ve serinde:
Ve eğer Ateşi kendime almasaydım
Kendime özgü gösterecek hiçbir şeyim olmazdı.

Her iki parça da Goethe'nin *Faust*'undan, I. Kesim, 3. Sahne. Bayard Taylor çevirisi.]

[10] Şimdiki bakış açımız libidonun her içgüdüsel gösteride bir paya sahip olduğu ama o gösterideki her şeyin libido olmadığı biçiminde kabaca ifade edilebilir.

dönmüş yıkıcılık nöbetinde bile içgüdünün doyurulmasına olağandışı yüksek derecede narsisistik bir keyif eşlik eder çünkü içgüdü egonun eski her şeye gücü yeterlik isteklerine bir doyum sağlamıştır. Ilımlılaştırılmış ve evcilleştirilmiş ve sanki amacına ket vurulmuş yıkım içgüdüsü nesnelere yöneltildiği zaman egoya yaşamsal gereksinimlerinin doyumunu ve doğa üzerindeki kontrolünü sağlamalıdır. İçgüdünün var olduğu varsayımı esas olarak kuramsal temellere dayandığı için kuramsal karşı çıkışlara karşı tümüyle korunmuş olmadığını teslim etmeliyiz. Ama bu, olayların bize şimdi, bilgimizin şu andaki durumunda nasıl göründüğüdür; gelecekteki araştırma ve düşünceler hiç kuşkusuz konuyu daha iyi aydınlatacak ışıklar getirecektir.

Bu nedenle tüm aşağıdakilerde saldırganlık eğiliminin insanda özgün, kendini besleyen içgüdüsel bir yatkınlık olduğu bakış açısını benimsedim ve onun uygarlık için en büyük engeli oluşturduğu görüşüme [s.279] geri döndüm. Bu sorgulamanın gidişi içinde bir noktada [s.263] uygarlığın insanlığın başına gelen özel bir süreç olduğu düşüncesine yönlendirildim ve hâlâ bu düşüncenin etkisi altındayım. Şimdi uygarlığın, amacı tek tek insan bireylerini bir araya getirmek ve bundan sonra aileleri, sonra ırkları, halkları, ulusları tek büyük bir birlikte, insanlık birliğinde birleştirmek olan Eros'un hizmetinde olduğunu ekleyebilirim. Bunun neden olması gerektiğini bilmiyoruz; Eros'un işi tam da budur.[11] Bu insan toplulukları libidinal olarak birbirlerine bağlı olmak zorundadırlar. Tek başına gereksinim, birlikte çalışmanın avantajı, onları bir arada tutmayacaktır. Ama insanın doğal saldırgan içgüdüsü, her birinin tümüne ve tümünün her birine düşmanlığı uygarlığın bu programına karşı gelir. Bu saldırgan içgüdü, Eros'un yanında bulduğumuz ve onunla dünya egemenliğini paylaşan ölüm içgüdüsünün türevi ve ana temsilcisidir. Ve şimdi sanırım uygarlığın evrimi artık bizim için karanlık değildir. Eros ile Ölüm arasındaki, yaşam içgüdüsüyle yıkım içgüdüsü arasındaki savaşımı temsil ediyor olsa gerek, tıpkı insan türünün içinde oluştuğu gibi. Bu savaşım tüm yaşamın temelde ibaret olduğu şeydir ve uygarlığın evri-

[11] [Bkz. *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920*g*) değişik yerlerde, *P.F.K.*, **12**.]

mi bu nedenle basitçe insan türünün yaşam için savaşımı diye betimlenebilir.[12] Ve bebek bakıcılarımızın Cennete ilişkin ninnileriyle yatıştırmaya çalıştıkları bu devler savaşıdır.[13]

[12]Ve de hâlâ keşfedilmeyi bekleyen belli bir olaydan sonra varsayılmak zorunda olunan biçimde bir yaşam savaşımı diye daha kesin olarak ilave edebiliriz.

[13]["*Eipopeia vom Himmel.*" Heine'nin şiiri *Deutschland*, Caput I.'den bir alıntı.]

VII

NEDEN akrabalarımız olan hayvanlar, böyle herhangi bir kültürel savaşım sergilemezler? Bilmiyoruz. Çok olasıdır ki bazıları —arılar, karıncalar, tahta kurtları— Devlet kurumlaşmalarına, bugün hayran olduğumuz, işlevlerin dağılımı ve birey üzerindeki kısıtlamalara ulaşmadan önce binlerce yıl çabalamışlardır. Bu hayvan Devletlerinden herhangi birinde ya da onlardan birinde herhangi bir bireye atanan rolde mutlu olacağımızı düşünemeyeceğimizi kendi duygularımızdan bilmemiz şu andaki konumumuzun bir göstergesidir. Başka hayvan türlerinde ise çevrelerinin etkileriyle kendi içlerindeki karşılıklı olarak çekişen içgüdüleri arasında geçici bir dengeye ulaşılmış olması ve böylece gelişimde bir kesinti olmuş olmasından söz edilebilir. İlkel insanda yeni bir libido girişi yıkıcı içgüdü kesiminde yenilenmiş bir etkinlik patlamasına yol açmış olabilir. Burada henüz hiçbir yanıtı bulunmayan pek çok soru bulunmaktadır.

Bir başka soru bizi daha yakından ilgilendirir. Uygarlık saldırganlığa ket vurmak için ona karşı gelen, onu zararsız hale getiren belki de onu yok eden ne gibi araçlar kullanmaktadır? Bu yöntemlerin bazılarıyla daha önce tanışmıştık ama en önemlisi gibi görünenle henüz tanışmadık. Bunu bireyin gelişiminin tarihinde inceleyebiliriz. Saldırganlık arzusunu zararsız hale getirmek için onun içinde neler olup bitmektedir? Asla tahmin etmediğimiz ve yine de çok açık olan çok dikkate değer bir şeyler. Saldırganlığı içe alınmış, içselleştirilmiştir; aslında o geriye, geldiği yere gönderilmiştir — yani kendi egosuna yöneltilmiştir. Orada kendisini egonun geri kalanına karşı süper ego olarak örgütleyen ve şimdi, "vicdan" adı altında, egoya karşı onun diğer, dışsal bireyler üzerinde doyurmaktan hoşlandığı acımasız saldırganlığı eyleme sokan bir ego kesimi tarafından ele geçirilir. Acımasız süper ego ile buna muhatap olan ego arasındaki gerilim

bizim tarafımızdan suçluluk duygusu diye adlandırılır; kendini bir cezalandırılma gereksinimi olarak dışa vurur. Bu nedenle uygarlık bireyin tehlikeli saldırganlık arzusu üzerinde onu zayıflatıp silahsızlandırarak ve onun içinde tıpkı fethedilmiş bir kentteki garnizon gibi ona göz kulak olacak bir öğe oluşturarak egemenlik kurar.

Suçluluk duygusunun kökenine gelince çözümlemeci başka ruhbilimcilerden farklı görüşlere sahiptir ama bir özetini vermek onun için bile kolay değildir. Başlangıç olarak bir insanın nasıl bir suçluluk duygusu edindiğini soracak olursak tartışılamayacak bir yanıta ulaşırız: bir kişi "kötü" olduğunu bildiği bir şey yaptığı zaman suçluluk (dindarlar buna "günahkarlık" der) duyar. Ama sonra bu yanıtın bize ne denli az şey söylediğini ayrımsarız. Belki de biraz duraksamadan sonra bir kişinin kötü şeyi gerçekten *yapmamış* ama yalnızca onu yapmaya *niyetlendiğini* duyumsamış da olsa kendisini suçlu sayabileceğini ekleriz ve o zaman da neden niyetin eylemle eşit tutulduğu sorusu ortaya çıkar. Ancak her iki durum da insanın, kötü olanın ayıp olduğunu, gerçekleştirilmemesi gerektiğini zaten bildiğini varsayar. Bu yargıya nasıl varılmıştır? Kökensel, sanki doğal bir iyiyi kötüden ayırma yeteneğinin varlığını reddedebiliriz. Kötü olan sıklıkla ego için hiç de zedeleyici ya da tehlikeli olan değildir; tersine ego için arzu edilebilir ya da zevkli bir şey de olabilir. Bu nedenle burada dışsal bir etki söz konusu olsa gerek ve de neyin iyi neyin kötü olduğuna da o karar vermektedir. Bir kişinin kendi duyguları onu bu yolu tutmaya yöneltmeyeceği için bu dışsal etkiye boyun eğmesine yol açan bir güdüsü olmalıdır. Böyle bir güdü onun çaresizliğinde ve başkalarına bağımlılığında kolayca keşfedilebilir ve en iyi sevgi yitimi korkusu olarak gösterilebilir. Bağımlı olduğu bir başka kişinin sevgisini yitirirse birçok tehlikeden korunması da kesintiye uğrayabilir. Her şeyin ötesinde bu güçlü kişinin, üstünlüğünü cezalandırma biçiminde göstermesi tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Bu nedenle başlangıçta kötü olan insanı sevgi yitimiyle tehdit eden neyse odur. Bu yitim korkusu yüzünden insan ondan kaçınmalıdır. Bu da insanın kötü olan şeyi yapmış olmasıyla yalnızca yapmaya niyetlenmiş olması arasında pek az fark olmasının nedenidir. Her iki durumda da tehlike yalnızca

otorite onu keşfederse ve keşfettiği zaman ortaya çıkacaktır ve her iki durumda da otoritenin davranışı aynı biçimde olacaktır.

Zihnin bu durumuna "kötü vicdan" denir ama aslında o bu adı hak etmez çünkü bu evrede suçluluk duygusu yalnızca bir sevgi yitimi korkusu, "toplumsal" anksiyetedir. Küçük çocuklarda başka hiçbir şey olamaz ama çoğu erişkinde de yalnızca babanın ya da iki anababanın yerinin daha büyük insan topluluğu tarafından alınması ölçüsünde değişmiştir. Bunun sonucunda bu insanlar, kendilerine zevk vaat eden herhangi bir kötü şey yapma iznini, otoritenin onun hakkında hiçbir şey bilmeyeceğinden ya da bu yüzden kendilerini suçlamayacağından emin oldukları zaman verme alışkanlığındadırlar; yalnızca öğrenilmekten korkarlar.[1] Günümüz toplumu genel olarak bu zihin durumunu göz önüne almak zorundadır.

Yalnızca bir süper ego oluşması yoluyla otorite içselleştirildiğinde büyük bir değişiklik ortaya çıkar. Vicdan görüngüleri o zaman yüksek bir evreye ulaşır. Aslında o ana dek bir vicdandan ya da suçluluk duygusundan söz etmememiz gerekir.[2] Bu noktada ise öğrenilme korkusu sona erer; dahası, kötü bir şeyi yapmakla yapmayı istemek arasındaki ayırım tümüyle yok olur çünkü süper egodan hiçbir şey gizlenemez, düşünceler bile. Gerçek bir bakış açısından durumun ciddiyetinin yok olduğu doğrudur; çünkü yeni otoritenin, süper egonun, derinlemesine bağlı olduğu egoya kötü davranmak için bildiğimiz hiçbir güdüsü yoktur; ama geçmiş ve üstesinden gelinmiş olanın sağ kalmasına yönelten genetik etki kendini temel olarak her şeyin başlangıçta oldukları gibi kalmasında gösterir. Süper ego günahkar egoya aynı anksiyete duygusuyla eziyet eder ve dış dünya tarafından cezalandırılmasına da göz kulak olur.

---

[1] Bu insana Rousseau'nun ünlü mandarinini anımsatıyor. [Rousseau'nun ortaya attığı sorun Freud'un "Ölüme Yönelik Tutumlarımız" (1915*b*) üzerine makalesinde tam olarak alıntılanmıştı, yukarıda s.81.]

[2] Anlayışlı olan herkes bu özet betimlemede gerçekte aşamalı geçişler halinde oluşan olayları keskince sınırladığımızı ve bunun yalnızca bir süper egonun *varlığı* sorunu değil onun göreceli gücü ve etki evreni olduğunu anlayacak ve bu olguyu hesaba katacaktır. Yukarıda vicdan ve suç hakkında söylenenlerin tümü genel bilgi ve neredeyse tartışılmaz şeylerdir.

Gelişimin bu ikinci evresinde vicdan, ilk evrede bulunmayan ve artık hesaba katılması kolay olmayan bir gariplik sergiler. Çünkü insan ne denli erdemliyse vicdanın davranışı o denli ciddi ve güvenilmezdir; öyle ki uç noktada en kötü günahkarlar olarak kendilerinden yakınanlar tam da azizliği en ileri noktaya götüren insanlardır.[3] Bu, erdemin kendisine vaat edilen ödülün bir kısmını ceza olarak ödemesi anlamına gelir; uysal ve kendini tutabilen ego yol göstericisinin güveninden keyif almaz ve görünen o ki onu elde etmek için boşu boşuna savaşır. Hemen bu zorlukların yapay olduğu karşı çıkışı yapılacak ve daha sıkı ve uyanık bir vicdanın kesinlikle ahlâklı kişinin işareti olduğu söylenecektir. Dahası, azizler kendilerini günahkar diye adlandırırken o kadar da yanlış değillerdir, özellikle de özel olarak yüksek derecede maruz bulundukları içgüdüsel doyum baştan çıkartmaları göz önüne alındığında — çünkü iyi bilindiği üzere baştan çıkartmalar yalnızca sürekli engellenmeler tarafından arttırılır, oysa içgüdülerin ara sıra doyurulmaları onların hiç değilse o an için azalmalarını sağlar. Sorunlarla dolu ahlâk alanı bize bir başka olgu sunar: yani şanssızlığın —yani dış engellenmelerin— süper ego içindeki vicdanın gücünü ne denli arttırdığını. Bir adamın işleri iyi giderken vicdanı yumuşaktır ve egonun her şeyi yapmasına izin verir ama şanssızlık üzerine abandığında ruhunu araştırır, günahkarlığını fark eder, vicdanının istemlerini arttırır, kendine yoksunluklar dayatır ve kendini kefaretlerle cezalandırır.[4] Tüm insanlar böyle davranmışlardır ve hâlâ davranmaktadırlar. Ancak bu vicdanın süper ego içine alındıktan sonra terk edilmeyen ama onunla birlikte ve onun arkasında süregiden

[3]["*Heiligkeit*." Aynı terim farklı bir "kutsanmışlık" anlamında Freud tarafından başka bir parçada tartışılmıştır. "Uygarlaşmış" cinsel ahlâk üzerine makaleye (1908*d*) bakınız, yukarıda s.37. Ayrıca bkz. *P.F.K.*, **14**, 346.]

[4]Şanssızlığın sonucu olarak ahlâklılığın artışı Mark Twain tarafından hoş bir kısa öyküde, *Çaldığım İlk Kavun*'da anlatılmıştır. Bu ilk kavun kabak çıkmış. Mark Twain'in öyküyü bir toplu okumada kendisinin okuduğunu işittim. Başlığı okuduktan sonra durmuş ve kendine sanki kuşkusu varmış gibi sormuş: "İlk *muydu*?" Bununla her şey söylenmiş oluyordu. İlk kavun kesinlikle tek kavun değildi. [Bu son cümle 1931'de eklenmiştir. — Fliess'e 9 Şubat 1898'de yazdığı bir mektupta Freud birkaç gün önce Mark Twain'in bir okumasında hazır bulunduğunu bildirir. (Freud, 1950*a*, 83. Mektup.)]

başlangıçtaki çocuksu evresi ile kolayca açıklanabilir. Yazgı anababasal öğenin bir yerine-geçeni olarak görülür. Eğer bir adam şanssızsa bu onun artık bu en üst güç tarafından sevilmediği anlamına gelir ve böyle bir sevgi yitimi tehdidi altında süper egosundaki anababasal temsilciye —şansının iyi olduğu günlerde ihmal etmeye hazır olduğu bir temsilci— yeniden boyun eğer. Yazgıya katı dinsel çerçevede İlahi İradeden başka bir şey olmadığı biçiminde bakıldığında bu özellikle açık bir hal alır. İsrail halkı kendilerinin Tanrının gözde çocuğu olduklarına inanırlar ve ulu Baba bu halının üzerine şanssızlıkları arka arkaya yağmur gibi yağdırdığında onun kendileriyle ilişkileri konusundaki inançlarını hiç sarsmadılar ya da onun gücünü veya haklılığını sorgulamadılar. Bunun yerine günahkarlıklarını onların önüne seren peygamberler ürettiler ve suçluluk duygularından dinlerinin aşırı katı emirlerini yarattılar.[5] İlkel bir insanın ne denli farklı davrandığı dikkate değer. Bir şanssızlığa uğrarsa laneti kendine değil görevini yerine getirmediği belli olan fetişine yöneltir ve kendini cezalandıracağına onu pataklar.

Böylece suçluluk duygusunun iki kökenini biliyoruz: bir otoritenin korkusundan türeyen biri ve daha sonra süper ego korkusundan türeyen diğeri. Birincisi içgüdüsel doyumlardan bir vazgeçme üzerinde ısrar eder; ikincisi, bunu yaptıktan başka ceza için de baskı yapar çünkü yasaklanmış isteklerin süregitmesi süper egodan gizlenemez. Süper egonun sertliğinin —vicdanın istemlerinin— nasıl anlanması gerektiğini de öğrenmiştik. O basit olarak süper egonun başardığı ve kısmen de yerine geçtiği dış otorite sertliğinin devamıdır. Şimdi içgüdüden vazgeçilmesiyle suçluluk duygusunun oluşması arasındaki ilişkiyi anlıyoruz. Başlangıçta içgüdüden vazgeçilmesi bir dış otoriteden korkunun sonucuydu: insan doyumlarından birinin sevgisini yitirmemek için vazgeçiyordu. Eğer insan bu vazgeçmeyi gerçekleştirirse sanki otoriteyi durdurmuş olur ve hiçbir suçluluk duygusu kalmaz. Ama süper ego korkusuyla olanda durum farklıdır. Bura-

[5][İsrail halkının Tanrılarıyla ilişkileri üzerine çok daha kapsamlı bir anlatı Freud'un *Musa ve Tektanrıcılık*'ında (1939*a*) bulunur, *P.F.K.*, **14**.]

da içgüdüsel vazgeçme yetmez çünkü istek sebat eder ve süper egodan gizlenemez. Böylece yapılmış olan vazgeçmeye karşın bir suçluluk duygusu ortaya çıkar. Bu, bir üst-ben'in ortaya çıkmasında ya da bir bilincin oluşmasında büyük bir engeldir. İçgüdünün reddedilmesi artık özgürleştirici bir etki oluşturmaz; erdemli öz-denetim artık sevgi güvencesiyle ödüllendirilmez. Tehdit edici bir dışsal mutsuzluk —sevgi yitimi ve dış otorite kesiminde cezalandırılma— kalıcı bir içsel mutsuzlukla, suçluluk duygusunun gerilimiyle değiş tokuş edilmiştir.

Bu iç ilişkiler o denli karmaşık ve aynı zamanda o denli önemlidir ki kendimi yineleme pahasına onlara bir başka açıdan daha yaklaşacağım. O zaman zamandizinsel akış aşağıdaki gibi olacaktır. Önce *dış* otoritenin saldırganlığı korkusu yüzünden içgüdüden vazgeçme yer alır. (Doğal olarak bu, sevgiyi yitirme korkusunun ulaştığı miktardadır çünkü sevgi, cezalandırıcı saldırganlığa karşı bir korumadır.) Bundan sonra bir *içsel* otoritenin inşası gelir ve içgüdüden vazgeçilmesi onun korkusu sayesindedir — vicdan korkusu sayesinde.[6] Bu ikinci konumda kötü niyetler kötü eylemlerle eşitlenir ve böylece bir suçluluk duygusu ve cezalandırılma gereksinimi ortaya çıkar. Vicdanın saldırganlığı otoritenin saldırganlığını devam ettirir. Buraya kadar her şey kuşkusuz açıklandı ama bu şanssızlığın pekiştirici etkisine (dıştan dayatılan vazgeçmeye) ve vicdanın en iyi ve uysal insanlardaki olağandışı katılığına nerede yer bırakacak [s.293 v.s.]? vicdanın bu her iki garipliğini daha önce açıklamıştık ama hâlâ bu açıklamaların konunun özüne inmediği ve hâlâ açıklanmamış bir kalıntı bıraktığı biçiminde bir izlenimimiz olabilir. Ve burada sonunda tümüyle ruhçözümlemesine ait olan ve insanların olağan düşünme biçimine yabancı olan bir düşünce ortaya çıkar. Bu düşünce bizim konunun neden bu denli karmaşık ve karanlık görünmek zorunda olduğunu anlamamıza olanak veren türden bir düşüncedir. Çünkü bize

---

6["*Gewissensangst.*" Bu terim üzerine bazı değinmeler *Kaygılar, Belirtiler ve Anksiyete*'nin (1926*d*) VII. Bölümündeki bir Editör dipnotunda bulunabilir, *P.F.K.*, **11**, 264 *n.*]

vicdanın (ya da daha doğrusu sonradan vicdan haline gelen anksiyetenin) aslında başlangıçta içgüdüden vazgeçmenin nedeni olduğunu ama sonradan ilişkinin tersine döndüğünü söyler. İçgüdüden her vazgeçiş şimdi vicdanın dinamik bir kaynağı haline gelir ve her yeni vazgeçiş vicdanın katılığını ve hoşgörüsüzlüğünü arttırır. Eğer onu vicdanın kökeninin tarihi hakkında daha önceden bildiklerimizle kaynaştırabilseydik vicdanın içgüdüden vazgeçişin sonucu olduğu ya da (bize dışarıdan dayatılan) içgüdüsel vazgeçişin sonradan daha ileri içgüdüsel vazgeçiş isteyen vicdan yarattığı biçimindeki paradoksal ifadeleri savunmaya kışkırtılacaktık.

Bu cümleyle daha önce vicdanın oluşumu hakkında söylemiş olduğumuz arasındaki karşıtlık aslında o kadar büyük değildir ve onu daha da azaltmanın bir yolunu göreceğiz. Sunumumuzu daha da kolaylaştırmak için saldırgan içgüdüyü örneğimiz olarak alalım ve söz konusu vazgeçmenin her zaman saldırganlıktan bir vazgeçme olduğunu varsayalım. (Doğal olarak bu yalnızca geçici bir varsayım olarak alınmalıdır.) İçgüdüden vazgeçmenin vicdan üzerindeki etkisi o zaman doyumundan vazgeçilen her saldırganlık parçasının süper ego tarafından üstlenilmesi ve onun (egoya yönelik) saldırganlığını arttırması olacaktır. Bu, vicdanın başlangıçtaki saldırganlığının dış otoritenin sertliğinin bir devamı olduğu ve bu nedenle vazgeçmeyle bir ilgisi olmadığı görüşüyle pek uyuşmaz. Ama eğer süper egonun saldırganlığının bu ilk kesimiyle ilgili farklı bir türeme varsayarsak çelişki ortadan kalkar. Çocukta, kendisinden istenen içgüdüsel yoksunluğun türü ne olursa olsun onu ilk, ama yine de en önemli doyumlarını almaktan alıkoyan otoriteye karşı kayda değer miktarda saldırganlık gelişmiş olsa gerek; ama bu öç alıcı saldırganlığın doyumundan vazgeçmek zorundadır. Bu ekonomik olarak zor koşullardan çıkmanın yolunu bildik düzeneklerle bulur. Özdeşleşme yoluyla saldırılamayan otoriteyi kendi içine alır. Otorite şimdi onun süper egosuna dönüşmüştür ve bir çocuğun ona karşı uygulamaktan hoşlanacağı tüm saldırganlığı sahiplenmeye girişir. Çocuğun egosu kendini, bu şekilde aşağılanmış otoritenin —babanın— mutsuz rolüyle hoşnut

etmek zorundadır. Burada çok sık olduğu üzere [gerçek] konum tersine dönmüştür: "Eğer ben baba olsaydım sen de çocuk, sana çok kötü davranırdım." Süper ego ile ego arasındaki ilişki, henüz bölünmemiş ego ile dış nesne arasındaki gerçek ilişkilerin bir istekle çarpıtılmış bir geriye dönüşüdür. Bu da tipiktir. Ama temel farklılık süper egonun özgün sertliğinin kişinin ondan [nesneden] yaşadığı ya da ona atfettiği sertliğe denk düşmemesidir —ya da o denli denk düşmemesi—; daha çok kişinin ona yönelik kendi saldırganlığına denk düşer. Eğer bu doğruysa başlangıçta vicdanın bir saldırgan itkinin baskılanmasından doğduğunu ve sonradan aynı türden yeni baskılamalarla pekiştirildiğini haklı olarak öne sürebiliriz.

Bu iki görüşten hangisi doğrudur? Genetik olarak varlığı bu denli su götürmez gibi görünen daha önceki mi yoksa kuramı böyle hoşa gidecek bir biçimde törpüleyen yenisi mi? Açık olarak ve doğrudan gözlemlerin de kanıtladığı üzere her ikisi de doğrulanmaktadır. Birbirleriyle çelişmezler hattâ bir noktada çakışırlar bile çünkü çocuğun öç alıcı saldırganlığı kısmen babasından beklediği cezalandırıcı saldırganlığın miktarı tarafından belirlenecektir. Ancak deneyimler göstermiştir ki bir çocuğun geliştirdiği süper egonun sertliği hiçbir biçimde kendisinin karşılaştığı[7] davranışın sertliğiyle denk değildir. Birincinin sertliği ikinciden bağımsız gibi görünmektedir. Çok yumuşak biçimde yetiştirilmiş bir çocuk çok katı bir vicdan edinebilir. Ama bu bağımsızlığı abartmak da yanlış olabilir; yetiştirmenin katılığının çocuğun süper egosunun oluşumunda güçlü bir etkiye sahip olduğuna insanın kendini inandırması hiç de zor değildir. Süper ego oluşumunda ve bir vicdanın ortaya çıkışında doğuştan yapısal etmenlerle gerçek çevrenin etkileri birlikte davranırlar. Bu hiç de şaşırtıcı değildir; tersine böyle süreçler için evrensel bir nedenbilimsel koşuldur.[8]

[7]Melanie Klein ve başka İngiliz yazarların haklı olarak vurguladığı gibi.

[8]Çocuk yetiştirmenin iki hastalandırıcı biçimi —aşırı katılık ve sömürme— Franz Alexander tarafından kitabı *Tüm Kişiliğin Ruhçözümlemesi*'nde (1927) Aichhorn'un

Bir çocuğun ilk büyük içgüdüsel engellenmelerine aşırı güçlü saldırganlıkla ve buna uygun olarak katı bir süper egoyla tepki verirken soyoluşsal bir modeli izlediği ve o an için haklı bulunan bir yanıtın ötesine gittiği de söylenebilir; çünkü tarihöncesi zamanların babası hiç kuşkusuz korkunçtu ve ona aşırı ölçüde bir saldırganlık atfedilebilirdi. Böylece eğer insan bireysel gelişimden soyoluşsal gelişime geçecek olursa vicdanın doğuşunun iki kuramı arasındaki fark daha da azalacaktır. Öte yandan bu iki gelişimsel süreç arasında yeni ve önemli bir fark kendini gösterir. İnsanın suçluluk duygusunun Oidipus karmaşasından türediği ve bir araya gelmiş oğlan kardeşler tarafından babanın öldürülmesinde edinildiği varsayımından vazgeçemeyiz.[9] O olayda bir saldırganlık eylemi baskılanmamış; tam tersine gerçekleştirilmiştir ama bu, çocukta baskılanmasının onun suçluluk duygusunun kaynağı olduğu varsayılan saldırganlık eyleminin aynısıdır. Bu noktada okur kızgınca şöyle deseydi hiç şaşırmazdım: "O halde insanın babasını öldürmesiyle öldürmemesi arasında hiç fark yok — her iki durumda da suçluluk duyuyor! Burada biraz kuşkunun ortaya çıkmasına izin verebiliriz. Ya suçluluk duygusunun baskılanmış saldırganlıktan geldiği doğru değildir ya da tüm o babayı öldürme öyküsü kurgusaldır ve ilkel adamın çocukları babalarını bugünkülerden daha sık öldürmemişlerdir. Ayrıca eğer kurgu değil de akla yakın bir tarih parçasıysa herkesin olmasını bekleyeceği bir şey olurdu — yani bir insanın gerçekten haklı bulunamayacak bir şeyi yaptığı için suçluluk duyması. Ve de her zaman ortaya çıkabilecek bu olay hakkında ruhçözümlemesi henüz herhangi bir açıklama yapmamıştır."

çocuk suçları üzerine çalışmasıyla [*İnatçı Gençlik*, 1925] bağlantılı olarak doğru biçimde değerlendirilmiştir. "Aşırı yumuşak ve hoşgörülü baba" çocukların aşırı katı bir süper ego geliştirmelerinin nedenidir çünkü aldıkları sevginin etkisiyle saldırganlıklarını içe döndürmekten başka çıkış bulamazlar. Sevgisiz büyütülmüş suçlu çocukta ego ile süper ego arasındaki gerilim yoktur ve tüm saldırganlıkları dışa yöneltilebilir. Bu nedenle var olduğu varsayılabilecek yapısal bir etmenin dışında katı vicdanın şu iki etmenin ortak işleminden doğduğu söylenebilir: saldırganlığı serbest bırakan içgüdü engellenmesi ve saldırganlığı içe yöneltip onu süper egoya devreden sevilme yaşantısı.

[9] [*Totem ve Tabu* (1912-13), IV. Deneme (5), *P.F.K.*, **14**, 192.]

Bu doğru ve ihmalimizi gidermemiz gerekiyor. Konunun büyük bir gizi de yok. İnsan kötü bir şey yapmaya kalkıştığında ve o kötü şey yüzünden suçluluk duyduğunda duyguya *pişmanlık* demek daha doğru olur. O yalnızca gerçekleştirilmiş bir eylemle ilişkilidir ve doğal olarak eylem gerçekleşmeden önce var olan bir *vicdanı* —suçluluk duyumsamaya hazır oluşu— öngörür. Bu türden bir pişmanlık bu nedenle genelde suçluluk duygusunun kökenini keşfetmede bize hiç yardımcı olmaz. Gündelik olaylarda olup biten genellikle şudur: bir içgüdüsel gereksinim sonuçta gücü sınırlı olan vicdana karşın doyuma ulaşacak derecede güç edinir ve doyurulması sayesinde gereksinimin doğal zayıflamasıyla önceki güçler dengesi yeniden kurulur. Ruhçözümlemesi böylece elinizdeki tartışmadan pişmanlığa bağlı suçluluk duygusunu bu tür olgular ne denli sık oluşursa oluşsun ve pratikteki önemleri ne denli çok olursa olsun dıştalamakta haklıdır.

Ama eğer insanın suçluluk duygusu ilksel babanın öldürülmesine dek geriye gidiyorsa o yine de bir "pişmanlık" olgusudur. [O zamanlarda] bir vicdan ve bir suçluluk duygusunun var olmadığını mı varsaymalıyız? Eğer yoksa bu olguda pişmanlık nereden geliyor? Bu olgunun suçluluk duygusunun gizini bize açıklayacağına ve güçlüklerimizi sona erdireceğine hiç kuşku yok. Ve ben böyle olacağına inanıyorum. Bu pişmanlık babaya yönelik baştan beri var olan çifte değerli duyguların bir sonucudur. Oğulları ondan nefret ettiler ama onu sevdiler de. Saldırganlık eylemiyle nefretleri doyurulduktan sonra sevgileri eylemden duydukları pişmanlıkta öne çıktı. Babayla özdeşleşmeyle süper egoyu kurdu; bu öğeye sanki ona karşı işlenen saldırganlık eyleminin cezası olarak babanın gücünü verdi ve o da eylemin yinelenmesini önlemeyi amaçlayan kısıtlamaları yarattı. Sonraki kuşaklarda babaya yönelik saldırganlık eğilimi yinelendiği için suçluluk duygusu da sürdü ve baskılanan her saldırganlık parçasında pekiştirildi ve süper egoya taşındı. Şimdi sanırım en sonunda iki şeyi mükemmel bir açıklıkta kavrayabiliriz: vicdanın kökeninde sevginin oynadığı rolü ve suçluluk duygusunun ölümcül kaçınılmazlığı. İnsanın babasını öldürmüş olması ya da bunu yapmaktan kaçınması böylece gerçekten belirleyici değildir. Her iki durumda da insan suçluluk duyacaktır çünkü suçluluk duygusu çifte değerliliğin yol açtığı bir

çatışmanın, Eros ile yıkım ya da ölüm içgüdüsü arasındaki ebedi savaşımın bir ifadesidir. Bu çatışma insanlar birlikte yaşama göreviyle yüz yüze gelir gelmez başlar. Topluluk aile dışında hiçbir biçimi kabul etmediği sürece çatışma kendini Oidipus çatışması biçiminde dışa vurmak, vicdanı kurmak ve ilk suçluluk duygusunu yaratmak zorundadır. Topluluğu genişletmek için bir girişimde bulunulduğunda çatışma geçmişe bağımlı biçimlerde devam eder ve güçlenerek suçluluk duygusunun daha da şiddetlenmesine yol açar. Uygarlık, insanların sıkı örgülü bir grup halinde bir araya gelmelerine neden olan içsel bir erotik itkiye boyun eğdiği için bu amacı ancak suçluluk duygusunun durmadan artan pekiştirmeleri aracılığıyla gerçekleştirebilir. Babayla ilişkiyle başlayan şey grupla ilişkide tamamlanır. Eğer uygarlık aileden bir bütün olarak insanlığa gerekli bir gelişim akışı ise o zaman —çifte değerlilikten ileri gelen doğuştan çatışmanın, sevgi ve ölüm eğilimleri arasındaki ebedi savaşımın bir sonucu olarak— onunla belki de bireyin katlanılmaz bulacağı derecelere dek varan bir suçluluk duygusu artışı arasında çözülmez bir bağ olacaktır. İnsan büyük şairin "Göksel Güçler"den dokunaklı yakınmasını anımsıyor:

> Ihr führt in's Leben uns hinein.
> Ihr lasst den Armen schuldig werden,
> Dann überlasst Ihr ihn der Pein,
> Denn jede Schuld rächt sich auf Erden.[10]

Ve kendi duygularının girdabından en derin hakikatleri zahmetsizce kurtarmak pek az kişiye lütfedildiği, geri kalanımız ise o hakikatlere ulaşmanın yolunu eziyetçi belirsizlikler arasında durup dinlenmeksizin el yordamıyla araştırmak zorunda olduğumuz düşüncesiyle rahat bir nefes alabiliriz.

---

[10]Goethe'nin *Wilhelm Meister*'inde arp çalanın şarkılarından biri.

> [Dünyaya, bu bezgin dünyaya getirdin bizi,
> Dikkatsizce suça gidelim diye
> Sonra pişmanlığı bıraktın şiddetle boynumuzu büksün diye:
> Bir anlık suç, bir dönem acı!
> Carlyle'ın çevirisi.]

VIII

YOLCULUĞUNUN sonuna ulaşmış bulunduğundan yazar daha iyi bir rehber olmadığı ve onları uzun düz yollardan değil zahmetli *détourlardan* geçirdiği için okurlarının bağışlayıcılığını rica eder. Hiç kuşkusuz daha iyi yapılabilirdi. Henüz geç kalmamış birkaç düzeltme yapmaya çalışacağım.

İlk planda okurun suçluluk duygusu tartışmalarımızın bu denemenin çerçevesini bozduğu izlenimi edindiğinden kuşkulanıyorum: onların çok fazla yer tuttuğu, bu yüzden her zaman o kadar yakından ilişkili olmadıkları, konunun geri kalanının bir yana itildiği izlenimi. Bu benim makalemin yapısını bozmuş olabilir ama suçluluk duygusunu uygarlığın gelişiminin en önemli problemi olarak sunma ve uygarlıkta ilerlemek için ödediğimiz fiyatın suçluluk duygusunun[1] yükselmesiyle bir mutluluk yitimi olduğunu göstermek niyetime tam anlamıyla uygundur. Sorgulamamızın son çıkarımı olan bu cümleyle ilişkili olarak hâlâ garip gibi gelen herhangi bir şey suçluluk duygusunun bizim bilinçliliğimiz olması gerektiği biçimindeki —henüz tümüyle açıklanamamış— çok garip ilişkiye dek izlenebilir. Normal saydığımız yaygın pişmanlık olgusunda bu duygu kendini bilince yeterince açık biçimde algılanabilir kılar. Aslında biz "suçluluk duy-

[1] "Böylece vicdan hepimizi korkaklaştırır..." [*Hamlet*, III. Perde, I. Sahne.]

Günümüzde genç insanların eğitiminin onlardan cinselliğin yaşamlarında oynayacağı rolü gizlemesi eğitime karşı göstermemiz gereken tek yakınma değildir. Öteki günahı onları nesnesi haline gelmeye yazgılı oldukları saldırganlığa hazırlamamasıdır. Genci dışarıdaki yaşama böyle bir yanlış ruhbilimsel yönelimle göndermekle eğitim sanki birinin bir Kutup yolculuğuna insanları yazlık giysilerle ve İtalya gölleri haritasıyla çıkaması gibi davranmaktadır. Bunda ahlâksal istemlerin belirli bir kötü kullanımının söz konusu olduğu açıktır. Eğer eğitim "Bunlar insanların mutlu olmak ve başkalarını mutlu etmek için yapması gerekenler ama onların bunu istememelerini de hesaba katmak zorundasınız." deseydi bu istemler o denli zararlı olmazdı. Bunun yerine gençler başka herkesin bu ahlâksal istemleri karşıladığına —yani başka herkesin erdemli olduğuna— inandırılırlar. Bu şekilde istem gencin de erdemli hale geleceğine dayanır.

gusu" yerine "suçluluk bilinci"nden[2] söz etmeye alışığızdır. Normal durumları anlamada en değerli göstergeleri borçlu olduğumuz nevrozlar üzerine çalışmamız bazı çelişkileri ortaya koymuştur. Bu hastalıklardan birinde, takıntılı nevrozda, suçluluk duygusu kendini bilinçte gürültülü bir biçimde işittirir, klinik tabloya ve hastanın yaşamına egemen olur ve başka herhangi bir şeyin onunla yan yana ortaya çıkmasına pek de izin vermez. Ama çoğu başka olguda ve nevroz türünde tümüyle bilinçdışı kalır ama bu durumda da etkisi daha önemsiz değildir. Hastalarımız kendilerinde "bilinçdışı suçluluk duygusu" bulunduğunu söylediğimizde bize inanmazlar. Kendimizi onlara daha anlaşılır kılmak için suçluluk duygusunun anlatım bulduğu bilinçdışı bir cezalandırılma gereksiniminden söz ederiz. Ama onun belli bir nevroz türüyle bağlantısı abartılmamalıdır. Takıntılı nevrozda bile suçluluk duygularının ayırdında olmayan ya da eğer belli eylemleri gerçekleştirmeleri engellenirse yalnızca eziyet edici bir rahatsızlık, bir tür anksiyete duyumsayan hasta türleri bulunur. Böyle şeylerin er geç anlaşılması mümkün olsa gere ama henüz anlayamıyoruz. Burada belki de suçluluk duygusunun anksiyetenin topografik bir çeşitlemesinden başka bir şey olmadığını göstermiş olmasından memnun olabiliriz; daha ileri evrelerde tümüyle *süper ego korkusuna* denk düşer. Ve anksiyeteyle bincin ilişkisi de aynı olağandışı çeşitlilikleri içerir. Anksiyete her zaman bir yerlerde ya da her belirtinin arkasında vardır ama bir an tüm bilinci gürültülü biçimde ele geçirir oysa başka bir anda kendini o denli iyi gizler ki biz bilinçdışı anksiyeteden ya da ilk örnekte anksiyete basitçe bir duygu[3] olduğu için ruhbilimsel olarak daha bir vicdan rahatlığı istiyorsak anksiyete olasılıklarından söz etmemiz gerekir. Dolayısıyla uygarlık tarafından üretilen suçluluk

[2]["*Schuldgefühl*" yerine "*Schuldbewusstsein*". Bu iki terimden birincisi büyük kesimde Freud'un kullanmış olduğu terimdir. Sözcük anlamı dışında bunlar anlamdaştırlar ve her ikisi de, böyle özel durumlar dışında, olağan İngilizce'ye "suçluluk duygusu" diye çevrilir.]

[3][*Ketvurmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'nin (1926d) VIII. Bölümüne bakınız. *P.F.K.*, **11**, 267. — Duyguların "bilinçdışı" diye tanımlanması uygun olmaz. (Bkz. *Ego ve İd*, *a.g.e.*, **12**, 344).]

duygusunun hiç de böyle algılanmadığı ve büyük ölçüde bilinçdışı olarak kaldığı ya da bir tür *malaise*,[4] insanların başka güdülenmeler aradığı bir doyumsuzluk olarak göründüğü çok akla yakındır. Dinler her nasılsa uygarlıkta bir suçluluk duygusunun oynadığı rolü göz ardı etmemişlerdir. Dahası —benim başka bir yerde takdir etmediğim bir nokta[5]— insanoğlunu günah dedikleri bu suçluluk duygusundan kurtaracaklarını iddia etmişlerdir. Hıristiyanlıkta bu kurtarmanın gerçekleşiş biçiminden —bu şekilde herkes için ortak olan bir suçu kendi üzerine alan tek bir adamın kurbansal ölümü— aynı zamanda uygarlığın da başlangıcı olan bu ilksel suçun kazanılabildiği ilk fırsatı çıkarabiliriz.[6]

Büyük önemi olmayabilse de "süper ego," "vicdan," "suçluluk duygusu," "cezalandırılma gereksinimi" ve "pişmanlık" gibi sıklıkla çok gevşek bir biçimde ve birbirinin yerine kullandığımız birkaç sözcüğün anlamını aydınlatmak gereksiz olmayabilir. Onların tümü de aynı olayların anlatımıyla ilişkilidir ama değişik yönlerini vurgularlar. Süper ego bizim tarafımızdan önerilmiş bir öğedir, vicdan başka işlevler arasında bizim süper egoya yüklediğimiz bir işlevdir. Bu işlev egonun eylemleri ve niyetlerine göz kulak olmak ve bir sansür uygulayarak onları yargılamaktır. Suçluluk duygusu, süper egonun acımasızlığı, böylece vicdanın katılığıyla aynı şeydir. Egonun kendi çabalarıyla süper egonun istemleri arasındaki gerilimi değerlendirmesi onun bu şekilde göz kulak olunduğunu algılamasıdır. Bu eleştirel öğeden korku (tüm ilişkinin temelinde bulunan korku), cezalandırılma gereksinimi, sadistik bir süper egonun etkisi altında mazoşistik hale gelmiş olan ego kesiminde içgüdüsel bir sergilemedir; yani o, egoda var olan, içsel yıkıma yönelik ve süper egoyla erotik bir bağlantı kurmak için kullanılan bir içgüdü kesimidir. Bir süper ego gösterilebilir biçimde var olmadıkça bir vicdandan söz etmemeliyiz. Suçluluk duygusuna gelince onun süper egodan, dolayısıyla vicdandan da önce var

[4]["*Unbehagen*": bu çalışmanın başlığında görülen sözcük.][(Fr.) Hoşnutsuzluk —*çev.*]

[5]*Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde (1927*c*). [Yukarıda s.169 v.s..]

[6]*Totem ve Tabu* (1912-13). [IV. Deneme (6), *P.F.K.*, **14**, 204-5.]

olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu kez dışsal otoriteden korkunun ani ifadesi, ego ile bu otorite arasındaki gerilimin ayrımsanmasıdır. Otoritenin sevgisine gereksinim ile ket vurulması saldırganlık eğilimini üreten içgüdüsel doyum arzusu arasındaki çatışmanın doğrudan türevidir. Suçluluk duygusunun bu iki katmanının —biri *dışsal* otoriteden diğeri *içsel* otoriteden korkudan gelen— çakışması birçok yoldan vicdanın konumuna ilişkin bir içgörü edinmemizi engellemiştir. Pişmanlık bir suçluluk duygusu olgusunda egonun tepkisi için genel bir terimdir. Suçluluk duygusunun arkasında işlemekte olan anksiyetenin duyusal malzemesini biraz değişmiş bir biçimde içerir: kendisi bir cezadır ve cezalandırılma gereksinimini içerebilir. Böylece pişmanlık da vicdandan eski olabilir.

Sorgulamamız sırasında bizi bir süre şaşırtmış olan çelişkilere bir kez daha göz atmamızın da hiçbir zararı yok. Örneğin bir noktada suçluluk duygusu kaçınılmış olan saldırganlık eylemlerinin sonucuydu; ama başka bir noktada —ve tam da onun tarihsel başlangıcında, babanın öldürülmesinde— gerçekleştirilmiş bir saldırganlık eyleminin sonucuydu [s.299]. Ama bu zorluktan bir çıkış yolu bulundu. Çünkü içsel otoritenin, süper egonun kurulması, durumu kökten biçimde değiştirdi. Bundan önce suçluluk duygusu pişmanlıkla aynı zamana denk geliyordu. (Bu arada "pişmanlık" teriminin bir saldırganlık eyleminin gerçekleştirilmesinden sonraki tepki için kullanılması gerektiğini söyleyebiliriz.) Bundan sonra süper egonun her şeyi bilmesi sayesinde niyetlenilen saldırganlık ile gerçekleştirilen saldırganlık arasındaki fark, gücünü yitirir. Bu andan sonra bir suçluluk duygusu yalnızca gerçekten gerçekleştirilmiş bir saldırganlık eylemi tarafından (tüm dünyanın bildiği gibi) üretilmez, niyetlenilen bir eylem tarafından da üretilir (ruhçözümlemesinin keşfettiği üzere). Ruhbilimsel konumdaki bu sapmadan bağımsız olarak çifte değerlilikten türeyen çatışma —iki ilksel içgüdü arasındaki çatışma— arkasında aynı sonucu bırakır [s.300]. Burada suçluluk duygusunun bilincin karşısındaki değişken ilişkileri sorununun çözümüne bakmaya kışkırtılıyoruz. Kötü bir *eylemin* pişmanlığından doğan pişmanlığın her zaman bilinçli, oysa kötü bir *itkinin* algılanmasından doğan bir

suçluluk duygusunun bilinçdışı kalabileceği düşünülebilirdi. Ama yanıt bu kadar basit değildir. Takıntılı nevroz güçlü bir biçimde buna karşı konuşur.

İkinci çelişki süper egoya bahşedildiğini varsaydığımız saldırgan enerjiye ilişkindir. Bir görüşe göre bu enerji yalnızca dış otoritenin cezalandırıcı enerjisini sürdürür ve onu zihnin içinde canlı tutar [s.291]; oysa başka bir görüşe göre tersine o, insanın kendi kullanılmamış ve şimdi ket vurucu otoriteye yöneltilen saldırgan enerjisinden ibarettir [s. 297]. İlk görüş suçluluk duygusunun *tarihine* ikinci ise *kuramına* daha iyi uyuyor gibidir. Daha derinlemesine düşünme görünürde bu uzlaşmaz çelişkiyi neredeyse tümüyle çözmüştür; temel ve ortak etmen olarak kalan şey her olguda bizim içe doğru yer değiştirmiş saldırganlıkla uğraştığımızdı. Dahası klinik gözlem aslında süper egoya yakıştırdığımız iki saldırganlık kaynağı ayırt etmemize olanak vermiştir; herhangi bir durumda biri ya da öteki daha güçlü bir etki yaratmaktadır ama genel bir kural olarak onlar ahenk içinde çalışırlar.

Sanırım bu, daha önce geçici kabul olarak önerdiğim bir görüşü daha ciddi biçimde ele almanın tam yeri.[7] En yeni çözümsel literatürde herhangi bir türden engellenmenin herhangi bir karşı gelinmiş içgüdüsel doyumun suçluluk duygusunda[8] bir artışa yol açtığı ya da açabileceği düşüncesi için bir yeğleme öne sürülmüştür. Sanırım bunu yalnızca *saldırgan* içgüdülere uygularsak büyük kuramsal basitleştirme sağlayacağız ve bu varsayımla çelişen pek az şey bulunacaktır. Çünkü dinamik ve ekonomik temellerde doyurulmamış bir erotik istemin yerine ortaya çıkan bir suçluluk duygusu artışını nasıl açıklayacağız? Bu ancak dolambaçlı bir yoldan olasıdır — yani, bir *erotik* doyumun engellenmesinin bu doyumla çatışan kişiye karşı bir parça saldırganlık ortaya çıkardığını ve bu saldırganlığın da baskılanması gerektiğini varsayıyorsak. Ama böyleyse, her şey bir yana baskılanma

[7][Yukarıda s. 297'de "geçici varsayım"a bkz.]

[8]Bu görüş özellikle Ernest Jones, Susan Isaacs ve Melanie Klein ve de anladığım kadarıyla Reik ve Alexander tarafından benimsenmiştir.

ve süper egoya devredilmeyle suçluluk duygusuna değişen yalnızca saldırganlıktır. Eğer suçluluk duygusunun türevleri açısından ruhçözümlemesinin bulguları saldırgan içgüdülerle sınırlanırsa çoğu sürecin daha basit ve daha açık bir açıklamaya olanak vereceğine inanıyorum. Klinik malzemenin incelenmesi burada hiçbir net yanıt sağlamaz; çünkü hipotezimizin bize söylediği üzere iki sınıf içgüdü saf biçimde, birbirinden yalıtılmış olarak nadiren ortaya çıkar ama uç olguların araştırılması olasılıkla benim tahmin ettiğim yönü gösterecektir.

Olgunun bu daha da kısıtlanmış durumundan onu bastırma sürecine uygulayarak ilk avantajı elde etmeye kışkırtılıyorum. Öğrenmiş olduğumuz üzere, nevrotik belirtiler, özde, doyurulmamış cinsel isteklerin yerine-geçen türünden doyumlarıdır. Çözümsel çalışmamızın gidişi içinde neredeyse her nevroz türünün bilinçdışı bir suçluluk duygusu kotası gizlediğini ve bunun belirtilerini bir ceza olarak kullanarak onları şiddetlendirdiğini şaşkınlık içinde keşfettik. Şimdi aşağıdaki öneriyi formüle etmek akla yakın görünüyor. İçgüdüsel bir eğilim bastırmaya uğradığında onun libidinal öğeleri belirtilere, saldırgan öğeleri ise bir suçluluk duygusuna dönüşür. Bu öneri bu yalnızca ortalama bir tahmin bile olsa ilgimize değer.

Bu çalışmanın bazı okurları Eros ile ölüm içgüdüsü arasındaki savaşım denklemini çok sık işittikleri biçiminde başka bir izlenim edinebilirler. İnsanoğlunun başardığı uygarlık sürecini nitelediği iddia edilmişti [s.289] ama aynı zamanda bireyin gelişimiyle de ilişkilendirildi [s. 286] ve ek olarak genelde organik yaşamın gizini de ortaya çıkardığı söylendi [s.285]. Sanırım bu üç sürecin birbiriyle ilişkilerine girmekten kaçınamayız. Aynı formülün yinelenmesi, insan uygarlığı ve bireyin gelişimi süreçlerinin her ikisinin aynı zamanda yaşamsal süreçler olduğu —yani yaşamın en genel niteliğini paylaştıkları— görüşüyle haklı kılınabilir. Öte yandan bu genel niteliğin varlığının kanıtı, tam da onun doğası gereği, [süreçler arasında] özel niteliklere indirgenmedikçe bir ayrım konusunda bize yardımcı olamaz. Bu nedenle yalnızca uygarlık sürecinin Eros

tarafından kurulan ve Ananke —gerçekliğin dayatmaları— tarafından kışkırtılan bir görevin etkisi altında yaşamsal sürecin uğradığı bir değişim olduğunu ve bu görevin ayrı bireyleri libidinal bağlarla bir toplulukta birbirine bağladığını öne sürersek doyum bulabiliriz. Ancak insan uygarlığı süreciyle tek tek insanların gelişimsel ya da eğitimsel süreçleri arasındaki ilişkiye baktığımızda eğer tümüyle aynı süreç farklı türde nesnelere uygulanmıyorsa pek de duraksamadan ikisinin doğasının birbirine çok benzediği sonucuna varacağız. İnsan türünün uygarlık süreci doğal olarak bireyin gelişiminden daha üst düzeyde bir soyutlamadır ve bu nedenle de somut terimlerle kavranması daha zordur. takıntılı bir aşırılıkla bir benzeşim de kurmamamız gerekir ama iki sürecin amaçları arasındaki benzerlik açısından —bir olguda ayrı bir bireyin bir insan grubuna girmesi. diğer olguda pek çok bireyden birleşik bir grup yaratılması— kullanılan araçlar ile sonuçtaki görüngüler arasındaki benzerliğe şaşamayız.

Sıra ışı önemi açısından iki süreç arasında ayırım yaratan bir özellikten söz etmeyi daha fazla ertelememiz gerekir. Bireyin gelişimsel sürecinde mutluluk doyumu bulmaktan ibaret olan haz ilkesinin programı ana amaç olarak kalır. Bir topluluğa katılmak ya da ona uyum göstermek. bu mutluluk amacına ulaşılamadan önce gerçekleştirilmesi pek de kaçınılamayacak bir koşul olarak ortaya çıkar. Bu koşul olmadan mutluluğa ulaşılabilmesi herhalde yeğlenirdi. Başka bir biçimde söylenecek olursa bireyin gelişimi bize iki şiddetli arzu. genellikle "bencil" diye adlandırdığımız mutluluk arzusuyla "özgecil" diye adlandırdığımız başkalarıyla bir topluluk içinde bir araya gelme arzusu arasındaki etkileşimin bir ürünüymüş gibi görünmektedir. Bu tanımlamaların hiçbiri yüzeyden pek de aşağı inmez. Söylemiş olduğumuz gibi bireysel gelişim sürecinde ana vurgu en çok bencil arzuya (ya da mutluluk arzusuna) yapılır oysa "kültürel" diye tanımlanabilecek öteki arzu genellikle heybetli kısıtlamalar rolüyle hoşnuttur. Ama uygarlık sürecinde durum farklıdır. Burada her şeyden önemli olan tek tek insanlardan bir birlik yaratma amacıdır. Mutluluk amacının hâlâ orada olduğu doğrudur ama geri plana itilmiştir. Neredeyse büyük insan topluluğunun yaratılması sadece bireyin mut-

luluğuna hiç dikkat yöneltilmezse en iyi biçimde başarılacakmış gibi görünür. Böylece bireyin gelişimsel sürecinin insan uygarlığı sürecinde kopyalanmayan kendine özgü özel nitelikleri olması beklenebilir. Ancak bu süreçlerden birincinin amacı topluluğunkiyle çakıştığı takdirde onun ikinci süreçle uyuşması gerekli olur.

Tıpkı bir gezegenin kendi ekseni çevresinde döndüğü gibi merkezdeki bir cismin de çevresinde dolanması gibi insan bireyi de kendi yaşam çizgisini izlerken aynı zamanda insanlığın gelişim seyrinde de yer alır. Ama kör gözlerimize göklerdeki güçler asla değişmeyen bir düzende sabitlenmiş gibi görünür; organik yaşam alanında güçlerin birbiriyle nasıl savaştığını ve çatışmanın etkilerinin nasıl da durmadan değiştiğini hâlâ görebiliyoruz. Böylece iki arzu da, kişisel mutluluk için olan arzuyla diğer insanoğullarıyla birleşmek için olan arzu da her bireyde birbiriyle savaşmak zorundadır ve böylece bireysel ve kültürel gelişme süreçlerinin de birbirine düşmanca bir karşı duruşu bulunması ve karşılıklı olarak alan kapmaya çalışıyor olmaları gerekir. Ama bireyle toplum arasındaki bu savaşım, ilksel Eros ve ölüm içgüdüleri arasındaki —olasılıkla uzlaşmaz türden— zıtlığın bir türevi değildir. Libido ekonomisi içinde bir çatışmadır, libidonun ego ile nesneler arasındaki dağılımı sırasındaki yarışmaya benzetilebilir ve sonunda bireyin içinde bir uyuma ulaşacaktır; tıpkı, umulduğu üzere, uygarlığın geleceğinde de olacağı gibi — her ne kadar bugün o uygarlık bireyin yaşamına bu denli saldırıyor olsa da.

Uygarlık süreci ile bireysel gelişimin yolu arasındaki benzerlik önemli bir yöne doğru genişletilebilir. Topluluğun da etkisi altında kültürel gelişimin ilerlediği bir süper ego geliştirdiği öne sürülebilir. İnsan uygarlıkları üzerine bilgisi olan herhangi bir kişi için bu benzerliği ayrıntılı olarak izlemek kışkırtıcı bir görev olurdu. Kendimi birkaç çarpıcı noktayı öne sürmekle sınırlayacağım. Uygarlığın bir döneminin süper egosunun bireyinkine benzer bir kökeni vardır. O, büyük liderlerin —işgal edici bir zihinsel güce sahip olan ya da insan itkilerinden birinin en güçlü, en saf, dolayısıyla sıklıkla en tek yanlı ifadesini bulduğu insanların— kişiliğinden geride kalan izlenime

dayanır. Çoğu örnekte benzeşim daha da ileri gider: yaşamları boyunca bu figürler —her zaman değilse de yeterince sık olarak— diğerleri tarafından aşağılanmış, kötü davranışa uğratılmış ve hattâ vahşi biçimde öldürülmüşlerdir. Aslında aynı biçimde ilksel baba da şiddet sonucu ölümüyle karşılaştıktan çok sonra kutsallığına kavuşmuştur. Bu yazgısal birliğin en çarpıcı örneği İsa'da görülecektir — eğer gerçekten bu figür onu o ilksel olayın karanlık anısından çıkaran mitolojinin bir parçası değilse. Kültürel ve bireysel süper ego arasında bir başka uzlaşma noktası birincinin tıpkı ikinci gibi itaatsizliğin "vicdan korkusu"nu ortaya çıkarttığı katı ülküsel istemler kurmasıdır [s.320]. Aslında, burada, sözü edilen zihinsel süreçlerin grupta görüldükleri haliyle bize bireysel insanda olabilecek olandan daha tanıdık ve bilince ulaşabilir geldiği kayda değer bir durumla karşılaşıyoruz. Bireysel insanda gerilim arttığında kendini pişmanlıklar halinde gürültülü biçimde işittiren yalnızca süper egonun saldırganlığıdır; onun gerçek istemleri sıklıkla geri planda bilinçdışı olarak kalır. Onları bilinçli bilgiye getirecek olursak onların geçerli kültürel süper egonun kurallarıyla çakıştığını görürüz. Bu noktada iki süreç, grubun kültürel gelişimi ve bireyin kültürel gelişimi neredeyse her zaman birbirine kenetlenir. Bu nedenle süper egonun bazı gösterileri ve özellikleri tek tek bireylerden daha çok kültürel toplumdaki davranışında bulunabilir.

Kültürel süper ego ülkülerini geliştirmiş ve istemlerini oluşturmuştur. Bu istemler arasında insanoğullarının birbiriyle ilişkisiyle ilgili olanlar ahlâk başlığı altında toplanır. İnsanlar her zaman ahlâka sanki onun özellikle önemli sonuçlar doğurmasını beklemiş gibi en büyük değeri vermişlerdir. Ve o da gerçekten her uygarlıkta en hassas nokta olarak tanınabilecek bir konuyla ilgilenir. Bu nedenle ahlâk bir sağaltımsal girişim – süper egonun emriyle başka herhangi bir kültürel etkinlikle o güne dek gerçekleştirilememiş bir şeyleri gerçekleştirme çabasıdır. Önceden bildiğimiz gibi önümüzdeki sorun uygarlığın önündeki en büyük engelden nasıl kurtulacağımızdır — yani insanoğlunun birbirine saldırgan olma doğrultusundaki yapısal

eğilimi; işte tam da bu nedenle süper egonun kültürel emirlerinden belki de en yenisi olanla, insanın komşusunu kendisi gibi sevmesi emriyle özellikle ilgileniyoruz. [Bkz. yukarıda, s.276 v.s.] Nevroz araştırma ve sağaltımımızda bireyin süper egosundan iki yakınmada bulunmaya yöneltiliriz. Emirlerinin ve yasaklarının katılığı içinde egonun mutluluğunu pek az dert eder; o emir ve yasaklara boyun eğmeye karşı dirençleri —idin içgüdüsel gücünü [ilk planda] ve gerçek dış ortamdan sunulan zorlukları [ikinci planda]— pek az hesaba katar. Bunun sonucunda çok sık olarak, sağaltımsal amaçlarla, süper egoya karşı çıkmak ve onun istemlerini azaltmak zorunda kalırız. Kültürel süper egonun ahlâksal istemlerine de tümüyle aynı karşı çıkışlar yapılabilir. O da insanların zihinsel yapılarının gerçeğini pek az dert eder. Bir emir verir ve halkın buna boyun eğmesinin olanaklı olup olmadığını sormaz. Tersine insanın egosunun kendisinden istenen her şeyi yapabilecek ruhbilimsel yetenekte olduğunu, onun egosunun idi üzerinde sınırsız egemenliği bulunduğunu varsayar. Bu bir yanlıştır ve normal insan diye bilinenlerde bile id belli sınırların ötesinde kontrol edilemez. Eğer bir insandan fazlası istenirse içinde bir isyan üretilecektir ya da bir nevroz veya mutsuz olacaktır. "Komşunu kendin gibi sev" emri insan saldırganlığına karşı en güçlü savunma ve kültürel süper egonun ruhbilimsel olmayan ilerlemesinin mükemmel bir örneğidir. Emrin gerçekleştirilmesi olanaksızdır; böylesine büyük bir sevgi enflasyonu yalnızca onun değerini düşürür, güçlüğü ortadan kaldırmaz. Uygarlık bunların hiçbirine aldırmaz; yalnızca buyruğa uymak ne denli zorsa bunu yapmanın o denli övgüye değer olduğu konusunda bizi uyarır. Ama günümüz uygarlığında böyle bir buyruğa uyan kimse yalnızca kendini onu göz ardı eden kimseyle *vis-à-vis*(*) kaldığında kendini dezavantajlı bir duruma sokar. Eğer saldırganlığa karşı savunma saldırganlığın kendisi kadar mutsuzluğa neden oluyorsa saldırganlık uygarlık için nasıl da güçlü bir engel olsa gerek! Adlandırıldığı gibi "Doğal" ahlâk burada kendisinin başkalarından daha iyi olduğunu düşünebilmenin narsisistik doyumu dışında hiçbir

(*)[(Fr.) Yüzyüze. —*çev.*]

şey sunmaz. Bu noktada dine dayalı ahlâk daha iyi bir sonraki yaşam vaatlerini sunar. Ama erdem burada, dünyada ödüllendirilmedikçe vaazın boşuna olduğunu düşünüyorum. İnsanoğlunun mülkiyetle ilişkilerinde gerçek bir değişikliğin bu yönde herhangi bir ahlâki emirden daha fazla yardımcı olacağını çok kesin olarak ben de düşünüyorum ama bu olgunun sosyalistler arasında fark edildiği kuşkulu hale getirilmiş ve insan doğasının yeni ülküsel bir yanlış anlaşılması tarafından pratik amaçlarla yararsız kılınmıştır. [Bkz. yukarıda s.304.]

Kültürel gelişme görüngülerinde bir süper egonun oynadığı rolü arayan düşünce çizgisinin daha ileri keşifler vaat ettiğine inanıyorum. Bitirmek için sabırsızlanıyorum. Ama kolay kolay kaçamayacağım bir soru var. Eğer uygarlığın gelişmesi bireyin gelişmesiyle böyle kapsamlı bir benzerlik taşıyor ve aynı yöntemleri kullanıyorsa kültürel arzuların etkisi altında bazı uygarlıkların ya da uygarlığın bazı dönemlerinin —olasılıkla insanoğlunun uygarlığının tümünün— "nevrotik"[9] bir hale gelmiş olduğu tanısını koymakta haklı olmaz mıyız? Böyle nevrozların çözümsel bir açınsaması büyük pratik ilgiyi hak eden sağaltımsal önerilere yöneltebilirdi. Ruhçözümlemesini kültürel topluluğa taşıma biçiminde böyle bir girişimin saçma ya da verimsizliğe mahkum olduğunu söylemezdim. Ama çok dikkatli olmamız ve her şeyin ötesinde yalnızca benzetmelerle uğraştığımızı ve yalnızca insanlar için değil kavramlar için de onları köken aldıkları ve geliştikleri evrenden koparmanın tehlikeli olduğunu unutmamamız gerekir. Dahası toplumsal nevrozlar tanısı özel bir güçlükle yüz yüzedir. Bireysel bir nevrozda çıkış noktası olarak hastayı "normal" olduğu varsayılan çevresinden ayırt eden zıtlığı alırız. Tüm üyeleri tek ve aynı hastalığa uğramış bir grup için böyle bir geri plan olamaz; o zemin başka bir yerde aranmalıdır. Bilgimizin sağaltımsal uygulamasına gelince böyle bir sağaltımı gruba uygulamaya hiç kimsenin gücü yetmeyeceğine göre toplumsal nevrozların en doğru çözümlemesini kullanmanın ne yararı olur ki? Ama tüm bu güçlüklere karşın bir gün

[9][Bkz. *Bir Yanılsamanın Geleceği*'ndeki (1927*c*) bazı değinmeler, yukarıda s.208 v.s.]

birisinin kültürel toplulukların patolojisiyle uğraşmaya kalkışacağını umabiliriz.

Çok değişik nedenlerle insan uygarlığının değeri üzerine bir görüş bildirmek benim niyetimden çok uzaktır. Uygarlığımızın sahip olduğumuz ya da olabildiğimiz en değerli şey olduğu ve onun yolunun mutlaka düşlenmemiş bir mükemmelliğin yüceliğine eriştireceği yolundaki hevesli önyargıya karşı kendimi korumaya çalıştım. İnsan kültürel çabaları ve onun kullandığı araçları incelerse tüm çabanın sıkıntıya değmeyeceği ve onun sonucunun yalnızca bireyin katlanamayacağı olaylar dizisi olabileceği sonucuna varacağı görüşünde olan eleştirmeni en azından öfkelenmeden dinleyebilirim. Tarafsızlığım tüm bu şeyler hakkında pek az şey bilmem sayesinde daha da kolaylaşıyordu. Yalnızca bildiğim bir tek şey kesindi ve o da insanın değer yargılarının doğrudan doğruya mutluluk isteklerini izlediğiydi — dolayısıyla bunların argümanlarla insanın yanılsamalarını destekleme çabaları olduğu. Eğer birisi insan uygarlığının gidişinin zorunlu doğasına işaret edebilseydi ve örneğin cinsel yaşama bir kısıtlama uygulama ya da insancı bir ülkünün doğal seçim pahasına kurulmasının sapılamayacak ya da bir yana bırakılamayacak gelişimsel eğilimler olduğunu ve bunları sanki doğanın gereklilikleri gibi kabul etmemizin en doğrusu olacağını söyleseydi bunu çok anlaşılır bulurdum. Buna karşı insanlık tarihinde bu türden aşılamaz diye düşünülen eğilimlerin sıklıkla bir yana atıldığı ve yerlerine başka eğilimlerin geçirildiği biçiminde bir karşı çıkışta bulunulabileceğini de biliyorum. Bu yüzden akranlarımın karşısında bir kahin gibi doğrulmaya cesaretim yok ve de onlara hiçbir avuntu sunmamış olduğum yakınması karşısında boynumu eğiyorum: çünkü en temelde tümünün istediği avuntudur — en vahşi devrimciler bunu en erdemli inançlılardan daha az tutkuyla istemezler.

İnsan türü için yazgısal soru bana onların kültürel gelişimlerinin topluluk halinde yaşamalarının saldırganlık ve öz-yıkım gibi insan içgüdüleri tarafından bozulmasına egemen olmayı başarıp başaramayacağı ve ne ölçüde başarabileceğidir. Bu açıdan tam da günümüz özel

bir ilgiyi hak etmektedir. İnsanlar doğanın güçleri üzerinde öylesine bir kontrol sağlamışlardı ki onların yardımıyla birbirlerini son insana kadar yok etmede hiç de güçlük çekmezlerdi. Bunu biliyorlar ve şu andaki huzursuzluk, mutsuzluk ve anksiyetelerinin büyük kısmı buradan geliyor. Ve de şimdi iki "Göksel Güç"ten ikincisinin [s.301], ebedi Eros'un eşit derecede ölümsüz rakibiyle savaşımda üstünlük kurmasını umuyoruz. Ama ne derecede başarılı olabileceğini ve bunun sonuçlarını kim önceden görebilir ki?[10]

[10][Bu son cümle 1931'de —Hitler tehdidinin görünür olmaya başladığı sırada— eklendi.]

NEDEN SAVAŞ?

(1933 [1932])

(EINSTEIN VE FREUD)

EDİTÖR'ÜN NOTU

WARUM KRİEG?

(A) ALMANCA BASIMLAR:

1933 Paris: Internationales Institut für Geistige Zusammenarbeit (Völkerbund)
1934 *Gesammelte Schriften*, **12**, 349-63. (Yalnızca Einsetein'ın mektubunun çok kısa bir özetiyle)
1950 *Gesammelte Werke*, **16**, 13-27. (Yukarıdakinin yeniden basımı.)

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
Neden Savaş?

1933 Paris: Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü (Milletler Cemiyeti) . (Çev. Stuart Gilbert)
1939 Londra: Barış Andı Birliği. (Yukarıdakinin yeniden basımı.)
1950 *Collected Papers*, **5**, 273-87. (Einstein'ın mektubu alınmamış.) (Çev. James Strachey.)
1964 *Standard Edition*, **22**, 195-215. (1950 çevirisinin düzeltilmiş versiyonu, Einstein'ın mektubu da içinde.]

EINSTEİN'IN mektubu buraya onun mirasının yöneticilerinin izniyle alınmış ve onların isteği üzerine Stuart Gilbert'in özgün İngilizce versiyonu olarak verilmiştir. Freud'un mektubunun Almanca metninin bir kesimi *Psychoanalytische Bewegung*, **5**, (1933), 207-16'da yayımlanmıştı.

Milletler Cemiyetinin Edebiyat ve Sanat Sürekli Komitesi tarafından Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü 1931 yılında önde gelen entelektüeller arasında "Milletler Cemiyetinin ve entelektüel yaşamın ortak ilgileri olduğu düşünülen konularda" mektuplaşmaları düzenlemek ve bu mektupları periyodik olarak yayımlamak amacıyla kuruldu. Enstitü tarafından ilk ulaşılan kişilerden biri Einstein'ındı ve Freud'un adını öneren de oydu. Dolayısıyla Haziran 1932'de Enstitünün Sekreteri, Freud'u katılmaya davet eden bir mektup yazdı o da bu daveti hemen kabul etti. Einstein'ın mektubu ona Ağustos başında ulaştı; onun yanıtı ise bir ay sonra tamamlandı. Yazışma Enstitü tarafından Paris'te Mart 1933'de eşzamanlı olarak Almanca, Fransızca ve İngilizce olarak yayımlandı. Ancak Almanya'da dolanımı yasaklandı.

Freud çalışma konusunda çok hevesli değildi ve yazıyı sıkıcı ve steril bir tartışma biçiminde yazdı (Jones, 1957, 187.). İki adam birbirleriyle hiçbir zaman yakın olmadılar ve yalnızca bir kez Freud'un en küçük oğlunun Berlin'deki evinde bir araya geldiler. Bu olayı betimlediği bir mektubunda Freud Ferenczi'ye şunları yazdı: "O benim fizikten anladığım kadar ruhbilimden anlıyor, bu yüzden çok hoş bir konuşma yaptık." (*a.g.e.*, 139.). 1936 ve 1939'da aralarında bazı çok dostça mektuplar yazışıldı. (*a.g.e.*, 217-18 ve 259.)

Freud savaş konusu üzerinde daha önce yazmıştı: "Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine Düşünceler" (1915*b*) makalesinin ilk kesimi ("Savaşın Düşkırıklığı") Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra üretilmişti (yukarıda, s.57 v.s.). Ama elinizdeki makalede tartışılan görüşlerin bazıları daha öncekinde ortaya çıktığı halde bunlar daha çok toplumbilimsel konularda son zamanlarda yazdıklarıyla —*Bir Yanılsamanın Geleceği* (1927c) ve *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930*a*)— daha yakından ilgilidir. Freud'un ikinci çalışmanın değişik noktalarında (örn. s.289 ve 307 v.s.) ortaya atmış olduğu, bir "süreç" olarak uygarlık görüşüne değgin bazı daha ileri gelişmelere burada özel bir ilgi iliştirilmiştir. Aynı kitabın V. ve VI. Bölümlerinde ilk kez kayda değer bir önem verdiği ve daha sonraki yazılarında (*Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nın Editörün Girişi'ne bkz., yukarıda s.227-29.) geri döndüğü yıkıcı içgüdü konusunu bir kez daha ele alır.

NEDEN SAVAŞ?

Potsdam yakınlarında Caput, 30 Temmuz 1932

Sayın Profesör Freud,

MİLLETLER CEMİYETİNİN(*) ve Paris'teki Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsünün benim seçebileceğim herhangi bir sorun üzerinde görüş alışverişinde bulunmak üzere kendi seçeceğim bir kişiyi davet etmem önerisi, bana, şu andaki olaylar gibi uygarlığın yüz yüze kalmak zorunda kaldığı sorunların en inatçısı gibi görünen bir soru üzerinde sizinle görüşme olanağı verdi. İşte sorun: İnsanlığı savaşın tehdidinden kurtarmanın herhangi bir yolu var mıdır? Bildiğimiz üzere çağcıl bilimin ilerlemesiyle bu konunun uygarlık için bir yaşam ve ölüm sorunu anlamına geldiği bilinen bir gerçektir; yine de sergilenen tüm çabaya karşın çözümü doğrultusundaki her girişim acınası bir yıkımla sonuçlanmıştır.

Dahası görevleri sorunla profesyonel ve pratik olarak uğraşmak olanlar yalnızca onunla uğraşma konusundaki güçsüzlüklerinin ayırdına varmak üzere gelişmektedirler ve şimdi bilimin peşine takılmış olan insanların uzaklığın sağladığı perspektiften görebildikleri görüşleri öğrenmeyi canlı bir biçimde arzu etmektedirler. Bana gelince düşüncemin normal nesnesi insan istenci ve duygularının karanlık bölgeleri konusunda bana hiçbir içgörü sağlamaz. Örneğin şimdi önerilen sorgulamada konu üzerindeki soruyu netleştirmeye çalışmaktan, daha açık çözümler için zemini temizlemekten, sizin insanın içgüdüsel yapısı üzerine engin bilginizin ışığını konunun üze-

(*)[Birinci Dünya Savaşı sonunda şimdiki Birleşmiş Milletlerin işlevini görmek üzere kurulan ama İkinci Dünya Savaşı'nı engelleyemeyen örgüt Türkiye'de bu adla bilindiği için Uluslar Birliği gibi bir çağrışım uyandırmayacak çeviriden kaçınıldı. —*çev.*]

rine getirmenize olanak sağlamaktan başka bir şey yapamam. Varlıkları zihinsel bilimlerde meslekdışı bir insanın bulanık bir biçimde tahmin edebileceği ama iç ilişkilerini ve garip davranışlarını kavramada yetersiz kalacağı belirli ruhbilimsel engeller vardır; inanıyorum ki siz, az ya da çok politikanın bakışının dışında kalmış ve bu engelleri ortadan kaldıracak eğitimsel yöntemler önerebileceksiniz.

Nasyonalist eğilimlerden arınmış biri olan ben, kişisel olarak, sorunun yüzeysel (yani, yönetimsel) yönüyle uğraşmanın basit bir yolunu görüyorum: uluslararası uzlaşmayla devletler arasında çıkan her çatışmayı yatıştıracak yasa koyucu ve yargılayıcı bir kurul oluşturmak. Her devlet bu yasa koyucu kurulun ilan ettiği emirlere uymayı, her anlaşmazlıkta onun kararına başvurmayı, yargılarını çekincesiz kabul etmeyi ve onun emirlerinin gerçekleştirilmesi için kurulun gerekli gördüğü her önlemi almayı kabul edecektir. Ama burada daha başlangıçta bir güçlükle karşılaşıyorum: bir kurul emrindeki güçle orantılı olarak emirlerini zorlamada yetersiz kalacak, bu emirlerin yargıdışı baskılar tarafından saptırılmaya uğramasına eğilimli olacak bir insan kuruluşudur. Bu göz önüne almak zorunda olduğumuz bir olgu: yasa ve güç kaçınılmaz biçimde el ele gider ve topluluğun adalet ülküsüne saygıya zorlayacak etkin gücü olduğu sürece yasal kararlar topluluk tarafından istenen ülküsel adalete (bu emirler kimin adına ve ilgisiyle dile getirilirse getirilsin) giderek daha yaklaşırlar. Ama şimdiki durumda tartışılmaz bir otorite olarak kararlar vermede ve kararlarının uygulanmasına mutlak boyun eğmeye zorlamada uzmanlaşmış herhangi bir ulusüstü örgütümüz yok. Böylece ilk aksiyomuma yöneltiliyorum: uluslararası güvenliğin aranması her ulus tarafından belli bir ölçüde eylem özgürlüğünden yani egemenliğinden koşulsuz vazgeçmeyi içerir ve başka hiçbir yolun böyle bir güvenliğe ulaştıramayacağı hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır.

Apaçık içtenliklerine karşın son on yılda bu amaca ulaşmak için gösterilen bütün çabaların başarısızlığı bu çabaları felce uğratan güçlü ruhbilimsel etmenlerin işlemekte olduğu konusunda bize kuşkulanacak hiçbir nokta bırakmamaktadır. Bu etmenlerin bazıları kolayca

bulunabilir. Her ulusta yönetici sınıfı niteleyen güç hırsı ulusal egemenliğin herhangi bir kısıtlanmasına düşmandır. Bu siyasal güç açlığı, esinlenmeleri salt çıkarcı, ekonomik çizgide olan bir diğer grubun etkinliklerinin üzerini örtme alışkanlığındadır. Özellikle de aklımda her ulusta etkin konumda olan, toplumsal düşüncelere ve sınırlamalara kayıtsız, savaşı silah imalatı ve satışı, basitçe kendi kişisel çıkarlarını koruyan ve otoritelerini pekiştiren bir fırsat sayan bireylerden oluşan küçük ama belirleyici grup var.

Ama bu açık olgunun tanınması olayların gerçek durumunu kavrama yolunda yalnızca bir ilk adımdır. Bir başka soru hemen onu izler: bu küçük klik nasıl oluyor da savaşın yitimlerine ve acılarına katlanan çoğunluğun istencini kendi hırslarının hizmetine sokabiliyor? (Çoğunluk derken ırklarının en yüce çıkarlarını savunmaya hizmet etme ve saldırının en iyi savunma olduğu inancıyla savaşı meslek olarak seçmiş olan her rütbeden askeri dıştalamıyorum.) Bu sorunun apaçık bir yanıtı azınlığın, şimdiki yönetici sınıfın, okulları, basını, genellikle Kiliseyi de elinin altında bulundurduğu biçiminde olurdu. Bu ona kitlelerin duygularını örgütleyip yönlendirme ve onları kendisinin aleti haline getirme olanağı verir.

Yine de bu yanıt da tam bir çözüm sağlamaz. Ondan da başka bir soru çıkar: Bu aygıtlar nasıl olur da insanlarda yaşamlarını bile feda edecek kadar vahşi bir heveslilik uyarmayı başarabilir? Olası tek yanıt var. Çünkü insanın içinde bir nefret ve yıkım tutkusu var. Normal zamanlarda bu tutku gizli bir durumda var olmakta, yalnızca olağandışı koşullarda ortaya çıkmaktadır ama onu oyuna sokmak ve toplu bir psikoz düzeyine yükseltmek oldukça kolay bir iştir. Burada olasılıkla sözünü etmekte olduğumuz tüm etmen gruplarının püf noktası, yalnızca insan içgüdüleri ilminin bir uzmanının çözebileceği bir bilmece yatmaktadır.

Ve böylece son sorumuza geliyoruz. İnsanın zihinsel evrimini onu nefret ve yıkıcılık psikozlarına karşı koruyacak biçimde kontrol etmek olanağı var mıdır? Burada asla kültürsüz denen kitleleri düşünmüyorum. Deneyimler göstermiştir ki bu felaket getirici toplu önerileri daha çok "Intelligentzia" getirmektedir çünkü entelektüeller güncel yaşamla

hiçbir şekilde doğrudan ilişki içinde değildir; onunla daha çok yapay biçimde —basılı kâğıtlar üzerinde— karşılaşırlar.

Sonuç olarak: Buraya kadar yalnızca uluslararasındaki savaştan, uluslararası çatışma diye bilinen şeyden söz ediyordum. Ama saldırgan içgüdünün başka biçimlerde ve başka koşullarda da işlediğinin pekâlâ farkındayım. (Örneğin eski günlerde dinsel coşkulara günümüzde ise toplumsal etmenlere bağlı olan iç savaşları ya da ırksal azınlıklara duyulan düşmanlıkları düşünüyorum.) Ama insanla insan arasındaki en tipik, en acımasız ve en aşırı çatışma biçimi üzerinde ısrar etmem kasıtlıdır çünkü burada tüm silahlı çatışmaları olanaksız kılacak yolları ve araçları bulmak için en iyi fırsat elimizdedir.

Yazılarınızda bu ivedi ve aklı meşgul eden sorunun tüm başlıkları için doğrudan ya da dolaylı yanıtlar bulabileceğimizi biliyorum. Ama en yeni buluşlarınızın ışığında dünya barışı sorununu siz sunsanız tümümüze en büyük yardım olurdu çünkü böyle bir sunum yeni ve verimli eylem biçimlerinin yolunu ışıldatır.

En derin saygılarımla,
A. EINSTEIN

Viyana, Eylül 1932

Sayın Profesör Einstein,

BENİ, sizi ilgilendiren ve sizin dışınızda başkalarının da ilgisini hak eden bazı konularda görüş alışverişinde bulunmaya çağırmaya niyetlendiğinizi duyduğumda seve seve kabul ettim. Sizin bugün bilinebilenlerin sınırından bir sorun, her birimizin, bir fizikçi ve bir ruhbilimcinin, kendi özel yaklaşım açısına sahip olduğu ve aynı zemin üzerinde farklı yönlerden bir araya geleceğimiz bir sorun seçeceğinizi sanmıştım. Ancak insanoğlunu savaşın lanetinden[1] kurtarmak için ne yapılabileceği sorusunu ortaya atarak beni gafil avladınız. Öncelikle bir uygulama sorunuyla, devlet adamlarının ilgisiyle ilgili uğraşıda yetersiz olmam —Az kalsın "olmamız" yazıyordum— düşüncesinden korktum. Sonra sizin soruyu bir doğalbilimci ve bir fizikçi olarak değil bir yardımsever olarak sorduğunuzu ayrımsadım: Milletler Cemiyetinin yolunu izliyordunuz tıpkı kutup kaşifi Fridtjof Nansen'in Dünya Savaşının aç ve evsiz kurbanlarına yardım için çalışmayı kabul etmesi gibi. Dahası benden pratik bir öneride bulunmamın istenmediğini yalnızca savaştan kaçınma sorunu bir ruhbilimsel gözlemciye nasıl görünüyorsa onu ortaya koymamın istendiğini düşündüm. Ayrıca burada siz kendiniz konu üzerine söylenebilecek neredeyse her şeyi söylemiştiniz. Ama her ne kadar süksemi bozduysanız da dümen suyunuzda gitmek ve söylediklerinizin tümünü bilgimin —ya da varsayımımın— en iyisiyle ayrıntılandırarak desteklemekle yetinmekten hoşnut olacağım.

Hak ve Güç[2] arasındaki ilişkiyle başlıyorsunuz. Araştırmamız için bunun doğru başlangıç noktası olduğuna hiç kuşku yok. Ama "kudret"

[1]["Das Verhängnis des Krieges." Freud Einstein'ın gerçek sözcüklerini alıntılıyor ancak bunlar yukarıda s.319'da farklı biçimde çevrilmiş.]

[2][Özgün metinde Freud'un mektubunun tümünde ve Einstein'inkinde "*Recht*" ve "*Macht*" sözcükleri kullanılmıştır. Ne yazık ki çeviride bu biçemsel birlikten özveride bulunmak gerekmiştir. "*Recht*" yerine rastgele biçimde "hak", "hukuk" ve "adalet"; "*Macht*" yerine de "kudret", "güç" ve "kuvvet" kullanılmıştır.]

yerine daha yalın ve daha kaba "şiddet" sözcüğünü geçirebilir miyim? Bugün hak ve şiddet bize karşı savlar gibi görünür. Ancak birinin diğerinden türediği ve eğer en eski başlangıca geri dönecek ve ilk olarak nasıl ortaya çıktığını görecek olursak sorunun kolaylıkla çözülebileceği rahatça gösterilebilir. Aşağıda tanıdık ve yaygın olarak benimsenmiş dayanakları yinelediğim için beni bağışlamalısınız ama tartışmamın çizgisi bunu gerektiriyor.

O halde şiddetin kullanımıyla insanlar arasındaki çıkar çatışması ortaya konur. Bu insanların kendilerini dıştalamaya haklarının olmadığı tüm hayvanlar âleminde böyledir. Kuşkusuz insanların olgusunda en üst düzeyde soyutlamaya ulaşabilen ve halledilebilmeleri için başka tekniklerin gerektiği görüş çatışmaları da ortaya çıkar. Ancak bu daha sonraki bir karışıklıktır. Başlangıçta, küçük bir insan hordasında[3] bir şeylere kimin sahip olacağını ya da kimin istencinin üstün gelmesi gerektiğini belirleyen üstün kas gücüydü. Kas gücü kısa sürede aletlerin kullanımıyla tamamlandı ve aletler kas gücünün yerine geçti: galip daha iyi silahlara sahip olan ya da onları daha beceriklice kullanandı. Silahların sahneye çıktığı andan başlayarak zekâ üstünlüğü de kaba kas gücünün yerini almaya başlamıştı ama dövüşün temel amacı aynı kaldı — bir yanın ya da diğerinin kendisine uygulanan hasarla ve gücünün sakatlanmasıyla iddiasından ya da karşı çıkışından vazgeçmeye zorlanması gerekmekteydi. Bu amaç en tam olarak eğer galip hasmını kalıcı olarak safdışı ederse —yani onu öldürürse— gerçekleştirilirdi. Bunun iki avantajı vardı: karşıtlığını yenileyemezdi ve yazgısı diğerlerini onu izlemekten caydırırdı. Buna ek olarak bir düşmanı öldürmek, daha sonra sözünü etmem gereken içgüdüsel bir eğilimi de doyuruyordu. Öldürme niyetine, düşmanın, eğer gözü korkutulmuş bir biçimde canlı bırakılırsa yararlı hizmetleri gerçekleştirebileceği düşüncesiyle karşı konabilirdi. Bu durumda galibin şiddeti onu öldürmek yerine boyun eğdirmekle yetinirdi. Bu bir düşmanın yaşamını bağışlamanın ilk başlangıcıydı ama bundan sonra

[3][Freud "horda" terimini oldukça küçük gruplar için kullanır.]

galip boyun eğdirilmiş hasmının gizli öç alma arzusunu hesaba katmak ve kendi güvenliğinin bir kısmını da feda etmek zorundaydı.

O halde olayların başlangıçtaki durumu şöyleydi: kim daha kudretliyse onun egemenliği — kaba şiddetin ya da zekâyla desteklenmiş şiddetin egemenliği. Bildiğimiz üzere bu rejim evrimin akışı içinde saptırılmıştı. Şiddetten hak ya da hukuka götüren bir yol bulunuyordu. Bu yol neydi? Benim inancıma göre tek bir yol vardı: tek bir bireyin üstün gücüyle zayıf olanların birliğinin rekabete girebileceği gerçeğinin yolu. "*L'union fait la force.*"(*) Şiddet birlikle kırılabilirdi ve birleşenlerin gücü şimdi tek bireyin şiddetine karşı hukuku temsil etmekteydi. Böylece hakkın bir topluluğun kudreti olduğunu görüyoruz. O hâlâ şiddettir ona direnen herhangi bir bireye yönelmeye hazırdır; aynı yöntemlerle çalışır ve aynı amaçları izler. Tek gerçek fark egemen olanın artık bir bireyin değil topluluğun şiddeti olması gerçeğidir. Ama şiddetten bu yeni hak ya da adalete geçişin etkili olabilmesi için bir ruhbilimsel koşulun gerçekleştirilmesi gerekir. Çoğunluğun birliği kararlı ve kalıcı olmalıdır. Eğer yalnızca tek bir egemen bireyle çarpışmak amacıyla bir araya gelse ve onun yenilmesinden sonra dağılsaydı hiçbir şey başarılamazdı. Kendini üstün güçlü olarak düşünen bir sonraki kişi bir kez daha şiddet yoluyla bir egemenlik kurmaya kalkışır ve oyun *ad infinitum* (**) sürerdi. Topluluk kalıcı olarak sürmeli, örgütlenmeli, isyan riskini tahmin etmek üzere düzenlemeler getirmeli ve bu düzenlemelere —yasalara— saygı gösterildiğini görmek ve yasal şiddet eylemlerinin uygulanmasını denetlemek üzere otoriteler oluşturmalıdır. Böylesi bir çıkarlar topluluğunun ayrımsanması birleşmiş bir insanlar grubunun üyeleri arasında duygusal bağlar geliştirir — onun gücünün gerçek kaynağı olan topluluksal duygular.

*

Burada zaten tüm temellere sahip olduğumuza inanıyorum: gücün, üyeleri arasındaki duygusal bağla bir arada tutulan daha büyük bir

(*)[(Fr.) Birlikten kuvvet doğar. —*çev.*]

(**)[(Lat.) Sonsuza dek. —*çev.*]

birliğe aktarılmasıyla şiddetin üstesinden gelinir. Başkaca söylenmesi gereken şey bunun genişletilmesi ve yinelenmesinden başka bir şey değildir.

Topluluk eşit derecede güçlü bireylerden oluştuğu sürece durum basittir. Böyle bir birliğin yasaları, eğer topluluk yaşamı güvence altına alınacaksa, her bireyin, gücünü şiddet için kullanma açısından, kişisel özgürlüğünden ne ölçüde vazgeçeceğini belirleyecektir. Ama böyle bir huzur devleti ancak kuramsal olarak tasarlanabilir. Gerçekte ta baştan topluluğun eşit olmayan güçte öğelerden —erkekler ve kadınlar, anababalar ve çocuklar— oluşması ve kısa sürede, savaş ve fethin sonucunda, efendiler ve kölelere dönüşen galip ve mağlupları, içermesi durumu karmaşıklaştırır. Topluluğun adaleti o zaman onun içinde sağlanan eşit olmayan derecelerdeki gücün ifadesi haline gelir; yasalar yöneten üyeler tarafından ve onlar için yapılır ve vatandaşların haklarına pek az yer kalır. Bu andan ileriye doğru toplulukta hukuk konularında huzursuzluk yaratma ama aynı zamanda hukukun daha ileriye gelişmesine yol açma kaynağı olan iki etmen işlemektedir. Birincisi, belirli yöneticiler kendilerini herkese uygulanan yasakların üzerine çıkarma girişimlerinde bulunurlar — yani, geriye doğru, hukukun üstünlüğünden şiddetin üstünlüğüne gitmeye çalışırlar. İkinci olarak, grubun baskılanmış üyeleri daha fazla güç edinmeye ve yasalarda tanınmış bu yöndeki her değişikliğe sahip olmaya sürekli bir çaba harcarlar — yani eşitliksiz adaletten ileriye, herkes için eşit adalete doğru baskı yaparlar. Bu ikinci eğilim, birçok tarihsel etmenin sonucu olarak olabildiği üzere, bir topluluk içinde gerçek bir güç kayması oluşturabilirse özellikle önemli hale gelir. Bu durumda hak giderek kendini yeni güç dağılımına uydurur ya da daha sık olarak görüldüğü gibi yönetici sınıf değişimi tanımaya isteksizdir, isyan ve iç savaş çıkar, hukuk geçici olarak askıya alınır ve şiddet yoluyla çözüm için yeni girişimlerde bulunulur, sonunda da yeni bir hukuk yönetimi kurulur. Hukukun değişiminin doğacağı ve dışavurumun her zaman barışçı olacağı bir başka kaynak da vardır: o, topluluğun üyelerinin kültürel değişimine dayanır. Ancak bu tamamen farklı bir bağlama ilişkindir ve daha sonra sözü edilmelidir. [s.334.]

Böylece çıkar çatışmalarının şiddetli çözümlerinden bir topluluk içinde bile kaçınılamayacağını görüyoruz. Ama insanların birlikte yaşadığı her yerde kaçınılmaz olan gündelik gereklilikler ve ortak ilgiler böyle savaşımları çabuk sonlandırır ve böylesi koşullar altında barışçıl bir çözümün bulunma olasılığı giderek artar. İnsan ırkının tarihine sadece bir göz atmak bile bir toplulukla diğeri ya da diğerleri arasında, büyük ya da küçük birimler arasında —kentler, bölgeler, ırklar, uluslar, imparatorluklar arasında— hemen her zaman silahlı kuvvetler aracılığıyla yaşanan sonsuz bir çatışmalar dizisini ortaya koyar. Bu tür savaşlar taraflardan birinin bozulması ya da tümden yıkımı ve fethedilmesiyle sonlanır. Fetih savaşları üzerine kapsamlı bir yargıda bulunulması olanaksızdır. Moğolların ve Türklerinki gibi bazıları kötülükten başka bir şey getirmemiştir. Bazıları ise tersine içinde şiddet kullanımının olanaksız hale getirildiği ve yeni bir hukuk sisteminin çatışmaların çözümüne yönelttiği daha büyük birimler oluşturarak şiddetin hukuka dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Bu yolla Romalıların fetihleri Akdeniz çevresindeki ülkelere paha biçilmez *pax Romana*'yı(*) vermiş. Fransız krallarının egemenliklerini genişletme hırsları barış içinde birleşmiş ve gelişmiş bir Fransa yaratmıştır. Savaşın, hevesle arzu edilen "sürekli" barışın kurulması için uygunsuz bir araç olmayabileceği kulağa çelişkili gibi gelebilir çünkü savaş, içinde daha güçlü merkezi bir yönetimin daha sonraki savaşları olanaksız kıldığı daha büyük birlikler oluşturma gücündedir. Yine de bu amacı gerçekleştirmeyi başaramaz çünkü fethin sonuçları genellikle kısa ömürlüdür: yeni yaratılan birlikler bir kez daha dağılır, genellikle de şiddetle birlik haline getirilen kesimler arasında bir uyum olmadığı için. Dahası, şimdiye kadar fetihle yaratılan birleşmeler kayda değer bir yaygınlıkta olmalarına karşın yalnızca kısmi olmuştur ve bunlar arasındaki çatışmalar her zamankinden çok şiddetli çözümleri davet etmiştir. Böylece tüm bu savaş benzeri çabaların sonucu yalnızca insan ırkının çok sayıda ve aslında bitmeyen küçük savaşları nadir ama çok daha yıkıcı büyük ölçekli savaşlara değiştirmesi olmuştur.

(*) [(Lat.) Roma barışı. —çev.]

Kendi zamanımıza dönecek olursak sizin daha kısa bir yoldan ulaştığınız aynı sonuca ulaşırız. Savaşlar kesin olarak ancak insanoğlu tüm çıkar çatışmaları hakkındaki yargıyı eline bırakacakları bir merkezi otorite oluştururlarsa önlenebilir. Bunun içerdiği iki farklı gereklilik bulunduğu açık: en üst düzeyde bir kurumun yaratılması ve onun gerekli güçle donatılması. Bunlardan biri olmazsa diğeri gereksizdir. Milletler Cemiyeti bu tür bir kurum olarak tasarlanmıştır ama ikinci koşul gerçekleştirilmemiştir: Milletler Cemiyetinin hiçbir gücü yoktur ve o güce ancak yeni birliğin üyeleri, ayrı ayrı devletler bu gücü ona vermeye istekli olurlarsa sahip olabilir. Ve şu an için böyle bir olasılık bulunmamaktadır. Ancak burada Milletler Cemiyetinin kuruluşunun daha önce seyrek olarak yapılmış (aslında bu ölçekte hiç yapılmamış) cesurca bir girişim olduğunun göz ardı edilmesi çok anlamsız olur. O, aksi halde güce sahip olmaya dayanacak otoriteyi (yani zorlayıcı etkiyi) aklın belli ülküsel tutumlarına başvurmaya dayandırma girişimidir. Bir topluluğun iki şeyle bir arada tutulduğunu görmüştük [s.325]: şiddetin zorlayıcı gücü ve üyeleri arasındaki duygusal bağ (teknik adı özdeşleşmeler). Eğer etmenlerden biri yoksa topluluk belki diğeriyle bir arada tutulabilir. Başvurulan düşünceler doğal olarak ancak üyeler arasındaki önemli çekimlerin ifadesi olursa herhangi bir anlam kazanabilir ama böylesi düşüncelerin ne denli kuvvet uygulayabileceği sorusu ortaya çıkar. Tarih bize bir ölçüye kadar etkili olabildiklerini göstermiştir. Örneğin Panhelenik düşünce, çevredeki barbarlara üstün olunduğu düşüncesi —Amphictyonic Konsey,(*) Kahinler ve Oyunlar'la o denli güçlü bir ifade bulan düşünce— Yunanlılar arasında savaş geleneklerini hafifletmek için yeterince güçlüydü ama Yunan ulusunun farklı kesimleri arasında savaş benzeri çatışmaları ya da bir kent ya da kentler konfederasyonunun bir rakibe karşı avantaj elde etmek için düşman Perslerle birleşmekten alıkoyacak kadar güçlü değildi. Aynı şekilde Hıristiyanlar arasındaki duygu

(*)[Eski Yunanistan'da kent devletleri tek din çevresinde toplayan ve kendi dışlarındaki devletlere karşı birleştiren birlik. Her kent iki Kahinle birlikte temsil ediliyordu. Daha sonra birlik Makedonya'lı Philip'in egemenliğine verildi. Oyunlar o zamandan kalma Olimpik oyunlar. —*çev.*]

birliği güçlü olmasına karşın Rönesans döneminde, ister küçük olsun ister büyük Hıristiyan Devletlerinin birbirleriyle savaşlarında Sultanın yardımını almaları önlenememiştir. Bugün var olan düşüncelerden herhangi birinin de bu tür birleştirici bir otorite oluşturması beklenemez. Aslında şu andaki ulusları yöneten ulusal ülküler ters yönde işlemektedir. Bazı insanlar Komünist düşünce biçimi evrensel kabul görene dek savaşı sona erdirmenin olanaksız olduğu öngörüsüne eğilimlidir. Ama bu hedef bugün için çok uzak bir hedeftir ve belki de ancak en şiddetli iç savaşlardan sonra ulaşılabilecektir. Böylece gerçek gücün yerine düşüncelerin gücünü geçirme girişimi şimdiki halde başarısızlığa mahkum gibi görünmektedir. Hukukun başlangıçta kaba şiddet olduğunu ve bugün bile şiddetin desteği olmadan bir şey yapamayacağını göz ardı edersek yanlış bir hesap yapmış olacağız.

Şimdi sizin sözlerinizden bir başkasına bir yorum ekleyerek devam edebilirim. İnsanları bir savaşa istekli hale getirmenin bu denli kolay olmasına şaşkınlığınızı ifade etmiş ve onlarda işleyen ve savaş çığırtkanlarının işini kolaylaştıran bir şeylerin —bir nefret ve yıkım içgüdüsü— bulunduğundan duyduğunuz kuşkuları eklemişsiniz [s.321]. Bir kez daha tümüyle katıldığımı belirteceğim. Bu tür bir içgüdünün varlığına inanıyoruz ve aslında son birkaç yıldır onun gösterileriyle uğraşmaktaydık. Birçok çekingen el yordamıyla ilerlemeler ve görüş dalgalanmalarından sonra ruhçözümlemesi alanında çalışanların ulaşmış oldukları içgüdüler kuramının bir kesimini önünüze sermek için bu fırsatı kullanmama izin verir misiniz?

Bizim hipotezimize göre insan içgüdüleri yalnızca iki türdür: korumaya ve birleştirmeye çalışan içgüdüler —ki bunlara kesinlikle Platon'un *Şölen*'inde kullandığı "Eros" sözcüğü anlamında "erotik" ya da popüler "cinsellik" kavramının bilerek genişletilmesiyle "cinsel" içgüdüler diyoruz— ve de tahrip etmeye ve öldürmeye çalışan ve bizim saldırgan ya da yıkıcı içgüdüler olarak aynı gruba aldığımız içgüdüler. Gördüğünüz gibi bu aslında Aşk ile Nefret arasındaki evrensel olarak bilinen hattâ belki de sizin kendi bilgi alanınızda çekim

ve itme arasındaki kutuplaşmada da temel bazı ilişkileri bulunabilecek karşıtlığın kuramsal bir netleştirmesinden başka bir şey değildir. Ama iyi ve kötü hakkında ahlâksal yargılarda bulunmak için çok acele etmemeliyiz. Bu içgüdülerin hiçbiri diğerinden daha az temel değildir; yaşam görüngüleri her ikisinin de aynı zamana denk düşen ya da karşılıklı zıtlaşan eyleminden doğar. Şimdi sanki bir tür içgüdü pek de yalıtılmış olarak işlemiyor gibi görünmektedir; ona her zaman diğer yandan onun hedefini değiştiren ya da bazı olgularda bu hedefe ulaşmasını sağlayan belirli bir miktar eşlik etmektedir — ya da bizim dediğimiz gibi onunla alaşım yapmaktadır. Böylece örneğin kendini koruma içgüdüsü kesinlikle erotik bir içgüdüdür ama eğer bu amacını gerçekleştirecekse saldırganlığı emrinde bulundurmalıdır. Böylece aşk içgüdüsü de bir nesneye yöneltildiğinde eğer bu nesnenin mülkiyetini elde etmek istiyorsa egemen olma içgüdüsünün katkısına gereksinim duyacaktır. İki içgüdü sınıfını tanımamızı bu kadar uzun süre engelleyen şey gerçekten onları gerçek gösterileri içinde birbirinden yalıtmanın güçlüğüdür.

Beni biraz daha izleyecek olursanız insan eylemlerinin başka türden bir diğer karışıklığa da uğradığını göreceksiniz. Bir eylem çok nadir olarak tek bir içgüdüsel itkinin (ki o da Eros ve yıkıcılığın bileşiminden oluşmalıdır) işidir. Bir eylemi olası kılmak için böyle bileşik güdülerin bir karışımı bulunmalıdır. Bu çok eskiden sizin kendi alanınızdan bir uzman, klasik çağımızda Göttingen'de Fizik dersi veren —gerçi kendisi ruhbilimci olarak fizikçi olarak olduğundan daha çok tanınır—[4] Profesör G.C.Lichtenberg diye biri tarafından algılanmıştı. Bir Güdüler Pusulası icat etmişti çünkü şöyle yazıyordu: "Bizi herhangi bir şey yapmaya yönelten güdüler otuz iki rüzgâr gibi dizilebilir ve onlara benzer biçimde adlar verilebilir: örneğin, 'ekmek-ekmek-ün' ya da 'ün-ün-ekmek.'" Öyle ki insanlar savaşa kışkırtıldıklarında onaylamak için bir yığın güdüleri vardır — bazıları soylu

[4][Georg Christoph Lichtenberg (1742-99) Freud'un gözde yazarlarından biridir. Buradaki benzetme Lichtenberg'in birçok nüktesinin de yer aldığı espriler üzerine kitabına (1905*c*) da alınmıştı. *P.F.K.*, 7, 117.]

bazıları temel, açık olarak bildirilen bazıları ve hiç söz edilmeyen başkaları. Hepsini saymaya hiç gerek yok. Bir saldırganlık ve yıkım şehveti kesinlikle aralarındadır: tarihteki ve gündelik yaşamımızdaki sayısız acımasızlık onun varlığı ve gücünü doğrular. Bu yıkıcı itkilerin doyumu kuşkusuz onların erotik ve ülküsel türden diğerleriyle karışımı tarafından kolaylaştırılır. Geçmişin canavarlıklarını okuduğumuz zaman bazen ülküsel güdüler yıkıcı iştahlar için yalnızca bir mazeret olarak hizmet etmiş gibi görünür ve bazen —örneğin Engizisyonun acımasızlıkları olgusunda olduğu gibi— ülküsel güdüler bilinçte kendilerini öne çıkarmış yıkıcı olanlar ise onlara bilinçdışı bir pekiştirmeyi ödünç vermiş gibidir. Her ikisi de doğru olabilir.

Sizin her şeyin ötesinde bizim kuramlarımıza değil savaşın önlenmesine yönelik ilginizi kötüye kullanıyor olmaktan korkuyorum. Yine de popülerliği önemine hiç de eşit olmayan bizim yıkıcı içgüdümüz üzerinde biraz daha durmak isteyeceğim. Küçük bir spekülasyonun sonucu olarak bu içgüdünün her canlı yaratıkta çalıştığını ve onu harabeye dönüştürmeye ve yaşamı başlangıçtaki cansız madde haline indirgemeye çabaladığını varsaymaya başladık. Böylece o çok ciddi olarak bir ölüm içgüdüsü diye anılmayı hak etti oysa erotik içgüdüler yaşama çabasını temsil ediyordu. Ölüm içgüdüsü özel organların yardımıyla dışarıya, nesnelere yöneltildiğinde yıkıcı içgüdüye dönüşür. Diyebiliriz ki organizma bir dış organizmayı yok ederek kendi yaşamını korur. Ancak ölüm içgüdüsünün bir kesimi organizmanın *içinde* işlevsel kalır ve yıkıcı içgüdünün bu içselleştirilmesinin normal ve hastalıklı pek çok görüngülerinin izlerini sürmüşüzdür. Vicdanın kökenini bu saldırganlığın içe sapmasına yükleme gibi bir yoldan çıkmanın da suçlusuyduk. Eğer bu süreç çok ileriye götürülürse bunun hiç de önemsiz olmadığını ayrımsayacaksınız: o kesinlikle sağlıksızdır. Öte yandan eğer bu güçler dış dünyanın yıkımına yöneltilecek olursa organizma rahatlayacak ve sonuç yararlı olacaktır. Bu, savaştığımız tüm çirkin ve tehlikeli itkilerin biyolojik doğrulanması olurdu. İtiraf edilmelidir ki onlar Doğa'ya bizim onlara direncimizden daha yakın durmaktadırlar ki bunun da bir açıklamaya

gereksinimi var. Belki kuramlarımız size bir tür mitoloji ve de buradaki olguda uzlaşılamaz bir mitoloji gibi gelmiş olabilir. Ama tüm bilimler sonunda bunun gibi bir mitoloji haline gelmez mi? bugün sizin kendi fiziğiniz için de aynı şey söylenemez mi?

O zaman ivedi amacımız için söylenmiş olanlardan daha çok şu çıkıyor: insanların saldırgan eğilimlerini yok etmeye çalışmanın bir yararı yoktur. Doğanın insanın gereksindiği her şeyi bol bol verdiği dünyanın belirli mutlu bölgelerinde yaşamları dinginlik içinde geçen ve ne baskıyı ne de saldırganlığı bilmeyen ırklar olduğu bize söyleniyor. Buna pek de inanamıyorum ve bu şanslı varlıklar hakkında daha fazla şey işitmek isterdim. Rus Komünistleri de tüm maddi gereksinimlerin doyumunu güvence altına alarak ve topluluğun tüm üyeleri arasında diğer bakımlardan eşitliği kurarak insan saldırganlığını yok edebilmeyi umut ediyorlar. Benim görüşüme göre bu bir yanılsamadır. Bugün onlar da en titiz biçimde silahlanıyorlar ve destekleyicilerini bir arada tutmak için kullandıkları yöntemler sınırlarının ötesindeki herkese nefret duymaktan daha az önemli değil. Her durumda sizin de değindiğiniz gibi insanın saldırgan itkilerini tümüyle yok etmek hiç sorun değildir; onların savaşta ifade bulmasına gerek kalmayacak derecede başka bir yöne yöneltilmeleri yeterlidir.

Bizim mitolojik içgüdüler kuramımız savaşla savaşmada *dolaylı* yöntemler için bir formül bulmamızı kolaylaştırır. Eğer savaşta yer alma istekliliği yıkıcı içgüdünün bir etkisiyse en açık plan Eros'a onun karşıtına ona karşı rol aldırmak olacaktır. İnsanlar arasında duygusal bağları geliştirecek her şey savaşa karşı işlemelidir. Bu bağlar iki türde olabilir. Birinci sırada cinsel bir amaç olmaksızın bir sevgi nesnesine yöneltilenlere benzer ilişkiler olabilir. Ruhçözümlemesi için bu bağlamda sevgiden söz etmekten utanmaya hiç gerek yok çünkü dinin kendisi de aynı sözcükleri kullanır: "Komşunu kendin gibi seveceksin." Ancak bunu söylemek yapmaktan kolaydır.[5] İkinci tür duy-

[5][Bkz. *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nın (1930*a*) V. Bölümünde bunun tartışılmasına, yukarıda s.276 v.s..]

gusal bağ özdeşleşme yoluyladır. İnsanları önemli çıkarları paylaşmaya götüren her şey bu duygu topluluğunu, bu özdeşleşmeleri üretir. Ve insan toplumunun yapısı büyük ölçüde onlara dayanır.

Otoritenin kötüye kullanımına ilişkin yakınmanız [s.320] savaş eğilimiyle dolaylı savaşım için bana bir başka öneri düşündürdü. İnsanların doğuştan ve yok edilemez eşitsizliklerinin bir örneği önderler ve izleyiciler diye iki sınıfa ayrılma eğilimleridir. İkinciler büyük çoğunluğu oluşturur; onlar için kararlar verecek ve büyük kesimin ayrımsız bir boyun eğme sunduğu bir otoritenin gereksinimi içinde dururlar. Bu, insanların, yıldırılmaya açık olmayan, hakikati izlemeye hevesli ve işi bağımlı kitlelere yön vermek olması gereken bağımsız zihinli daha üst katmanını bugüne kadarkinden daha iyi eğitmeye daha çok özen gösterilmesi gerektiğini düşündürüyor. Devletin yaptırımcı gücünün yaptığı hak ihlallerinin ve Kilise tarafından düşünce özgürlüğüne getirilen yasakların bu türden bir sınıf üretmekten uzak olduğunu söylemeye gerek yok. Bunun ideal koşulu kuşkusuz içgüdüsel yaşamlarını mantığın diktatörlüğünün emrine vermiş bir insanlar topluluğu olurdu. Başka hiçbir şey aralarında[6] hiçbir duygusal bağ olmasa da insanları bu denli tam ve bu denli güçlü biçimde bir araya getirmezdi. Ama her olasılıkta bu Utopyacı bir beklentidir. Hiç kuşkusuz savaşı önlemenin öteki dolaylı yöntemleri, hızlı bir başarı vaat etmeseler de daha pratiktirler. İnsanın aklına değirmenlerin insanların un alıncaya kadar açlıktan ölecekleri kadar yavaş döndüğü hoş olmayan bir resim geliyor.

Gördüğünüz gibi, maddeci olmayan bir kuramcı ivedi bir pratik sorun için öneride bulunmaya çağrılınca sonuç pek de verimli olmuyor. İnsanın kendini her özel olguda elindeki her türlü araçla tehlikeyi karşılamaya adaması daha iyi bir plan. Ancak sizin mektubunuzda söz etmediğiniz ama beni özellikle ilgilendiren bir soruyu daha tartışmak istiyorum. Neden siz ve ben ve başka bu kadar çok insan bu denli şiddetle savaşa baş kaldırıyoruz? Neden onu da yaşamın öteki acılı felaketlerinden biri olarak kabul etmiyoruz? Her şeyin ötesinde çok

[6][Bkz. *Yeni Giriş Konferansları*'nın (1933*a*) 35. Konferansındaki bazı değinmeler. *P.F.K.*, 2. 192.]

doğal, iyi bir biyolojik temeli olan ve pratikte pek de engellenemeyen bir şey gibi görünüyor. Benim bu soruyu ortaya atmamda şoka uğrayacak bir şey yok. Böylesi bir sorgulamanın amacı için insana belki de varsayılmış bir tarafsızlık maskesi giyme izni verilmeli. Benim sorumun yanıtı savaşa bu biçimde tepki veriyoruz çünkü herkesin yaşama hakkı vardır, çünkü savaş umut dolu insan yaşamlarını sona erdiriyor, çünkü o tek tek insanları aşağılayıcı konumlara sokuyor, çünkü onları kendi istençlerine karşı başka insanları öldürmeye zorluyor ve çünkü insanlığın emeğiyle üretilmiş değerli maddi nesneleri tahrip ediyor olacaktır. Bunun yanında başka nedenler verilebilir, bugünkü biçimiyle savaşın artık kahramanlığın eski ülkülerine ulaşma fırsatı olmadığı ve yıkımın mükemmel aletlerine sahip olmakla gelecekteki bir savaşın karşıtlardan birini belki de her ikisini toptan yok etmeyi kapsayabileceği gibi. Bunların tümü doğrudur ve o denli tartışmasız doğrudur ki insan savaşın bedelinin hâlâ oybirliğiyle reddedilmemiş olmasına şaşırır. Kuşkusuz bu noktalardan bir ikisi üzerinde tartışmak olasıdır. Bir topluluğun bireysel yaşamları gözden çıkarma hakkı olmaması gerekip gerekmediği sorulmalıdır; her savaş lanetlenmeye aynı derecede açık değildir; diğerlerini acımasızca yıkmaya hazır ülkeler ve uluslar olduğu sürece diğerleri de savaşmak için silahlanmalıdır. Ama bu konuların herhangi biri üzerinde oyalanmayacağım; bunlar sizin benimle tartışmak istediğiniz şeyler değil ve benim aklımda farklı bir şey var. Benim görüşüme göre bizim savaşa karşı çıkışımızın temel nedeni başka türlü yapamamamızdır. Organik nedenlerle öyle olmak zorunda olduğumuz için pasifistiz. Ve sonra tutumumuzu haklı çıkarmak için savlar üretmede hiç zorluk çekmeyiz.

Kuşkusuz bu biraz açıklamayı gerektiriyor. Bu benim inancım. Sayılamayacak çağlar boyunca insanoğlu bir kültür evrimi sürecinden geçmektedir. (Biliyorum bazı insanlar "uygarlık" terimini kullanmayı yeğleyeceklerdir.)[7] Bu sürece olduğumuzun en iyilerini borçluyuz ve de acısını çektiklerimizin pek çoğunu. Nedenleri ve başlangıcı karanlık ve sonucu belirsizse de bazı niteliklerini algılaması kolay. Belki de insan ırkının yok olmasına yöneltiyor çünkü birden fazla

[7][Yukarıda s.170'e bakınız.]

yoldan cinsel işlevi bozuyor; eğitimsiz ırklar ve toplumun geriye dönük katmanları ileri derecede eğitimli olanlara göre daha hızlı üreyor. Süreç belki belli tür hayvanların evcilleştirilmesiyle kıyaslanabilir ve hiç kuşkusuz ona fiziksel değişimler[8] de eşlik etmektedir ama uygarlığın evriminin bu tür bir organik süreç olduğu kavramıyla hâlâ tanış değiliz. Uygarlık süreciyle yan yana giden ruhsal değişimler çarpıcı ve nettir. Onlar içgüdüsel amaçların ilerleyici bir yer değiştirmesinden ve içgüdüsel itkilerin kısıtlanmasından ibarettir. Atalarımız için haz verici olabilen duyumsamalar bizler için kayıtsızlık kaynağı hattâ katlanılmaz olmuştur; ahlâksal ve estetik ülkülerimizdeki değişikliklerin organik temelleri bulunmaktadır. Uygarlığın ruhbilimsel niteliklerinden ikisi en önemli gibi görünmektedir: içgüdüsel yaşamın üzerinde egemenlik kurmaya başlayan zekânın güçlenmesi ve saldırgan itkilerin sonuçtaki tüm avantaj ve tehlikeleriyle içselleştirilmesi. Şimdi savaş uygarlık sürecinin bize empoze ettiği ruhsal tutuma en kaba karşıtlık içindedir ve bu nedenle biz ona baş kaldırmak zorundayız; basitçe artık ona katlanmak zorunda olamayız. Bu yalnızca bir entelektüel ve duygusal reddediş değildir, biz pasifistler savaşa *yapısal* bir hoşgörüsüzlüğe, sanki en üst düzeye abartılmış bir kişisel özelliğe sahibiz. Aslında sanki bizim karşı çıkışımızda savaşta estetik standartların düşmesi savaşın acımasızlıklarından hiç de daha az bir yer işgal etmemektedir.

İnsanlığın geri kalanının da pasifistler haline gelmesi için daha ne kadar beklememiz gerekiyor? Hiç belli olmaz. Ama bu iki etmenin, kültürel tutumun ve gelecekteki savaşın halı çıkılmış dehşetinin akla yakın bir sürede savaş açmaya bir son vermeye neden olmasını ummak Utopyacı olmayabilir. Hangi yollardan ya da hangi yan yollardan bu oluşabilir tahmin edemeyiz. Ama bir şeyi söyleyebiliriz: uygarlığın gelişmesini besleyen her şey aynı zamanda savaşa karşı çalışır.[9]

[8][Bkz. yukarıda s.318'de Editör'ün Notu.]

[9][Bir "uygarlık süreci" düşüncesinin izi geriye Freud'un en erken dönemine dek izlenebilir. Ama onu hâlâ geliştirmiştir. Oldukça farklı erimlerle egemen olarak *Musa ve Tektanrıcılık*'ın (1939*a*) III.Deneme, II.Kesim (C) ortaya konur. İki temel niteliği (Eknaton'dan türeyen Musa'nın dininin betimlendiği üzere) burada söz edilenlerle aynıdır — zihinsel yaşamın güçlendirilmesi ve içgüdülerin reddedilmesi.]

Söylediklerim sizi düş kırıklığına uğrattıysa beni bağışlayacağınıza güveniyorum ve en iyi dileklerimle kalıyorum.

Saygılarımla,
SIGM. FREUD

KAYNAKÇA VE YAZAR DİZİNİ

Kitapların ve dergilerin başlıkları italikle basılmış, makale başlıkları tırnak içine alınmıştır. Kısaltmalar *World List of Scientific Periodical*'a [Dünya Bilimsel Dergiler Listesi] (Londra, 1963-5) göredir. Bu kitapta kullanılan daha başka kısaltmalar kaynakçanın sonundaki listede bulunabilir. Siyah harflerle basılmış olan sayılar ciltlere diğerleri sayfalara ilişkindir. Her maddenin sonunda yuvarlak parantez içinde verilen sayılar bu kitapta söz konusu çalışmaya değinilen sayfa ya da sayfaları gösterir.

Freud makalelerinde yalnızca İngilizce çeviriler verilmiştir. Baştaki tarihler Almanca özgün basım tarihleridir. (Yazılma tarihi basım tarihinden farklı olduğu durumlarda köşeli parantez içinde eklenmiştir.) Basım tarihlerine eklenen harfler *Standart Edition*'ın **24**. cildindeki Freud'un yazılarının tam kaynakçasındaki maddelere uygundur. Özgün basım ayrıntıları, özgün Almanca (ya da diğer bir dildeki) başlık da dahil olmak üzere Freud kitaplığındaki her ciltte Editörün Girişi'nde verilmiştir.

Teknik olmayan yazarlar ve özel bir çalışmasından söz edilmemiş teknik yazarlar için Genel Dizine bakınız.

ABRAHAM, K. (1912) "Ansatze zur psychoanalytischen Erforschung und Behandlung des manisch-depressiven Irreseins und verwandter Zustände," *Zentbl. Psychoanal.*, 2, 302. (165) [*Çev.*: "Notes on the Psycho-Analytical Investigation and Treatment of Manic-Depressive Insanity and Allied Conditions", *Selected Papers,* Londra, 1927; New York, 1953, VI. Bölüm.]

(1916) "Untersuchungen über die früheste prägenitale Entwicklungsstufe der Libido", *Int. Z. ärztl. Psychoanal.* **4**, 71. (13.5) [*Çev.*: "The First Pregenital Stage of the Libido", *Selected Papers,* Londra, 1927; New York, 1953, XII. Böl.]

(1965) FREUD, S. ile. Bkz FREUD, S. (1965a)

AICHHORN, A. (1925) *Verwahrloste Jugend,* Viyana. (323) [*Çev.*: *Wayward Youth,* New York, 1935; Londra, 1936; gözden geçirilmiş yeniden basım, Londra, 1951.]

ALEXANDER, F. (1927) *Die Psychoanalyse der Gesamtpersönlichkeit*, Viyana. (323)
[*Çev.*: *The Psychoanalysis of the Total Personality*, New York, 1930.]
ANDREAS-SALOMÉ, L., ve FREUD, S. (1966) *Bkz.* FREUD, S. (1966*a*)
ATKINSON, J. J. (1903) *Primal Law*, Londra. A. Lang'ın *Social Origins*' de içinde, Londra. (289)

BEARD, G. M. (1881) *American Nervousness, Its Causes and Consequences*, New York. *(36)* .
(1884) *Sexual Neurasthenia (Nervous Exhaustion), Its Hygiene, Causes, Symptoms and Treatment*, New York. (36)
BINSWANGER, O. L. (1896) *Die Pathologie und Therapie der Neurasthenie*, Jena. (36)
BLEULER, E. (1912) *Das autistische Denken*, Leipzig ve Viyana. (96)
(1913) 'Der Sexualwiderstand', *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.*, **5**, 442. (296)
BRANDES, G.' (1896) *William Shakespeare*, Paris, Leipzig ve Münih. (280) ,
BREUER, J., ve FREUD, S. (1893) *Bkz.* FREUD, S. (1893*a*)
(1895) *Bkz.* FREUD, S. (1895*d*)
BRUGEILLES, R. (1913) 'L'essence du phénomène social: la suggestion', *Rev. phil.*, **75**, 593. (116)

DALY, C. D. (1927) 'Hindumythologie und Kastrationskomplex', *Imago*, **13**, 145. (288)

EHRENFELS, C. VON (1907) *Sexualethik. Grenzfr. Nerv.- u. Seelenleb., No.* 56, Wiesbaden. (33, 34)
EINSTEIN, A., ve FREUD, S. (1933) *Bkz.* FREUD, S. (1933*b*)
ERB, W. (1893) *Ober die wachsende Nervosität unserer Zeit*, Heidelberg. (35)

FEDERN, P. (1919) *Die vaterlose Gesellschajt*, Viyana. (128)
(1926) 'Einige Variationen des Ichgefühls', *Int. Z. Psychoanal.*, **12**, 263. (254)
[*Çev.*: 'Some Variations in Ego Feeling', *Ego Psychology and the Psychoses*, New York, 1952, 25.]
(1927) 'Narzissmus im Ichgefüge', *Int. Z. Psychoanal.*, **13**, 420. (254)
[*Çev.*: 'Narcissism in the Structure of the Ego', *Ego Psychology and the Psychoses*, New York, 1952, 38.]

FELSZEGHY, B. VON (1920) 'Panik und Pankomplex', *Imago*, **6**, 1. (127)

FERENCZI, S. (1909) 'Introjektion und Übertragung', *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.*, **I**, 422. (144, 159)

[*Çev.*: 'Introjection and Transference', *First Contributions to Psycho-Analysis*, Londra, 1952, II.Böl.]

(1913) 'Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes,' *Int. Z. ärztl. Psychoanal.*, **I**, 124. (254)

[*Çev.*: 'Stages in the Development of the Sense of Reality', *First Contributions to Psycho-Analysis*, Londra, 1952, VIII. Böl.]

FREUD, M. (1957) *Glory Reflected*, Londra. (22)

FREUD, S. (1891*b*) *On Aphasia*, Londra ve New York, 1953. (14, 24)

(1893*a*) BREUER, J. ile, 'On the Psychical Mechanism of Hysterical Phenomena: Preliminary Communication', *Studies on Hysteria*'da, *Standard Ed.*, **2**, 3; *P.F.L*, **3**, 53. (25,37)

(1895*b* [1894]) 'On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia under the Description "Anxiety Neurosis"', *Standard Ed.*, **3**, 87; *P.F.L.*, **10**, 31. (36, 37, 308)

(1895*d*) BREUER, J. ile, *Studies on Hysteria*, Londra, 1956; *Standard Ed.*, **2**; *P.F.L*, **3.** (25, 159)

(1898*a*) 'Sexuality in the Aetiology of the Neuroses', *Standard Ed.*,**3**, 261. (30, 46)

(1900*a*) *The Interpretation of Dreams*, Londra ve New York, 1955; *Standard Ed.*, *4-5*; *P.F.L.*, **4**. (21, 25, 64, 74, 105, 197, 254)

(1901*b*) *The Psychopathology of Everyday Life*, *Standard Ed.*, **6**; *P.F.L.*, **5**. (21, 25, 228)

(1905*c*) *Jokes and their Relation to the Unconscious*, *Standard Ed.*, **8**; *P.F.L.* **6.** (33, 51, 159, 234, 357)

(1905*d*) *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Londra, 1962; *Standard Ed.*, **7**, 125; *P.FL*, **7**, 31 (25, 30, 40, 43, 68, 107, 121, 132, 135; 142, 171, 177, 246, 248, 271, 296)

(1905*e* [1901]) 'Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria', *Standard Ed.*, **7**, 3; *P.F.L.*, **8**, 29.(136, 279, 297)

(1906*a* [1905]) 'My Views on the Part played by Sexuality in the Aetiology of the Neuroses', *Standard Ed.*, **7**, 271; *P.F.L.*, **10**, 71. (37)

(1906*f*) 'Contribution to a Questionnaire on Reading'; *Standard Ed.*, **9**, 245. (238)

(1907*b*) 'Obsessive Actions and Religious Practices', *Standard Ed.*, **9**, 116; *P.F.L.*, **13**, 27. (182, 227)

(1907*c*) 'The Sexual Enlightenment of Children', *Standard Ed.*, **9**, 131; *P.F.L.*, **7**, 171. (48)
(1908*b*) 'Character and Anal Erotism', *Standard Ed.*, **9**, 169; *P.F.L.*, **7**, 205. (279, 286)
(1908*d*) '"Civilized" Sexual Morality and Modern Nervous Illness', *Standard Ed.*, **9**, 179; *P.F.L.*, **12**, 27. (59, 231, 246, 299)
(1908e [1907]) 'Creative Writers and Day-Dreaming', *Standard Ed.*, **9**, 143; *P.F.L.*, **14**, 129.(193)
(1909*a* [1908]) 'Some General Remarks on Hysterical Attacks', *Standard Ed.*, **9**, 229; *P.F.L.*, **10**, 95. (44)
(1909*b*) 'Analysis of a Phobia in a Five-Year-Old Boy', *Standard Ed.*, **10**, 3; *P.F.L.*, **8**, 165. (25,248)
(1909*d*) 'Notes upon a Case of Obsessional Neurosis', *Standard Ed.*, **10**, 155; *P.F.L.*, **9**, 31. (51,247)
(1910*a* [1909]) *Five Lectures on Psycho-Analysis, Standard Ed.*, **11**, *3: Two Short Accounts of Psycho-Analysis* de, Penguin Books, Harmondsworth, 1962. (16,25)
(1910*c*) *Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood, Standard Ed.*, **11**, 59; *P.F.L.*, **14**, 143. (138, 227)
(1911*b*) 'Formulations on the Two Principles of Mental Functioning', *Standard Ed.*, **12**, 215; *P.F.L.*, **11**, 29. (255,268)
(1911*c* [1910]) 'Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)', *Standard Ed.*, **12**, 3; *P.F.L.*, **9**, 129. (25)
(1912*c*) 'Types of Onset of Neurosis', *Standard Ed.*, **12**, 229; *P.F.L.*, **10**, 115. (40)
(1912*d*) 'On the Universal Tendency to Debasement in the Sphere of Love', *Standard Ed.*, **11**, 179; *P.F.L.*, **7**; 243. (30, 142, 175, 247, 297)
(1912-13) *Totem and Taboo*, Londra, 1950; New York, 1952; *Standard Ed.*, **13**, 1; *P.F.L.*, **13**, 43.(25, 59, 81, 82, 84 v.s., 94, 104, 107, 140, 154,' 156,158, 163, 168, 176, 181, 197, 202 v.s., 225,289,324,329)
(1914*c*) 'On Narcissism: An Introduction', *Standard Ed.*, **14**, 69; *P.F.L.*, **11**; 59.(94, 132, 134, 139, 140,143, 162, 164,204) ,
(1914*d*) 'On the History of the Psycho-Analytic Movement, *Standard Ed.*, **14**, 3; *P.F.L.*, **15**, 57. (25)
(1915*b*) 'Thoughts for the Times on War and Death', *Standard Ed.*, **14**, 275; *P.F.L.*, **12**, 57. (30,220, 317, 344)
(1915*c*) 'Instincts and their Vicissitudes', *Standard Ed.*, **14**, 111; *P.F.L.*, **11**, 105. (249, 254)

(1915*f*) 'A Case of Paranoia Running Counter to the Psycho-Analytic Theory of the Disease', *Standard Ed.*, **14**, 263; *P.F.L.*, **10**, 145. (298)
(1916*a*) 'On Transcience', *Standard Ed.*, **14**, 305; *P.F.L.*, **14**; 283. (59)
(1916-17 [1915-17]) *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, New York, 1966; Londra, 1971; *Standard Ed.*, **15-16**; *P.F.L.*, **1**. (26,126,151, 268)
(1917d [1915]) 'A Metapsychological Supplement to the Theory of Dreams', *Standard Ed.*, **14**, 219; *P.F.L.*, **11**, 223. (145)
(1917*e* [1915]) 'Mourning and Melancholia', *Standard Ed.*, **14**, 239; *P.F.L.*, **11**, 245. (94, 139, 162)
(1918*a* [1917]) 'The Taboo of Virginity', *Standard Ed.*, **11**, 193; *P.F.L.*, **7**, 261. (144, 305)
(1918*b* [1914]) 'From the History of an Infantile Neurosis', *Standard Ed.*, **17**, 3; *P.F.L.*, **9**, 225. (26)
(1919*h*) 'The Uncanny', *Standard Ed.*, **17**, 219; *P.F.L.*, **14**, 335. (157)
(1920*a*) 'The Psychogenesis of a Case of Female Homosexuality', *Standard Ed.*, **18**, 147; *P.F.L.*, **9**, 367. (138)
(1920*g*) *Beyond the Pleasure Principle*, Londra, 1961; *Standard Ed.*,**18**, 7; *P.F.L.*, **11**, 269. (26, 94, 131, 149, 249, 309, 311, 313)
(1921*c*) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra ve New York, 1959; *Standard Ed.*, **18**, 69; *P.F.L.*, **12**, 91. (26, 186, 227, 304, 305,307,308)
(1922*b* [1921]) 'Some Neurotic Mechanisms in jealousy, Paranoia and Homosexuality', *Standard Ed.*, **18**, 223; *P.F.L.*, **10**, 195. (138)
(1923*b*) *The Ego and the Id*, Londra ve New York, 1962; *Standard Ed.*, **19**, 3; *P.F.L.*, **11**, 339. (26, 86, 94, 135, 145, 166, 190, 249, 329)
(1924*c*) 'The Economic Problem of Masochism', *Standard Ed.*, **19**, 57; *P.F.L.*, **11**, 409. (238)
(1925*d* [1924]) *An Autobiographical Study*, *Standard Ed.*, **20**, 3; *P.F.L.*, **15**. (12),
(1925*h*) 'Negation', *Standard Ed.*, **19**, 235; *P.F.L.*, **11**; 435. (254)
(1926*d* [1925]) *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Londra, 1960; *Standard Ed.*, **20**, 77; *P.F.L.*, **10**, 227. (26, 86, 126, 219,320, 329)
(1927*a*) 'Postscript to *The Question of Lay Analysis*', *Standard Ed.*, **20**, 251; *P.F.L*, **15**, 355. (12)
(1927*c*) *The Future of an Illusion*, Londra, 1962; *Standard Ed.*, **21**, 3; *P.F.L.*, **12**, 179. (26, 30, 31, 245, 251, 261, 273, 275, 278, 283, 301, 329, 338, 344)
(1927*e*) 'Fetishism', *Standard Ed.*, **21**, 149; *P.F.L.*, **7**, 345. (227)
(1930*a*) *Civilization and its Discontents*, New York, 1961; Londra, 1963;

Standard Ed., **21**, 59; *P.F.L.*, **12**, 243. (26, 30, 67, 182, 188, 190, 226, 227, 344, 359)

(1931*a*) 'Libidinal Types' *Standard Ed.*, **21**; 215; *P.F.L.*, **7**, 359. (272)

(1932*a*) 'The Acquisition and Control of Fire', *Standard Ed.*, **22**, 185; *P.F.L.*, **13**, 225. (228, 279)

(1933*a* [1932]) *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. New York, 1966; Londra, 1971; *Standard Ed.*, **22**; *P.F.L.*, **2**. (182, 188, 226, 231, 249, 296, 304,360)

(1933*b* [1932]) *Why War?*, Paris, 1933; *Standard Ed.*, **22**, 197; *P.F.L.*, **12**, 341. (30, 59,182, 188, 231, 247, 249, 287)

(1935*a*) Postscript (1935) to *An Autobiographical Study*, yeni basım, Londra ve New York; *Standard Ed.*, **20**, 71; *P.F.L.*, **15**, 256., (12, 181, 182)

(1936*a*) 'A Disturbance of Memory on the Acropolis', *Standard Ed.*, **22**, 239; *P.F.L.*, **11**, 443. (207)

(1939*a* [1934-8]) *Moses and Monotheism, Standard Ed.*, **23**, 3; *P.F.L.*, **13**, 237. (26, 39, 182, 226, 228, 247, 305, 318, 319, 362) .

(1940*a* [1938]) *An Outline of Psycho-Analysis,* New York, 1968; Londra, 1969; *Standard Ed.*, **23**, 141; *P.F.L.*, **15**, 369. (26)

(1950*a* [1887-1902]) *The Origins of Psycho-Analysis,* Londra ve New York, 1954. (Kısmen, 'A Project for a Scientific Psychology'yi içerir, *Standard Ed.* **I**, 175.) (15, 23 v.s., 30, 39, 247, 297, 319)

(1960*a*) *Letters 1873-1939* (ed. E. L. Freud) (*çev.* T. and J. Stern), New York, 1960; Londra, 1961. (23)

(1963*a*[1909-39]) *Psycho-Analysis and Faith. The Letters of Sigmund Freud and Oskar Pfister* (ed. H. Meng ve E. L. Freud) (*çev.* E. Mosbacher), Londra ve New York, 1963. (23)

(1965*a* [1907-26]) *A Psycho-Analytic Dialogue. The Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham* (ed. H. C. Abraham ve E.L.Freud) (*çev.* B. Marsh ve H. C. Abraham), Londra ve New York, 1965. (23)

(1966*a* [1912-36]) *Sigmund Freud ve Lou Andreas-Salomé: Letters* (ed. E. Pfeiffer) (*çev.* W. ve E. Robson-Scott), Londra ve New York, 1972. (23)

(1968*a* [1927-39]) *The Letters of Sigmund Freud and Arnold Zweig* (ed. E. L. Freud) (*çev.* W. ve E. Robson-Scott), Londra ve New York, 1970. (23)

(1970*a* [1919-35]) *Sigmund Freud as a Consultant. Recollections of a Pioneer in Psychoanalysis* (Freud'dan Edoardo Weiss'a mektuplar, M. Grotjahn'ın bir önsözü ve girişiyle Weiss'ın biyografisi ve notlarıyla.), New York, 1970. (23)

(1974*a* [1906-23]) *The Freud/Jung Letters* (ed. W. McGuire) (*çev.* R. Manheim ve R. F. C. Hull) Londra ve Princeton, N.J., 1974. (23)

JONES, E. (1918) 'Anal-Erotic Character Traits', *J. abnorm. Psychol.*, **13**, 261; *Papers on Psycho-Analysis*, Londra ve New York, 2. bas., XL. Böl. (3. bas., 1923, Londra ve New York; 4. bas., 1938, ve 5. bas., 1948, Londra ve Baltimore.) (286)
(1953) *Sigmund Freud: Life and Work*, I. Cilt., Londra ve New York. (23)
(1955)' *Sigmund Freud: Life and Work*. 2. Cilt, Londra ve New York. (Sayfa göndermeleri İngilizce basılmadı.) (23, 58)
(1957) *Sigmund Freud: Life and Work*, 3. Cilt, Londra ve New York. (Sayfa göndermeleri İngilizce basılmadı.) (23, 246, 249, 344)
JUNG, C. G., ve FREUD, S. (1974) *Bkz* .FREUD, S. (1974*a*)

KELSEN, H. (1922) 'Der Begriff des Staates und die Sozialpsychologie', *Imago*, **8**, 97. (115)
KRAFFT-EBING" R. VON (1895) *Nervosität und neurasthenische Zustände*, Viyana. (36)
KRASKOVIC, C. B. (1915) *Die Psychologie der Kollektivitäten*, Vukovar. (110)
KROEBER, A. L. (1920) 'Totem and Taboo: An Ethnologic Psychoanalysis', *Amer. Anthropol.*, N.S., **22**, 48, (154)
(1939) '*Totem and Taboo* in Retrospect', *Amer. J. Sociol.*, **45**, 446. (154)

LAST, H. (1928) 'The Founding of Rome', *Cambridge Ancient History*, Cilt VII: *The Helenistic Monarchies and the Rise of Rome* (ed. S. A. Cook, F. E. Adcock ve M. P. Charlesworth), Cambridge, XI. Böl. (256)
LE BON, G. (1895) *Psychologie des foules*, Paris. (98-109, 111)
[*Çev.*: *The Crowd: a Study of the Popular Mind*, Londra, 1920.]

McDOUGALL, W. (1920*a*) *The Group Mind*, Cambridge. (112-14, 125, 127)
(1920*b*) 'A Note on Suggestion', *J. Neurol. Psychopath.*, I, 1. (118)
MARCUSZEWICZ, R. (1920) 'Beitrag zum autistischen Denken bei Kindern', *Int. Z. Psychoanal.*, **6**, 248. (138)
MARETT, R. R. (1920) 'Psycho-Analysis and the Savage', *Athenaeum*, No. 4685 (13 Şubat.), 205-6. (154)
MOEBIUS, P. J. (1903) *Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (5. Bas.), Halle. (50, 231)
MOEDE, W. (1915) 'Die Massen-und Sozialpsychologie im kritischen Überblick', *Z. pädag. Psychol.*, **16**, 385. (110)

NACHMANSOHN., M. (1915) 'Freuds Libidotheorie verglichen mit der Eroslehre Platos', *Int. Z. ärztl. Psychoanal.*, **3**, 65. (119)

PFISTER, O. (1910) *Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf*, Viyana. (173)
(1921) 'Plato als Vorläufer der Psychoanalyse', *Int. Z. Psychoanal.*, **7**, 264. (119)
(1963) FREUD, S. ile *Bkz.* FREUD, S. (1963*a*)

RANK, O. (1922) 'Die Don-Juan-Gestalt', *Imago*, **8**, 142. (168)
REIK, T. (1927) 'Dogma und Zwangsidee: eine psychoanalytische Studie zur Entwicklung der Religion', *Imago*, **13**, 247; kitap biçiminde, Viyana, 1927. (227)
[*Çev.*: *Dogma and Compulsion: Psychoanalytic Studies of Religion and Myths*'de, New York, 1951.]

SACHS, H. (1912) 'Traumdeutung und Menschenkenntnis', *Jb. psychoanalyt. psychopath. Forsch.*, **3**, 568. (105)
(1920) 'Gemeinsame Tagträume', *Int. Z. Psychoanal.*, **6**, 395. (170)
SCHOPENHAUER, A. (1851) 'Gleichnisse, Parabeln und Fabeln', *Parerga und Paralipomena*. 2. Cilt, Leipzig. (2. bas., Berlin, 1862) *Sämtliche Werke*'de (ed. Hübscher), Leipzig, 1938, 5. Cilt, (130)
SIMMEL, E. (1918) *Kriegsneurosen und 'Psychisches Trauma'*, Munih. (124)
SMITH, W. ROBERTSON (1885) *Kinship and Marriage*, Londra. (140)

TARDE, G. (1890) *Les lois de l'imitation*, Paris. (116)
TROTTER, W. (1916) *Instincts of the Herd in Peace and War*. Londra. (115).

VAIHINGER, H. (1922) *Die Philosophie des Als Ob*, Berlin. (7. ve 8. bas.; 1. bas., 1911.) (210)
[*Çev.*: *The Philosophy of "As If"*, Londra, 1924.]

WEISS, E., ve FREUD, S. (1970) *Bkz.* FREUD, S. (1970*a*)

ZWEIG, A., ve FREUD, S. (1968) *Bkz.* FREUD, S. (1968*a*)

KISALTMALAR LİSTESİ

Gesammelte Schriften	= Freud, *Gesammelte Schriften* (12 cilt), Viyana, 1924-34.
Gesammelte Werke	= Freud, *Gesammelte Werke* (18 cilt), 1-17 ciltler Londra, 1940-52, 18 Cilt Frankfurt am Main, 1968. 1960'dan başlayarak tüm basımlar Frankfurt am Main'da S. Fischer Verlag tarafından basılmıştır.
S.K.S.N.	= Freud, *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre* (5 cilt), Viyana, 1906-22.
Sexualtheorie und Traumlehre	= Freud, *Kleine Schriften zur Sexualtheorie und zur Traumlehre*, Viyana, 1931.
Theoretische Schriften	= Freud, *Theoretische Schriften (1911-1925)*, Viyana, 1931.
Collected Papers	= Freud, *Collected Papers* (5 cilt), Londra, 1924-50.
Standard Edition	=*The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (24 Cilt), Hogarth Press ve The Institue of Psycho-Analysis, Londra, 1953-74.
P.F.L.	=*Penguin Freud Library* (15 cilt), Penguin Books, Harmondsworth, 1973'den başlayarak.
P.F.K.	= *Payel Freud Kitaplığı* (16 cilt) 1991'den başlayarak.